

Miskolci Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Irodalomtudományi Doktori Iskola

A modern irodalom történeti és elméleti modelljei

Elek Ottó

Ahogy lehet

Veres Péter szerepvállalásai politikai és szépirodalmi írásainak tükrében

Doktori (PhD.) értekezés

**A Doktori Iskola vezetője: Prof. Dr. Kecskeméti Gábor
intézetigazgató egyetemi tanár**

Egyéni felkészülés

**Miskolc
2015**

Tartalomjegyzék

Bevezetés	2
Népiség, népiesség	8
Veres Péter szerepvállalásai	23
Szocialista vagy nacionalista?	48
Mit ér az ember, ha magyar	93
A magyar művészetről	104
Ki legyen a Vezér?	112
Mit ér a szöveg, ha átszerkesztik?	123
Parasztorsors, magyar sors	127
Szépirodalmi alkotások	139
Veres Péter politikai, közéleti pályája a koalíciós időszakban	164
Népi és urbánus a felszabadulás után	168
A „primus inter pares” elv	171
A törpebirtoktól a kolhozig	
A szövetkezeti kérdés vitája Veres Péter paraszti jövőképe kapcsán.....	177
Epilógus	198
Irodalomjegyzék	209

Bevezetés

Veres Péterről írott értekezésem kezdetén magát a népiséget, valamint a népi mozgalmat kívánom értelmezni. Kötetek sora elvégezte már előttem e feladatot nem kevés sikerrel: olyan írók, irodalomtörténészek, irodalomtudósok foglalkoztak e tárggyal, mint Veres Péter kortársai közül Illyés Gyula, Ignotus Pál, Németh László, Bíró Zoltán, Bibó István, Erdei Ferenc, Féja Géza. Az őket követő nemzedékekből pedig Béládi Miklós, Medvigy Endre, Borbándi Gyula, Monostori Imre, Márkus Béla, N. Pál József, Gyurgyák János, Salamon Konrád nevét emelném ki. Számos jeles kötet, esszé és tanulmány készült e tárgyban az említett szerzők és még sok más írástudó közreműködésével. Mégis rendkívül fontosnak tartom a népi irodalom kérdésének az irodalomtörténeti diskurzusban való fenntartását, hangsúlyozását, hiszen a népiek által létrehozott szellemi alkotások, maga a népi mozgalom, mint politika- és köztudatformáló erő nélkül a huszadik század történelme elképzelhetetlen. Sőt, ki merem jelenteni, hogy a népi gondolat mind a mai napig tovább él, habár a két világháború közötti társadalmi bázisa, a parasztság tulajdonképpen már nem létezik. További tanulmányok, kötetek, konferenciák bizonyítják, hogy a népi gondolat igenis lényeges eleme a mai közgondolkodásnak, az irodalmi életnek.

A népiség, a népi irodalom értékelése, elemzése, számos szempontból való megvilágítása, definiálása tehát annak kezdetétől fogva mind a mai napig tartó folyamat, nem nevezhetjük a népi tematikát elbagatellizálnak. Azonban az egyes szerzőknek az egymáshoz viszonyított „kedveltsége”, a róluk szóló, velük foglalkozó szakirodalom mennyisége már igencsak eltérő. Rendkívül egyszerű példával támasztanám alá állításomat. Csupán egy merítést végeztem a MATARKA adatbázisában, a kereső „Cikk címe – kulcsszavak” mezőjébe beírtam Németh László nevét. Összesen 785 találatot hozott fel a keresés. Megtettem ugyanezt Veres Péter névével, s ennek a keresésnek már csak 198 találat lett az eredménye. Vajon mi lehet e lényeges eltérés oka?

A válasz persze nyilvánvaló. Németh László hátrahagyott életműve mind mennyiségében, mind minőségében igencsak markáns eltéréseket mutat Veres Péterhez képest. Németh László, az egyetemest végzett fővárosi orvos eleve képzetesebb, csiszoltabb elme a balmazújvárosi gazdálkodóhoz képest, aki szervezett tanulmányok nélkül, önerejéből, szívós akaratára és tudásvágyára alapozva, egész életén át tartó tanulással szerezte meg sajátosan sokrétű, szerteágazó műveltségét. Németh László nem csupán a népi mozgalom megkerülhetetlen ideológusa, de elismert prózaszerző, drámaíró, műfordító

is, aki saját folyóiratát, a *Tanút* egymaga írta és szerkesztette. Veres Pétert ugyan szintén sokak olvasták és elismerték, mint prózaszerzőt, ám ideológusként már annál kevesebbre értékelték, politikusként pedig egyenesen elutasították, hiszen a Nemzeti Parasztpárt vezéréneként (amelynek alapításában nem is vett részt) a koalíciós időszakban a kommunisták társutasának tartották, utána pedig Rákosi, majd Kádár János rendszerét kiszolgáló miniszternek és képviselőnek tekintették. A fasizmus, a fajelmélet vádja pedig az 1930-as évektől kezdve tapad a nevéhez. Talán épp hasonló okoknak köszönhető, hogy a népiek kiváló költőjének, Sinka Istvánnak a nevére rákeresve már csak 92; az ifjú, de sajnálatosan tragikus véget ért tehetségnek, Sértő Kálmánnak a nevét beírva a kereső már csupán 5 találatot jelzett. Úgy érzem, velük szemben lehet még tartozásunk.

A népi irodalom híradást közvetített a falu zárt közegéből. A népiek egyik előfutára, Móricz Zsigmond adott számomra betekintést ebbe a világba, mely igencsak sajátos törvények szerint működött abban az időben; de mondhatom, hogy a hajdani parasztfalvak utódai, a mai községek sem sokkalta nyitottabbak avagy bizalmasak a külvilág felé. A parasztságnak, a földdel foglalkozó rétegnek ez az attitűdje sok évszázados tapasztalatokon alapul. A jobbágyság 1848-as eltörlése után a nagybirtokrendszer a huszadik században is fennmaradt, konzerválva a jobbágyság rendszerét, így igazat kell adnunk azoknak a sérelemérzéseknek, melyek a parasztság részéről megfogalmazódtak. Ha a termelészövetkezetek mesterségesen kikényszerített normáit, tekintjük; ha a privatizációs folyamat során a termőfölddel elkövetett visszaélésekre gondolunk – bizony megérthetjük a hajdani parasztok mai utódjainak tartózkodását. Hiszen nekik a történelem csupán alulnézetből látott, a mindennapi munkából felnézve töredékesen észlelt folyamat.

Ezt az érzést igyekeztek megfogalmazni a népi írók és költők, akik maguk is a falu világából érkeztek, annak érzésvilágát, tapasztalatait, szokásrendszerét hordozták magukban. Az őstehetségek, akik az irodalom berkeibe juthattak, valóságos kultuszt keltettek maguk körül. Az általuk alkotott novellák s regények gyakorta tartalmaztak népi sérelmekről szóló passzusokat, melyeket már némi bosszankodással toltak félre a kispolgári-keresztény-úri értékrend szerint nevelkedett olvasók. A Nyugat egyik első emberének elismerő szavai Szabó Pálról, melyek szerint új írók küldött a falu, nem ellensúlyozhatták a felszínes parasztrajongást, amit a szociológia szándékán kívül keltett. Milotay István a következőképp emlékezik vissza a Jászi-féle megismerő mozgalomra: *„Egy este a pesti klubhelyiségben egy előadássorozat keretében megint Balmazújváros volt a főtéma s erre az alkalomra egy nyolc-tíztagu deputációt is fölhoztak Jásziék, hogy rajtuk, mint muzeumi vagy állattani ábrákon, szemléltessék a hallgatóság előtt a maguk*

igazságait... Jásziék úgy vezették őket elő, mint ahogy valamikor Kolumbusz Kristóf hozta hajóján az első indiánusokat a spanyol király elé... ”¹ Irodalmi értéket, érdekességet tulajdonított a közvélemény a parasztköltőknek, parasztíróknak; de politikai jogokról kevesebb szó esett. Az a tény pedig, hogy egyes népi íróknak ideológiája volt – újdonság volt. Különösen azért, mert a parasztok szavát közvetítette, akik ezredéves hantokat félretolva nyújtották ki a föld alól kezeiket – föld után nyúlva.

Egyetemi szakdolgozatomat a szintén népi író, Szabó Pál egyik ideologikus regényéről, az *Új földről* írtam. Azóta foglalkoztam Sinka Istvánnal és Veres Péterrel, Rideg Sándorral is; előadások és publikációk szintjén. A népi írók egyikénél sem találkoztam azonban oly mértékű önképzési, kitörési és érvényesülési vágygal, mint Veres Péter esetében. Elhivatottsága s a népi gondolat érvényre vitelében kifejtett munkássága; s nem utolsó sorban politikai szándékú szövegeinek sorozata hívta fel rá figyelmemet. Célkitűzésem tehát jelen értekezésben az, hogy a népiségnek, mint csoportnak, közösségnek az ideológiáján túl közelebről megismertessek egy egyéni utat; Veres Péter útját.

A magyar népiség gondolatának megjelenése jól nyomon követhető egészen annak az irodalmi időszaknak, korszaknak a lezárulása óta, mely a magyarságot, a magyar nemzetet vagy csupán a nemességgel, a nemesi öntudattal azonosította; vagy a népet, a népi környezetet úgy jelenítette meg irodalmi művekben, mint idealizált fogalmakat. A XVIII. századi felvilágosodás és a XIX. századi romantika irodalmában már feltűnik a parasztság, a paraszti élet, a hazai táj, a népköltészet hatása a szépirodalomra. A szó szoros értelmében vett népiség, a népi gondolat megszületése, egyáltalán vállalása kifejezetten a huszadik századra jellemző szellemtörténeti jelenség. Ennek megfelelően a népi irodalmat is akként kell értékelnünk, mint bizonyos körülmények fennállásával, feltételek teljesülésével létrejövő, a társadalmi változásoktól létrejöttében, alakulásában s következményeiben el nem szakítható szövegek összességét. Amennyiben a népi írók, költők származását, pályáját s törekvésit alaposabban szemügyre vesszük, ez az állítás mindenképpen igazolhatónak tűnik. Hiszen ki rendezett azelőtt olyan irodalmi pódiumot, melynek deszkáin egymás mellett állhatott volna egy számadó juhász, egy falusi kőművesmester, egy vidéki tanító és egy parasztgazda? Márpedig – a teljesség igénye nélkül – e felsorolás azt kívánja szemléltetni, hogy a népi irodalom valóban népi s belülről jövő volt; nem pedig a népet kívülről szemlélő, ahhoz vajmi kevés genetikai szállal

¹ MILOTAY István, *A lakatlan kastély=Az ismeretlen Magyarország*, Budapest, Genius kiadás, é. n., 21.

kapcsolódó irodalmárok szellemi terméke. Veres Péter erre a „belülről átélt hitelességre” hivatkozott *Az Alföld parasztsága* felütésében², akárcsak Erdei Ferenc pár évvel később *Parasztok* című írásában.³

Doktori értekezésem egyik célja, hogy a népi irodalmat ne teljes egészében, ne az egész felől értelmezze, hanem egy alkotó, a rész felől. A népi irodalom egészének áttekintése jóval meghaladja egy disszertáció kereteit, egy alkotó bemutatása, személyiségének és életművének analízise azonban már reálisabb célkitűzés. Veres Péter személyisége és életműve kettős értékelést, kettős mércét jelent. Az értékelők egy része kifejezetten politikai értelemben vizsgálta meg, hogy mit is mond Veres Péter. Hadd idézzem e helyt a már említett népi klasszikust, Németh Lászlót, aki ekképp figyelmeztette a politikai porondra lépni szándékozó Veres Pétert: „*A magyar politika meg természetyszerűen hazug... Tele van a szánk demokráciával, s burkolt diktatúrában élünk...*”⁴ E kijelentést kommentálni nem szükséges, hiszen a politika természetéből fakadóan ingoványos talaj, különösen egy politikailag képzetlen, a közéletben járatlan ember számára. S különösen egy olyan korban, amikor az ébredő s egyre erősödő náciizmus hatására a kritika fokozottan figyel a jobboldali jelenségeket a közírásban.

Értekezésemben mégsem róluk szólnék, hanem a népi irodalom „derékhadának” egyik kiemelkedő alakjáról, Veres Péterről. Még hozzá azért róla, mert korának s mozgalmának egyik legellentmondásosabb alakjaként ő lehetne a népi irodalom "ideáltípusa". Megtestesíti mindazon sikereket és kudarccokat; haladó és retrográd nézeteket; esztétikumot és politikumot; bölcsességet s balgaságot, melyek a népiségben összegződnek. S nem utolsó sorban; Veres Péter korának egy olyan szereplője, akinek az életútja, irodalmi tevékenysége és politikai pályája a huszadik századot átívelte. Irodalmi tevékenysége tekintetében kora krónikásának, a magyar parasztság prózai mesterének mondhatjuk. Politikai tevékenysége is arra irányult, hogy a dolgozó parasztság érdekeinek minél hathatósabb képviselőjét megjelenítse: a két világháború között kevesebb sikerrel, a koalíciós időszakban majdhogynem sikeresen, a szovjet szorításában vergődve pedig már kizárólag az „ahogy lehet” elvét követve. Veres Péter politikai tárgyú munkái olyan dokumentumok, melyek nem csupán egyetlen ember, de egy egész politikai mozgalom elvi

² „*Persze én nem kívülről, hanem belülről kutattam a parasztságot, hiszen benne éltem... Ha van ennek a könyvnek értéke, akkor elsősorban ez az értéke, ez a belülről átélt hitelesség.*”=VERES Péter, *Az Alföld parasztsága*, Budapest, Magyar Élet, 1944., 8.

³ „*Ez hát az írás szándéka: íme a parasztsors úgy, ahogy kérdés és felelet annak az embernek, aki benne él: nekem magamnak, nekiünk parasztnak és nekiünk európaiaknak.*”=ERDEI Ferenc, *Parasztok*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973, 6.

⁴ NÉMETH Ágnes, *Németh László élete levelekben 1914-1948*, Budapest, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, 1993, 501-510.

foglalatait adják. Kitűnik belőlük a népiségben rejlő sokszínűség, eklekticizmus; ugyanakkor a politikai tapasztalatok hiánya és a tévutakra fordulás lehetősége is. „A magyar epika a 20. század első harmadára... jellegzetes irányzati sokszínűséget hozott létre, s a harmincas évektől fogva kifejezetten jó esélyei voltak a vezető világirodalmi áramlatokhoz való felzárkózásra.”⁵ – mondja Kulcsár-Szabó Ernő a két világháború közötti magyar irodalom minőségéről s felveti annak lehetőségét, hogy a Nyugat kánonon túl alternatív modernségfogalmat, modernségfogalmakat alkossunk meg. Így tehát a népi irodalom ennek az irányzati sokszínűségnek egyik színeként joggal tarthat számot az alternatív modernség fogalomkörébe való tartozásra.

A politikai írások vizsgálatával egyrészt igyekeztem fényt deríteni arra, hogy Veres Péter értékelésében milyen külső tényezők játszottak szerepet. A két világháború közötti időszakban a népi-urbánus vita szakaszai befolyásolták ezt az értékelést. Az író aktív politikai szereplése idején továbbra is érvényesültek a Horthy-korszakban megfogalmazott vélemények, majd ezek 1956 után a népieket elítélő pártállásfoglalás megbélyegző vádjaival egészültek ki. Veres Péter halála után pedig ismét csak ideologikus szempontokat kellett figyelembe venniük az irodalomtörténet íróinak. Természetesen csakis olyanokat, melyek a szocializmus irodalompolitikájának keretei közé még éppen beilleszthetőnek bizonyultak. Merthogy az Aczél György meghonosította tiltás-tűrés-támogatás szentháromsága bizony dogmatikus alapossággal ragaszkodott a cenzorális zsinórmértékhez. Példának okáért: nyilván támogathatta a Veres Péterről szóló bármely írás megjelenését azon okból, hogy a népfront egységén ne nyíljék rés; eltűrhetette, hogy Veres Pétert piedesztálra emelje bármely szöveg, különösen azért, mert az író akkor már halott volt, politikai riválisként nem jelenthetett problémát; de megtilthatta azon írások túlzott részletességét, melyek Veres Péter nacionalizmusáról, netán antiszemitizmusáról szóltak. Az efféle passzusok ugyanis más alkalmakra tartogatandók. Amíg a szocialista munkáspárt kinyilvánította az elvi egységet munkás és paraszt között, addig Veres Pétert elvtársként kellett számon tartani. Mihelyt azonban az egység helyett a politikai vetélkedés került előtérbe; rögvest megjelentek az addig féken tartott rágalomok Veres Péterről s a népiekről. Ez történt a koalíciós időszakban, az 1956-os forradalom után s a rendszerváltás után is.

Veres Péter politikai szempontú értékelésén túlmenően szépírásaiban s ideologikus szövegeiben egyaránt mutatkozik egy érdekes probléma, amire Márkus Béla tanulmánya

⁵ KULCSÁR-SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története 1945-1991.*, Budapest, Argumentum, 1993, 18.

hívta fel a figyelmem.⁶ Nevezetesen az, hogy miképpen választható külön az ember és a szerep (ismét csak a Németh alkotta fogalmak mentén haladva). Az említett tanulmány egy kiválasztott kötet szövegén keresztül vizsgálja e különbséget, ami meglátásom szerint Veres Péter teljes életművén áthúzódik. Jelen disszertáció másik deklarált célja tehát az, hogy kimutassa Veres Péter személyiségének valódi lényege, természete és a vállalt szerep közötti különbséget. Bizonyos alkotók esetében kimondhatjuk, hogy szerves egységet alkot az életútjuk és az életművük; számosan vannak azonban, akiknél élesen elválik egymástól. Hiszen a hadvezér/horvát bán Zrínyi Miklós eposza jó példaként szolgál a szerves egységre, viszont Berzsényi Dániel gazdálkodó életmódja s mellette (utána) kialakuló költészete éppen a kettősség, az elkülönülés példája. Ebben az értelemben nem csak az ember és a szerep választható külön, hanem a prózai és a politikai alkotások is, hiszen az egyik az írást mint önkifejezést használja, a másik azonban egy ideológia szolgálatába áll. Az egyik a magánember hangján szólal meg, a másik a közéleti szereplővel szemben támasztott elvárásoknak felel meg. Ily módon akár informálisnak és formálisnak nevezhetjük a két különböző beszédmodot, mert az írói szabadság a politikában igen korlátozottan érvényesülhet.

A politikai szándékról beszélve meg kell említenem a posztkolonializmust, nem csak olyan értelemben, mint a felszabadult egykori gyarmati országok önmeghatározási elméletét, hanem olyan értelemben is, mint az egykori kommunista országok társadalmi-kulturális viszonyainak meghatározását. Habár európai vonatkozásaiban Magyarországon ez az elmélet nem honosodott meg, inkább az ukrán, fehérorosz és lengyel értelmiség használta fel az önismeretnek eme eszközét. *„Ahhoz, hogy a tegnapi térdre kényszerítettek, az elnyomás súlya alatt görnyedők felkelhessenek és járjanak, igazságot kell tenni.”* – jelentette ki a posztkolonializmus képviselője, Achille Mbembe.⁷ Veres Péter hasonló politikai célkitűzést fogalmazott meg, a parasztságnak a felemelkedését, a földkérdés megoldását tűzte ki célul. Nemzetben és népben gondolkodva a parasztságot, mint politikai öntudattal nem rendelkező réteget kívánta a nemzet szerves részeként látni. A népi mozgalom téziseinek megfogalmazásában a sérelemérzés, az elnyomottság érzése azonban nem kerekedhetett felül a magyar sorskérdések megoldásának vágyán. Veres Péter politikai publicisztikája a megoldás módozatait kutatta, szépírói tevékenysége viszont rögzítette azt a paraszti világot, mely a huszadik század során fokozatosan eltűnt.

⁶ MÁRKUS Béla, *„Író leszek vagy parasztvezér” (Veres Péter Számadásának formálódása)*=Studia Litteraria, a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézetének kiadványa, Tomus XXXV, Debrecen, 1997, 5-22.

⁷ Achille MBEMBE, *Mi az a posztkolonializmus?*, Lettre, 71. szám, 2008. tél

Népiség, népiesség

A vonatkozó szakirodalom többnyire azonos nézeten van a népiség eredetével, keletkezéstörténetével kapcsolatban. A népiséget, annak huszadik századi mozgalommá szerveződését azonban célszerű elválasztani a népiességtől, mint stílustól, megnyilatkozási formától. A népiesség a felvilágosodás korában jelentkezik a műköltészet szintjén, amikor magát a népet kezdik emlegetni, azaz a parasztságot. A nemzet fogalmának nemesi értelmezése ugyan a parasztságnak a társadalomban betöltött szerepét nem tekintette számottevőnek, Bíró Ferenc állapítja meg Batsányi János kapcsán, hogy *„Az ő hazafogalmában tehát benne van a rendi Magyarország ideológiai alapjainak elutasítása, pontosabban: ennek az elutasításnak a lehetősége.”*⁸

A magyar felvilágosodás időszakában válik mégis érzékelhető jelenséggé, hogy a népművészet-fogalom ösztönző hatására a kultúra szerves egységeként, mi több: inspirálójaként tekintsenek a népi alkotásokra, a népi környezetre. Így tett a testőrírók közül Bessenyei, amikor a köznép nyelvét tekintette a nyelvművelés alapjának; így Orczy Lőrinc a bugaci csárdának tiszteletére írott költeményével. Említhetjük Faludi Ferencet, aki a magyaros versritmust a dallamból vonta el; Dugonics Andrást, aki közmondásokat gyűjtött; Pálóczi Horvát Ádám gyűjteményét; vagy akár azon szociologikus érdeklődésű írókat, akik a magyar parasztnak az állapotáról, természetéről, nevelhetőségéről értekeztek.⁹ Úgy tűnik, hát, hogy a Kazinczy által felállított „fentebb stil” klasszicista követelményével szemben a népiesség oly irányvonalat képvisel, ami egyszerűséget, közvetlenséget, direkt érzelemnyilvánítást, az oratori stílustól merőben eltérő megszólalásmódot jelent.

Kölcsey a *Nemzeti hagyományok* lapjain már a romantika herderiánus szellemében nyilatkozik a népdalról. A műköltészetben elsőként Petőfi vitte sikerre a népi-nemzetinek nevezett irányzatot, s már az ő életében megszólaltak azok a kritikai hangok, melyek a népiességet parasztosnak, a kultúrától idegennek tartották.¹⁰ Arany János maga is óvott az epigon költészettől, Erdélyi Jánossal és Gyulai Pállal egyetemben éles polémiát folytattak a népiesség vadhajításai, a fűzfapoézis, a Petőfi-utánzó, a tájköltészet elburjánzása ellen. Az irányzat keletkezésére és fejlődésére így tekint vissza Gyulai: *„Azon irodalmi mozgalom,*

⁸ BÍRÓ Ferenc, *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Budapest, Balassi Kiadó, 2003, 340.

⁹ TESSEDIK Sámuel, *A magyar parasztember Magyarországon micsoda és mi lehetne*, 1786; BERZEVICZY Gergely, *A parasztnak állapotáról és természetéről Magyarországon*, 1806.

¹⁰ Igaz, e támadások egy részét mesterségesen idézte elő Vahot Imre.

költői iskola, mely „népies”-nek nevezi magát, nem azt célozza, hogy költészetünk visszatérjen a nemzet primitív állapotára, s egészen a népköltészeti hagyományok eszmeköre s érzésvilágának képviselője legyen, hanem hogy segédforrást vegyen s megújítsa magát a népszellem által, mert csak így lehetett igaz hangja a kor hangulatának, a fejlődő nemzeti szellemnek. A „népies” egy új fázisa vala a nemzeti költészet fejlődésének, a nemzeti szellem új hódítmány erősebb alapon, tágabb láthatárral. Vágy szállotta meg a költőket nemcsak az irodalmi köröknek, a műveltebbeknek, hanem az egész közönségnek írni.”¹¹

A fenti idézet alapján Gyulai a „népszellem” termékenyítő erején túl már nem csupán az alkotókkal, de a befogadókkal is számol, így tehát a népiességet már kiterjesztett értelemben használja. Mégsem abban az értelemben, amit a népiség jelent számunkra, habár a XIX. századi népiesség és a XX. századi népiség között többek rokon szálakat fedeztek fel. A legszorosabb kapcsolatot a herderi fogalomtárban és elméletben találták meg. A népiek Széchenyi Ágnes szerint tudva vagy sem, de „... ahhoz a Herdertől és a német romantikából eredő művelődésbölcseleti és kulturális irányzathoz kapcsolódtak, amely egységes karaktert tulajdonított a népnek: individuumnak tekintette, kutatható kifejezési formákkal, amelyekből visszakövetkeztethető a jelleme. A népnek nevezett individuum, ez a metafora testet ölt, pontosabban keresi testet öltésének lehetőségeit, azokat, akik megszemélyesíthetik, azokat, akik nem a maguk, hanem a nép nevében, képviselőletében beszélhetnek.”¹²

Valóban, Petőfi költészete óta a népvezéri, a prófétai szerep követendő ethosszá vált, amit végül a Rákosi-korszak irodalompolitikája torzított el s távolított el eredeti tartalmától. Veres Péter személye, magatartása azonban – legalábbis politikai pályájának egy részét tekintve – megfelelt ezen ethosz követelményeinek. Benne testet ölthetett a nép metaforája, mind külső megjelenését, mind pedig megnyilatkozási módjait tekintve.

Herder hatását a népről való gondolkodásra nehéz volna tagadni. A reformkor és romantika jeles közgondolkodója, Széchenyi István is alkalmazta Herder kategóriáit. Széchenyi kritikus magyarságképe a magyar politika hátráltató elemeit: a hiúságban (önhittség, önáltatás), a szalmalángban (gyors, de rövid cselekvés), közretségben (önzés), irigységben (pártviszály, uralmi vágy) látja meg.¹³ A magyarság ily módon, tulajdonságok

¹¹ GYULAI Pál, *Petőfi Sándor és lírai költészetünk*=Gyulai Pál válogatott művei, I-II., Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1956, I., 276-277.

¹² SZÉCHENYI Ágnes, *A Szép Szó és a népi írók mozgalma*, Múltunk, 2012/3., 28-45.

¹³ BÓDI Ferenc, *A szociális gondolat születése a két világháború között hazánkban*=Helyi szociális ellátórendszer, szerk. BÓDI Ferenc, MTA-PTI, Budapest, 333-356.

alapján történő meghatározása, azaz a nemzetkarakterológia Herdertől ered, s akárcsak Széchenyi a maga kelet-nyugati, Tisza-vidéki és dunántúli magyarságfelosztásával, úgy Veres Péter a ridegparaszt fogalmának megalkotásával különíti el a tiszántúli parasztságot a dunántúlitól. Herdertől eltérően már nem egységes és oszthatatlan lényeket adnak a népnek, nem tulajdonítanak neki homogenitást, ám ennek tisztán társadalomtörténeti oka van. A magyar társadalom fejlődésében megkerülhetetlen kérdéssé vált már Széchenyi számára is az etnikai kérdés, ami jócskán megterhelte a népi gondolatkört.

A népiesség kérdése a XIX. században tehát oly fontos, a köz érdeklődésére nagy számot tartó gondolatkörre szélesedett, ami már az irodalom intézményrendszerében is megmutatkozott. A Kisfaludy Társaság, az Akadémia, a Petőfi Társaság mind a népiesség, a népi-nemzeti irány mellé állt – ezzel azonban nem lehettek képesek megakadályozni a népiesség gondolati tartalmának kiüresedését, sem azt, hogy a népiesség kezdetben progresszív jellege egy megkövesedett, idejét múlt esztétikai követelményrendszeré váljon; ami például a századvégi költők törekvéseit már nem tudta befogadni. Salamon Ferenc, Arany János egykori nagykörösi collegája igen helyesen ismerte fel, hogy „...tévedés volt Arany és Petőfi költészetét túlnyomóan a népiesség szempontjából fogni föl.”¹⁴ Salamon sokkal inkább úgy értékeli Arany vagy Petőfi számára legértékesebb műveit, mint a magyar lélek legnagyobb megnyilvánulásait, amelyekben a népiesség kifejezési forma; egy eszköz, nem pedig maga az esztétikai cél. Így a népiességnek más-más a jelentése a közönség, a befogadó elvárásai felől nézve, illetve az irodalmi-esztétikai értelmezés felől megközelítve. Nyilasi Balázs egyenesen menthetetlenül szűkösek, korlátozottnak érzi, amennyiben komplexebb művekhez mérjük a népiesség jelentéspotenciálját.¹⁵ Azonban a másik oldalról nézve a közönség igen megfelelőnek tartotta a népiesség irodalmi művekben történő megszólalását, s egyenesen úgy vélte példának okáért a *Toldiról*, hogy abban minden bizonynyal a nép eredeti, romlatlan nyelve szólal meg.

Salamon Ferenc ugyanebben a tanulmányában magát a népiességet sem történelmi produktumnak tartja, csakis Herder hatásának tulajdonítja létrejöttét. Úgy véli, hogy a herderi tanok Magyarországra a német romantika népiességével, illetve a jogtörténeti iskola (Hegel) műveivel átszínezetten érkeztek meg. Ezzel a megállapításával vitakoznunk kell, hiszen a népköltészet korántsem Herder következtében jött létre, hanem igenis

¹⁴ SALAMON Ferencz, *Irodalmi tanulmányok*, Budapest, Kisfaludy Társaság, 1889, 24.

¹⁵ NYILASI Balázs, *Toldi Miklós esete az eposszal, az újkori regénnyel, a modern romance-szal és a népiességgel*, Irodalomismeret, 2011/3., 20.

történelmi produktumként, az ősköltészettől húzódik vonala a herderi felfedezettéig. Hogy a német romantika hatása mennyiben érvényesült benne, az nyilvánvalóan függött a magyar irodalmi és nyelvi viták alakulásától: gondoljunk csak a copia-originalis vitára. Schiller és Goethe fordítása a német klasszika hatását erősítheti, azonban az eredeti magyar művek, példának okáért Kármán József művei Herdernek éppen azt a gondolatát tükrözik, miszerint bármiféle utánzás elítélendő. Kármánnak az Urániában 1794-ben megjelent irodalmi programjáról (*A Nemzet Tsinosodása*) kortársai észrevették, hogy Herder fajpszichológiáját nálunk először alkalmazta a szellemi élet vizsgálatában.¹⁶ Így a copia és az originalis, német hatás és eredetiség egy időben, egymás mellett létezett, de különválasztható a népiesség létezésétől, ami megkérdőjelezhetetlen.

A századvégi költők, novellisták újító törekvései, majd a *Nyugat* első nemzedékének modernsége valamelyest háttérbe szorította a népiesség és a népnemzeti irány kérdését, azonban Ady soha nem szűnt meg a magyarság sorskérdéseivel publicisztika és líra szintjén foglalkozni. Ahogyan Pomogáts Béla fogalmazott, Adytól minden irányba vezetett út, s ő volt az, aki birtokba vette a nemzeti hagyományt. S egyáltalán nem a népiesség hagyományát, hanem azt a történelmi hagyományt, ami akár a kuruc énekekben, a magyarság-versekben, akár a politikai témájú költeményekben, akár az egészen egyedi költői mitologizmusban megnyilvánul. Csakhogy a világháború felé sodródó ország közgondolkodása által emlegetett *nemzeti* már ismét mást jelentett, mint a romantika közegében értelmezett nemzeti jelző. S a veszttette háború, az elsikkadt demokratikus forradalom és a gyászos végű kommunista diktatúra után sem maradt más társadalmi réteg, ami tömegbázist jelenthetett egy újabb nemzeti mozgalom, szellemi mozgalom számára, mint a parasztság széles tömege. A paraszt ugyan alapvetően apolitikus, nagyon nehéz mozgósítani, de a baloldali hagyomány számára igen nagy értéket képvisel. Ekkor, a húszas években következett el az újabb lehetőség a népiesség feltámasztására, immár a népi gondolat leplében. A népi mozgalom egyik programadó írását Németh László olvasta fel a Bartha Miklós Társaság rendezvényén 1929-ben. A *Nép és író* szerzője természetesen a XIX. század népiesség fogalmához nyúlt vissza, amikor azt mondta, hogy „*Nem élt nagy magyar író, aki tanítványa ne lett volna a magyar népnek, melynek tanítója lett.*”¹⁷ A népi író fogalmát elsőként Németh László írta le s ő is definiálta, mit jelent a népiesség a kor irodalmában, habár a népi írókhoz való viszonyulása nem nevezhető egyértelműen pozitívnak, s nem osztozott a népi társadalmi

¹⁶ HERMÁN M. János, *Herder (1744-1803), Fény, szeretet, élet!*, Keresztény Magvető, 2004/1., 19.

¹⁷ A mondat a Bartha Miklós Társaság estjén hangzott el 1929-ben.

radikalizmusában. Ezt a radikalizmust ráadásul nem is tartotta programszerűnek. „A népi írók jó részének nem volt ideológiája, s az enyém teljesen idegen maradt a számukra.”¹⁸ Azonban a nemzetkarakterológiai megközelítést Németh is átvette az előző századból, ennek hatását láthatjuk viszont abban a meghatározásban, melyet az írói szerepvállalásról alkotott: „Öröklött képességei: az alkat; gyerekkorának emlékezet népesítő élményei: a szülőföld; az átvett tradíciók kényszere: a nemzet; a szellemét termékenyítő áramlatok: a kor, akarnak művé öröködni és hatni benne.”¹⁹ A népi író, a magyar író, aki a nép tanítványa, tehát népi származása, környezete, szellemi öröksége és a történelmi idő formálja olyanná, amilyen ember, amilyen szerepvállaló a nép soraiból kinőhet. A népi írónak nem más a feladata, mint nemzeti érvényű és értékű művek létrehozása, melyek nyelvileg, esztétikailag elszakadnak a szűkös rétegektől, a meghaladott vagy teljesíthetetlen jelszavaktól. A *Jégtörő Mátyás*, a *Puszták népe* és *Az Alföld parasztsága* fölfedező ereje – mondja Németh – a nemzet alatti népréteg közel hozásában, bemutatásában rejlik, művészileg magas (Illyésnél tagadhatatlanul remekmű) színvonalon.²⁰

Akárcsak Németh László, Mályusz Elemér is a herderiánus eszmekört, illetve a dualizmus kori népiségfogalmat idézte fel népiségtörténetében (1936). Mályusz a fővárosi egyetemi körök jeles tagjaként értékelte a népiségtörténetet abban az időszakban, amikor a népi írók mozgalommá szerveződtek s a szociográfia népszerű irodalmi műfajjává vált. József Attila, akinek Veres Péter rövid ideig munkatársa volt a *Szép Szó* szerkesztőségében, viszont egyenesen tagadta az összefüggést a XIX. századi népiség és a népi irodalom között. Nyilatkozatában²¹ következetesen a népies, népiesség kifejezéseket használta, mivel Horváth János definíciójában gondolkodva a népiességről úgy gondolkodik, mint az irodalmi nyelv és a köznyelv közötti különbség megszűnéséről. A nyelvi minőségtől elkülöníti a politikai célkitűzést, Petőfit azért nevezi forradalmárnak, mert uralkodóvá akarta tenni a népet az irodalomban, hogy uralkodóvá válhasson a politikában is. Az új népiesség irányzatát egyértelműen a politikai irányvonalhoz kapcsolja, s ezért nem nevezi népiesnek, mert a Petőfi-féle népies politikai szemléletet vallja ugyan alapjául, ugyanakkor Petőfi és köre a nemesi társadalommal állt szemben, míg a népi mozgalom a polgári társadalom értékrendjét és politikai befolyását kérdőjelezi meg. József Attila gondolatmenete tehát ott látja a törést a XIX. századi népies célkitűzések és a

¹⁸ NÉMETH László, *Előszó=Sorskérdések*, Budapest, Magvető, 1989, 8.

¹⁹ NÉMETH László, *Móricz Zsigmond=Készülődés*, Budapest, Magyar Élet, 1941, 63.

²⁰ MONOSTORI Imre, „A legkorszerűbb esszéíró”, *Németh László, az összekötő*, Hittel, 2005. május

²¹ *Van-e szociológiai indokoltsága az új népies irányzatnak?*, *Szép Szó*, 1937. szeptember, 172-173.

XX. századi népiség törekvései között (nincs egységes ideológia!), ahol a megváltozott társadalomszerkezeti tényezők okozták ezt. Azonban a nyilatkozat nem számol Erdei Ferenc társadalomszerkezeti modelljével, mely a feudális és a polgári társadalmi rétegek egyidejű jelenlétét feltételezi, azaz a XIX. századi társadalmi jelenségek továbbélését tételezi fel. Jogosan, mivel a nagybirtok továbbélése, a keresztény értékrend s a nemességet körülölelő mítosz (amit a korabeli filmalkotások csak erősítettek) mind anakronisztikus jelenségekként, de meghatározó módon irányították a parasztság életének folyását.

A két világháború közötti népiségnek volt még egy sajátos vonása, ami rokonságot feltételezhet Petőfi korának népiességével. Idézzük Petőfi szavait Aranyinak írott leveléből: *„Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század föladata, ezt kívívni célja minden nemes kebelnek, ki megsokallat már látni, mint mártírkodnak milliók, hogy egy pár ezren henyélhessenek és élvezzenek...”*²² Az 1847-ben írott sorok arról árulkodnak, hogy a népiesség immáron nem csupán esztétikai célkitűzés, hanem erkölcsi jellegű és politikai célzatú. Markánsabban megfogalmazva a célzatot: az individualizmus helyett a közösségi elvet, a nép szolgálatának elvét, az önfeladást teszi a költő-próféta feladatává. Pontosan ebben az elvben egyezik meg a népi mozgalommal. Veres Péter kifejezi a népiségnek azon gondolkodásmódját, ami szerint az individualizmus szükségtelen, sőt: káros is, hiszen az egyén szempontjai a közösségi gondolat, a kollektívizmus érdekei szintjén teljesen mellőzhetők. Az Én a művészetben sem számít többé, csakis a közösség, a nép tematizálása fontos a népi gondolat kifejtésében. Ez a közösségi gondolat, a kollektívizmus jellemzi Veres Péter politikai gondolkodását: *„Aki maga is áldozatot hoz, annak joga van mástól is áldozatot követelni.”*²³

Részben hasonló eszmék bukkannak fel Kozma Miklós parlamenti beszédében: *„Az emberiség a népies nacionalizmust írta zászlajára. Az individualizmus kora, az »Én« korszaka, politikai és gazdasági vonatkozásban egyaránt idejét múlta, s a »Mi« gondolatnak jegyében egy kollektívabb jellegű korszak következett... Ebben a korszakban a nemzeti közérdek dominál, és a túlzott magánérdek háttérbe szorul. A jövő uralkodó eszméi a nemzeti eszme, a tekintélyállam, a domináló közérdek, az erős szociális politika, a korlátozott kapitalizmus és az irányított gazdálkodás.”*²⁴ De csak részben. A Gömbös-

²² idézi BOJTÁR Endre, *„Hazát és népet álmodánk”*, Szekszárd, Typotex, 2008, 186.

²³ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. Kiadás, é. n., 144.

²⁴ Magyarország, 1934. június 16., 6.

korszak hivatalos álláspontját képviselő Kozma, a Magyar Film Intézet irányítójaként majd miniszterként inkább a konzervatív nemzeti álláspontot hirdeti, ami korántsem azonos a népiek nemzeti eszméjével. Mindenesetre a részbeni egyezés, valamint bizonyos jobboldali szellemiségű szervezetek, folyóiratok²⁵ közeledése a népi mozgalomhoz elsikkasztotta a kollektívizmus elsődleges jelentését. A népi kollektívizmus más arcukat vett fel. Akárcsak a XIX. századi népiesség, a népi kollektívizmus alkotói számára is a közszolgálat eszméje, a szocializmus egyik elméleti alapja vált meghatározóvá. S ahogyan az ifjú Petőfi a korai kommunista-szocialista eszmékkel ismerkedik, úgy lesz az ifjú Veres Péterből meggyőződéses szociáldemokrata, majd szocialista. S amit Veres esetében később kívánok megvilágítani: vajon bekövetkezett gondolkodásában oly fordulat, mint amit Petőfinél a szabadszállási követválasztási kudarc; *Az apostol* jelez?

Megjegyzendő ehhez: a szocialista nem lesz, hanem születik, tartja a régi mozgalmi mondás, tehát szociológiai-társadalmi meghatározottsága tereli ebbe az irányba. A romantika korabeli népiesek között nem mindenki paraszti származású, mint Petőfi vagy Arany. A népi írók között is vegyes megoszlást találunk e tekintetben, elegendő a Németh és Veres között fennállott „távolságra” utalnunk. A népi írók a szegénység megszüntetésének programján túl a hárommillió koldus problémájának orvoslását tekintették egyik fő feladatuknak, tudatosítva ezzel a jobbágyság törvényi megszűnése óta továbbgyűrűző gondot. Veres több írásában foglalkozott a parasztság történetével, XIX. századi fejlődésével, körülményeivel.²⁶ Mindannyiban ki is emeli a parasztságnak, mint közösségnek az egységét, akár vallási, akár munkaközösségről essen szó. „*Az ősi parasztdemokrácia maradványai, ősi kollektív érzései ott fekszenek benne mélyen eltemetve.*” – mondja a parasztság nemzeti tudatáról szólva.²⁷ Azonban azt is jól tudja saját osztályáról, hogy nincs meg benne a politikai szervezkedésre való hajlam és képesség. A szocialista tudat nem elegendő, ezért utat kell keresni más osztályok felé, akik szintén elégedetlenek a politikai berendezkedéssel. Ennek a magvalósulása a szervezkedés, aminek az eredménye lett elsőként az Új Szellemi Front, majd a Márciusi Front, amelyhez csatlakoztak a budapesti és a debreceni Egyetemi Kör diákjai is. Közben pedig megindult a *Válasz*, a *Kelet Népe*, Németh László kiadja a *Debreceni Kátét*, számos ifjúsági szervezet kapcsolódik a mozgalomhoz.²⁸

²⁵ Magyar Út, Magyar Élet, Honszeretet Kör

²⁶ *Az Alföld parasztsága, Falusi krónika*

²⁷ VERES Péter, *Az Alföld parasztsága*, Budapest, Magyar Élet, 1944, 86.

²⁸ Fialat Magyarorság, Pro Christo Diákok Háza, Soli Deo Gloria, Turul Szövetség, sárospataki teológusok.

Addig azonban semmi más nem tartotta fenn a mozgalmat, mint a XIX. századi népiesek és a népi mozgalom közös vonása: a küldetéstudat. Jól körvonalazza e küldetéstudatot Féja Géza méltatása: „... *Veres Péter mellé állott a haladó fiatal értelmiség, melynek radikálisabb része nevét és személyiségét Messiásként hordozta.*”²⁹ Ami egyúttal azt is jelenti, hogy kultusz alakult ki körötte, s a kultusz természeténél fogva nem feltétlenül őszinte, a torzítás, felnagyítás mozzanatát hordozza magában. Vallomásszerű megnyilatkozásai azonban egyértelművé teszik szándékait, melyek kezdetben kizárólag a paraszti réteg helyzetének javítására irányulnak. Vagyis a nép, amelynek konnotációja a XIX. századi népiesek számára az elnyomottakat jelentette, Veres számára leszűkül a parasztság, azon belül is a ridegparasztság fogalmára. „*Benn a nagy síkságon pedig állatokat tenyésztettek és búzát termeltek a parasztok... Így éltek itt elszigetelten tisztartók, jobbágyok, pásztorok, rablók és marhahajcsárok. Távól az uraktól és a papoktól, távol minden kultúrától. Így lettek, annak ellenére, hogy jobbágyok voltak, - önérzetes, magukba vonult ridegparasztokká.*”³⁰ A második világháború és a bolsevik fordulat lehetősége készítette arra Verest, hogy a munkássághoz és az értelmiséghez keressen kapcsolódási pontokat, érdekazonosságot. Addig azonban a népet egyrészt topográfiai megjelöléssel határolja be az Alföld síkságain, másrészt erkölcsi-tradicionális szempontból határozza meg az embertípust. S küldetésszerűen képviseli érdekeiket a szépirodalmi ábrázolással, a politikai gondolkodással és cselekvéssel. E küldetéstudat és cselekvési vágy viszont a XIX. században sem lehetett ismeretlen, habár Petőfi számára inkább apostoli eredetű a küldetéstudat, míg Veres Péter már a hazai Nietzsche-recepción túl használja a heroikus élet célkitűzését.

Veres a népiség jellemzőinek megállapításakor elsősorban az urbánus oldalról érkezett vádak elhárítva fogalmaz: „... *a népi sohasem volt reakciós fogalom... S a magyar népiség mindig egyúttal társadalmi, sőt politikai mozgalom is volt. Igaz, hogy a szabadságharc bukása után mintegy pótlékként az igazi népinek, megszületett itt egy tisztára irodalmi népiesség.*”³¹ Veres számára a népi egyenlő a progresszióval, a haladásvággyal. A népies pedig nem egyéb, mint társadalmi gyökerekkel nem rendelkező, vállveregető leereszkedés a néphez.

A népieket egyrészt a populizmussal rokonították korának közgondolkodói, másrészt a *völkisch* mozgalommal. Bibó István választotta ezt a két sarokpontot, amikor a

²⁹ FÉJA Géza, *Veres Péter*=FÉJA Géza, *Nagy vállalkozások kora*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 352.

³⁰ VERES Péter, *Az Alföld parasztsága*, Budapest, Magyar Élet, é. n., 21.

³¹ VERES Péter, *Népiség és szocializmus*, Budapest, Magyar Élet, é. n., 15-16.

népi mozgalom eszmei gyökereit vizsgálta. Szabó Miklós határozottan elvetette mindkét lehetőséget, inkább a weimari Németország politikai életében felbukkanó, eredetét tekintve az első világháborút megelőző évtizedre visszanyúló mozgalmat, a *Jugendbewegung* irányzatát tartotta a népiséggel egyenértékűnek.³² Ez a mozgalom ugyanis szintén a parasztság rétegét fedezte fel magának, mint a társadalom jövőjét alapvetően befolyásoló osztályt, illetve a civilizáció-kritika és a parasztramantika mentén alakította ki programját, világképét. Sőt, a két mozgalom eklekticizmusa szinte törvényszerűen jobb- és baloldali szélsőségek kialakulásához vezetett. A szélsőségek nyilvánvalóan a társadalom szerkezetéből vezethetők le, akárcsak a dél-amerikai populizmus következményei, hiszen Közép-Kelet-Európa népi mozgalmi is a nagybirtokra alapozott mezőgazdasági termelés által létrehozott oligarchikus társadalmi képződmények ellen fordultak. A polgári-liberális elitet a népiek a hatalom társbirtokosának tekintették, s ezért szegültek szembe képviselőivel.

Illyés Gyula szerint a magyar népiségnek semmi köze ahhoz, amit a népiesség európai divatjának nevezhetünk az 1930-as években. *„A völkisch jelszóhoz, melynek misztikumától a harmadik német birodalom várja a csodát, a francia populizmushoz, melynek legjellegzetesebb képviselői népen a külvárosok proletárságát értik, csak az rokoníthatja, aki nemzetek fölötti széles látóhatárában minden országgal számol, csak a magáéval nem.”*³³ Illyés itt egyértelműen a kozmopolitákra, vagy ahogyan a korszellem változásával nevezték önmagukat, az európeerekre célzott, mint Ignotus Pál, Hatvany Lajos, Zsolt Béla vagy Fejtő Ferenc, többnyire a *Nyugat* illetve *A Toll* című folyóirat munkatársaira, akik valóban nemzetek fölötti kategóriákban gondolkodtak, s a nacionalizmus számukra elfogadhatatlan volt. Veres Péter tiltakozott a nacionalista minősítés ellen, a parasztságtól távol eső gondolkodásmódnak tartotta. *„Nagyon jól tudjuk, hogy a magyar nacionalizmusnak soha nem volt igazi népi-paraszti tömegbázisa. Mégis a világháború előtt volt egy törzse a nacionalista gondolatnak, a függetlenségi párt körül szabad értelmiségiek, vidéki kisiparosok, kiskereskedők s a politikai jogokkal rendelkező módosabb parasztság, sőt még az akkor függetlenebb református, illetve protestáns egyházak papjai és tanítói, de még a községi és vármegyei tisztviselők is beletartoztak ebbe a törzsbe. S ha ez a törzs nem is volt igazi tömeges, de lehetett vele nacionalista politikát csinálni...”*³⁴

³² KOVÁCS Gábor, *A népi mozgalom helye a politikai eszmetörténetben*, Beszélő, 2005. június-július

³³ ILLYÉS Gyula, *Nép és népiesség*, Magyarország, 1935. december 25.

³⁴ VERES Péter, *Felelőtlen nacionalizmus*, Szabadság, 1937. március 28.

A populizmus a húszas-harmincas évek fordulóján volt divatos a francia irodalomban, amely a korabeli pszichologizáló polgári regénnyel szemben a népről szóló, valóság-hű – naturalista és realista – művek írását követelte íróitól. A politikatörténetben pedig ezzel a jelzővel illették az amerikai farmermozgalmakat a XIX. század végén.³⁵ A populizmus elitellenes, de például Németh László a maga minőségelméletével elitista volt, így nehézkes lenne a populizmus jelmezét a népiségre húzni. Ráadásul a francia populizmus romantikus eszményítést alkalmazott, míg például a népi szociográfia épphogy nem volt valóságfeltárásában romantikus. A kifejezést Borbándi Gyula alkalmazta először a népi mozgalomra kényszerűségből, mert német nyelvű munkájában (*Der ungarische Populismus*, 1976) nem talált más, megfelelőbb kifejezést.

S az egyik legszembetűnőbb vonása a népi mozgalomnak: hogy nem törekedett öndefiniálásra; sem a kezdetekkor, sem később. Németh László volt talán az egyetlen, aki népi irodalmárként megpróbált tartalmat adni az általa alkotott „népi író” szintagmának, azonban ő is kritikus szemmel közelített a fogalomhoz. Csodálkozhatunk hát azon, hogy a kortársak többsége sem értékes progresszióként, hanem szemmel tartandó csoportosulásként figyelte a népieket? Ráadásul a mozgalom története során mindvégig érzékelhető volt az irodalmi közvélemény s a hatóságok részéről ez a sajátos érdeklődés.

E korszellelem későbbi megnyilatkozásának példájául Faragó Bélát idézhetjük, aki szerint a két világháború közt kialakult népiség „végeredményben csak a népboldogító ideológiák egyike, mely a népet a nép részvétele nélkül akarja felemelni.”³⁶ A népet a nép részvétele nélkül? A kijelentés igaztalansága nyilvánvaló lehet azok számára, akik a népi mozgalmat valamennyire ismerik. Ugyanis az irodalmi és a politikai képviselőket ellátó személyek zöme maga is népi származású volt, őszintén hitt a nép és nemzet nivellálásának eszméjében „bratyizó hangoskodások nélkül”; nem pedig egyszerű szavazatvadász vagy próféta volt.

A fenti sorok alá kívánczik Veres Péternek 1943-ban, a Szárszói Konferencián elmondott záróbeszéde, annak egynehány sora a kétféle népiességről. A következő gondolatok jól megvilágítják, hogy mivel vádolták a népi mozgalmat *kívülről*; illetve hogyan látta önmagukat *belülről* az író.

„Amint a történelemből és a mai helyzetből látjuk, kétféle népiesség van. Az egyik: szeretem a magyar népet, ha azt akarja, amit én, vagy legalábbis belenyugszik abba, amit

³⁵ DOMOKOS Mátyás, *Nép, volk, peuple - akkor és most*=D.M., *Hajnali józanság*, Budapest, Kortárs Kiadó, 1997, 35.

³⁶ MONOSTORI Imre, *Próbafűrésok*, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 1997, 136.

*én akarok. Ez a tekintélyuralmi, ha úgy tetszik, fasiszta népiesség. A másik: szeretem a népet, mert szeretem benne magamat, a magyar embert, és ennek nincsen semmi feltétele, se világnézeti, se politikai, se gazdasági feltétele. Ez a demokrata népiesség...*³⁷ S hogy végképp eloszlasson minden félreértést a népiek szándékai körül, Veres Péter még hozzáteszi, hogy az osztálytartalom nélküli népi nacionalizmusnak csupán egyetlen parancsa lehetne: a nép szolgálatára feltenni életünket, még akkor is, ha a nép nem ért meg. Ez az apostoli szemlélet, amire Petőfi Szilvesztere is eljut gondolkodása végpontján.

Hegedüs Géza szerint a *népi* nem más, mint *maradiság* szinonimája, s a magyar irodalom szétszakadása Gvadányi József *Egy falusi nótárius budai utazása* című (valóban retrográd szellemű) elbeszélő költeményével kezdődött. Merthogy a két világháború között tudatosodó „népi” irodalom, népi mozgalom „*jellege szerint Zajtai uramnak, Peleske hajdani nótáriusának riadalma volt a város polgárosodásától, európaiságától, műveltségétől és műveltségigényétől.*”³⁸ Nyilvánvalóvá válik az említett művet olvasva, hogy a „polgárosodás” a paraszt lenézését jelentette benne, az „európaiság” a külföldi divat utánzását és az Európát majmoló, idegen tollakkal ékeskedő, sznob, parvenü szóhasználatot, viselkedést; a „műveltség” és „műveltségigény” pedig a kutyaheccen tanúsított ordenaré attitűdnek felelt meg, amitől méltán irtózhatott Zajtai uram, Gvadányi hőse.

Hasztalan lenne tagadni, hogy Veres Péternek igenis voltak polgárellenes, városellenes kijelentései, azonban nem kifejezetten a polgáritól irtóztak a népiek, sokkal inkább a kispolgáritól, annak felszínes műveltségétől, úrhatnám magatartásától, pöffeszkedő büszkeségétől s a parasztokkal szemben tanúsított lenézésétől. Különösen a polgári sajtó hangvételével szemben érzett az író ellenszenvet: „... *a semmitmondó mindentudás, a semerre állást nem foglalás, a mellébeszélés, a részletproblémák felfújása, egyszóval az egész képmutató papiros-kultúrával szemben.*”³⁹ Az, ahogyan beszélnek a technikai haladásról, az óceán átrepüléséről, Einstein felfedezéseiről, Josephine Baker néger táncairól, pedig ezek „... *mind kicsiségek amellet, hogy Kínában rablóvezérből lett tábornokok öletik a népet halomra... és a magyar Alföldön a földmunkások, osztályostársaim, akik évente és egyenként 60-80 lélek számára termelnek kenyeret,*

³⁷ VERES Péter, *Szárszó*, Budapest, Magvető Könyvkiadó 1971, 164.

³⁸ MONOSTORI Imre, *Próbafűrésok*, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 1997, 137.

³⁹ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1955, 444.

*önmaguk málén és puliszkán élnek.*⁴⁰ A népi gondolkodás fókuszában nem marginális kérdések álltak, sokkal inkább a magyar sorskérdések s azok megoldási módozatai.

Ilyen volt a harmincas évek nagy nemzeti sorskérdése, a modernizáció szándéka. Amellett, hogy ebben az időszakban mindkét vitázó fél, a népiek és az urbánusok is létrehozták a maguk modernizációs stratégiáját, Veres Péter egyértelműen a hagyományokhoz ragaszkodást képviselte. Értékrendjének csúcsán a nemzet állt, azon belül is a család, a faluközösség, illetve saját népcsoportja, a parasztság.

Népben és nemzetben gondolkodni: ez volt Veres Péter útjának egyik kijelölt irányvonala. Veres Péter népisége nem csak szocializmust vagy nacionalizmust jelentett, nem jobboldalt vagy baloldalt, hanem örök emberi értékeket, azok védelmét külső és belső romboló hatások ellen, minden körülmények között. Hiszen a politikusi szerep csak egy; a paraszt nézőpontja és mentalitása a másik. Szépirodalmi szövegeiben a parasztság addig rejtett értékei tárulnak fel, s rögzíti egy olyan világ állóképét, amely bomlóban volt már akkor is. A két szerep mellett pedig erőteljesen jelentkezik a magyarság megvallása.

A történetfilozófus Joó Tibor szerint a magyarság az, ami a története, ami a hagyománya, ami a szelleme. A magyar nemzethez való tartozás belső állásfoglalás, hivatástudat, a nemzet szellemének, hagyományainak és érdekeinek tudatos vállalása. A nemzet fogalma tehát nem fajhoz tartozást jelent, hanem hivatásközösséget.

Márai szerint magyarnak lenni nemcsak állapot, hanem feladat és hivatás. Bár Márai nem fogadta el sem a népiek téziseit, sem Veres Péter személyét, mégis, álláspontjuk megegyezik.

Veres Péter több munkájában is megtalálhatjuk ugyanazt az önjellemzést, ami meghatározta emberi és írói hivatástudatát, *Ars poeticáját*. Feltűnik a *Számadás*, a *Mit ér az ember, ha magyar*, az *Ember és írás* lapjain a feladatvállalás, ami az író dolga: a közösségi öntudat formálása. A közösség Veres Péter számára mindig a nép, a nemzet, de elsősorban a parasztság, mert a parasztság közösségi, politikai öntudata szorul formálásra leginkább. Nem az általános emberit keresi, hanem saját fajtájának kitörési lehetőségét, s mindig azt a tapasztalatot kellett levonnia, hogy a parasztság a társadalom legalján helyezkedik el, szociális, jogi és morális értelemben egyaránt. A vidék lakossága – modernizációs szándék ide vagy oda – mindenképpen hátrányos helyzetet kénytelen elszenvedni, s ha valaki őszintén és szenvedéllyel felvállalja ügyüket, akkor óriási ellenállással kell számolnia. Ezt bizonyítja Veres Péter pályája, értékelése is, különösen 1945 előtt és 1989 után.

⁴⁰ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1955, 444.

Sokszor megvádolták azzal, hogy opportunist, köpönyegforgató, mindig oda törleszkedik, oda hízeleg, ahonnan politikai hasznot remél. Ezt a vélekedést feleslegesnek tartom cáfolni, elegendőnek tartom idézni Veres Péter levelét. 1937. április 12-én rátörtek a csendőrök, fölforgatták a lakását, két napig faggatták, ahogyan erről a *Népszava* folyamatosan tudósított. Ekkor írt nyílt levelet a miniszterelnöknek, Darányi Kálmánnak, melyben felpanaszolta sérelmeit. *„Engem meghurcoltak és megverték a Bethlen-kormány keresztény-keresztény nemzeti korszakában; megverték a későbbi, ma már liberálisnak nevezhető korszakban; meghurcoltak és megverték az ókonzervatív Károlyi Gyula idejében; meghurcoltak és megverték a népies-nemzeti Gömbös-kormány idejében és meghurcoltak... majdnem megverték a törvénytisztelet és az alkotmányhűség programjával induló Darányi-kormány idejében.”*⁴¹ 1989 után a népi irányvonal képviselője megfelelő tömegbázis hiányában lehetetlenné vált, hiszen a szövetkezetesítés szétverte a parasztság hagyományos életterét, a földmagántulajdont. A háztáji gazdaságok engedélyezése, a piacra termelés már nem állíthatta vissza ezeket a kereteket, inkább a polgári életmód felé terelte a parasztok utódait.

A rendszerváltás után épp az számított dicsőségnek, ha valaki a hatalommal szemben önálló taktikát alakított ki, de Veres Péternek még ezt is felrótták, mint ahogy Illyés Gyulának felrótták azt a nemzeti költőszerepet, amit felvállalt, Németh Lászlónak felrótták, hogy küldöttséggel járt a Szovjetunióban. Mindezek alapján felvetődhet a kérdés, hogy a népi vonal 1989 utáni fokozatos és tudatos lejárata talán egy politikai tendencia része lehet.

Kritizálták Veres Péter következetlen gondolatmenetét, demagógiáját, túlírt könyveit, néha mértéktelen bőbeszédűségét. Mindez igaz. Nem apologizálhatók Veres Péter hibái, de ahogyan Németh László ezt találóan kifejezte *„Péter bele-belecappant a sárba, de jó irányba gázolt, - mások jobban vigyáztak a cipellőjükre, de a maguk peccsenyjét kerülgették.”*⁴²

Veres Péter úgy vélekedett az írásról és az írókról, hogy tele vannak egyéni és magyar közösségi lázongással, zavart és felemásságot fejeznek ki, a népi írók még csak előhírnökei egy megszületendő közösségnek. Ehhez hozzá kell tennünk Erdei Ferenc kettős társadalomszerkezeti modelljét, amely akkoriban jól jellemezte a magyar társadalom fejlődésének felemásságát: megmaradtak a feudális társadalmi képződmények, s velük

⁴¹ RÁDICS József, *A gondra bátor, okos férfi*, Népszava, 1971. július 24.

⁴² Németh László levele Veres Péternek STANDEISKY Éva forrásfeltárása alapján, MTA Kézirattár, Ms 5497/328., 1957. február 13.

párhuzamosan kialakultak új, polgári társadalmakra jellemző alakzatok. Ez is oka lehetett annak, hogy a népi irodalom annyi retrográd, idejétmúlt, felesleges terhet hordozott magában, s míg a népiek a feudális társadalmi rendből törtek elő, addig az urbánusok egy modern világból figyelték s kritizálták vergődésüket. Talán ennek is köszönhető a népi irodalom és egyben Veres Péter megítélése.

Népben és nemzetben gondolkodni – ez volt Veres Péter vezéreszméje mindvégig, halálos ágyán is ez foglalkoztatta. Alighanem ezt a vezéreszmét választhatnánk, ha a népi mozgalmat röviden jellemeznünk kellene. Pedig igen sokszínű és sok különféle szándékkal, indíttatással érkező embert foglalt magába. A szó világnézeti értelmében Veres Péter, Erdei Ferenc és Darvas József tartozott össze, mint marxista gondolkodók. Paraszti eredetük szerint Verest Sinkával és Szabó Pállal lehetne összekötni. A nemzeti sorskérdések megítélésében Illyés Gyula a rokon, habár Veres Péter a maga paraszti csökönyösségével és szókimondó őszinteségével sosem juthatott olyan nemzeti költőszerephez, mint Illyés. Németh Lászlóhoz emberi rokonszenv fűzte Veres Pétert, hiszen Németh adott inspirációt az induló balmazújvárosi írónak. Németh László és Kodolányi János nacionalizmusa azonban már korántsem jelentett egy kategóriát, mint ahogy az egyformán jobboldalinak tartott Erdélyi Józsefé és Sinka Istváné sem (legföljebb a népbíróság előtt). Ugyanígy a politikai elvek kifejtésének és gyakorlásának terén legjártasabbnak tartott Féja Gézát és Kovács Imrét sem lehet ugyanabba a világnézeti kategóriába sorolni.

Ami Veres Péter szemében összekötő kapocs a népiek eklektikus csoportjának tagjai között: az valamiféle „bennszülött”, tehát nem csak paraszti szolidaritás.⁴³ S ezzel együtt a ragaszkodás a magyarsághoz. Veres Péter nem csupán emberi, de írói otthonnak is tartotta a magyar földet, mely egyedül képes értelmet adni a magyar ember életének.

A népi irodalom és mozgalom kritikája ezen a ponton szólhatna bele ismét a diskurzusba, mondván: szolidaritás? Az korántsem tudományos fogalom, nem mérhető, nem írható le objektív módon, nem indokolható racionális érvekkel; tehát irracionális. Sőt, misztikus. Való igaz, Veres Péter, de a sokkalta iskolázottabb s ennél fogva racionálisabb gondolkodású Erdei Ferenc sem tudta nélkülözni publicisztikájából a lélektani szempontot. Azonban a hit nagy erő; talán még az észnél is nagyobb, legalábbis bizonyos helyzetekben. A népi értelmiség egyik kiemelt feladata a két világháború közötti korszakban az „örök magyar jelleg” megőrzése volt. S ehhez nélkülözhetetlenek bizonyult a hit, a lelkesedés, a

⁴³ VERES Péter, *Szárszó*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1971, 114.

jövőbe vetett bizodalom. Ezért érezzük úgy Veres Péter politikai tárgyú művei s általában a népi irodalom olvasása közben, hogy nem mindig a valósággal, hanem a valóságformálás szándékával találkozunk. Politikai kifejezéssel élve ez nem más, mint reformszándék. S a népiség a reformtervek tekintetében igencsak progresszív mozgalomnak bizonyult.

Veres Péter szerepvállalásai

Amint azt a bevezetésben jeleztem, Veres Péter életművén teljes hosszmetészetében húzódik egy kérdés, amit a fejezetcímbe megfogalmaztam. Ember vagy szerep szólal meg szövegeiben? Melyiket tekintjük hitelesebbnek, őszintébbnek? E kérdések megválaszolásához kettéosztottam az író életművét, mégpedig politikai célzatú, tartalmú és szépirodalmi művekre. A felosztást azért alkalmaztam, mert Márkus Béla említett tanulmánya világosan rámutat, hogy a *Számadás*, mint önéletírás, összegzés, sokkal őszintébb hangon szólal meg, mintsem az egy szocialista gondolkodótól, parasztembertől, mozgalmi résztvevőtől elvárható. Úgy érzem, Veres Péter személyisége és az írásaiban megnyilvánuló szerepek ettől a dichotóm felosztástól jóval rétegzettebbek, azonban csoportosítani e szerepeket a két kategóriából kiindulva láttam célszerűnek. A szerepek sokféleségéről maga a szerző győzött meg önéletírásának előszavával s annak indoklásával, miért éppen önéletrajzzal kezdi a szociológia után műveinek sorát? „... minden író a könyveiben és a hőseiben önmagát éli ki, saját élményeit, gondolatait, véleményét adja... ezért van aztán az írók körül egy másik irodalom, az irodalomtörténet, a személyi kultusz és a pletykák irodalma... maga az író is könnyen elvész a sok szerep között, mint a színész, akiről tudja a világ, hogy az egyes szerepekben milyen volt, csak éppen az marad homályban, hogy milyen volt ő maga.”⁴⁴ Veres életírása tehát arra törekedett, hogy egyértelművé tegye a közönség előtt, ki is ő voltaképpen. Életútjával, viselkedésével, cselekedeteivel, véleménykifejezéssel.

A *Számadás* kéziratát Gaál Gábor, a kolozsvári *Korunk* főszerkesztője olvasta el, miután hosszas hányattatások után a kezei közé jutott. Ő állapította meg róla, hogy éppen azért kell megírni és kiadni, mert „*olyasminek akar emléket állítani, aminek képe (megközelítően kezelve vonalunkról) teljesen hiányzik a magyar irodalomból.*”⁴⁵ Nyilvánvalóan a paraszti életre, erre a süllyedő, lassan bomló életformára gondolt Gaál, amiről Veres Péter megállapította, hogy „*Így halad az Alföld és népe minden állami erőlködés ellenére a pusztulás útján lefelé.*”⁴⁶ Azonban Gaál egy kifogása a hiánypótló

⁴⁴ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 5.

⁴⁵ MÁRKUS Béla, „*Író leszek vagy parasztlevelező?*” (*Veres Péter Számadásának formálódása*)=*Studia Litteraria*, a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézetének kiadványa, Tomus XXXV, Debrecen, 1997, 6.

⁴⁶ VERES Péter, *Az Alföld parasztsága*, Budapest, Magyar Élet, 1944, 16.

jelleg megállapítása mellett mégiscsak ott van az idézett mondatban. A „vonalunkról” szó egyértelműen arra utal, hogy Gaál a szocialista vonalnak megfelelő írásművet várt el balmazújvárosi szerzőjétől s e tekintetben bizony elválasztotta az önéletríró a tudatos szocialista írótól. Nem tartotta megfelelőnek például azokat a megállapításokat, következtetéseket, melyeket Veres a forradalomról s a Tanácsköztársaság bukásáról előadott. „*A forradalommal már úgy ahogy tisztában voltam. Egypár kifosztott vagon, örvendező csödületek, csoportosulások az állomáson, csókolódzások örömkönnyek közt...*”⁴⁷ Hogy Gaál semmilyen, a szocializmus eszmeiségétől eltérő írói kezdeményezést és hitvallást nem tartott célszerűnek, arra bizonyítékkal szolgálnak a Veres Péterhez intézett levelei. Arra intette többek között a balmazújvárosi író, hogy „*Dolgozhat a Nyugatnak, - de végzetes baj volna, ha a Nyugat irodalmi, kritikai, s elfogadási szelleme befolyásolná.*”⁴⁸

Gaál arra intette Veres Pétert, hogy ne egyéni önvallomást írjon, sokkal inkább egy osztály vallomását fogalmazza meg. Vagyis tegye félre szépírói törekvéseit. „*Mondom: célja legyen: egy paraszt élete, azaz a Maga egyéni életsorsán keresztül annak az általánosságnak az értelmezése, ami a szocializmusba nehezen belenövő mai magyar paraszt.*”⁴⁹ A *Számadás* célkitűzése eredetileg nem kimondottan politikai jellegű volt, a *Korunk* főszerkesztőjének hatására azonban az önéletrírásnak egyre inkább az agitatív jellege domborodott ki a vallomás rovására. Levelezésükben még nem volt szó címről, Gaál az *Egy paraszt élete* címet javasolta. Veres Péter egyik levele (1934. október 4.) arról tanúskodik, hogy ő maga a *Vallomás* címet választotta.⁵⁰ Márkus Béla véleménye az, hogy a Kosztolányi-verseskötetet kiadó Révai egyszerűen átemelte Kosztolányi összegyűjtött verseinek utolsó cikluscímét Veres Péter kötetének címlapjára. Gaál címválasztása hasonló Kassák életrajzi írásának címéhez (*Egy ember élete*), ám ennek a címválasztási szempontnak némileg ellentmond az a tény, hogy Gaál Kassák sorsát állította Veres elé rossz példaként: „... *Kassák nem igazi típusa az ipari munkásnak, inkább az autodidakta típusa ő, aki igen hamar elvész a polgári-kispolgári élethez és célokhoz való feligazodásban.*”⁵¹

⁴⁷ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 193.

⁴⁸ Gaál Gábor, *Levelek*, sajtó alá rendezte SUGÁR Erzsébet, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1975, 172.

⁴⁹ Gaál Gábor, *Levelek*, sajtó alá rendezte SUGÁR Erzsébet, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1975, 245.

⁵⁰ „Ugyszintén „Vallomás” c. önéletrajzi könyvem is kész van.” Veres Péter – József Attilának=József Attila válogatott levelezése, szerk. FEHÉR Erzsébet, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976, 307.

⁵¹ Gaál Gábor, *Levelek*, sajtó alá rendezte SUGÁR Erzsébet, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1975, 243-244.

Roszzallotta s lehangolta Gaált az a tény is, hogy „*mindeniütt látom a nevét, s a Korunkban legfeljebb melléktermékeket küld. Látom a Válaszban, látom a Gondolatban, s látom az Ár ellen (nagyon szegényes) oldalain.*”⁵²

Gaál óva intette Verest attól is, hogy a *Válasz* lapjain szerepeljen: „*A Válasz a magyar fasizmus második értelmiségi élcsapatának a tömörülése, nagyon ravaszul és nagyon megejtő varázslatossággal, ebben a csoportban Önnek nem szabad a nincstelen zsellért reprezentálni...*”⁵³ A *Számadás* keletkezéstörténete során a népiek fóruma, a *Válasz* természetesen nem állt a fasizmus szolgálatában, egyoldalú értékelése annak köszönhető, hogy a népi-urbánus vita mellett a szocialista és a nemzeti vonal igen éles szembenállása a fasizmus gyanúját hívta ki minden esetben, amikor a népi, nemzeti jelzők elhangzottak avagy leírástak a népiek részéről. Gaál Gábor, a Tanácsköztársaságban Lukács György népbiztos munkatársa majd katonai tanácsadója így tehát az irodalom esztétikai szempontjai között is következetesen képviselte a pártosság elvét, különösen az 1930-as években, a szocialista mozgalom szektás-dogmatikus elhajlásának idején.

Gaál nem csupán a „fasiszta” *Válasz*-tól, hanem Németh Lászlótól is óva intette a fiatal író mondván, hogy Németh a marxizmus halálos ellensége. Németh, aki a népi táboron belül egyéni ideológiát kialakítva, mondhatni centrumpozícióban állott Illyés mellett, valóban nem volt marxista, hiszen mind a fasizmustól, mind a bolsevizmustól eltávolodva egy harmadik út lehetőségét vetette fel. „*Két éve néztem farkasszemem a hazai marxizmussal, egy hajlékonyabb, nyugati (ha nem halottsértő a szó), proustibb szocializmus nevében; azok az írók, akik ma nemzeti szocializmusra szeretnének oktatni, mint vakbuzgó marxisták, Hegel pecsétjével süitötték rám, hogy reakciós vagyok.*”⁵⁴

A szocialista nézőpontból mégis elítélendőnek minősült, hiszen sorai egyértelműen leszögezték, hogy feladat „*a szocializmus új, magasabb válfajának megteremtése.*”⁵⁵ A magyar szocialisták pedig – ahogyan szerte Európában a szocialista pártok, sejtek – úgy vélték, a létező, azaz a sztálini szocializmustól tökéletesebb nem kell. Márpedig Németh kijelenti, hogy a marxizmus a szocializmusnak a kinőtt ruhája, a marxizmus idejétmúlt, a XIX. századi elméletek nem hozhatók összhangba a következő század gyakorlatával. S ha

⁵² Gaál Gábor, *Levelek*, sajtó alá rendezte SUGÁR Erzsébet, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1975, 290.

⁵³ Gaál Gábor, *Levelek*, sajtó alá rendezte SUGÁR Erzsébet, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1975, 275.

⁵⁴ *Tanú-évek=NÉMETH László, Homályból homályba*, Budapest, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, 1997, 448.

⁵⁵ *Nemzeti radikalizmus=NÉMETH László, A minőség forradalma – Kisebbségben I.kötet*, Püski Kiadó, Budapest, 1992, 555.

azt a feltevést⁵⁶ igaznak tartjuk, miszerint Németh László *Tanúja* a *Válasz* ideológiai előzménye lehetett, úgy méginkább megérthetjük Gaál Gábor aggályait.

Veres Péter kapcsolata a szocializmussal sokkal egyértelműbbnek tűnhetett Gaál számára, így őt nem kellett a szocializmus mibenlétéről győzködni, Veres már kora ifjúságától kezdve elfogadta azt. Ahhoz, hogy Veres Péter szocializmuselméletének forrásait feltárhassuk, először is az említett önéletírást érdemes fellapoznunk, mert a *Számadás* adhat csak részletes tájékoztatást e kérdésben. Az önéletírás kezdetén még a népi mozgalom nem létezett, de arcukat és politikai szándékait a két világháború között a hazai baloldal és jobboldal között határozhatjuk meg. Habár Veres Péter nevéhez az urbánus kritika alapján olyan minősítő jelzők tapadtak az 1930-as években, melyek inkább jobboldali orientációt engednek sejtetni, mégis az író s a politikus alapvetően baloldali, szocialista eszmék híve volt. A szociáldemokrácia felől indult, majd fokozatosan eltávolodott onnan a parasztszocializmus, a kollektívizmus felé. Erre több bizonyítékot is találunk, ha megvizsgáljuk azt a korszakot, amikor még író, sem politikus nem volt.

Az első szellemi élmények Veres Pétert 16 éves korában érték, amikor beiratkozott a balmazújvárosi Földművelő Egyletbe, ahol folyóiratok, könyvek álltak az olvasók rendelkezésére. A *Népszaván* kívül a *Világ*, a szabadgondolkodók lapja, illetve a *Világszabadság*, Csizmadia Sándor és a földmunkásszövetség lapja járt. A folyóiratok közül Nagy György *Magyar Köztársaság* című lapja, Fényes Samu *Úttörője*, melyekre visszaemlékezett, s ebben az időben válogatás nélkül falt mindent, Ignotustól, a polgári sajtó művelt képviselőjétől kezdve a *Népszava* baloldali szellemű vezércikkéig. Ez még 1913-14-ben történt, ekkor Nagy György (1879-1923) radikális polgári politikus, újságíró, ügyvéd volt, az Országos Köztársasági Párt (1913 után Kossuth Lajos Párt) megalapítója, vezetője, és az említett folyóirat szerkesztője. 1918-ban Károlyi Mihály híve lett, majd az ellene indított perben védője.

Csizmadia Sándor politikus, költő, újságíró, földmunkásból lett a szociáldemokrata parasztmozgalom egyik szervezője. A Károlyi-kormány földművelésügyi államtitkára, a Tanácsköztársaság idején földművelésügyi népbiztos, szocialista eszmeiségű verseket írt. Márpedig a fiatal Veres Péter számára semmi sem lehetett ékeőbb bizonyítéka egy író, költő, publicista tehetségének, mint a szocialista szellemiség. Saját bevallása szerint nem is a művészetet kereste, hanem a szocializmust, akárcsak sorstársai, a többi paraszt, akik a könyvekben mindig csak az igazságot keresték, ezért például Jókai műveit

⁵⁶ K. NAGY Magda, *A Válasz*, Budapest, 1963.

haszontalanságnak vélték. Nem csupán a lapokban, vagy Zola köteteiben találkozott Veres Péter a szocializmus eszméivel, hanem a valós életben is. A debreceni szőlőkbe járt metszeni, szocialistákkal dolgozott együtt, a május elsején tartott felvonuláson is ott volt, ettől kezdve számíthatjuk az eszmével való komolyabb ismerkedését, magyarságtudományának megalapozódását. Akár Csizmadiáról, akár Nagy Györgyről beszélünk, közös vonásuk, hogy a földreform követelésében, tehát a paraszti érdekek képviseletében egyaránt részt vettek.

Az agrárszocializmus a szociáldemokrata párt soraiból indult ki, hiszen Szántó Kovács János és Csizmadia Sándor politikai pályájukon mindvégig megmaradtak a Magyarországi Szociáldemokrata Párt tagjainak. A párt egyik vezetőségi tagja, Várkonyi István, látva, hogy a parasztságnak tett földosztó ígéretek egyre késnek, a ceglédi és az orosházi agrárszocialistákra támaszkodva megalapította a Független Szocialista Pártot, Magyarország első parasztpártját. Várkonyi a párt lapjában, a *Földművelőben* tág teret adott a tehetséges parasztköltőknek, versfaragóknak. Az agrárszocialista mozgalmak helyi sejtjeiben aztán továbbhagyományozódott ez a paraszti nyers irodalom.

Veres Péter szülőhelyén, Balmazújvárosban alakult meg 1908. április 6-án az Áchim L. András vezette Magyarországi Független Szocialista Parasztpárt programjával elégedetlenek összefogásával az Országos Földművelő Párt. Titkárává az 1898. évi balmazújvárosi aratósztrájk megszervezésében részt vállalt Pokrócz Ferencet választották. Veres Péter szerint Pokrócz kálvinista németek elszegényedett ivadéka, földéhes kisparaszt, a helyi Független Szocialista Párt és a Földművelő Egylet elnöke volt akkoriban. 1919 tavaszán együtt szerepeltek a Munkástanács, majd a direktórium vezetői között, erre így emlékszik Veres Péter: „*Hamarjában összeállítottunk egy munkástanácsot, amelyben a földmunkások mellett kispaszt, kispasztosok, tanítók, tisztviselők, sőt a vörösgárdává változott nemzetőrség és csendőrség is képviselve volt. Megválasztottuk a háromtagú direktóriumot.*”⁵⁷ Ennek ő, az akkor huszonkét éves, még mundérban járó zsellérfiú a jegyzője. A hatalmas falu vezetői, Czige István, Pokrócz Ferenc, Kis Tar Sándor, és a már évtizedek óta működött földmunkásegylet más veteránjai, akiket a szerző emlékezéseiben is bácsizva emleget. Példás rendet tartva vezették a falut, a hajdani „várkonyista” agrárszocialista elvek érvényesítésével.

Pokrócz szocialista zsoltárokat is írt, melyek a párt lapjában, a *Föld Népeben* jelentek meg. Ezek a versek egy panteisztikus, plebejus, demokrata új világ képét

⁵⁷ VERES Péter, *Szárszó*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1971, 72.

rajzolták meg, Veres Péter itt találhatta messianisztikus parasztszocializmusának forrását. Maga Pokrócz írta a következő sorokat, melyek jellemzően a Petőfi-féle forradalmi romantika pátoszával taglalják a parasztság régi sérelmeit:

Ezer éve élünk szép Magyarországon,
 Ott voltunk mindenütt a gyászos csatákon.
 Hol a szegény jobbágy vérét hullatta,
 S jutalmul a várúr ostorral csapatta.
 Láttuk Dózsa harcát, kínos végküzdelmét,
 Mikor a hóhérok vastrónon sütötték.
 Ha szorult a kapca, kedves volt a jobbágy,
 Mikor nem volt veszély, ütötték és rugták.
 Testvérek vagyunk mi hosszú ezer éve,
 Mit az egyik látott, a másik jegyezte.
 S így tudjuk a népnek ezer búját-baját,
 Nevünk: Koplaló Munka és Üldözött Igazság...⁵⁸

A katekizmus műfaját is mívelő Pokrócz kérdés-felelet formájában végigvezette az emberiség fejlődését a kezdetektől egészen a modern korig, egészen a hatalom megragadását célzó kérdésekig, ami ismét csak Veres Péter és a népi mozgalom egyik sarkalatos problémája.

Tehát a népi mozgalom, a népi irodalom meghatározásában nagy szerepet kell tulajdonítanunk a népi hagyományoknak, az „ezeréves” jobbágyi tapasztalatoknak. S főképpen a népi emlékezetnek, amely évszázadokon keresztül őrződött a verbalitás szintjén, s jóformán csak a huszadik században nyert írott formát.

A századforduló agrárius parasztmozgalmai vezért kerestek maguknak, s a kiválasztás módja inkább volt ösztönös, érzelmeken alapuló, mintsem észérvek útján történő döntés. Így lett parasztvezér Pokrócz Ferenc is, akinek a bemutatásakor Veres Péter mintha a saját portréját vázolta volna fel néhány erőteljes ecsetvonással. *„Jó szónok volt. Akár órák hosszúig is tudott beszélni, és lekötötte hallgatóit... Hívei rajongtak érte, ellenségei pedig megölték volna egy kanál vízben... Mindent ösztönösen csinált, s mert forró hívője volt az eszmének, az elméletileg megfoghatatlan szocializmusnak és a*

⁵⁸ *A magyar nép naptára, 1910=Magyar Néprajz, V. kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988-2002, 759.*

*népszabadságnak... nem is ért rá elmélkedni önmaga fölött... Így bizonyára ő maga sem tudta volna különválasztani a saját egyéni önzését, a karriervágyát az eszmétől, a világmegváltás gondolatától.*⁵⁹ Íme, egy politikai szerep, ami példaadó lehetett az író számára.

Hasonlóképp érvényes az önábrázolás egybeesése a másik neves balmazújvárosi parasztvezér, Tar Sándor bemutatásánál: *„A hit még a legműveletlenebb emberekből is nagy szónokokat teremt... Akikre rászáll a Szentlélek galambja, a rajongó hit, azoknak ki lehet mondani, hogy... nem tudományt tanítanak, hanem hitet sugároznak széjjel.*”⁶⁰ S még egy hatásos szerep a *Számadás*-ból: a 48-as szocializmust képviselő Mezőfit, aki Balmazújvárosba látogatott, *„Úgy fogadták, mint a Megváltót, az egész munkásság, asszonyostól, gyerekestől kivonult elébe a vasútállomáshoz... amikor meglátták Mezőfit, félrekapott kalapjával s látták, milyen szép, nagy ember, egyik szomszédom a tömegben megjegyezte: „Ez már igen, ejnye, de derék magyar ember!”*⁶¹

1922 tavaszán, a Bethlen-féle nyíltzavazásos választások alkalmával ismerhetett meg Veres Péter egy olyan szónokot, aki már korántsem a nép messianisztikus-karizmatikus vezetőjeként beszélt, hanem valódi politikai rétoriként. Vági István építőmunkás a szociáldemokrata párt baloldali ellenzékének vezéréként érkezett a hajdúnánási kerületbe az ottani szegényparaszti és szocialista földmunkásság jelöltjeként. Vági csak egyetlen gyűlésen szólalhatott fel, de akkor úgy beszélt három órán keresztül, hogy *„szavaival tele volt a falu”*. Persze a választáson nem győzhetett, hiszen kitiltották, kitoloncolták a kerületből, a főjegyző és a csendőrök pedig igyekeztek *„meggyőzni”* a népet arról, hogy Vági egy nemzetközi hazaáruló zsidó. A háború előtt azonban még a messianisztikus parasztszocialisták hatottak az ifjú Veres Péterre, akinek a sok évszázados hagyománnyal rendelkező paraszti morál is irányította cselekedeteit. Akkor is, amikor önként vállalta a hadbavonulást. *„Fel tudom-e én egyáltalán nyitni a számat, mint parasztvezér, vagy mint író, ha kimaradok a háborúból? Hiszen mindenki lenéz és kinevet, mint felmentett lógóst.*”⁶²

Az agrárszocializmus hatásaival párhuzamosan Veres Péter megismerkedett az utópikus szocialista elképzelésekkel, a darwinizmussal, és a kor harcos antiklerikális irodalmával, a szabadgondolkodók tanításával. Tüskés Tibor szerint nagy hatással volt Veres Péterre Renan romantikus pátosszal megírt Jézus-életrajza, amely Jézust pusztán

⁵⁹ VERES Péter, *Falusi Krónika*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1956, 199.

⁶⁰ VERES Péter, *Falusi Krónika*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1956, 201.

⁶¹ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 50.

⁶² VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 86.

prófétának, embernek láttatja, a vallást pedig társadalmi mozgalomnak, nem pedig társadalomalakító, politikaformáló erőnek. Veres Péter fiatalon, már az iskoláskortól kezdve vallásos szellemben nevelkedett, mint a balmazújvárosi gyerekek többsége, akik az alföldi parasztok református hitét ismerték meg és vették fel. Ebben az időben, az 1910-es évek végén, az 1920-as évek kezdetén mégis félreteszi hitét, az egyház és a vallások helyett a nagyon is földi dolgokkal foglalkozó marxizmust, a dialektikát és a társadalmi forradalmat tartja üdvözítő módszernek és útnak.

A háborús évek alatt németellenes beállítottság társult Veres szocializmusához, a háború végén elkövetkezendő új világról szövögette félig szocialista, félig nacionalista ábrándjait. 1939-es kötetének, a *Szocializmus, nacionalizmusnak* eszmei alapvonalai ekkor rajzolódtak ki, életrajzi művében, a *Számadásban* így vall erről: „*Volt már akkor egy „elméletem”, amelyet meg is akartam írni, a cseh szeparatista-szocialista mozgalommal kapcsolatban ötlött fel bennem, s beleillett a marxistának látszó „szerves fejlődés” elméletébe. Az t.i., hogy a nacionalista életszakasz, a nemzeti öntudatra ébredés természetes folyamat, amit a szocialistáknak nem szabad akadályozniok, hanem elő kell segíteniök, mert megkerülni úgysem lehet. Amíg valamely nép tisztába nem jön a nemzeti szemlélettel, addig nem juthat el a tiszta szocialista szemléletig.*”⁶³ Veres Péter tisztában volt vele, hogy Magyarország elveszíti a háborút, s a területveszteség bekövetkezését is sejtette (csak a mértékét nem), egy kisebb, de egészségesebb Magyarországon az ipari munkásság és a parasztság létszámbeli fölénye segítségével, békés úton gondolta el a szocializmus megvalósítását.

1918 volt a következő életút-formáló dátum, amikor Újév után, az Egylet éves közgyűlésén, a vezetőség politikai működéséről szóló vitában Veres szót kért, s mondanivalójában arra célzott, hogy fel kell hagyni a vármegyei urakkal való együttműködéssel, s itt az ideje, hogy a balmazújvárosi földmunkásság az egész munkásság közösségébe, a szociáldemokrata pártba térjen. Szónokként, közszereplőként ez volt az első alkalom, amikor kipróbálhatta képességeit. Veres Péter önmagára való visszaemlékezései többnyire nélkülözik az öndicséretet, sőt: önkritikát gyakorolnak, rendre elemzik a hibákat, de legalábbis értékelő kijelentésekben mutatnak rá azokra. Első szereplése a publikum előtt azonban sikeresnek bizonyult: „*Sohasem beszéltem még gyűlésen, hát bizony elfogódva kezdtem, szinte fuldokoltam a szavaktól; de azután, ahogy belejöttem, mind-mind világosabban fejeztem ki magam. Nagy sikerem volt, tömegóhajt*

⁶³ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 82.

fejeztem ki, de persze nem tapsoltak és nem is nagyon éljeneztek, mert itt nem szokás, különben is hirtelen fejeztem be, a kezdő szónokok módjára, minden hatástörekvés nélkül.”⁶⁴ A köztársaság beköszöntével a földkérdés lett a legfőbb téma, a magángazdálkodás és a kollektív rendszer hívei vitáztak. A kollektivisták álláspontja messianisztikus volt, egy általános boldogságvágyon, az „egy akol, egy pásztor” elvén alapult. Veres Péter természetesen a kollektivistákhoz tartozott, csak éppen a fokozatos fejlődés híve volt, polgárháború, vérontás nélkül képzelte el a földkérdés rendezését.

A publicisztikák, politikai tárgyú írások objektív hangú szövegein kívül szükségesnek tartom a szépprózai írások sokkalta szubjektívebb, ám a korhangulatot s a koreszméket híven rögzítő tartalmait is a vizsgálódás körébe vonni. Mint említettem, a szépírás sokkalta különbözőbb arcképét rajzolja meg az írónak, mint a közszereplés. A novellák, regények egyes szereplőin keresztül az a Veres Péter nyílik meg, aki gazdálkodik, a föld nyűgével-gondjával, a mindennapok emberének korántsem könnyű életével van elfoglalva. A gazdák számára a földkérdés régóta húzódozó problémájának kiéléződését a trianoni döntés, a területvesztés; azaz a termőföldvesztés okozta. A *Gyepsor* című kötet novellái átfogó képet adnak arról, ami később a politikai tárgyú írások gondolatmenetének egyik vezérfonala lett: a parasztság lelkiállapotáról, eszmei tájékozatlanságáról. Hiszen mi mást akart a paraszt ekkor, a trianoni döntés előestéjén; mint ahogy ősei századokon át? Csakis földet, amit birtokolhat és két keze munkájával művelhet. A parasztságnak egyéb igénye nem volt, ahogyan az író fogalmaz, még „*a jó vízre, rendesen megfőtt ételre és tisztességes hálólhelyre való kívánságokat*”⁶⁵ is mellőzte, csak földje és munkája lehessen. A föld fogalma alatt pedig a paraszt mindig is a *saját birtok* fogalmát értette.

Csakhogy ez a monomániává fejlődött vágy s a parasztság osztályhelyzetével társult iskolázatlanság épphogy akadályozta az előbbre jutást. Az *Aszály* című kisregény főszereplője, Sipos Gábor a realizmus típusú szándékának kiváló példája: a magyar átlagparaszt tulajdonságait összegzi. Sipos Gábor nem vett részt aktívan az 1918-as forradalmi eseményekben, mert önérzete s óvatossága nem engedte. Mikor a románok bejöttek, s többek hangoztatni kezdték, hogy nem tud majd megélni az ország, ha elveszik az erdőket meg a bányákat; ez sem érdekelte. A tíz hold földdel meg a falusi kisügyekkel volt elfoglalva.

⁶⁴ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 203.

⁶⁵ VERES Péter, *Aszály-Gyepsor; Napszámos énekek*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1972, 8.

„A gondolatai közt neki sem igen szerepelt a haza... Már legény korában is bevitt a kaszárnnyába egy kis józan paraszti gögöt, úrmegvetést s hivatallebecsülést... De viszont nem szerepelt a gondolatai közt az osztály sem. Úrgyűlölete, paraszti büszkesége passzív volt: nem sarkallta tette... Nem hitt semmiben és senkiben, csak önmagában. Az Istennel sem igen törődött...”⁶⁶ – jellemzi Sipos Gábort az író az 1930-as években, tehát akkor, mikor már képessé vált saját társadalmi rétegét kívülről szemlélni. S később, a politikai elvek kifejtésekor a fenti gondolatok a parasztság szellemi állapotáról változatlan formában felbukkannak.

Veres Péter a keresztény-nacionalista rendszernek tulajdonította a népet megfertőző, jellemtorzító szolgálalkúséget, s ezért különösen elítélte az „úri világot”: „A parasztságba a szolgálalkúság valósággal belegyökerezett, és úrgyűlölván elvvé vált. Mert ha az embereket valóságos eszmék és eszmények nem táplálják, akkor helyettük póteszméket fogad el. A szolgálalkúság filozófiája szükségképp alakult ki a szolgálalkúságból. Mert az emberi lélek nem tud másképp belenyugodni az egyéniség megsemmisítésébe, csak úgy, ha ennek bölcséleti alátámasztást kap. Mert lélek nélkül az ember nem élhet. Márpedig a lélek igazolását keresi a nyomorúságnak.”⁶⁷

Veres Péter véleménye Trianonról és a béketárgyalások jelentette veszélyről teljes mértékben megegyezett azzal az állásponttal, amit az *Aszály* hőse, Sipos Gábor képviselt. A realizmus egyik alapvető követelményeként (habár saját stílusát az író „sültrealizmusként” értékelte) Veres Péter típust teremtett ebben a kisregényében: a tudatlan és tudni mit sem akaró, passzív paraszti tömegek képviselőjét. Hozzá hasonlóan Veres örültségnek tartotta az utódállamokkal folytatandó háború lehetőségét, de ugyanígy hazánk megszállásának gondolatát is. Ezért külpolitikával nem foglalkozott, mert szentül meg volt győződve róla, hogy „Alföld-Magyarország” maga is meg tud élni, csak hinni és akarni kell. Saját paraszti közösségében hitte megvalósíthatónak a szocializmust; s csakhamar a balmazújvárosi tanácsban való részvétellel ez a hite csak erősödött.

Előbb azonban még túl kellett esni a világháború frontjainak zűrzavarán, majd az összeomláson. Nem csak Veres Péternek; de az összmagyarságnak is. A *Számadás* az 1918. év végeseményekről híven beszámol, azonban csak a későbbi kiadásokban, hiszen a két világháború közötti keresztény-nacionalista Magyarországon nem jelenhetett meg nyomtatásban egyéb vélemény, mint ami a háborús veszteséget külső okokra hárította. Így

⁶⁶ VERES Péter, *Aszály-Gyepsor; Napszámos énekek*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1972, 13– 14.

⁶⁷ „Legyen egyenlő jogunk a bennünk levő különbségek megmutatására”, Veres Péter előadása az egyetemen a demokráciáról. *Szabad Szó*, 1945. július 6. idézi STANDEISKY Éva, *Erkölcsek 1945-ben*, Mozgó Világ, 2006. február.

a *Számadás* első példányai csak érintőlegesen említik a háború végét s a hazajutást; azonban az 1945 utáni kiadások már szabadon beszélhettek. A *Számadás* két világháború közötti kiadásába nem kerülhetett bele a nemzeti önérzet kisebbitésére alkalmas leírás, mely teljes mértékben megcáfolta az 1914-es álmokat a diadalmas hazavonulásról, a hősöknek kijáró leánycsókokról és virágözönről, amiről az „íródeák” költők énekeltek. Az egyszerű bakák, a Mesebeli Jánosok nemigen törődtek a vereséggel, a szégyenletes futással. A tisztek pedig egy másik társadalmi kasztot képviselvén ritkán szóltak a közkatonához; Veres Péter gyanúja szerint azért, mert így rejtették hallgatás mögé tájékozatlanságukat, ami egész hadcsoportok fogságba eséséhez vezetett.

1918-ban Veres még defetista, azaz elfogadta a Vyx-jegyzék feltételeit, csak hogy a harcot meg lehessen szüntetni és béke, munka útján megteremteni a szocializmus világát. *„Zavaros, tanult szocializmusom azt mondta: nem lehet, de az ösztönöm, az érzésem azt mondta: ha már benne vagyunk, meg lehet csinálni.”*⁶⁸ E nézet még a szociáldemokrácia „nevelése” volt, hiszen maga a szakszervezeti vezérkar is a béke pártján állott. Nem sokkal utána Veres már forradalmi világnézetű, mert a román uralom és az „úri világ” azzá tette. Hogy miképpen? Először is román fogságot szenvedett. A fogságban ugyan érték bizonyos, törvényszerűnek mondható atrocitások, ám a román nép egészét forradalminak, elvtársias érzelműnek látta. Hazatérését követően magyar földön csendőrök, katonatisztek, hivatalnokok fogadták, mint alávaló kommunistát. A Tanácsköztársaság idején végzett közösségi munkáját egy év és egy nap börtönnel jutalmazta a bíróság. Kiszabadulás után is minden vasárnap reggel jelentkeznie kellett a csendőrségen. A román és a magyar állapotok összevetése kétségtelenül azt a belátást eredményezhette, hogy a magyar politikai, társadalmi rendszer változása égetően szükséges.

Veres Péter szerepvállalásaihoz, önképéhez időről-időre elválaszthatatlan módon kapcsolódik a mások által alkotott kép. Ifjúságára visszaemlékezve az író úgy jeleníti meg környezete róla alkotott véleményét, mint akit handabandázó, kótyagos fejű fiatalnak néztek, aki csak oktalanul beleszól az idősebbek beszédébe. A forradalom és a kommün alatt ez a kép differenciálódhatott, hiszen learatta első szónoki szereplésének sikerét. A konszolidáció idején azonban ismét változott a kép, mivel mozgalmi múltja és román, majd magyar fogsága miatt Veres Pétert korántsem íróként, hanem veszedelmes szocialistaként tartották számon. Az írói szerep egyre késett: *„Az örökösen elhalasztott írói becsvágy és tanulási kedv már kezdett sürgőssé válni.”*⁶⁹ Egy rossz háborús fantasztikus regény és

⁶⁸ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 220.

⁶⁹ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 326.

néhány gyenge novella – így értékeli akkori teljesítményét az önéletíró, s hozzáteszi, hogy mindezt titokban tartva írta, akkor még nem érkezett el az „írogató parasztemberek” ideje, a paraszti östehetségkultusz. *„S hol fogadnak engem munkába, rosszhírű szocialistát? Hiszen olyan vad hírem volt azok között, akik csak hírből ismertek, hogy pl. az új községi orvos... azzal állott neki az asszonynak, hogy a maga férje az a veszedelmes Veres Péter?”*⁷⁰

A „veszedelmes” parasztíró belső fejlődése, eszmei formálódása a közügyekben való részvétellel kezdődött el. A háború előtt pedig már odáig jutott, hogy kritikával szemlélte a kultúraéhes autodidakta irodalmár szerepét, aki válogatás nélkül fogadja be a hozzá eljutó információkat. *„... meg kellett tennem azt, amit minden határozatlan munkás és kispolgár megtesz, aki sem az irodalomról, sem az osztályálláspontjáról nem tud lemondani, hogy – elválasztottam a kettőt. Az irodalmat azután is szerettem, de a semleges irodalmat csak mint olvasmányt néztem.”*⁷¹ A semleges irodalom a huszonéves Veres Péter értelmezésében a polgári irodalmat jelentette, amely élesen elválasztható a munkásság vagy a parasztság osztályérdek vezérelte agitatív irodalmától. Azaz irodalomértelmezésében ugyanúgy, mint szerepértelmezésében elkülönül egymástól a szépíró és a politikai szereplő.

Néhány év elteltével, az 1920-as években Veres Péter fölébe kerekedett az „újságkultúrának”, vagyis a rendszertelen információfogyasztásnak, s világnézetét a *Századunk* képviselte szellemi világ alakította. Politikailag elkötelezett szocialista, ám ez a szocializmus még a zavar és határozatlanság jelzőivel írható le. Fanatizmusa a marxi gazdaságtan és az engelsi dialektika által „tudományos megerősítést” nyert, ám a történelem s a hazai közélet alakulása gondolkodóba ejtette, hiszen egyik politikai erő sem tudott változtatni a Trianon utáni Magyarország állapotán. A hatalom gyakorlói marakodnak, intrikálnak, nem pedig építenek, Veres Péter szóhasználatával élve – s e kifejezést jól meg kell jegyezni – nem kollektivisták, tehát nem e közösség, a nép, a nemzet érdekeit veszik figyelembe, hanem saját pártszempontjaik alapján politizálnak. Balmazújvárosban sem volt ez másképp a háború után: *„A Földművelő Egylet öreg szocialistái, mint mindig, most is mellékúton jártak. De ha azelőtt mégis a Várkonyi Mezőfi-féle parasztszocialista pártokkal álltak összeköttetésben, most egyenesen polgári alakulatokhoz csatlakoztak...”*⁷² Az angol, német, skandináv munkáskormányok

⁷⁰ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 344–345.

⁷¹ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 139.

⁷² VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 201.

megalakulása, tevékenysége és bukása láttán úgy tűnt, nem lesz létező szocializmus, ekkor még a nyugati szocialisták gondjait vezér- és egyéniségproblémának tekintette, nem pedig a választópolgárok, a nép, a nemzet szellemi kondíciójelzőjének.

Az újságkultúra teljes mellőzése azonban lehetetlen volt, hiszen szellemi orientációt csakis bizonyos folyóiratokból meríthetett az író. A Földmunkás Egylet könyvtárát gyarapították még a Rassay-párt⁷³ *Magyar Ugar*-ja, Csoór Lajos⁷⁴ *Igazság* és Csizmadia Sándor meg Rásonyi Papp Gedeon⁷⁵ *A rög* című parasztújságjai. Itt találkozott Veres első ízben Szabó Dezső nevével, s olvasta tőle a Kommün alatt íródott *Az egész emberért* című cikkét. Ebben olvashatta a gondolkodását a következő időszakban meghatározó kijelentéseket, melyek szerint forradalom csak egy lehet: proletárforradalom. Ellenforradalom pedig az egyetlen ellenség, a minden tragédia mélyén fenekedő Káin: a gyalázatos, gaz, gyilkos tőke. Tehát Veres Péter forradalmi világnézetének s tőkeellenességének eredete 1922 ezen hónapjaiban, a Bethlen-Peyer paktummal egy időben található meg. Az íróvá nevelődésnek azonban még mindig komoly akadályai merültek fel. Elegendő azt a visszaemlékezést említenünk, mely szerint az első novellák kéziratait Veres Péter felesége a házkutatástól való – egyébként indokolt – félelmében elégette. A fogságból való szabadulás, a nyomortól megszabadító új munkalehetőség a vasútnál és második gyermekének születése oly felszabadító hatással lehetett a formálódó parasztíróra, hogy ismét jelentkezett írói becsvágya s mellette szocialista meggyőződése. Átmeneti kiábrándultságát új, megerősödött hit váltotta fel: „*Úgy éreztem, úgy hittem, elérkezett az ideje, hogy a magyar földmunkásság a szocializmussal megismerkedjék, osztálytudatossá s egyáltalán osztállyá formálódjék s ebben úgy éreztem, hogy reám még valamilyen nagy szerep vár.*”⁷⁶ Az íróvá nevelődés vágyához csatlakozott a szocialista közösségi író szerepe, s vele együtt a tudatosító, felvilágosító szerep, amit a mozgalom egy írótól elvárt. A szellemi előrejutás, legalábbis bő évtizednyi távlatból visszatekintve; fontosabbnak tűnt Veres Péter számára, ám a politikai szerep kiteljesítését sem zárta ki: „... *elhatároztam, hogy ha ezen a téren valaki leszek, példázni fogom, hogy milyennek kell lenni a parasztszocialista politikusnak.*”⁷⁷

⁷³ Rassay Károly 1921-ben alapította meg a Független Kisgazda-, Földműves- és Polgári Pártot. Szemben állt a Tanácsköztársasággal, de ugyanúgy a fehérterrorral is, Bethlen István miniszterelnöktől az Ébredő Magyarok Egyesületének betiltását követelte, ezért falragaszokon akasztással fenyegették, és bombamerényletet követtek el ellene. Lapját 1925-ben betiltották.

⁷⁴ Képviselőként a harmincas években a Népakarat Párt színeiben a parlamentbe jutott, majd Szálasi mellé sodródott.

⁷⁵ A Magyarországi Munkáspárt elnöke.

⁷⁶ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 349.

⁷⁷ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 350.

S mindeközben filléres gondok, melyekkel nap mint nap küzdeni kell. A balmazújvárosi parasztgazda gondjai, a „sültrealizmus” alapanyaga: „*Szereznem kell hát egy kis tőkét, pár darab jószágot, disznót, tehenet s baromfit, hogy abból krajcározva a napi szükségletek kijöjjenek s akkor, ha aratok és kapálok, esetleg pár hold bérletem is megmarad, majd jobban lesz szabad időm az olvasáshoz és az íráshoz is.*”⁷⁸ Erről a tervről azonban Veres Péter nem szólt semmit környezetének. Egyrészt óvatosságból, mert nem volt benne biztos, hogy sikerül végrehajtani; másrészt pedig azért, mert az irodalomban még nem jelentkezett igény a valóságfeltáró, szociológiai igényű vagy éppen paraszti tárgyú szépirodalmi írásokra. Külső ösztönző tényező híján egyelőre csak belső hajtóerőire támaszkodhatott, ezek vitték a cél felé. Akadályozta Verest a tüdőbaj, az infláció, a vasútnál töltött 7-8 év egy puszta barakkban. De csak az írásban akadályozta, a szellemi orientációban és a tudásvágy kielégítésében kevésbé. Az autodidakta önművelése az olvasással kezdődött, ennek során derült fény azokra a fogyatékoságokra, melyek az íróvá válást az életkörülményeknél is számottevőbb módon gátolták. „... láttam, hogy a nyelvtenban, a fogalmazásban egészen gyenge vagyok... Majd évek múlva, amikor írni kezdtem, a gyakorlat vezetett rá, hogy valamennyire folyamatos és elfogadható nyelven írjak... a kifejezésben elakadok.”⁷⁹ Veres Péter önértékelésének visszatekintő, hibákat beismerő jellege akár a magyar karakter jellemzése is lehetne. Az elhamarkodottság, balekság, kiérleletlen, iránytalan gondolkodás, a hamar elkeseredés együtt az időnkénti fellángolásokkal: rendre felbukkannak a későbbi nemzetkarakterológiaiakban, de Veres *Mit ér az ember ha magyar* kötetében is.

Valódi változást csak az 1928. esztendő hozott, legalábbis az íróvá válás tekintetében. A konszolidációt követő és a gazdasági válságot megelőző konjunktúra időszakában a kultúra is fellendült s ez alkalmat adott a népi irodalom kibontakozására. „Az 1927-28-as fellendülés éveiben a nagy lapok vasárnaponként 60-80, sőt ünnepi alkalommal 100-150 oldalon jelentek meg.”⁸⁰ A témérdek információ a lélekelemzés, közgazdaságtan, társadalomtudomány, természettudomány területéről el nem múló hatást gyakorolt Veres Péterre. Ennek köszönhető, hogy megírta levelét a demokrácia és diktatúra kérdéséről Vámbéry Ruzstemnek, aki közlésre kérte a *Századunk* számára. Az írószerep így végre, hosszas készülődés, várakozás után kialakulhatott s elindulhatott a formálódás útján.

⁷⁸ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 351.

⁷⁹ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 373.

⁸⁰ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 375.

Sipos József úgy gondolja, hogy Veres Péter olvashatta a Bécsben megjelenő magyar kommunista folyóirat, az *Új március* 1928. évi folyamában megjelent, többségében Nagy Imre által írt mezőgazdasággal és földreformmal foglalkozó cikkeket.⁸¹ Nagy Imre ugyanolyan nyomorúságosnak látta a szegényparasztok és kisparasztok életét, s megoldást követelt, akárcsak Veres Péter első, nyomtatásban megjelent cikke.

A *Számadás* lapjain beszámol arról, hogy ebben az időszakban az ellentmondások feloldására és a munkástömegek felvilágosítására egy regényt tervezett, amellyel az irodalomba is be akart vonulni a szellemi frontáttörés mellett. A regénynek két mottója is volt.

Az egyik – szintén érdemes fejben tartani, későbbi tanulmányainak ismétlődő motívumaként – egy Nietzschénél olvasott Schopenhauer-idézet: „*A legtöbb, amit az ember elérhet: a heroikus élet.*” A másik szerint az emberi társadalom kialakulása azt mutatja, hogy az ember társas lény, így a társadalomban az egyetlen alapelv csak az igazság lehet. Igazság pedig az egyenlő jog a társas élethez szükséges anyagi és szellemi dolgokhoz. A regényben meg akart rajzolni egy tökéletes embert, aki bölcs, bátor, szent és hős egy személyben, amellet közönséges emberi lény. Egyszerre tud vezér és közkatona lenni, a lélek teljes fegyelme uralkodik rajta, a munkásosztályból származik, s a cselekmény során háborúban, forradalmakban példázza az igazi kollektivistát.

A műben nyilván ott lehetett saját személyes sorsa is, hiszen az első világháború olasz hadszíntereit megjárta, az őszirózsás forradalmat és a Tanácsköztársaságot megtapasztalta, még a román fogságban is igyekezett hű maradni ehhez a kollektivista alapelvhez. Másrészt a szovjet szocializmus egyik „tudományos” elképzelése szerint lehetővé válik egy új embertípus, a szocialista ember megteremtése, aki új erkölcsöt, új tudatformát képvisel.

A regény a szerző visszaemlékezésében mint „individualista handabandázás” tűnik fel, s bár soha nem jelent meg nyomtatásban, tudat alatt mégis ott lappanghatott valahol még mintegy húsz évig, amikor Veres Péter megírja a *Mit ér az ember ha magyar* című művét, s benne az ideális vezérről értekezik. „*A tökéletes ember regényét félretettem, bár a problémát nem ejtettem el... majd máskor, másképp megírom.*”⁸²

De ekkor még, 1929-30-ban Upton Sinclair utópikus regényének (*Özönvíz után*) hatására maga is hasonló művet ír. Az újabb regényben az őszinteséget, a

⁸¹ SIPOS József, *Veres Péter a szociáldemokrata földmunkásmozgalomban (1929-1931)=A Veres Péter centenáriumi emlékülés előadásai*, Múltunk, 1997/2., 207.

⁸² VERES Péter, *Számadás*, Magyar Élet, Budapest, 1943, 385.

következetességet vizsgálta, s célja az volt, hogy bemutassa és leleplezze a világ vezetőit, a fáradt bölcseket (éles oldalvágás a *Nyugat* L'art pour l'art szárnya ellen) és cinikus képmutatókat. Témája az volt, hogy pár fiatal, felszabadult gondolkodású ember, egy orosz fiú és egy amerikai milliárdos lány egy öreg forradalmár technikussal, egy bölccsel olyan légi járművet csinálnak, ami túlhaladja koruk technikai fejlettségét. A világűrben bolyongva találnak egy félreeső bolygót, amelyről megállapítják, hogy tökéletesen alkalmas tervük véghezvitelére: megráfálják a világ urait és kitelepítik őket ide. Legelőször a fariziai trónörökösöt viszik el, aki kukorinai földre lépve az elnök üdvözlő beszédét hallgatja: a beszéd békés szándékokat hangoztat, közben a muníciógyárak gőzerővel működnek, az újságok tervszerűen uszítanak. Kettejük után a cinici vezérkar emelkedik a levegőbe, majd sorra a világ jelentős, befolyásos emberei, mindazok, akik mást beszélnek, mint amit cselekednek.

Olyan jellemző álnevek ezek, melyek a valós világ vezető nagyhatalmait rejtették magukba: Farizia Angliával volt egyenlő a képmutatás miatt, Franciaország volt Cinicia áldemokrata cinizmusa miatt, Németország Systemia a német rendszeresség miatt. Vezetőik az új lakhelyen új társadalmat kénytelenek kialakítani saját munkájuk és tapasztalataik révén, ezzel pedig Veres Péter célja a szocialista társadalomtudomány téziseinek igazolása volt. A regény végigvezette a történelmi folyamat különböző állomásain az új társadalmat. A tőkés szakaszhoz érve ügyes amerikai kapitalisták, élelmes zsidó publicisták, parasztból lett kispolgárok csellel kiveszik a földet a termelők kezéből, s maguk helyett dolgoztatják őket. Megindul az egyik oldalon a tőkefelhalmozás, a másikon pedig az elszegényedés, jelentkezik a kapitalizmus átka, a munkanélküliség, s az öncélú termelés. A dolgok logikájánál fogva bekövetkezik a lázadás, de csakis az individualista módszerek értéktelenségének beismerése után, közösségi úton győzhet. Közben a Földön is rendeződik a helyzet, mert nincsenek többé farizeusok, s az újonnan feltörekvőket is elragadják a világűrpilóták, így végül megvalósulhat a kollektivisták rend.

Veres Péter híres satírának gondolta ezt a filmsorozat-forgatókönyvnek is alig beillő naiv történetet, s felvitte Pestre, a *Századunk* szerkesztőségébe. Ott persze nem közölhetőnek minősítették, nem tartalma, hanem stílusbeli gyengeségei, színvonala miatt. Azután Kassák Lajoshoz került, hátha egy szocialista író jobb véleménnyel lesz róla, de nála elsikkadt a kézirat. Sajnálatos, mert számot adhatna a tanulmányírás előtt álló Veres Péter eszmerendszeréről. Saját visszaemlékezései alapján úgy tűnik, hogy a nyugatellenesség, a politikai életben tapasztalható visszásságok, valamint a szocializmus eszméjének megvalósítása foglalkoztatta, mindenesetre egész életművét végigkísérték ezek

a gondolatok, akár a *Szocializmus, nacionalizmus* útkeresésére, akár a hatvanas évek nyugati tömegkultúrája elleni tiltakozására gondolunk. Utólag ezt az írását is lekicsinyli Veres, akárcsak a többit, ami az íróvá válás kezdeti pályaszakaszában keletkezett: „... amikor egy év múlva egy pártkongresszusra felmentem és meglátogattam Kassákot... azzal rontottam rá, kicsit talán gőgösen, hogy dobja a kályhába, de okvetlenül, mert nem ér semmit.”⁸³

Veres Péter első írásai a *Népszava* paraszti mellékletében, a Föld és Szabadságban jelentek meg. „*Nincs jelentőségük: egy írogató parasztember, tele volt velük akkoriban az ország. A különböző paraszthetilapok belőlük éltek. Élethitelt, valósághitelt, sőt társadalmi hitelt adtak a többféle paraszmentő, parasztszerető, parasztnak hízelgő, parasztnak hazudozó és parasztot lázító politikai szándékok alá.*”⁸⁴ Ekkor még a szociáldemokrácia elveit vallotta (1919-től 1945-ig a földmunkás szövetség és a szociáldemokrata párt tagja), s a parasztírók többségéhez hasonlóan mélyebb világnézeti, politikai tájékozottsággal nem rendelkezett, sokkal inkább szociális indulata terelte az irodalom – egyelőre a hírlapirodalom – felé. Konceptiója a forradalom, utána szocialista társadalmi rendszer. De nem paraszti népforgaladom, nem Dózsa lázadása, nem narodnyik fordulat, hanem a szocialista munkásmozgalommal összekapcsolódó változtatás.

Veres Péter szocializmusa kezdetben kizárólagos, erősen érzelmi jellegű, fanatikus. Amikor úgy-ahogy megismerte a marxi közgazdaságtant és az engelsi dialektikát, akkor ez a fanatizmus tudományos megerősítést nyert. Vulgár-marxistából vulgár-racionalista lett, kételyek nélkül. Az egyéniség dolga azért kerülhetett előtérbe, mert sem a szovjet jobb- és baloldal marakodása, a trockizmus léte nem járulhatott hozzá egy biztos világkép és célképzet kialakulásához; sem pedig az angol, német és skandináv munkáskormányok megalakulása. Pofon vágtak és holnap is enni kell: röviden ennyiben foglalja össze a *Számadás* írója szkepticizmusát, politikai kiábrándultságát.

Ha szerepekről beszélünk Veres Péter esetében, akkor a pályakezdést kizárólagosan uralja az íróvá válás vágya. Az 1920-as években formálódik ki az írószerep, amit egyelőre még a szocializmus, a kollektívizmus eszmeisége körvonalaz. A magyarság megvallása ekkor még nincs jelen Veres Péter írói szándékai között. Pedig az 1930-as évek fordulóján már működik a Bartha Miklós Társaság, s Szigethy Endre, az irodalmi szakosztály elnöke már megfogalmazta irodalompolitikai alapelveit. Azon írókat szerette volna a Társaság által felkarolni, akik lelkükben és termésükben a magyar föld, a magyar falu örökkévaló

⁸³ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 389.

⁸⁴ VERES Péter, *Szárszó*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1971, 85.

értékeit hordozzák; a falu mesemondóit, regőseit, énekeseit, muzikusait, nótafáit akarta megszólaltatni. Szigethy kifejezetten a népművészet ösztönös mestereire gondolt, amikor a népi kultúra hordozóiról beszélt, ám nem vette számításba az olyan ösztönös tehetségű írókat, költőket, akik később a népi mozgalomban tömörültek. 1930-ban ők még egymástól elszigetelten vagy az ismeretlenségben dolgoztak, alkottak, hogy túlhaladják a népművészet külső megjelenési formáit, s kultúrházak színpadai helyett a politika színpadára lépjenek. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy Szigethy erős ellenérzése a polgári dekadencia és az „aszfaltkultúra” iránt megegyezik Veres Péter nézetével. S a Társaság Ady Endre emlékének szentelt röpirata, az *Ifjú szívekben élek* deklarálja a nemzedék álláspontjait, elsősorban a meghatározó Szabó Dezső-írással (*A jövő felé*) az élen. Tehát Veres Péter írószerepe saját társadalmi rétege, a parasztság érdekei és világlátása által meghatározott szerep, amely inkább ösztönös, mintsem tudatos.

A politikus-szerep, a közéleti fellépés lehetőség híján egyelőre szintén eltitkolt szerep, mint az íróvá válás vágya. Sőt: amint megjelennek az első írások, Veres el is távolítja a parasztszocialista politikus képét magától. „... *nem vagyok politikusnak való túlérzékenységgem s túlzott lelkiismeretességem miatt...*” – jelenti ki önéletírásában.⁸⁵

Az 1930-as év újabb keserű kiábrándulást hozott a munkásmozgalomban résztvevők számára. 1930. szeptember elsejére tűzte ki a szociáldemokrácia a munkásság országos tömegmegmozdulását. Ebből aztán még Budapesten sem lett semmi, mert a keresztényszocialisták és a szervezetlen munkásság egyáltalán nem vett részt benne; a felvonulókat pedig a rendőrség várta. Balmazújvároson és Nyírturán volt egy-egy halottja a megmozdulásoknak. A Budapestről érkező Veres Pétert már az állomáson várták a csendőrök, s a következő hetekben mintegy 1500 újvárosival együtt tömlöcözték, vallatták. Az ítéletek után pedig a Földművelő Egyletet bezárták, könyvtárát elkobozták. Ezek az események mégsem tántorították el a mozgalmiakat; így Veres Péter figyelmét a kudarctól inkább a budapesti politikai és irodalmi élet felé irányították. Ám ez a kudarc egyúttal egy új szerep kezdete is: a parasztpolitikusé.

1931 decemberében rendezte meg a Magyarországi Szociáldemokraták Pártja éves kongresszusát, melyen Veres Péter Balmazújváros képviselőjeként vett részt.⁸⁶ Az 1931-32-es évek fordulója azért bírt kiemelkedő jelentőséggel, mert a rövid ideig tartó agrárkonjunktúrát a világgazdasági válság, a felvásárlási árak és a mezőgazdasági

⁸⁵ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 391.

⁸⁶ SIPOS József, *Veres Péter a szociáldemokrata földmunkásmozgalomban (1929-1931)=A Veres Péter centenáriumi emlékülés előadásai*, Múltunk, 1997/2., 213.

jövedelmek drasztikus csökkenése követte, s a parasztságban felgyülemlett szociális feszültség kitörési pontot keresett. Veres Péter kongresszusi beszéde programként vázolta, hogy az agrárszocializmus megteremtése érdekében a földmunkásoknak tömegesen kell csatlakozniuk a párthoz. Társadalmi radikalizmus, marxista programosság s messianisztikus hit: a politikai gondolkodás, a nép és a nemzet gondjainak megoldása Veres Péter számára még nem a lelki és szellemi közösség meglétén múlik, hanem a tömegmozgalmak kollektív erején. A kongresszus után megjelent *Földet!* című írásban pedig a munkásság soraival összefogva kívánja kivédeni a kapitalista és a földbirtokos osztály támadásait, megszerezni a megélhetést biztosító földet.

Veres Péter publicisztikai, mozgalmi avagy politikai természetű írásai mind arról tanúskodnak, hogy az írást hosszas készülődés előzte meg. Természetszerűleg, hiszen saját írói stílusának jellemzéséből („sültparaszt realizmus”) leszűrhetjük az író önszemléletét is, aminek markáns eleme a hiányérzet. Az iskolázottság, műveltség, szellemi örökség hiányérzete. Veres Péter azonban mindent megtett annak érdekében, hogy hiányosságait leküzdje. Az 1930-as évek elején zajlott le a Nyugat berkein belül egy kisebb forradalom. Az első nemzedék tagjai támadást intéztek a lap új szerkesztősége ellen, így aztán vita alakult ki a progresszió és a hagyomány hívei között. Veres Péter maga is hozzászólt a vitához *Nyílt levél L'art pour l'art úrhoz az Elefántcsonttoronyban* című írásával, ami ugyan Gaál Gábor részéről visszautasításra került, ám egyben Gaál levele rámutatott arra, hogy milyen hiányosságokkal küzdött. És mindenekelőtt tanulásra, olvasásra, önképzésre ösztönözte a még mindig paraszti munkából élő balmazújvárosi lázadót.

Az 1932. év hozta meg azt a fordulatot Veres Péter írói pályáján, ami végleg a népben és nemzetben való gondolkodás, a politika pályájára terelte. Balmazújvárosban a válság miatt nem talált munkát, ezért Pestre ment az Általános Fogyasztási Szövetkezet raktárába dolgozni. A napi tizenegynehány órai munka mellett szellemi tevékenységre nem sok ideje maradt, ám részt vett egy szociáldemokrata pártkongresszuson, ahol földmunkások is megjelentek már nagyobb számban. Egyik „osztályos társa” a nehéz földműves sors elmondása közben rátért nagy fájdalmára, hogy akik megalázzák, sárba tiporják őket, a hatalom birtokosai, támogatói bizony sokszor maguk is paraszti származásúak.

Ekkor sírta el magát Veres Péter, sokáig nem is tudott „magához jönni”. Nyilvánvaló, hogy ehhez hozzájárult az 1932-es év összes szenvedése, egy lázas betegség, a jövő kilátástalansága, az öt gyermek gondja, valamint a baloldali mozgalmakhoz és irodalmi körökhöz való csatlakozás reménytelenségének érzete is. Ennek az élménynek

azonban meghatározó ereje lett, annak ellenére, vagy éppen azért, hogy misztikus átélésnek bizonyult. Ekkor sejtette meg, hogy a faji érzés nem üres demagógia, a magyar faj és a magyar paraszt külön valóságot jelent nem csak a világban, de a magyar nemzetben is. Innen hát a „faji” szocializmus eredője, egyáltalán a fajiságnak, mint szolidaritási érzésnek az említése, nem pedig a hitleri mozgalmakból. Közvetlen terméke a magyarságélménynek Németh László inspirációja nyomán *Az Alföld parasztsága* című kötet lett, melynek megjelenésétől kezdve Veres Pétert elkönyvelték a faji misztikum képviselőjének. Holott a parasztság faji öntudatának felébresztése és fenntartása nem jelentett egyebet számára, mint egyszerű népből nemzetet teremteni, felhozni a felszínre azt az érzést, amit maga is átélt. Hogy ne legyen a parasztság önmaga ellensége, ne sodródjon passzívan az események áradatával, hanem önnön sorsának intézőjévé váljon, kollektivista fegyelemmel, hittel, akarattal. Mert Veres Péter úgy gondolta, hogy a parasztság nem csak egy osztály, mint volt hajdan a jobbgáyság korában, „hanem maga az a nagy népnyersanyag, amelyből az osztályok formálódnak.”⁸⁷ Vagyis a nemzet alapja maga a nép.

A fiatal Veres Péter Balmazújvárosról gyakran belátogatott Debrecenbe. Személyesen talán akkor találkoztak először, amikor, 1931 novemberében, a debreceni Ady Társaság hívására öt pesti író – köztük Németh László – a Déri Múzeum előadótermében rendezett irodalmi este érkezett. Veres ekkor már az íróvá válás útját járja, kapcsolódási pontokat keres az irodalmi élethez. Erről tanúskodik József Attilához írott levele 1934 februárjából. A „Kedves Elvtársam!” megszólítás világosan jelzi, hogy a költőt nem csupán irodalmi, de mozgalmi szempontból is fontosnak tartotta.

Levelének célja egy marxista irodalmi és kritikai szemle terve felőli érdeklődés, mivel a Korunk világnézeti állásfoglalásai miatt ki volt téve a hatóságok zaklatásainak s 1933-tól Magyarországon már nem terjeszthették kiadói a József Attilának is teret adó folyóiratot. „S ha tartózkodna el a lap a konkrét politikai propagandától... és megelégedne a világnézet irodalmi, kritikai és tudományos értékű tudatosításával, talán a hatóságok felől is élélhetne.”⁸⁸ Veres tehát összeköti az irodalmat a mozgalommal s egy baloldali irodalmi front kialakulását látja, aminek egységéhez lenne szükséges valamely magas színvonalú és eszmeiségű folyóirat. Ezt az igényt elégítette ki a *Válasz*.

A *Válasz* indulásánál, 1934-ben már írókként is együtt szerepel a kezdő publicista-író Veres Péter és egyik értékelője, elismerője, Németh László. A folyóirat első száma –

⁸⁷ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 49.

⁸⁸ Veres Péter – József Attilának=József Attila válogatott levelezése, szerk. FEHÉR Erzsébet, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976, 296.

melyet Fülep Lajos, Gulyás Pál és Németh László még együtt jegyeznek – közli Németh László *Egy Hungarológiai Társaság terve* című írását, valamint Pörje Sándor néven két műbírálata, a folyóirat második számában viszont napvilágot lát Veres Péter szociográfiai láttelepe: *Egy napszámos az egykéről*. Ebben az esztendőben ír egy tanulmányt is, ami kifejezetten a közszereplő, a mozgalmi ember célkitűzéseit foglalta össze. „*Világnézettudatosítás és mozgalmóbírálat. De mert jobbra-balra kellemetlen megállapítások vannak benne, magamnak, illetve barátaimnak kell kiadni.*”⁸⁹

Még nem indul el a *Válasz*, amikor Németh László 1932-ben útjára bocsátja egyszemélyes folyóiratát, a *Tanút*. Itt, a lap 1936. évi összevont 1–2. számában publikálja *Emberek a nemzet alatt* címmel fölfedező írását, melyben három országrész hírhozójáról szól, és Tamási Áron *Jégtörő Mátyása*, Illyés *Puszták népe* című könyve mellett Veres Péter első önálló munkáját, *Az Alföld parasztságát*-t méltatja. Kiemeli az író erkölcsi igényességét és azt az emberi többletet, amivel az irodalomba lépett: Veres Péter ebben a könyvében bölcsességet mond, s nem a szociográfiát műveli. „*S én nem az eszközeit bámulom, hanem a szilárdságát. Nem nagy tehetség, nagy készültség, hanem a nagy erkölcs a lenyűgöző benne*” – mondta Németh.⁹⁰

Az 1934. évben csatlakozik Veres Péter az új „progresszióhoz”, ahogyan a mozgalommá formálódó népieket nevezték. Ekkoriban a szociáldemokráciától a szocializmushoz pártolt, s erre buzdított más népi írókat, így Németh Lászlót is. Ebben az időszakban Németh sorozatos támadások célpontjaként *Magyarság és Európa* című írásáért mind a kommunisták, mind a *Századunk*, a *Szép Szó*, mind a népi irodalom részéről éles kritikákat kapott. *Csak a marxi szocializmus válthatja meg a magyarságot, ehhez Németh László lángoló hitére és tiszta lelkiismeretére is szükség van.*⁹¹ – biztatta a pártosságra Németh Lászlót.

S hogy a szocializmus, a demokrácia eszméje milyen mértékben lehetett befolyásoló korszellem a harmincas évek derekán, arra bizonyíték a tizenöt éves jobboldali politikai pályáját, nemzeti, „álnacionalista” hitét épp ekkor megtagadó Bajcsy-Zsilinszky Endre példája. Az 1935-ös választásokon a polgári baloldallal szövetkezett, s megváltoztatta a marxista munkásmozgalomról, szociáldemokráciáról vallott nézeteit is. Ezeket korábban „nemzetietlennek” tartotta, ám pontosan abban az időszakban, amikor Veres Péter is a szocializmushoz közeledett, Bajcsy-Zsilinszky csalódottan állapította meg

⁸⁹ Veres Péter – József Attilának=József Attila válogatott levelezése, szerk. FEHÉR Erzsébet, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976,307.

⁹⁰ TÜSKÉS Tibor, *Németh László és Veres Péter*, Magyar Szemle, Új folyam XII. 1. szám.

⁹¹ MONOSTORI Imre, *A Németh László-recepció történetének főbb kérdései 1945 előtt*, Kortárs, 2000/2.

addigi közszerepléséről: „...ez a korszak folytatta és betetőzte a '67-es világ álnacionalizmusát, amely úgy akart nemzeti államot és nemzeti társadalmat teremteni, hogy megfeledezett a magyar nemzet legbelsőbb lényegéről: a magyar népről.”⁹²

A *Századunk* kérdést intézett a közvéleményhez a demokrácia válsága ügyében. A vitához hozzászólva Veres Péter ugyan a demokráciát tartja az egyetlen lehetséges megoldásnak, ugyanakkor kételkedik is benne. Képes-e kivezetni a demokrácia az emberiséget a jelenlegi (1935!) szellemi és anyagi nyomorúságból, vagy csak átmeneti megoldás a beláthatatlan jövő felé? Képes-e a választójog kiterjesztése arra, hogy megteremtse a dolgozó osztályok politikai képviseletét? Talán nem véletlen, hogy Bajcsy és Veres a demokráciától másfelé tekint; a korszellem s a történelem megkérdőjelezte a hagyományos politikai értékrendet.

Bajcsy-Zsilinszky Endre politikai munkásságának megítélése legalább oly ellentmondásos, akárcsak Veres Péter s a teljes népi mozgalom értékelése. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt (közismerten: a fajvédő párt) megalapítása nem emelte piedesztálra a liberális baloldal előtt, ám 1932-től már a *Szabadság* című, náciellenes-függetlenségi eszméket támogató lap főszerkesztője volt. Ebben az időszakban került kapcsolatba Veres Péterrel, mert a parasztság politikai jogainak képviselete közös eszmei platformot jelentett számukra. Habár a jogtudományi diplomával rendelkező békési földbirtokos sarj és a bihari parasztember között nehéz összeköttetést találni, a publicisztika mégis megfelelt ennek a feladatnak. Bajcsy-Zsilinszky lapja nemcsak közölte az alig ismert parasztíró cikkeit, de meg is védte, amikor 1936-ban a rendőrök elkobozták *Az alföld parasztsága* példányait.

Vér Andor cikke tájékoztatta az olvasókat arról, hogy dr. Tóth Vince rendőrkapitány szerint a kiadónál, Oravetz Istvánnál talált 116 „izgató tartalmú, a közrendre, közbiztonságra veszélyt jelentő” sajtótermék írója, Veres Péter „*ideológiáját a priusza determinálja*”.⁹³ Megjegyzi továbbá a rendőrség szakavatott képviselője, hogy a letartóztatott kommunisták iratai között minden esetben megtalálták Veres Péter írását. Ez a kijelentés arra engedhet következtetni, hogy a hatóságok vagy szerették volna összemosni Veres Pétert a kommunistákkal, vagy pedig a marxista-szocialista eszmék hazai bázisa és Veres Péter között valódi eszmeközösség állt fenn. Az utóbbi kevésbé

⁹² VIGH Károly, *Bajcsy-Zsilinszky Endre pályáivének baloldali fordulata*, Hítel, 2007/11., 97.

⁹³ VIGH Károly, *Veres Péter cikkei Bajcsy-Zsilinszky Endre lapjában*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1974/1., 107.

valószínű, mivel ebben az évben a moszkvai emigráció sorait alaposan megtizedelte a sztálini terror, így a hazai illegalitás sem rendelkezett konzisztens célkitűzésrendszerrel.

Az egyetlen, ami biztos volt számukra, a Tanácsköztársaság megítélése, s az ahhoz kapcsolódó kommunista dogmák. Így például az a tézis, miszerint a Tanácsköztársaság bukását, így a dolgozó osztályok hatalomátvételének kudarcát a szociáldemokrácia árulása és az agrárkérdésben elkövetett hiba, a földosztás elmaradása okozta.⁹⁴ Méghozzá azért, mert a hazai elvtársak nem követték a bolsevik példát. A szociáldemokrácia vidéki erősödéséről a Marxista Ellenzéki Front, a magyar trockisták véleménye pozitív volt, mivel úgy vélte, ezen az úton az agrárproletariátus is eljuthat a tudatos forradalmisághoz; a szociáldemokráciát a szervezkedés előszobájának tartotta.⁹⁵ Jól érzékelhetően egyetlen irányelv vezérelte a magyar kommunistákat, a Szovjetunióhoz való igazodás mindent felülíró elve. Így Veres Péter aligha találhatott bennük nemzeti érdekeket támogató politikai szövetségesre, a kommunisták új koncepciója már a népfront volt. Ebben az időszakban levelezett Veres Péter Gaál Gáborral, a *Korunk* szocialista főszerkesztőjével, aki viszont éppen a szocialista irányvonal követésére szólította fel a parasztírókat. Határozottan kiderül ez a tendencia nemcsak levelezésükből, de azokból a részletekből is, melyeket Gaál lapjában közölt a megjelenés előtt álló regényből. A *Korunk* 1935. évi 10. számában közölt részlet beszámol a 16 esztendő Veres Péterről, akkori olvasmányélményeiről. A *Számadás* későbbi kötetkiadásai közül több olyan megjegyzés is kimaradt, melyek megmutatják a kispolgárellenes Veres Péter szocializmusát s elítélő hangon beszélnek a „pesti irodalomról”: „... hamis, helyesebben polgári baloldaliságával megtevesztette a munkásosztály kulturaéhes vezetőrétegét, köztük engem is...”⁹⁶

Az *Alföld parasztsága* Veres Péter plebejus állásfoglalásának bizonyítékeként vitákat kavart, íróját nacionalizmus és faji gőg felemlegetésével hozták kapcsolatba. Hogy mégsem csak ennyiről szólt a kötet, arra megfelelő bizonyítéknak tűnik az a dolgozat, amit Veres Péter 1938-ban egy pályázatra készített. *Utam a középosztály felé* címmel hirdettek pályázatot a népi sorból kiemelkedő fiatal magyar írók, művészek és közéleti férfiak számára. A pályázat bevallott célja kideríteni, milyen társadalmi akadályokkal találtak életútjukon, és milyen erők segítették őket.⁹⁷ A tíz díjazott egyike, Veres Péter *Napszám* és *kultúremler* című írása másik héttel együtt a társadalmi radikalizmus kérdésében igen

⁹⁴ BORSÁNYI György, *A moszkvai emigráció. A magyar kommunista mozgalom Tanácsköztársaság-képének alakulása*, História, 1989/6.

⁹⁵ KONOK Péter, *A trockizmustól a tanácskommunizmusig*, Múltunk, 2002/2.

⁹⁶ VERES Péter, *Napszámról-napszámra*, *Korunk*, 1935/10., 748.

⁹⁷ MEDVIGY Endre szerkesztői utószava=SINKA István, *Kadocsa, merre vagy?*, Püski Kiadó, Budapest, 1997, 225-227.

közel állt Erdei Ferenchez, akit épp ezért nem díjaztak. Erdei nem hitt a középosztályban, hanem olyan vezető rétegben, amely a magyar népnek igazi értékrendje szerint kiválasztott elitje, amely nélkülözi a kizsákmányolói hatalmaskodást. Veres Péter sem vállalt közösséget az úri középosztállyal; hogyan is vállalhatott volna, hiszen soha be nem került sorai közé. Nem a középosztály felé törekedett, hanem egyszerűen felfelé, de ebben akadályozta az iskolázatlanság, az úri rendet vigyázó csendőrség, illetve maga az úri rend, a „cipősök”, a „nadrágos emberek”. Ahogyan József Attila fogalmazott a Hazám egyik szövegváltozatában: „*De férfit, mint Veres Pétert, / ki gondra bátor okos / és nem szorongva falt be ételt, / a közigazgatás botoz*”.⁹⁸

Dokumentum-értékű, illetve az íróvá nevelődés folyamatát minősítő történet a Számadás-kézirat sorsa is. Az *Alföld parasztsága* sikerén felbuzdulva kezdte el Veres Péter számadását írni, mintegy 600 kéziratos oldalon keresztül. Gaál Gábor tudomást szerzett a készülő műről, s közlésre kért belőle néhány részletet. Veres elküldte neki az egészet, csak hogy amint ő fogalmaz („paraszt módra tudatlan voltam” mondja), nem ajánlott levelek formájában adta postára, hanem közönséges csomagképpen, ami kevesebbe is került.

Ezt a kéziratot a *Korunk* szerkesztősége nem is látta soha, mivel a román posta átadta a Sigurantzának, az ottani politikai rendőrségnek, ez pedig olvasván benne a romániai fogságra vonatkozó részeket, kiosztotta valamelyik előadónak jelentéstételre. A *Számadás* első kézirata itt tűnhetett el. A másodikkal már óvatosabban jártak el: nem Kolozsvárra, hanem Budapestre küldte az író, ahol legépelték, s úgy továbbították. Hatvany Lajos bírálta, s a Vértes György szerkesztette, voltaképpen kommunista *Gondolat* közölt belőle részleteket. Közben Veres Péternél ismét házkutatást tartottak, s hosszasan faggatták levelezése, kapcsolatai, írásai felől. Bántani nem bántották, mert némi neve már volt az irodalmi életben, csupán bevitték a nyergeskamrába (egy ablaktalan helység az istálló mögött), és leültették a téglapadlóra. Ott aztán ki kellett nyújtania a kezeit s a lábait, a fejét hátraszegnie s a padláson egy bizonyos pontot nézni – egész hajnalig. Ez az „óvatos” bánásmód pedig köszönhető volt az író Darányi miniszterelnökhöz intézett nyílt levelének, melyből parlamenti interpelláció keletkezett. Az urak nem kívántak még egyet Veres Péter miatt.

Ez a rövid adalék azt hiszem, híven megvilágítja Veres Péternek az úri társadalomhoz való viszonyát, írói habitusát. A nadrágos embereknek ezt a taktikázását, óvatos

⁹⁸ BABUS Antal, „*Jelentős alkotó csak nemzeti író lehet*”, Új Forrás, 2005/3.

machiavellizmusát gyűlölte, amivel a gyengét eltaposták, ám az erősebbnek tűnő ellenfelet inkább csak a szemük sarkából figyelték.

E szövegek (*Napszámos és kultúrember, Számadás*) szemszögéből nézve megváltozhat Veres Péter háború előtt írott tanulmányainak s szerepfelfogásának értékelése. Nem a fajelmélet, nem a harsogó nacionalizmus, nem a paraszti osztálygóg a meghatározó elem bennük, ahogyan *Az alföld parasztsága* világnézetét minősítették a kortársak. S nem ezek adták megírásukhoz az indítékot. Sokkal inkább a „forradalmár”, „vörös”, „kommunista”, „cuclista” jelzők, amit könnyen megkapott a Horthy-rend középosztályától az a szegénysorú ember, aki felszólalt hitsorsosai érdekében. Az írói szerep, amelyre Veres Péter oly sokáig készült, nem szakítható el azoktól a körülményektől, melyek gátolták az íróvá válást. S a bizonyítási vágy sem, hogy nem csupán a polgári réteg kiváltsága a politikai, nemzeti kérdésekről való elmélkedés. Ennek a tézisnek az erőpróbája lett a *Szocializmus, nacionalizmus* tanulmánya.

Szocialista vagy nacionalista?

Veres Péter első kötete, mely kifejezetten politikai elmélkedéseket tartalmazott, már olyan időszakban keletkezett, amikor a belpolitika mellett a külső tényezők is rányomták bélyegüket a politikai közbeszédre. A *Szocializmus, nacionalizmus* megírásának okát s a benne foglalt eszmék eredőjét inkább a külpolitika eseményláncolatában kell keresnünk, nem a szépírói törekvésekben vagy a szocialista mozgalmi szándékokban. A szocializmus elméletéhez kapcsolódik ugyan a címadás, ám a kötet mondanivalója eltávolodik a parasztság érdekeinek kizárólagos képviselőtétől; helyenként pedig nemzetek feletti kategóriákban helyezhető el.

A magyar közéletet, köztudatot a két világháború között jelentékeny módon befolyásolta a jobboldali politikai erők megjelenése, hiszen Szálasi és az ő hungarizmusa nagy tömegekre hatott. Ennek titka a radikális szocializmus volt. A hungarizmus szembe fordult a kapitalizmus értékeivel, a mezőgazdaság helyreállításának, a munkások jogainak, a földreformnak egyik fő szószólójaként. Szálasi is foglalkozott szocializmus és nacionalizmus kapcsolatával, azonban ő kizárta a marxi szocializmus kollektivistá elveit (amit Veres Péter viszont hangsúlyozott), illetve kiegészítette a kereszténységgel, mint erkölcsi alappal. Ugyanakkor az antiszemita vagy aszemita látásmód beépült a hétköznapi diskurzusba, így óhatatlanul szóba került Veres Péter publicisztikájában, műveiben. Az író kiemelte távolmaradását az antiszemita heccelődéstől, azonban már nem lehetett elúzni a népi antiszemitizmussal kapcsolatos vádakat. Bibó István egyik levelében⁹⁹ olvasható, hogy a népi mozgalom vezető tagjainak, csaknem mindnek volt a zsidókérdésben olyan állásfoglalása, amely nagyon árnyalt, nagyon sajátos volt, egyik esetben sem volt antihumánus, de csaknem minden esetben eltért mind az életbevágóan érintett zsidóság, mind egy filozemita humanizmus általános elvárásaitól.

A parasztszocialista politikus vagy a szépíró szerepétől ez az ideológiai vita távol esett. Mégsem lehetett elutasítani, mert a magyarság vállalását és a magyar sorsproblémák megoldásának szükségességét hangoztató népi mozgalom írói kénytelenek voltak felvenni a kesztyűt. Veres Péter több ízben is megpróbált elhatárolódni a fasisztától. Fábry Zoltánnak írott levelében (1937) azt bizonygatta, hogy a fasiszták és a fasiszta társadalom

⁹⁹ BIBÓ István, *Levél Borbándi Gyulához* =B.I., *Válogatott tanulmányok, I-IV.*, kézirat, 1978, forrás: <http://www.elib.hu/02000/02043/html/457.html>, a letöltés ideje 2008. október 13., 12:53.

ellentmondásait kell feltárni, mert csak ezzel lehet hatni a néptömegekre. A parasztság csak olyan propagandát fogad el, amely nem politikai, hanem létérdekeket fejez ki; ennek fényes bizonyítéka, hogy a nemzetiszocialista pártok nem tudták mozgósítani a paraszti szavazókat; a Böszörményi-féle kaszáskeresztes mozgalom forradalmi, radikális jelszavai sem voltak képesek, csak a koldusparasztság egy részét megnyerni.

Más részről a levél a nacionalizmus kérdését tárgyalja, mondván, itt az ideje, „*hogya újra fogalmazzuk és bebizonyítsuk, hogy a polgári kapitalista társadalom nacionalizmusa nem lehet igazi, hanem csak imperializmus vagy pedig sovinizmus, és igazi népközösség, igazi egészség csak a szocializmus világában fejlődhet ki.*”¹⁰⁰ Szociális érdek – magyar érdek: egy. S ha ebből a szókapcsolatból a „magyar” kifejezés olybá tűnik, mint nacionalista, kvázi-fasiszta terminus, azt kell mondanunk, hogy a kádárista internacionalizmus szintén így kezelte a magyarság emlegetését; ami odáig vezetett, hogy a Veres Péter által (talán hibás, rossz mellékízű kifejezéssel) emlegetett faji öntudat, azaz a magyarság vállalása és az ezzel járó büszkeségérzet inkább félreértelmezhető kijelentésnek számított, mintsem elismert kiállásnak.

A *Kelet Népe* első számában, 1935 októberében Veres Péter tömörebben, világosabban utalt arra, hogy mit is jelentett számára szocializmus és nacionalizmus összeegyeztetése. Nemzeti és szociális felelősséget kapcsolt össze. A magyar nemzetet csak úgy lehet megmenteni, ha megmentik a magyar népet. Az ínségmunka, a népkonyha, az 50-80 filléres napszámok mellett csak reménytelen kínlódás a parasztság, földmunkásság élete, „faj- és nemzetpusztulás”. Így tehát a közösség, s benne a parasztság jövője megegyezik a nemzet jövőjével; s ami szociális kérdés, az mind a nemzetre tartozik.

Egy 1938-ban keletkezett tanulmány (*Polgári vagy népi nacionalizmus*) népi nacionalizmusról, azaz hazafiságtudatról szól. „...*eleven, izzó öntudat, tehát ez idő szerint a magyar tömegekben nincsen. Már pedig a mai időkben... a nemzeti ébredés korszakában, egy nemzet nem élhet sokáig bensőséges és hatékony közösségi öntudat nélkül. Éppen ezért népi nacionalizmusra van szükség.*”¹⁰¹ A nemzet, amennyiben államot képez, „*történelmileg kialakult szintetikus közösség, az összemberiség egy alcsoportja, a kollektivitásnak ugyanazokkal a belső törvényszerűségeivel.*”¹⁰² Az összemberiség „alcsoportjai” pedig nem tagadhatnak meg más „alcsoportoktól”, vagyis nemzetektől semmit, ami a maguké is: így a nemzeti öntudattól sem foszthatják meg; sem a

¹⁰⁰ FÁBRY Zoltán, „*De dolgozni muszáj*”, Irodalmi Szemle, 1970/6.

¹⁰¹ SALAMON Konrád, *A harmadik út kísérlete*, Budapest, Eötvös Kiadó, 1989, 70.

¹⁰² VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 97.

magyarságot, sem más népeket. Nacionalizmus annyi, mint nemzeti öntudat. Ennek ellenére a legvilágosabb definíció sem zárhatta ki a nacionalizmus kérdésköréből a zsidókérdést.

A szocialista eszmeiséggel párhuzamosan, mintegy a korszellem megnyilatkozásaként Veres nacionalista eszméket is vizsgál, a nacionalizmus létjogosultságán, a szocializmushoz való viszonyán keresztül. Antiszemitizmusról azonban még mindig nem beszélhetünk, még akkor sem, ha a fajiség kérdése a kötet megírásában nagy szerepet kapott. Antiszemitizmusról egyelőre csak úgy beszélhetünk, mint a népi gondolkodás egyik eleméről, nem meghatározó összetevőjéről.

Veres Péter 1938-ban az *Egyedül Vagyunk* című, akkor imrédysta folyóiratban egy körkérdésre válaszolt, mely arról szólt, hogy ki mikor élte meg a zsidóság által való „megkísértetést”. Ebben a szövegben a zsidó nagytőkével való találkozását írja le, tehát korántsem antiszemita gondolatkörben mozog, mégis felrötták neki a lapban való szereplést, mert az később az uszítás fórumává vált. Gyurgyák János Veres Péter egyik kevésbé ismert írását idézi,¹⁰³ amelyben a szerző a kapitalizmust tekinti fő oknak abban, hogy a „tisza magyarság” háttérbe szorult a saját hazájában, nem úgy, mint a kapitalizmusba beilleszkedni tudó népek, akár a hazai zsidóság. Tehát Veres Péter „antiszemizmusa” sokkal inkább tökeellenességből, marxista elméletből, antikapitalizmusból fakad, semmint fajelméletből.

A kapitalizmussal szemben tanúsított ellenérzése azonban korántsem egyedülálló jelenség, a kortársak természetesnek tartották, hogy a szociális problémák egy részéért a tőkét tartásuk felelősnek. Féja Géza ugyanúgy a múltba temetkező, archaizáló parasztmítoszt alakított ki, akárcsak Erdei Ferenc vagy Veres Péter. Ugyanis az idegenség jegyének érzett minden olyan hatást, amely a kapitalizálódó, polgárosodó viszonyok következtében érte a parasztságot. Ezek helyébe valami ősi múltból származó, a felső társadalom beavatkozásától mentes népléleknek kellett volna levezényelnie azt az átalakulást, amely a megrekedt „feudális-kapitalista” viszonyok helyett igazi parasztpolgárosodást hozna magával.¹⁰⁴ E koncepciónak az eredetét – mint ahogy a népiség számos más tézisének eredőjét – Szabó Dezső életművében találhatjuk meg, de akár utalhatnánk a korábban élt; s egyáltalán nem népi író Mikszáth Kálmán kései prózájának antikapitalista élére is. Tehát a kapitalizmus hibáztatása nem kifejezetten Veres

¹⁰³ *A parasztság és az értelmiség viszonya*, Kecskemét, 1936., A *Válasz* kiadása= GYURGYÁK János, *Ezzé lett magyar hazátok*, Budapest, Osiris, 2007, 576.

¹⁰⁴ BOGNÁR Bulcsu, *A népi szociográfia nemzeti radikalizmusa*, Szociológiai Szemle, 2009/2., 66.

Péterre jellemző, parasztimádatból levezethető elmélet, hanem szociológiai tény, társadalomformáló hatás. A kötetnek és vele együtt Veres politikai gondolkodásának ez tehát a szocialista megindokoltsága, a szocialista parasztpolitikus álláspontja.

Bibó István a népi antiszemitizmus kapcsán leszögezi, hogy 1938-ban Veres Péter még nem az Oláh György-féle *Egyedül Vagyunk* számára írt; nem annak a lapnak, amelyik később a magyar nyilas és hitlerista mozgalmak egyik legsötétebb emlékű zsidóellenes uszító folyóiratává lett, hanem az azt megelőző, magasabb nivójú havi folyóiratnak, amelyik a még szélsőjobboldalivá nem vált, elsősorban reformernek ismert Imrédyhez állt közel. Bibó ettől függetlenül nem zárta ki a hitlerista inspirációt, de tagadta a lap szellemiségével való azonosítást, s hozzáteszi, hogy a népi írók körében tapasztalható antiszemitizmus a hitlerizmusnak a magyar közéletre gyakorolt torzító hatása következtében kaphatott hangot.

A nyilasok másik lapjának, az *Összetartásnak* a hasábjain vita indult Veres Péter és bírálói között. A bírálók kétszeresen is csalódtak az íróban: egyfelől azért, mert nem képviselte azokat a jobboldali politikai elveket, melyeket paraszttromantikája alapján elvártak tőle, másfelől pedig Veres Péter korántsem a nemzetiszocializmus mellett érvelt, hanem egy osztály nélküli, vagyis inkább kommunista színezetű szocializmus mellett. Ráadásul megvédte a munkásságot az önjelölt vezérektől, mondván, „*Bízzátok rá a munkásságra, majd megtalálja magának a megfelelő vezetőket, csak a szervezeteinek hagyjatok békét*”.¹⁰⁵ De hiába tette, a szektás-dogmatikus kommunisták számára egy nyilas orgánumban való szereplés felért az árulással, s így is kezelték az „árulót”: „*Péter, ne légy vadorzó, maradj csak a magad vadászterületén!*”

A közéleti diskurzus ilyen irányú változása mellett jelentkezett a népieket nagyban befolyásoló Szabó Dezső-féle elmélet hatása, miszerint a nagyméretű és nagy tömegű zsidó és német asszimiláció a magyar nemzet számára túlzott, nehezen megemészthető és egészségtelen jelenségeket okozó folyamat volt. De nem csak Szabó Dezső vagy Veres Péter foglalkozott az asszimiláció kérdésével: ez a tárgy a Horthy-kor diskurzusához tartozott, akár csak a faji kérdés. Mondhatni, rögeszmévé nőtte ki magát a Tanácsköztársaság, Trianon és a veszített világháború traumája következtében.

Az 1920-as évek a szellemi sivárság időszaka, amikor a társadalom irányt veszten sodródott az eseményekkel. A progresszió teljes reménytelenségét jelzi a parlamenti képviselők összetétele is. 1920 és 1922 között az országgyűlés 215 képviselője közül 61

¹⁰⁵ SALAMON Konrád, *A harmadik út kísérlete*, Budapest, Eötvös Kiadó, 1989, 18-19.

volt kigazda, 49 pedig az ipari és a mezőgazdasági nagytőke embere. A következő választások után a kigazdák már csak 34-en voltak, míg a vagyonarisztokrácia képviselői már 71-en. A harmadik ciklusban, 1926 után pedig mindössze 10 kigazda ült a teremben.¹⁰⁶ Így a parasztság politikai képviselete, a parasztpolitikusi szerep valóban irreálisnak tűnhetett Veres számára. Ebben a kataton állapotban Szabó Dezső orientáló szavai a magyarság vesztéről, a parasztság elpusztíthatatlan erejéről, az elit tragédiájáról valósággal revelációként hangozhattak. Szabó hangoztatta is eszméit, a többi között antiszemizmusa is. Veres Péter taktikai hibájának azt jelölhetjük meg, hogy hozzászólt olyan vitához, ami nem tartozott szorosan a népiséghez, a parasztság, a földmunkásság ügyéhez.

Az 1920-as évekhez képest azonban a helyzet megváltozott, már csak azért is, mert a falukutató mozgalom, a paraszti őstehetségek kultusza és a szociológiai megismerő irodalom hatására a parasztság politikai képviseletének lehetősége immáron reális esélynek tűnt. Az illegalitásban megalakult Nemzeti Parasztpárt vezetőjelöltjei között ott találjuk Kovács Imrét és Szabó Pált. Mégsem őket választották meg vezetőnek, hanem Veres Pétert, aki ott sem volt a Maroson. E választás végeredményének okát nem Veres rátermettségében, sokkal inkább abban kell keresnünk, amit Veres Péter-jelenségnek nevezhetünk. Ez a jelenség egyelőre azonban a formálódás státságában volt, a külső megjelenés viszont egyértelműen Veres felé billentette a mérleg nyelvét.

Az ifjú Veres Péter által kijelölt szerepek közül tehát a háború előestéjén a politikusszerep került előtérbe. Azonban nem a szocialista parasztpolitikus, amilyenné, akivé válni szeretett volna a *Számadás* írója, hanem a politikai elmélkedő, aki megkísérli összeegyeztetni a szocializmust és az évtized meghatározó politikai elméletét, a nacionalizmust. Közös vonásokat keres bennük, összehasonlítja tartalmuk, célkitűzéseik érvényességét. S bátran kijelenthetjük, hogy stílusa, módszertana merőben eltérő akár az önéletírás, akár a szociológikus írás stílusától, módszertanától. Veres Péter igyekezett elnevezést is adni módszerének: a *társadalomélettan* kifejezést használta, ami arra utal, hogy a társadalmat organikusan működő, élő szervezethez hasonlította. A társadalomélettan evidenciái a lét alaptörvényei, mint az ön- és fajfenntartás, az ember közösségi lény; ezekből következnek bizonyos gyakorlati evidenciák, azaz cselekvési utak, melyek a jövőkép kialakításához járulnak hozzá. A politikai elmélkedés célja Veres Péter számára így a legtöbb esetben a jövő felé mutat.

¹⁰⁶ BATA Imre, *Veres Péter*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977, 73.

A politika XXI. századi hétköznapijaiban a szocializmus, nacionalizmus szavak még megtalálhatóak, ám jelentéstartalmuk sokrétű változáson ment keresztül azóta, hogy a XIX. század politikai közbeszédének szóhasználatában megjelentek. Teljesen eltérő jelentéssel bírt az a szocializmus, az a nacionalizmus, amit még Petőfi, illetve a reformkor nemzedéke megismert, mint a fent említett két fogalom jelenkori manifesztációja. Természetesen a két világháború közötti Magyarország politikai gondolkodásában használatos szocializmus és nacionalizmus is sajátos jelentéstartalmakat kapott, így Veres Péter tanulmányaiban, valamint a népi mozgalom körében újabb, kibővült szemantikai mezőbe helyeződött át.

Politikai írásainak nem csak szociális, hanem erkölcsi és „kultúrkritikai” célzata is volt. Ez az állásfoglalás, kinyilvánítás válhatott a külső megjelenés, a „paraszt-sváda” mellett a Veres Péter-jelenség másik alapjává. Mert olyan értékeket őrzött, melyek már letűnőben voltak, a polgári társadalom fejlődése maga alá gyűrte archaikus voltukat. Veres Péter, az alföldi, kálvinista, „ridegparaszi” életvitelt, munkamorált és közösségi magatartást állította eszményként olvasói elé. Így csatlakozott a népiekhez, akik megkíséreltek stratégiát adni a radikális társadalmi és politikai reformok híveinek. Négy egymást követő könyvének tanúsága szerint 1939-től 1943-ig azon fáradozott, hogy összebékítse a szocializmus és a népiek által képviselt agrárszocializmus, agrárdemokrácia tanításait – mindezt nemzeti jelleggel felruházva. A szocializmusban nem egyebet látott, mint közösségi társadalmat, a nemzeti érdekek szolgálatát pedig a nacionalizmus sajátos változatában vélte megvalósíthatónak. *„A nemzeti vagy faji testvériséget realizálni csakis szociális síkon lehet. A dolgozó magyar tömegek mindennapi kenyeré, szabadsága, érvényesülési lehetősége, egészsége a legelső nemzeti követelés.”*¹⁰⁷

A *Szocializmus, nacionalizmus* előszavában Veres Péter a könyv megírásának szándékát tisztázza. Tételmondata az, hogy a két fogalom nem ellentétes tartalmakat foglal magába, hanem ezek képesek feloldódni egy osztály nélküli társadalomban, egyébként, azaz más társadalmi környezetben soha nem fognak kiegyenlítődni. Ez a célkitűzés már sejteti, hogy Veres Péter a magyar társadalom épp aktuális sorskérdéseinek megoldására nem látott más utat, mint a szocializmus útját, azonban a szocializmus szó az 1930-as években még egész mást jelentett, mint 1945 után. Ebben az időben a népiek baloldali tábora még nem érzékelte a szovjet hegemonia közeledtét, a második világháború előtti években a szocializmus haladó eszmerendszer volt, mely reális alternatívát kínált a politika

¹⁰⁷ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 127.

felé sodródó népieknek. Természetesen már ekkor is el lehetett tévedni a politikai útvesztő sűrű közegében, a tájékozódás nehéznek bizonyult, különösen egy balmazújvárosi parasztértelmiségi számára, akinek tehetségét csak politikai tapasztalatlansága múlta felül. Aki elfogadta a közhelyes, frázisszerű kijelentéseket, mint például azt is, hogy a kapitalizmus a hanyatlás útjára került. Ez a Marx-Engels korabeli elmélet jócskán túlhaladottnak tűnhetett, érvényességét az idő nem igazolta, mivel azonban egybeesett a baloldaliak céljaival, ezért előszeretettel hangoztatták.

A magyar politikai gondolkodás palettáján a harmincas években határozottan jelentkezett a tekintélyuralmi rendszert erősíteni kívánó kormányzati filozófia, így a Nemzeti Egység Pártjának főtitkára, Marton Béla 1935 elején jellemző szavakkal fogalmazta meg a mozgalommá szélesedni kívánó párt célját: „*a nacionalizmus, mint reális állami, politikai és gazdasági program, mint pozitív államszervezet, mint új emberi életforma jelentkezik*”.¹⁰⁸ Vagyis a századfordulótól kezdve egyre nagyobb méreteket öltő szocialista mozgalmak mellé politikai megoldásként a nacionalizmus is társult, talán ezért is helyezte Veres Péter ezt a két fogalmat kötetének fókuszába. Azzal a „lélegzetelállító szellemi tornamutatvánnyal” próbálkozott, hogy a nacionalizmust, a faji gondolatot, illetve az osztályharcos szocializmust egy ideológiában egyesítse, hogy megalkossa az alföldi ridegparaszt és a szocialista ifjúnunkás „világnézeti és biológiai ideáltípusát”.

Veres Péter számára a nacionalizmus önmagában üres szó volt csupán, tartalmat a szociális népi gondolat, a parasztok, munkások, alkotó értelmiségiek szövetségéből megszületendő „szocialista népi nacionalizmus” adta. Az osztálynacionalizmus helytelen, mert a következetes nacionalista nem tagadhatja meg nemzete más világnézetű tagjait, hiszen a végcél az osztálynélküli társadalom, amelyben csakis egy fölérendelt közösségi érdek lehet, részérdekek, osztályérdekek nem kaphatnak helyet, „*amelyben sem vagyoni, sem hatalmi kontraszelekció nem érvényesülhet többé.*”¹⁰⁹

A két világháború közötti „türelmi időben”, amikor még lehetőség nyílt a változtatásra, a népiek bizonyultak a leghaladóbb, legradikálisabb legális mozgalomnak. Veres Péter ezért is jelentkezett tanulmányok sorával, igaz, megkésetten, mert 1939-40-re láthatóvá vált, hogy a reformmozgalmak elkéstek, a belső ellenzék gyengének bizonyult, a *Szocializmus, nacionalizmus* így ennek a próbálkozássorozatnak csak egyik eleme maradt.

¹⁰⁸20. századi magyar történelem, 1900-1994. szerk. PÖLÖSKEI Ferenc, GERGELY Jenő, IZSÁK Lajos, Budapest, Korona Kiadó, 1997, 230.

¹⁰⁹ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 146.

Ami nem azt jelenti, hogy Veres Péteren kívül senki sem próbálta volna a két fogalmat összeegyeztetni.

Bajcsy-Zsilinszky Endre az *Előörs* indulása idején a „szociális nacionalizmus” kifejezéssel foglalta össze programját, amit a magyar parasztról és Klebelsberg neonacionalizmusáról kifejtett gondolataiban szélesített ki. Bajcsy neonacionalizmusa sokkal inkább reformtervezet, mintsem tanulmány, hiszen az oktatás reformján kezdve a politika, a közigazgatás reformjáig átfogó tervezetet nyújt. A nemzeti radikalizmus olyan nemzetállamot jelentett Bajcsy számára, amely nem polgári, de nem is szocialista, s mind a kapitalizmustól, mind a szocializmustól elhatárolódik. Ilyen értelemben a népi mozgalom harmadik útjához hasonló köztes megoldást eredményez, ugyanúgy elutasítja a fasizmust és a polgári értékrend mentén szerveződő államot.

A harmincas évek végén a Márciusi Front fölbomlása, a fasizmus előretörése, saját világszemléletének megoldatlanságai Veres Pétert átmeneti kitérőre kényszerítették. Egyszerre akarta meghódítani népe számára az irodalom után az ideológia, história és bölcsélet területeit, s nem a tehetségén vagy a képzettségén múltott, hogy nem sikerülhetett. Ezt a szándékot két mű tanúsítja, a *Szocializmus, nacionalizmus*, illetve a *Mit ér az ember, ma magyar?* Bár mindkét műben vannak helytálló megfigyelések és gondolatok – például a „népből nemzet” koncepciójának pontos levezetése, mely analóg a marxista „két kultúra” tétellel, vagy a közösség irányt szabó szerepének hangsúlyozása –, e két mű meglehetősen eklektikus rögtönzés, amely arra vall, hogy Veres Péter szocializmus-szemléletében újfent szerepet kaptak a paraszti szektarianizmus és a népies romantika elemei. Már korábban is taszította őt a szociáldemokrata párt oldalazó opportunizmusa és közömbössége a parasztkérdésben. „A liberálisok nem becsülik a mások szabadságát, a demokraták csak a dobogón demokraták, de a pártjukban és a családjukkal szemben önkényurak. Sőt a szocialisták jórésze is antiszociális lény.”¹¹⁰ A magyar politikai élet kicsinyes, kortesszintű belviszályai morális szigorát és történelmi érzékét háborgatták; a *Gondolat*, majd a *Korunk* megszűntével a kommunista értelmiséggel való kapcsolatai is meglazultak, s a „nadrágos emberek”, a polgári külsőségek között élő radikális intellektüelek, vagy éppen a művészek bohém-felelőtlensége iránti gyanakvás, „ridegparaszt-puritanizmus” egy időre felerősítették világszemléletének konzervatív vonásait.¹¹¹

Gyurácz Ferenc szerint a heurisztikus gondolkodó (a jelző Veres Péter önjellemzése) igazságai az élet konkrét-gyakorlati ismeretének és intuitív átlésének

¹¹⁰ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 385.

¹¹¹ B. NAGY László, *Örök számadás*, Kritika, 1965/2.

nagyon magas szintjén alapulnak, igazolásuk tehát inkább az író személyiségében, mintsem érvelésének logikájában található meg.¹¹² Vagyis a kötet számos megállapítása ehhez mérten kifogásolható, különösen a mai olvasó valóságérzéke felől nézve.

Veres Péter a szocializmust tudományos módszerekkel próbálta megközelíteni, így könyvének megalapozását fogalmi tisztázással, különböző világnézetek elemzésével kezdte. A három fő világnézet szerinte a materialista, az idealista és a faji világnézet, mert ezek őselményeket fejeznek ki. Hogy miért pont a faji világnézetet állította párhuzamba a szocializmussal? Pontosan azért, mert az ő saját eszmerendszerének, gondolkodásának egyik központi eleme a kollektivista világnézet volt, ezt tartotta a szocializmus érzelmi alapjának, s egyúttal a közös fajhoz tartozás élményének.

A népben, nemzetben gondolkodás korai csírájának tekinthető a kollektivizmus, a közösségi szellem, az „egy mindenkiért, mindenki egyért”, az „egy akol, egy pásztor” elve, az emberi tevékenységnek a szubjektumtól, az individuális céltól való elszakadása. A faj kifejezést Veres Péter már korábban alkalmazta: *Az Alföld parasztsága* című kötetében kifejti azt a gondolatot, mely szerint a magyarság faji jellegének tiszta képviselője az alföldi ridegparasztság. A rideg jelző azt jelenti, hogy nem süllyedt szolgasorba, mint a dunántúli földművelők, nem lett európai, pogány maradt a maga módján, valamiféle keleties jelleget őriz magában. Vagyis a faj saját társadalmi rétegének megjelölésére szolgált, egyúttal a magyarság karakterének összefoglalására. Erdei Ferencsel együtt Veres Péter is úgy látta, hogy a paraszti autenticitásnak csak és kizárólag az alföldi parasztság lehet a letéteményese, mert ez mentes a polgárosodás hatásaitól. Ez a szemlélet diszkvalifikálja számukra a dunántúli paraszti társadalomfejlődést, amely épp a polgárság vagonfelhalmozó törekvéseinek jegyében folyamodott az egykézés társadalom-erodáló szokásához. Erdei Ferenc a kettős szállásrendszer egyébként nehezen védhető teóriáját felhasználva, immár társadalomtudományosan is igazolni igyekszik értékvonatkozását.¹¹³

Később is használta a kifejezést, a következő kötetében (*Mit ér az ember, ha magyar?* 1940) a saját kifejezéstárak használata révén akart eszmeileg megmérkőzni a náci ideológiával. Bibó István megjegyzése kívánczik ide, miszerint a fajelméletnek nem akadt komoly híve a népiek között, azt jelölték a *faj* kifejezéssel, amit az *etnikum* szó takar. Veres Péter egy későbbi írásában pontosította, hogy mit ért a *faj* kifejezés alatt, s egyben Bibó feltételezését is megerősítette: „a népiség, az *etnikum* olyan történelmi realitás,

¹¹² GYURÁ CZ Ferenc, *A „heurisztikus” gondolkodó*=GYURÁ CZ Ferenc, *Két szűk évtized*, Szombathely, Életünk-Faludi Ferenc Alapítvány, 2003, 150.

¹¹³ BOGNÁ R Bulcsu, *A népi szociográfia nemzeti radikalizmusa*, Szociológiai Szemle, 2009/2., 71.

annyira materiális valóság, hogy... a népiség eszméjét ki kell szabadítani a nacionalista, sovinizta, imperialista ködburokból. Mert ezek elmúlhatnak, ezek csak "eszmék", de a népiség tárgyi valóság s mint ilyen örökkévaló."¹¹⁴ Tehát a faj nem szubjektív kategória, hanem objektíve létező, egy földrajzi térhez kötődő valóságdarab.

A szocializmus mellé azért kerülhetett a nacionalizmus, mert mindkettő kollektivista platformon helyezkedik el. A szocializmus a már említett közösségi célkitűzései okán, a nacionalizmus pedig azért, mert a fajt mint egységes, összetartó kollektívát szerette volna látni, persze nem mellőzve a kirekesztés különböző árnyalatait sem, mert ezek bármely közösség, nép, nemzet nacionalista fejlődési szakasza során óhatatlanul megjelennek. Megjegyzendő, hogy Veres Péter nacionalizmusértelmezése szerint a magyar nacionalizmusnak sohasem volt népi-paraszti tömegbázisa.¹¹⁵

A nacionalizmus eszméjének történelmi fokozatait vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy az első világháború előtt, s még inkább 1848 előtt létezett a magyar társadalomnak néhány olyan, zárványszerű csoportja, mely még vállalhatta a valódi, magyarságérzésből eredő nacionalizmust. Szabad értelmiségiek, vidéki kisiparosok, kiskereskedők, papok és tanítók, vidéki kisnemesek képviselték a magyar nemzeti érzést. A parasztsághoz közel álló rétegekből csak két társadalmi csoportot említ Veres Péter, mint nacionalizmus-hordozókat: a módosabb parasztság egy részét, s az alföldi parasztvárosok polgárságát, melynek sorai között parasztagzdából polgárosodott emberfőket is találni. A széles paraszti tömegek – nem teheték magukévá az eszmét; jó néhány irodalmi utalást találhatunk arra (Eötvöstől Mikszáthig), miképpen zajlott a korteskedés és a követválasztás a magyar vidéken.

A nacionalizmus történetének az a szakasza, amely az első világégést követte, már a megsemmisülés, az ellaposodás kora. A keresztény-nemzeti kurzus meggyengítette a polgárságot, valamint a protestáns egyházakat, így a nacionalizmus képviselője a tisztviselő-rétegre maradt, mely feltétlen hűséggel s engedelmességgel volt kénytelen adózni az államnak, így a nemzeti eszme tiszteletét sokan közülük csak a munkakör részeként értelmezték. Így a nacionalizmusnak a dolgozó tömegektől az állami centralizáció hatására mindinkább eltávolodó tisztviselőkre különösebb hatása nem is lesz,

¹¹⁴ VERES Péter, *A magyar népi írókról*=VERES Péter, *Ember és írás*, Budapest, Magyar Élet, 1942, 51.

¹¹⁵ VERES Péter, *Felelőtlen nacionalizmus*, Szabadság, 1937. március 28.

„amíg a nacionalizmus jelszó lesz valóság helyett, kenyér, munka, szabadság, jog és állampolgári egyenjogúság helyett”.¹¹⁶

Ugyanígy a parasztság nagy tömegeire sem képes hatást gyakorolni a nacionalizmus, amíg a tájékozatlanság uralkodik soraikban. „A parasztságnak nincs még határozott osztálytudata, sem egységes világszemlélete, még kevésbé politikai szervezetei...”¹¹⁷ – mondja saját osztályáról az író. Bajcsy-Zsilinszky lapjában jelent meg Veres Péternek az a cikke, amely az utolsó békeévek egyikében tiltakozik a hódító külpolitika ellen.¹¹⁸ Ez az írás rámutat, mik az okai ezeknek a hiányosságoknak.

A magyar parasztságnak nem sajátsága a törekvés, hogy más népek parasztságától szerezzon földet – állítja Veres. Ha már földre éhes, akkor bizony elsősorban a saját földesurainak, esetleg gazdag-paraszt szomszédjainak a földjére áhítozik – írja Veres. A parasztság még ma is idegen a saját, független hazájában – folytatja gondolatmenetét –, mert ezekben a sorsfordító időkben nem ismeri a nemzet külpolitikai kérdéseit. Ehhez szüksége lenne sajtószabadságra, gyülekezési és szervezkedési szabadságra, az állampolgári jogok – köztük a választójog – teljességére. Így érlelődik tovább a gondolat Veres Péterben, hogy a parasztság még nem alkalmas a kollektív eszme befogadására. S miért nem? Mert nem szabad. S mert teljes a tájékozatlansága mind külpolitikai, mind belpolitikai, aktuálpolitikai kérdésekben. S ha feltesszük a kérdést, hogy miért avatkozik bele Veres Péter a politikumba, máris készen a válasz: az volt a szándéka, hogy a saját tudását közvetítse osztályának tagjai felé, hogy megszüntesse teljes tájékozatlanságukat s ezzel befolyásolhatóvá tegye a parasztság jövőjét.

Veres Péter elgondolása szerint a „kollektíva” tagjai, a nemzetalkotó elemek csakis a ténylegesen dolgozó, munkából élő rétegek lehetnek: az ipari munkásság, a kisparasztság, a földmunkásság és az alkotó értelmiség körébe tartozó egyének.¹¹⁹ Ezt az elméletet, úgy, mint bármely más elképzelést, a kor kontextusában szabad csak értelmeznünk. A népi mozgalom hiába ért el komoly sikereket az irodalom és a politika terén, ettől függetlenül a különböző és sokszor széttartó népi koncepciókat egységesíteni kívánó Márciusi Front 1938-ban már felaprózódott a jobboldal nyomására, így célkitűzései továbbra is megvalósításra vártak.

¹¹⁶ VIGH Károly, *Veres Péter cikkei Bajcsy-Zsilinszky Endre lapjában*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1974/1., 108.

¹¹⁷ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 48.

¹¹⁸ VERES Péter, *A falu és a külpolitika*, Szabadság, 1937. december 23.

¹¹⁹ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 41.

A Márciusi Front egy sajátságos magyar útban vélte megvalósítani a nemzet jövőjét, 12 pontjában hitet tett az ország függetlenségének megőrzése, a demokratikus átalakítás, az 500 katasztrális hold feletti nagybirtokok felosztása, az alacsonyabb néposztályok szociális felemelése, illetve a földmunkásság helyzetének javítása mellett. Azonban sem a szervezett munkásság pártja, sem a parasztság leghathatósabb politikai képviselője, a Kisgazdapárt nem vett részt benne. A mozgalom feloszlása után Veres Péter két párhuzamos útvonalon haladt tovább: az egyik a politikai cselekvés volt. A Márciusi Frontból kivált népi írók 1939-ben megalapították a Nemzeti Parasztpártot, hogy ekképp tartsák fenn saját rétegük érdekképviselőit. A másik út az lett, amit a *Szocializmus, nacionalizmus* megírásával jelölt ki, vagyis a politikai-szociális célok kidolgozása, továbbfejlesztése, propagálása azért, mert még mindig nem sikerült ezeket megvalósítani. Az elméletet igyekezett közelíteni a politikai gyakorlathoz.

Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy a politikai gyakorlat ügyében a népi írók lehetőségeik szerint ragaszkodtak elveik képviselőihez. Erdei Ferenc és Féja Géza között a szorosabb politikai együttműködés csupán néhány évig tartott (amíg a Márciusi Front létezett), ellenben Erdei és Veres Péter politikai szövetsége majd egy életem át kitartott; még a kommunista rendszerváltást követően is.

Megvalósításra várt a politikai cselekvés érdekében szükséges társadalmi összefogás. A különböző társadalmi csoportok széttagozottságát Veres Péter annak tulajdonítja, hogy a közösségi világnézet és a nagy tömegek viszonyában ellentmondások találhatók, a tömegek még nem tették magukévá a közösségi gondolatot. Olyan hétköznapi jelenségeket sorakoztat fel ennek bizonyítására, mint a gyomormaterializmus (földhöztapadt célok), a szolgálalkúság, a messianizmus (felszabadulásvágy), illetve a szélsőségskála túloldalán fellelhető túlzott igényesség, kényelmesség, hedonizmus. Szállóigyszerű megállapítása szerint az ember útja csak addig halad fölfelé, amíg küzdenie kell a kenyérért.¹²⁰

Retrográdnak tűnő nézet az, amely kárhóztatja a szórakoztatóipar fejlődését, és ennek számlájára írja az elbutulást, a szellemi igénytelenséget, ám Veres Péter ezt az álláspontját még a hatvanas években is védhetőnek tartotta. Látnia kellett, hogy a nép, az ember „tarisznyahitű”, azaz csakis a mindennapi megélhetés gondjai tartják hatalmukban, ennél fogva más kérdésekre nem is fogékony. A tömegszórakoztatásról a moralizáló baloldaliság, kicsit a népi aszketizmus jegyében, de mindenképpen a nemzet lelki

¹²⁰ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 80.

kondícióját őrizve, ápolva megállapítja, hogy „kozmpolita bárgyúságot, aszfaltcinizmust, kultúrmoslékot” terjeszt. Ellenszer gyanánt Veres Péter a kollektivistá fegyelmet és öntudatot ajánlja. Vagyis sajátos értelmezésben a szellemi honvédelmet; belső védekezést a külső, romboló hatások ellenében.¹²¹ „...Ebből a táplálkozó, élvező és szórakozó tömegekből kivész a közösségi érzés, a közösségi felelősség.”¹²²

A társadalmi csoportok ellentétei, sikertelenségei, válságjelenségei mellett az egyénre szabott lehetőségeket is áttekinti a kötet. Életprogramnak a nietzschei heroikus élet-átélést ajánlja, amit már Veres Péter önéletrajza, fejlődéstörténete, a *Számadás* óta ismerhetünk; ez a legtöbb, amit az ember elérhet. „Nem a kolbászsövényű paradicsom szürke unalma, fejfájós és perverz tétlensége kell nekünk, hanem szabadság és küzdelem... mert a bennünk rejlő állatot csak úgy fékezhetjük meg... minden egyes győzelem élmény, öröm és 'boldogság'.”¹²³ A világnézetén túl szükségesnek tartja az egyéni attitűd formálását is, hiszen a heroikus célképzet és élet-átélés nélkül csak szürke tömegemberek lehetünk, akivel a hatalom és a média manipulatív eszköztárára kényére-kedvére játszadózhat.

Ugyanakkor a tanulmány hisz valamiféle determináló hatásban. Azt mondja, hogy a társadalomtudományi törvények elsők, nem a biológiai-faji adottságok, így például a hitlerizmus is csődöt jelent a maga genetika alapú fajelméletével. Megállapítja továbbá, hogy a társadalomtudományi törvények között is az első, mindenek felett álló a biológiai élet törvénye és sorrendje. Igaz, ezen a ponton ellentmondásba kerül önmagával a gondolatmenet, hiszen nem világos, hogy végső soron mi irányítja elsődlegesen az emberi közösségeket? Törvényszerűen bekövetkező jelenségek sorával leírható szabályrendszer, vagy maga az élet, amely határozottan tör utat magának, figyelmen kívül hagyva minden egyéb társadalmi tényezőt? Ütközik a romantikus és a racionális Veres Péter-teória, a kérdés azonban mégsem ellentétként fogható fel, sokkal inkább olyképpen, mint ahogyan a szocializmus és a nacionalizmus viszonyát értelmezi az előszóban, vagyis tézis és antitézis szintézisben egyesülnek, illetve kioltják egymást. Ugyanígy az élet folyamata is törvényszerűségeket mutat, ezt „tenyésztőtörvénynek” vagy „vegetatív élettörvénynek” nevezte el Veres Péter a parasztság ősi ösztöneinek, hajlamainak vizsgálata során.

¹²¹ Ha a jelzöt leválasztjuk a két jelzett szóról, talán mindmáig érvényesek lehetnének a társadalomszerkezeti és lélektani zavarokra.

¹²² VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 81.

¹²³ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 86.

Éppen ezért a nacionalizmust olyan ősi társulási formának tartja, mint ami a társas állatfajoknál is megfigyelhető. Alapja az összetartás, az egy fajhoz tartozás élménye. A tudományos, történelmi vagy éppen politikai kategóriát így teszi biológiai tényezővé.

Ezzel szemben az imperializmus az antiszocialitással egyenlő – folytatja –, hiszen az egy fajhoz tartozás, kifinomultabb változatában a nemzeti közösségek kialakulása, illetve egymással való egészséges társas viszonya egész egyszerűen „úrnépek és szolganépek” viszonyává lesz. Ez alól egyetlen kivételt talált a szerző, a népiek által oly sokszor és előszeretettel hivatkozott skandináv példát, ahol az imperialista termelési mód nem eredményezett alá- és fölérendeltségi kapcsolatokat. Az imperialista világrendszer jövőképét is felvázolja: az imperialista verseny vége az lesz, hogy az a nemzet, amelyik a világ ura, rendőrije és csendőre lesz, fokozatosan elveszti hódító képességeit, hedonizmus lesz úrrá rajta. A mai viláгурalmi törekvések tükrében ez a gondolatmenet nem tűnik különösebben valóságtól elrugaskodottnak, mindannyian be tudjuk helyettesíteni a világ rendőre szóképet azzal a bizonyos állammal, amelyikre ráillik a kifejezés. Milyen ennek az államnak a belső állapota? A tehetségtelenek is álláshoz, hatalomhoz jutnak, mert szükség van sok „megbízható” bürokratára, s ez a folyamat lélektanilag is érvényesül. *„A tehetségtelen urak mesterséges áltekingintélyek lesznek, gőg, képmutatás, hideg fölény, nagyképűség fejlődik ki bennük, mert csak ezekkel tudják leplezni az értelmi fölény hiányát.”*¹²⁴ Azt Veres Péter nem láthatta előre, hogy az imperialista államok mellett a szocialista világrendszer országaiban is hasonlóképpen zajlott le ugyanez a belső amortizáció, a végeredményt azonban jól sejtette, miszerint az egész lejtmenetnek a vége a biológiai passzivitás lesz. A protestantizmus, Zrínyi, Berzsenyi óta meghonosult a magyar irodalomban a moralizáló nemzetfelfogás, így Veres Péter végső soron az ő következtetéseiket ültette át az imperializmus kategóriájába.

Ezen a ponton tehetjük fel a kérdést, hogy a politikusi és a szépírói szerepkör miként különül el? Miként jelentkezik a szocializmus hatása a politikai tanulmányokban? Hiszen a kötet egyes szövegrészei erősen asszociálnak a szocializmus elméleti téziseivel, azon belül a kommunizmus célkitűzéseivel. A kapitalizmus illetve az imperializmus mindenáron való megdöntésének szándéka, valamint a törvénytörő pusztulásukat jósló elméletek végigkísérik a szocialista teoretikusok munkásságát Marxtól, Engelstől a sztálinizmusig. Veres Péter küldetéstudata szintén megegyező a kommunisták messianisztikus hitével. Tehát amikor Veres kifejezetten politikai témájú elmélkedésekbe

¹²⁴ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 106.

bocsátkozik, világosan érzékelhető bennük a szocialista elméletiség. Példának okáért: „... a polgároknak a vagyona és a jóléte nem valami összeszedett égi mannából gyűl össze, hanem a nemzet tagjainak, a munkásoknak és parasztnak a fáradságából, izzadságából, elhasznált erejéből... a tőkéstermelés állandó, de ma már kifejtett belső ellentmondásaiból eredően is, csak a dolgozók nélkülözésein alapulhat.”¹²⁵ Ezek a parasztszocialista politikus szavai, állításai.

Viszont azokban a szövegrészekben, melyek az egyén és a közösség viszonyáról beszélnek, az író egyértelműen és világosan elszakad a szocializmus téziseitől, hiszen a haza, a parasztság, a nemzeti érzés avagy nacionalizmus mind a szocializmussal homlokegyenest ellenkező fogalmak. Veres Péter felteszi a költői kérdést, hogy van-e már igazi magyar nacionalizmus, olyan, ami ösztönös, nemzeti-közösségi szintű öntudat? Nincs. „*Igazi nacionalizmus, eleven, izzó közösségi öntudat tehát ezidő szerint a magyar tömegekben nincsen.*”¹²⁶ Mi lehet ennek az oka? Az átlagpolgár és a bürokrata visszahúzódik a közügyektől mondván, hogy a nemzet sorsán változtatni erejét meghaladó feladat, így a kormányzás a hatalomemberek kezébe kerül, akikről az író soha nem volt jó véleménnyel. Ezt a véleményét a *Mit ér az ember, ha magyar* lapjain ki is fejtette: „*Azok hát, akik a vezetésre vállalkoznak, egész emberek, igaz emberek legyenek. Bölcsék, bátrak, hősök, gyengéd és kegyetlen szívűek egyszerre. A vezetés és kormányzás született művészei legyenek. Eddig nem voltak ilyen vezetőink.*”¹²⁷

Veres Péter vélekedése az átlagpolitikusról meglehetősen lesújtó, különösen, ha a városi népebből kikerülő közember kerül szóba, így politikai nézeteiket, véleményalkotó képességüket, pontosabban annak hiányát teszi meg a magyar közélet egyik fő rákfénjévé. Szerinte a kormányzati cinizmus szemszögéből nézve nem lehet az embereken segíteni: „... *ostoba kis állatkák, akik a saját kis szemétdombjukon futkosnak, de azért élvezet velük foglalkozni, csak tudni kell velük bánni.*”¹²⁸

Ebben az időben a második Teleki-kormány regnált a Magyar Királyság felett, a baloldali, szocialista munkásmozgalom szervezeti befolyása meggyöngült, a szakszervezetek ki voltak téve a hatóságok és a nyilasok zaklatásainak, a politikai paletta egyértelműen jobboldali színezetűvé vált, egyedül a Kisgazdapárt (Tildy, Nagy Ferenc, Bajcsy-Zsilinszky, Dobi István) és az újonnan létrejött, ám illegális Nemzeti Parasztpárt jelentett némi változatosságot. Veres Péter egyértelműen ellenzékiként bírálta a fennálló

¹²⁵ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 119.

¹²⁶ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 123.

¹²⁷ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar?* Budapest, Magyar Élet, 1940, 250.

¹²⁸ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 122.

rendszer, s valószínűleg az Imrédy-kormányról is hasonló véleménnyel bírt, hiszen az egyházi és félig-meddig politikai demonstrációkon kívül, melyek Szent István ezeréves birodalmának visszatértét imitálták, a kabinet nem engedett teret eltérő politikai véleményeknek. Sőt, szűkítette a polgári szabadságjogokat, amennyiben a szavazati jogot írni-olvasni tudáshoz, állandó foglalkozáshoz és családfenntartói státuszhoz kötötte. „... *igazi áldozatrakész nacionalisták voltak kevesen: annak dacára, hogy minden kormányzópárt nemzetinek nevezte magát.*”¹²⁹ E kormányokkal szemben Veres Péter az első igazi nacionalistának Imrédy elődjét, Gömbös Gyulát tartotta, mert ő cselekedni akart. Cselekvés címén a 95 pontból álló Nemzeti Munkatervre gondolhatunk, amely öncélú nemzeti államot akart megteremteni, a magyar társadalmat homogén egységként értelmezte, a szolidaritás eszméjére épülő korporatív érdekképviseleti rendszert hirdetett, később megszüntette a szervezkedést akadályozni hivatott statáriumot. Ezekkel az intézkedéseivel Gömbösnek még a baloldal sorait, bennük a skrupulózus Zsolt Bélát is sikerült megtévesztenie, a Munkaterv pedig egyenesen a reformok küszöbének tűnhetett. Különösen azt a részét tekintve, mely az agrárius kis- és középegyszisztenciáknak, mint nemzetalkotó elemeknek a megsegítését célozta. Többek között az agrárrolló szabályozásával, állami beavatkozással, tervszerű mezőgazdasági termeléssel.

Az igazi nacionalizmus ennél mégis több, nem csupán politikai cselekvés: „...*az igazi nacionalistának a legelső feladata a parasztság általános, gazdasági, politikai és szellemi felszabadítása*”¹³⁰ – írja Veres Péter, majd a következő lapon megállapítja, hogy „...*az alkotó értelmiség az egyedüli tudatos nacionalista réteg Magyarországon*”. Méghozzá azért, mert a nemzet alatt mindig az egész magyar népeiséget értették. Az igazi nacionalizmus fogalma Veres Péter számára túlnő a népiség, a szociográfia keretein is. „*Nem az egyke elleni siránkozás... erkölcsi prédikáció... küzdeni kell egy jobb, igazabb társadalmi rendért... megismerni és a tudatosítani a magyar valóságot...*”¹³¹ Így Gömbös nem minden szempontból felelt meg a nacionalista öntudat követelményeinek, de más politikai szövetséges a népiek támogatására nem mutatkozott.

Még a politikusként jóval tapasztaltabb Eckhardt Tibor (Kisgazdapárt) is jónak látta Gömbössel szövetségre lépni, Veres Péter szemében pedig csakis rokonszenves lehetett az az elképzelés, amely a rég óhajtott változások irányába mutatott, többek között a földreformot, a mezőgazdaság támogatását is ígérte – jól leplezve az 1920-as évek fajvédő

¹²⁹ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 123.

¹³⁰ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 124.

¹³¹ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 237.

eszméihez való visszahajlást. Az már más kérdés, hogy e szándékok mögött milyen erők sorakoztak fel, s végül mennyiben lett Gömbösből bukott politikus, de a népi írókat meg akarta nyerni, ennek kivételét célozta meg az azóta is hírhedt és sok félreértésre okot adó találkozó.

Valószínű, hogy ha Veres Péter is részt vett volna ezen a beszélgetésen, akkor nem lett volna ilyen jó véleménnyel Gömbösről. Ugyanis a Zilahy Lajos villájában 1935. április 16-án létrejött találkozó során mindössze az derült ki, hogy Gömbös Mórictot destruktívnak tartja, Bajcsy-Zsilinszky Endrét pedig a fajvédő mozgalom árulójának. Az eredeti napirendi pontok előtt ugyanis Mórictz felállott és felolvasta egy napszamos heti érendjét, amivel elejét vette minden további egyezkedésnek. Azt a javaslatot, hogy miniszterelnökként menjen vidéki körútra, és ott lássa meg a valóságot – Gömbös egyenesen nevetséges ötletnek tartotta. Vagyis a találkozón igazából nem történt semmi érdemleges; egyetértés, konszenzus végképp nem jött létre, az írók (Mórictz, Féja, Illyés, Németh, Szabó Lőrinc, Tamási) tévedésénél csak az őket, és a népi mozgalmat ért vádaskodások voltak nagyobbak, melyek mind a mai napig hallhatóak.¹³²

Pedig a tények magukért beszélnek, s jóval később, 1970-ben Veres Péter Németh Lászlónak a következő sorokat írta a találkozóról: „*Micsoda beszéd az, hogy a politikusnak szabad – sőt szükséges! – összeülni nemcsak az ellenfeleivel, de még az ellenségeivel is, az írónak nem volna szabad? Miért? Az író kevésbé önálló intellektus volna, mint a politikus?*”¹³³

Az Új Szellemi Front vitájához hozzászólva Szabó Lőrinc úgy minősítette a népi írókat ért kollaborációs vádakokat, mint két oldalról eldördülő sortüzet. A politikai jobboldal szerint csak az lehetett teljes értékű reformíró, aki támadja a liberális kapitalizmust, és ellenforradalmi antiszemitizmust hirdet, a baloldal viszont a haladás ügyének elárulásával, „szellemi különítmény” szervezésével azonosította a Gömbössel tárgyalni szándékozó népieket. Szabó Lőrinc szerint jobb- és baloldal gyakorlatilag megszűnt, „*egyre világosabban és erőteljesebben előtűnnek fölöttük a haladáspártnak, egy harmadik, nagyobb, teljesebb, reálisabb oldalnak, egy új szintézisnek a keretei.*”¹³⁴

¹³²A vádaskodók, a korszak urbánusnak nevezett közírói, mint Fejtő Ferenc, a Gömbössel folytatott kapcsolatfelvételi kísérletet úgy értelmezték, mint a jobboldallal való kiegyezés szándékát, ám a végeredmény, pontosabban az eredménytelenség jelzi a vádak megalapozatlanságát. Fejtő később maga is elismerte, hogy hibásan gondolkodtak, amikor minden „gyanús” népi megnyilvánulás mögött fasizmust sejtettek.

¹³³KÁNTOR Lajos, *3838+1 levél*, Korunk, 2001. május

¹³⁴SZABÓ Lőrinc, „*Jobb*” és „*Bal*” és a reformok=A népi-urbánus vita dokumentumai 1932-1947, szerk. ÁCS Margit, Debrecen, Rakéta Könyvkiadó Kft. 1990.

Persze Gömböst, azon túl, hogy az első (jó értelemben vett) nacionalista címmel felruházta, mégsem tartotta igazi nacionalistának Veres Péter: álláspontja szerint legelső feladat a parasztság általános, gazdasági, politikai és szellemi felszabadítása, öntudatra ébresztése, mert a munkássággal ellentétben a parasztságot még nem érték külső hatások, ezért az igazi nacionalista ennek az érintetlen, a magyarság ősi lényegét magában hordozó rétegnek a felemelését hajtsa végre. A koncepció utóbbi része egyértelműen romantikus, a parasztmítosz jegyében keletkezett, ám a mezőgazdasági népesség korabeli létszámát és állapotát tekintve (akik nem tudtak földjükből megélni, mintegy 300-400 ezer család, náluk is többen voltak a földnélküli nincstelenek) a parasztság felemelése mégis realitással bíró és szükséges terv volt.

Gömböshöz hasonlóan Veres Péter is „munkatervet” készített a *Szocializmus, nacionalizmus* lapjain, csak ő a magyar népközösség fennmaradásának tényezőit vette számba, tudományos rendszerességre törekedve. E rendszeresség alapja mindenképpen a jövőkép.

Elsőként a szociológiai tényezőket vizsgálva, hiszen a harmincas évek a szociográfia, a szociológiai részletességgel, aprólékossággal, ténytisztelettel megírt bemutató, elemző, megoldáskereső, mai kifejezéssel élve tényfeltáró írások kultuszát teremtette meg, s ez a mozgalom Veres Péterre nézve sem maradt hatás nélkül. Igaz, hogy elvben elhatárolódott a szociográfiától, mert az egész megismerési mozgalmat illuzórikusnak tartotta, szerinte egy új társadalmi rend adhat csak megoldást.¹³⁵

Politikai szociográfia című írásában divatjelenségnek aposztrofálja a falukutatást, s főleg a jobboldali fiatalokhoz köti, akik csak azért nem baloldaliak, mert antiszemitizmusuk megakadályozta, hogy a zsidó értelmiségi körökhöz közeledjenek. A szociográfia „*melléfutott politikai küzdelem*”¹³⁶, cselekvés és marxi eszmeiség nélküli sajátos jobboldali magyar szociálradikalizmus. Az *Alföld parasztságát* és a *Számadást* csak az olvasók tekintik szociográfiának, maga a szerző nem sorolta oda. A szociográfia azoknak készült, illetve azok írták, akik első ízben fedezték fel, vagy újrafelfedezték Alsó-Magyarországot. Veres Péter nem alanya, hanem tárgya volt ennek a mozgalomnak, ő belülről írta meg azt, amit a szociográfusok kívülről láttak meg.¹³⁷ Innen származott kezdeti ellenszenv a műfajjal és művelőivel szemben.

¹³⁵ NÉMEDI Dénes, *A népi szociográfia 1930-1938*, Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1985, 69.

¹³⁶ VERES Péter, *Politikai szociográfia*, Szocializmus, 1936/9.

¹³⁷ BOLDIZSÁR Iván, *Szomszédom, Veres Péter=Veres Péter koszorúja*, szerk. RÁDICS József, Budapest, Táncsics Könyvkiadó, 1973.

Holott a népi szociográfia sem nélkülözötte a politikai cselekvésre való felhívás szándékát, ahogyan Veres Péter politikai tárgyú írásai is erre szólítottak fel. Bognár Bulcsu két jól elhatárolható csoportot, felfogást különböztet meg a népi mozgalmon belül. Az egyik felfogás szerint a politikai rendszer keretein belül, határozott társadalmi reformokkal orvosolhatók a társadalmi bajok. Ebbe a csoportba tartozik Szabó Zoltán, Illyés Gyula és Kovács Imre. A másik csoport, melynek Veres Péter is tagja, a társadalom átalakításának sokkal radikálisabb programját képviselte, és a rendszer határain túlmutató politikai elképzeléseket fogalmazott meg.¹³⁸ Így kijelenthetjük, hogy a szociográfia mint tudományos és szépirodalmi műfaj igenis éreztette hatását Veres Péter műveiben; ha másképp nem is, de a módszertan kialakítására, a szisztematikusan felépített gondolatmenet létrehozására ösztönözte.

Mégis, honnan a tudományos rendszerességre való törekvés? Tóth Pál Péter szerint Veres Péterre hatással voltak a *Huszádik Század* szociológusai, akik egy részletes, tárgyilagos, megbízható szociográfiai rendszert hagytak hátra, ez lett a népiek öröksége.¹³⁹ Vagyis Veres Péter nem tette magáévá a szociográfusok célkitűzéseit, ám a módszertanukat annál inkább. A Falusi krónika beszámol a balmazújvárosiak és a Huszádik Század körének kapcsolatáról. Ez a kapcsolat Schmitt (a *Szárszóban* Schmidt) Jenő Henrik újgnosztikus és tolsztojánus mozgalmán, valamint Batthyány Ervin gróf anarchista szellemi csoportján keresztül valósulhatott meg, akikkel a balmaziak szintén ismeretségben voltak. „1911-ben, amikor itt olyan ínség volt, hogy a megyében gyűjtést kellett rendezni az éhezők számára, Fényes Samu lejött ide, és alapos helyszíni tájékozódás után hosszabb tanulmányt írt a Huszádik Századba a balmazújvárosi nép ínségének okairól.”¹⁴⁰ Veres úgy emlékszik, a falu népe hálásan fogadta Fényes Samu tevékenységét, s nem csak a *Huszádik Századot*, de a természettudományos témákkal foglalkozó *Úttörőt* is járatták. Az írónak vagy parasztvezérnek készülő Veres pedig megismerhette a szociológia módszertanát.

A szociológiai tényezőket mégsem igazán a szociológia hatásai miatt teszi mérlegre, s találja a leginkább latba vethetőnek, hanem a közösségi élet dinamikájából kifolyólag. Ugyanis az egyéni filozófiák, elvek csak addig érvényesek, míg szembe nem kerülnek a közösség érdekeivel. Rendkívül egyszerű, ám annál súlyosabb példával igazolja állítását: „... a 'ne ölj' isteni parancsa csak addig érvényes az egyénre, amíg a saját

¹³⁸ BOGNÁR Bulcsu, *A népi szociográfia nemzeti radikalizmusa*, Szociológiai Szemle, 2009/2., 61.

¹³⁹ TÓTH PÁL Péter, *A hazai agrárszociológiai kutatások 1900-1945 között=Agrárszociológiai írások Magyarországon 1900-1945*, Budapest, Kossuth Kiadó, 1984, 19.

¹⁴⁰ VERES Péter, *Falusi Krónika*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1956, 265.

ügyeiről van szó... ölni háborúban, polgárháborúban és törvényes ítékezés formájában nemcsak nem bűn, hanem már erény is”.¹⁴¹ S annak érdekében, hogy érvelés még elfogadhatóbb legyen, a tanulmány Marx és Engels tekintélyére hivatkozik, akikkel szembeállni már nehezebb.

Az ember elsősorban társadalmi, közösségi lény, s ennek a társadalomnak öntörvényei, saját törvényei vannak, s az emberi faj a megmaradás elvét már csak ezek mentén követheti. Lefordítva Veres Péter nyelvére a közösségi, a kollektív annyit jelent, mint a nép és a nemzet, aminek az érdekeit kellene elsőként szem előtt tartani. Az egyén és a közösség azonban szerves összefüggésben áll egymással, hiszen éppen az egyes ember szabadsága biztosítja a közösség egységét. Ha az egyén nem függ kisebb-nagyobb al csoportoktól, birtokos vagy hatalmi érdekeltségektől, mint a parasztság a nagybirtoktól, akkor teljes mértékben a közösség felé tud fordulni, amely megvédi őt más függési viszonyoktól. Veres Péter ezt a kollektív társadalmat nevezi osztály nélküli társadalomnak, ahol nem az egyformaság a leglényegesebb kritérium, hanem az egyenjogúság. A művész példájával indokolja meg Veres a közösség és az egyén szerves összetartozásának elvét: „Neki egyénileg is arra van szüksége, hogy a háta mögött szabad, erős, művelt közösség álljon, amelynek és amelyért dolgozni érdemes...”¹⁴²

A művész, de még a legutolsó jobbágy is csak akkor válik képessé arra, hogy a közösség hasznos tagja legyen, ha megvalósulnak elemi létfeltételei – folytatja gondolatmenetét az író. A vizsgált tényezők közül így az első szociológiai tényezőként a gazdasági egyenjogúság kérdését vizsgálja. A parasztszocialista politikus ezen a ponton ismét felszólal. Egy régi antikapitalista tételt elevenít fel, miszerint a munkamennyiség és a táplálék mennyisége fordított arányban áll egymással, sőt, a gyermekek még a biológiai létminimumhoz sem jutnak hozzá. „... azok, akik sokat és nehezen dolgoznak: rosszul táplálkoznak; akik könnyen és kevés munkát végeznek: azok jobban táplálkoznak; s akik semmi munkát nem végeznek: azok nagyon jól táplálkoznak.”¹⁴³ A következmény azonban az életből vett tapasztalat: a nemzet szaporodása megállt, csak a proletárok létszáma növekszik, részint biológiai okokból (melyek szociokulturális háttérűek, így például a fogamzásgátló módszerek ismeretének hiánya), részint pedig társadalmi okokból, vagyis az elszegényedés következtében. Ha a kötet keletkezését követő hat év háborús emberveszteségét tekintetbe vesszük, ami szintén a legalsóbb néprétegeket érintette

¹⁴¹ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 19.

¹⁴² VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 126.

¹⁴³ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 128.

legnagyobb mértékben, akkor nem is volt különösebben demagógia-ízű a kijelentés, hogy fogy a magyar.

A második lényeges tényező a politikai egyenjogúság, ami inkább a közösség belső egyensúlyát érinti, cselekvő együttműködést feltételezve a különböző helyzetű és létszámú társadalmi rétegek között. A harmadik a szellemi szabadság, amely Veres Péter számára együtt jár az önkorlátozással, tehát nem pusztán mentális, hanem morális kategória is.

Ha fellapozzuk egy későbbi, 1951-ből származó kötetét, a *Pályamunkások* címűt, képet alkothatunk a szabadság és önkorlátozás közösségben érvényesülő normáiról. A kötet kerettörténete a pusztán kubikoló munkásközösség néhány estéje. A csapat vezetője, a „gödörgazda” Balogh János mesél ifjúkorának arról az időszakáról, amikor a vasútnál dolgozott (akárcsak maga a szerző). A történetek irányzatosságán túltekintve (a letűnt úri világ visszaélései, embertelensége) kirajzolódnak egy idealizált munkásközösség körvonalai: úgy ismerik egymást az emberek, mint a családjukban, de ez a közösség még a családnál is összetartóbb. Takarékos életet folytat, igazságosan, hajszálpontosan beosztja a közös dolgokban a jót is, a rosszat is, ráadásul nem kell mindig osztani az igazságot, mert az önkorlátozás jegyében mindenki tudja, és becsületből be is tartja azt. Féja Géza Vereshez hasonlóan több helyütt hangsúlyozta, hogy a paraszti társadalomban egy olyan kollektivitás őrződött meg, amely egy új típusú társadalmi szolidaritás alapja lehet. A *Pályamunkások* ezen szolidaritás alapelveit fektette le, ám immáron a Rákosi-korszak kommunizmusának keretei között. Márpedig ennek a korszaknak a szocialista realizmus által meghatározott esztétikai követelményrendszere nem mentesítette az író a politikai állásfoglalás alól. A *Pályamunkások* már nem parasztok, sokkal inkább a munkásosztály öntudatos tagjai. Az a kollektívizmus, az a paraszti közösségről alkotott kép, amit Veres és Féja fel-felidéz, inkább archaikus gyökerekhez nyúl vissza, a múlt iránti romantikus sóvárgásból ered.

Következtetéseiben Veres Péter a magyar kisebbségi közösségeket is érinti, amelyek csak társas keretekben maradhatnak fenn, kerülve az izolációt; tehát a transzilvanizmus szellemében. „... meg kell teremteni a kisebbségi demokráciát, a tárgyilagos nacionalizmust... a kisebbségi értelmiség ismerje fel ezeket a szempontokat és lehetőségeket és törekedjék arra... hogy a dolgozó osztályok érdekeit ne játszassák ki...”¹⁴⁴, vagyis úgy működtetni a kisközösséget, mint az anyaországban a nemzetet. Máig aktuális gondolat, hogy „hiába próbálnánk hazahívni a nagyvilágba sodródott

¹⁴⁴ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 142.

magyarokat... nem jönnek, nem jöhetnek haza, mert azt a magasabb életnívót, amelyet akár mint polgárok, akár mint munkások megszereztek, nem adhatják fel az itthoni bizonytalan nyomorúságért.”¹⁴⁵ A kormány kötelessége lenne, hogy támogassa a határon túli magyarságot, de sajnos pártszempontok szerint nézik ezt a kérdést – mondja mindezt Veres 1939-ben.

Az ötödik szociológiai tényező a társadalmi szelekció, avagy kiválasztódás kérdése, ami ebben az évtizedben a revízió mellett legalább annyira vitatott elmélet volt. Veres ehhez csak annyit tesz hozzá (egyelőre), hogy gazdasági, politikai, szellemi téren a legjobbak érvényesüljenek, a képesség győzzön az öröklés felett. Eszmefuttatása végeztével oda jut, hogy maguk a parasztok válasszák ki saját vezetőiket, ne kívülről emeljék azt ki közülük, mert abból csak tehetetlen „népbarát” lesz. „*Akkor már inkább maradjanak otthon okos parasztnak...*”¹⁴⁶ Ezt a tényezőt azért tartom megemlítésre méltónak, mert magában foglalja a következő Veres-kötet (*Mit ér az ember ha magyar*) eszmei alapvonalait, a politikusszerep kiteljesítésének gondolatát: a vezérségre való alkalmasság feltételeit.

A vezetés erényeinek birtoklása azonban Veres szerint nem feltétlenül a társadalom elitjének a kiváltsága. Az „úrellenesség” nem valami trendben való feltétlen hit volt, hanem a tapasztalatok alapján kialakult világnézeti vonás Veres Péter gondolkodásában. A magyar uralkodó osztályok alkalmatlanoknak bizonyultak a kormányzásra, mert nem értették meg a nemzeti fejlődés parancsszavait: a parasztnak föld kell a fejlődéshez, hogy majdan a megteremtendő ipar számára egy erős fogyasztóréteggé lehessen. A birtokpolitika is felemás volt. Veres Péter *Szárszó* című kötetében olvashatjuk (de a parasztság történelmét ugyanígy a *Falusi krónikában* is fejtegette), hogy a földesúrral való pereskedés a jobbágyföldekért már 1817-ben megkezdődött, végül 1820-ban úgy ért véget, hogy a korábbinál még kevesebb maradt a nép kezén. A panaszok, beadványok átmentek a 48-as országgyűlésen is, 1874-ben az új „szabadelvű” képviselőházhoz kerültek, olyan kifogásokkal, mint a nagy kiterjedésű területek haszonbérbe adása, a bíróság részrehajlása a földesúr iránt, s a napirenden lévő megyei önkényeskedések. Nem meglepő hát, ha a népi származású írók a történelmi és a személyes tapasztalatokat leszűrve a földbirtokosok és a „nadrágos emberek” ellen fordultak.

A fentiekhez járulnak még azok a személyes sérelmek, melyeket az író még balmazújvárosi mozgalmi emberként szenvedett el a csendőrségtől. A magyar

¹⁴⁵ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 142– 143.

¹⁴⁶ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 156.

demokratikus polgári jó hírnév a gyakorlatban azt jelentette, hogy 1924-ben, amikor Veres Péter és társai vissza akarták állítani a földmunkás szakszervezet balmazújvárosi csoportját, az alakuló gyűlést követően egy vasárnap délután bekísérték őket a csendőrsre. Ott ököllel és gyűrűs tenyerekkel megmagyarázták nekik, hogy az állampolgárok szervezkedési joga arrafelé nem érvényes; a szakszervezet pedig a kommunisták fedőszerve és a nemzetközi zsidó viláгурalmi tervek eszköze. A törvénytelen ségek fordították szembe az úri osztállyal, nem pedig a paraszttal született gyűlölet a felsőbb társadalmi rétegek ellen. Afféle törvénytelen ségek, mint mikor a csendőrség bekísérte a debreceni szolgabírói hivatalba: „... *addig nem eresztettek el, amíg alá nem írtam egy reverzálist, amely szerint én, akinek egyébként politikai jogai amúgy sincsenek, semmiféle szervezkedést nem folytathatok.*”¹⁴⁷

Az úr tehát nem jelenthetett egyet Veres számára a parasztság vezetőjével. „*Vezetők alatt tehát nem uralkodó és örökletesen uralomra nevelt osztályt, hanem vezetői képességgel rendelkező embereket értek. Mert más dolog uralkodni, mint vezetni. A vezető legkülönb az egyenlők közt...*”¹⁴⁸ A Számadás célkitűzésében a parasztvezér habitusáról már tett néhány megjegyzést Veres.¹⁴⁹ Kiválasztottságérzete fokozatosan tereli ebbe az irányba, a mozgalmi vezérség irányába. S most már a gyakorlatban is megvalósítható az elmélet, hiszen a Nemzeti Parasztpárt élén az a személy áll, aki kimondta: „*író leszek vagy parasztvezér*”.

A szelekció fogalmának pontosabb értelmezéséhez érdemes néhány évvel korábbra, 1934-re visszanyúlnunk, hogy felidézhesük Bajcsy-Zsilinszky Endre egyik akkor keletkezett írását.¹⁵⁰ Ebben Veres Péter megszólalását idézi, aki az östehetségekről szóló vitában fejtette ki álláspontját. Hangsúlyozta, hogy a kiválasztást nem felülről kell elvégezni, hanem természetes, az egész népet átható szelekciós folyamat ennek az igazi útja. „*Csak ez az út megfelelő a jellem kifejlődésére, a magatartás kialakulására.*” Csak a nép felszabadulásával indulhat meg egy egészséges szellemi erjedés, amelynek eredménye egy új szelekció, melyből kiegyensúlyozott tehetségek kerülnek ki. Öt évvel korábbi véleménye már tartalmazza a népi szocialista gondolkodásmód elemeit, de a részletek még kidolgozatlanok. A *Szocializmus, nacionalizmus* erről így nyilatkozik: „... *ilyen társadalmi*

¹⁴⁷ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1955, 438.

¹⁴⁸ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 145.

¹⁴⁹ A legfontosabb jellemzők Veres értelmezése szerint, amelyekre törekedni kell: tisztaság, világnézeti határozottság, szellemi fegyelem, önuralom, az értelem és érzelem szintézise. VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 7.

¹⁵⁰ BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Mit kezdünk östehetségeinkkel? = Veres Péter koszorúja*, szerk. RÁDICS József, Budapest, Tánácsics Könyvkiadó, 1973, 13– 15.

rend csak az osztály nélküli társadalom lehet, amelyben sem vagyoni, sem hatalmi kontraszelekció nem érvényesülhet többé."¹⁵¹

Az elsődlegesnek tekintett szociológiai tényezők összegzése megmutatja Veres Péter emberképét is. Az embert nem tartotta sem jónak, sem rossznak, hanem *változónak*. Erre a következtetésre alighanem saját példáján át juthatott, hiszen soha nem mondott le az egyéni önkifejtésről, ám gondolkodásmódjának változatlan alapelemei mindig más és más környezetben jelentkeztek. Más volt a szociáldemokrácia közegében a kollektívizmus elve, más lett a nemzetiszocialista vonzások közegében, s megint mássá formálódott a kommunizmus taszító erejében. Így azonosulhatott az individualizmus és a kollektívizmus: „*A legnagyobb individualista, aki a közösség szolgálatában a legnagyobb feladatot: önmaga fegyelmességét érvényesíteni tudja! De ezzel aztán a legkülönb kollektívista is!*”¹⁵² Tehát az önérdek legyőzése lehet csak a biztosítéka a közösségi érdekeknek, távolabbra tekintve a megmaradás ügyének.

Szocializmus és nacionalizmus; individuum és közösség: sajátos szintézis, sajátos út az ideális államelv megközelítésére. A *Szocializmus, nacionalizmus* mégsem harmadik út volt, eltért a népiség korabeli céljaitól. Abba a sorozatba illeszkedett, ami a marxizmus huszadik századi változatait foglalja magába. Az utópista, a libertárius, a demokratikus, a vallási, az etnikai és regionális, a nemzeti szocializmusok, a számtalan egyéb ágazat; a bernsteinizmus, a plehanovizmus, a luxemburgizmus mellett újabb alternatívaként jelentkező sajátos, helyi szocializmus. Nacionalista szocializmus, szociálnacionalizmus; egy sokadik út. Amivel még adós maradt a *Szocializmus, nacionalizmus* az olvasónak, az a címben megjelölt két központi fogalom szintézise. A szocializmus egységes tartalom faji, nemzeti és közösségi formákban, azonban minden nemzet csak belülről valósíthatja meg, a maga módján üdvözülhet. Vagyis a szocializmus maga a tartalom, a nacionalizmus pedig az a keret, ami elsődlegesen a nemzeti érdekek figyelembevételével juttatja érvényre az eszmét. Az eszme pedig kizárólag a szocializmus lehet, a nacionalizmus ebben valósulhat csak meg.

A magyar népközösség jövőjét a *Szocializmus, nacionalizmus* egyértelműen a szaporodásban jelöli meg, de ezen a téren inkább a negatív jelenségek felsorolásának, megokolásának ad helyt. A magyar népesség ugyan nem fogyott az 1920-as évektől

¹⁵¹ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 146.

¹⁵² VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 28.

kezdődően, inkább egy szerényebb mértékű népességnövekedés történt, ez azonban nem annyira a születések számát tükrözi, hanem a halandósági ráta javulását. A népi mozgalom sok más résztvevőjéhez (például Illyés Gyula, Kodolányi János, Szabó Pál, Fülep Lajos) hasonlóan Veres Péter is az egykében, a születésszabályozásban látta a tendencia gyökerét: vagy a kényelemszeretet, a hedonizmus okozza a gyermekhiányt, vagy a szűkös megélhetés az akadály, hiszen az a nyomor felé taszítaná a családot. A megoldással próbálkozó német utat nem tartja elégséges megoldásnak, mert az belső merevséget, túlszabályozottságot követel a külső hódítás érdekében. A Német Birodalomban már nem is három, hanem négy gyermeket követeltek meg minden egészséges pártól, de ez szerinte csak olyan propagandafogás, aminek konjunktúra idején lehet némi hatása.

A nemzet eddigi történelmét tekintve Veres Péter pesszimista hangra vált: „... *ha egy fajta, mint a magyar, az adott külső politikai és belső társadalmi, tehát osztályfeszültségből nem tudott magának forradalmi változással utat vágni, ha más népek legyőzésével... szintén nem tudta ezeket a belső feszültségeket csökkenteni, ráadásul ha sem a természet nem kedvez neki... sem az elvándorlásra nem nyílik út: akkor nem marad más a számára, mint a biológiai redukció, a szaporodás megakadályozása.*”¹⁵³ Jövőképe az irodalmi hagyományt követi, lassú pusztulást lát a jelenben.

Mi lehet a megoldás? Új ég, új föld, új ember, új társadalom és termelőrend, kollektív világnézetű és faji felelősségtől áthatott ember – írja Veres Péter a megújulás ígéretének bűvöletében. Mindez igen szépen hangzik, ám korántsem reális elképzelés, sokkal inkább a forradalmi romantika eszméi közé illeszthető. Ott követ el igazán nagy hibát, hogy nem a meglévő viszonyokból, állapotokból indul ki, azokat figyelmen kívül hagyhatónak tekinti. Nem elég a gazdasági, ideológiai és hatalmi befolyásolás, „... *tovább kell menni, és az ösztönöket kell felszabadítani. Minden akadályt, akár gazdasági, akár erkölcsi akadályt el kell hárítani az ember fajfenntartó ösztöneinek a kielétele elől.*”¹⁵⁴ – mondja. Mielőtt még bármiféle szexuális forradalom meghirdetésére gondolnánk, kizárólag a nemzet érdekében történő, nem pedig élvezetközpontú fajfenntartási cselekvésre szólít fel. Ehhez a paraszti szemérem túl tilalmas. Inkább meg kell adni a lehetőséget, a támogatást minden egyénnek arra, hogy családot alapíthasson. Ehhez pedig nem ideológia kell, sokkal inkább a megélhetéshez, munkához, biztonságához való jog. S ebben a kérdésben az író már sokkal inkább politikus, hiszen a mai modern nemzetállamok

¹⁵³ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 227.

¹⁵⁴ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 230.

bel- és külpolitikáját erőteljesen meghatározza a népességfogyás, illetve a társadalom elöregedésének tendenciája.

Az „öszön” kifejezés Veres Péter szótárában a helyes ízléssel, a „hasonlót a hasonlóval” elvének betartásával egyenértékű. *„Minden emberben van elemi szépségérzék és szépségigény.”*¹⁵⁵ Feltétlenül alá kell azonban rendelni az öntudatnak, mert a boldogság ott van elrejtve a kettő között valahol: *„... a felébredő ösztönök a saját fajtánk megmaradásának az irányában tájékozódjanak...”*¹⁵⁶ S az öntudat centrális jelentőségű mindvégig a megoldáshoz vezető úton, a fegyelmezett kollektív lélek ugyanis lemond biológiai vágyairól, önzéséről; a fajta céljaihoz igazítja saját céljait. Ez lenne a megvalósult kollektívizmus – de kiolvasható a sorok közül, hogy csupán utópia marad.

Végül a fajta egészségéről és dinamizmusáról írva Veres Péter leszögezi, hogy küzdeni kell egy jobb társadalmi rendért, megismerni és tudatosítani a magyar valóságot, ezzel is erősítve a fajfenntartó akaratot. Hozzáteszi, hogy ezt a gondolatát úgyis félreértik, hitlerizmust vagy osztálynacionalizmust csinálnak belőle, különösen annak fényében, hogy a magyar faj ideáltípusának a mongoloid ridegparasztság egészséges, elemi ösztönvilágát, szépségérzékét tette meg. S nem csupán a fajról van itt szó: a teljes nemzetről, amelynek lényegét egyrészt abban látta, hogy a parasztság nagy tömege adja a nemzetalkotó rétegek bázisát, azaz szociológiai-genetikai szempontú nemzetfogalmat alakított ki. Másrészt rendkívül fontosnak tartotta a nemzethez tartozás érzelmi motívumait: *„A táj, a közös kultúrélmények, a dal, a tánc, a játékok, s a közös szórakozás számtalan változatai, aztán a táplálkozás stílusa, minősége, a nők formája, szokása, színe, „fajtája”, mind-mind fontos dolgok ahhoz, hogy az egyén jól érezze magát.”*¹⁵⁷ Ugyanis ez a bonyolult összefüggésű, szintetikus életegység a nemzet.

A jövő útjairól elmélkedve a szerző kitér a náci ideológia egyik tézisére, a mesterséges fajnemesítés gondolatára. Azért tartja képtelenségnek, mert csak az öntudat és a szabadság eredményezhet természetes fajtanemesítést, a tudomány eszközei, vagyis a külső beavatkozás nem helyettesítheti a belső dinamizmust. A tanulmány hangsúlyozza a vértisztasági mánia elítélendő voltát, mert a fajiság nem ennyit jelentett, nem a nemzet kritériuma. A nemzet fejlődése nem a faji elzárkózás, kirekesztés, hanem a szociológiai és biológiai fejlődés vonalába esik. *„A szocializmus, az a valódi szocializmus, ami ma már*

¹⁵⁵ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 233.

¹⁵⁶ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 237.

¹⁵⁷ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 96.

*kialakulóban van, nem hajszolja az egyes fajták megsemmisítésének hiábavaló ábrándját, mert felesleges és lehetetlen is.*¹⁵⁸

Mindannak ellenére, hogy Veres Péter megpróbált elhatárolódni a náciizmustól és a fasizmustól, igaznak tarthatjuk Molnár Erik megállapítását, aki még 1936-ban, *Az Alföld parasztsága* című kötet kapcsán írt Veres Péter szocializmusáról. Olyan szocializmusnak tartja, amelynek hirdetőjében a magyar fasizmus sajtóorgánumai is „az Alföld igazi fiát”, a magyar „faji típusnak egyik új, igazi küldöttjét” ünnepelhetik. „*S ez gondolkodóba ejtheti Veres Pétert, akiről tudjuk, hogy megtagad minden közösséget a fasizmussal.*”¹⁵⁹ A tanulmány legnagyobb fogyatékosága tehát a félreértelmezhetőség; aki fajelméletet akar benne olvasni, megkapja; aki pedig a magyar szocialista jövőről szóló fejtegetést, az sem csalódik.

Így tehát kijelenthetjük, hogy a nacionalizmusról való elmélkedéshez óhatatlanul csatlakozott a faji kérdéstről, a zsidókérdéstről való gondolkodás. Azonban e kijelentéshez rögtön hozzá kell tennünk, hogy a magyar közgondolkodás, közírás az 1930-as években ugyanígy ezzel a kérdéskörrel küzdött. 1933 folyamán a német nemzetiszocialista párt hatalomra kerülése s vele párhuzamosan a zsidóellenes atrocitások megszorodása miatt rendkívüli feszültséggel telt meg a magyar sajtó. A feszültség levezetését a hazai közírók részben úgy igyekeztek megoldani, hogy fokozott hangsúlyt helyeztek a zsidókérdés tárgyalására. A Nyugat Barátok Köre vitát rendezett a modern zsidóság útjáról és problémáiról, s felerősödött a vita a zsidó kultúra kérdéseiről.¹⁶⁰ A polémia elindítója Féja Géza volt, aki egyfelől a magyar öntudat hiányát emelte ki, másfelől a zsidó polgári kultúra szervetlenségét, s ez utóbbi okfejtése Monostori Imre szerint Szabó Dezső korábbi téziseinek másolása. E feltételezés megerősített abban az elgondolásomban, hogy Szabó Dezső a népi írók egy részére igen nagy hatással bírt, hiszen Veres Péter gondolkodásában is felfedezhetők Szabó állításai.

Többek közt a „magyar zsidó szellemiség” kérdéseit is taglalta az a kötet (*Nagy per*), melyet 1933-ban jelentetett meg a Soli Deo Gloria. A könyv lapjain nyilatkozó megkérdezettek igen vegyes álláspontokat képviseltek, melyek igen jól érzékeltetik a kor közvélekedéseit a zsidókérdéssel kapcsolatosan. Kiss Arnold vezető főrabbi szerint csak azért létezik zsidókérdés, mert azt mesterségesen állítják elő. Bajcsy-Zsilinszky Endre az

¹⁵⁸ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 240.

¹⁵⁹ MOLNÁR Erik: *Az Alföld parasztsága= Veres Péter koszorúja*, szerk. RÁDICS József, Budapest, Táncsics Könyvkiadó, 1973, 18-20.

¹⁶⁰ MONOSTORI Imre, *A zsidókérdés változatai a magyar folyóiratokban a húszas évektől a zsidótörvényekig II.*, Kortárs, 2003/10.

egyetemes nagy magyar probléma részeként látta a zsidóság nemzeti és társadalmi beilleszkedéséről folyó diskurzust. Vámbéry Rusztem, a *Századunk* szerkesztője társadalompolitikai nézőpontból közelítve úgy gondolta, hogy csakis a „klerikalizmus, nacionalizmus és kapitalizmus kinövéseinek” megszüntetése vezethet a zsidókérdés tárgyalásának megnyugtató befejezéséhez. Ravasz László református püspök a misszió, a tömeges lelki átalakulás útját tartotta egyedül üdvözítőnek – azaz a tömeges áttérést, kikeresztelkedést, amiről tudjuk, hogy nem adhatott végleges megoldást. Végezetül nem maradhattak el a szélsőséges vélemények sem. Milotay István szerint a magyar zsidó irodalom a zsidó nacionalizmus, a „felgyült gazdasági és társadalmi hatalom visszfénye, kisugárzása”, a fajvédő Nagykálnai Levatic László, „közgazdasági író” pedig egészen extraordinális kivitelezését javasolta a zsidókérdés megoldásának: az összes zsidót telepítsék ki Madagaszkár szigetére, ahol szabadon kifejthetnék „államalkotó és szervező képességeiket”.¹⁶¹

Hogyan látta a szocializmus és nacionalizmus kérdését, Veres politikai gondolkodását a kortárs? Veres Péter egyik legfőbb teoretikus bírója Fejtő Ferenc volt, aki több írásában is foglalkozott e gondolatkörrel.¹⁶² Szerinte Veres Péter faji szocializmusa ellentmond a marxizmus elméleti hagyatékának, mert misztikus módon hisz a faji öntudatban, s annak antropológiai jelleget igyekszik adni. Bírálta a fajfogalmat is, a faji kérdést pedig egyenesen trójai falónak tartotta,¹⁶³ amely összeegyeztethetetlen a szocialista eszményekkel, különösen az internacionalizmussal, ráadásul eltereli a figyelmet az agrár- és munkáskérdésről. Fejtő nemzetfogalma is más: a nemzet közösségbe való tartozást szerinte a szocializmus teszi lehetővé azáltal, hogy a nemzet testvériesülését gátló gazdasági és lélektani körülményeket a benső szövetség alapjaivá alakítja át.¹⁶⁴ Úgy gondolta, hogy Veres Péter a faji különbségek hangoztatásával szellemi és társadalmi gettóba akarja visszavezetni a zsidóságot, ami ellentétes a legfontosabb szocialista célkitűzéssel, a szövetkezés elvével.

Veres Péter válasza¹⁶⁵ igyekezett tisztázni a vádak: a „faji reakció” nem más, mint a világnézeti és biológiai ideáltípus azonosulása az alföldi ridegparasztságban és a

¹⁶¹ MONOSTORI Imre, *A zsidókérdés változatai a magyar folyóiratokban a húszas évektől a zsidótörvényekig II.*, Kortárs, 2003/10.

¹⁶² FEJTŐ Ferenc, *A faji szocializmusról, Fajkérdés és szocializmus, Ősi és modern kollektívizmus, A polgárellenességről*, a Szocializmus 1937. évfolyamában

¹⁶³ NÉMEDI Dénes, *A népi szociográfia 1930-1938*, Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1985, 96.

¹⁶⁴ GYURGYÁK János, *Ezzé lett magyar hazátok*, Budapest, Osiris, 2007, 498.

¹⁶⁵ VERES Péter, *Vértörzs, néparc, ideáltípus=A népi-urbánus vita dokumentumai, 1932-1947*, szerk. ÁCS Margit, Debrecen, Rakéta Könyvkiadó Kft. 1990, 348-360.

szocialista ifjúmunkásságban. Ez a kijelentés, amellet, hogy a szocializmus és nacionalizmus szintézisét igazolja, kijelöli az utat a népfront gondolata felé. A kötet megjelenésének évében a munkás-paraszt szövetség kérdéséről – köszönhetően a Márciusi Front hatásának – népi körökben sok szó esett. Néhány igen naiv megállapításon kívül, melyek alkalmasak lehettek arra, hogy a parasztságot a szervezett ipari munkásság ellen hangolják (a falu-város ellentét leegyszerűsített antagonizmusa), a két társadalmi réteg érdekei a kapitalizmus, az osztályharc kérdésében azonosak voltak. A középosztálybeliek úgy aggodalmaskodtak, hogy a népi gondolat magában hordozza az ő halálos ítéletüket. E gyanakvások csak fokozódtak az olyan kijelentésektől (mint a Kovács Imréné), melyek szerint a háború után, a parasztok és munkások szövetkezésével a polgári elemekre nem számít majd senki.¹⁶⁶ Ebben a kontextusban bizony a polgári kritika fokozottan reagált az olyan kifejezésekre, melyek jelentésmezejükben akár a legelhanyagolhatóbb fenyegetést hordozhatták – így a faj, a fajiság fogalmára is.

Fejtő Ferenc írásaiban magát a faj fogalmát sem tartotta helyénvalónak, legalábbis Veres Péter értelmezésében semmiképpen. Fejtő szerint tiszta fajok nincsenek, és a létező fajok sem fejlődés eredményei, hanem ma is tartó fejlődési, keveredési folyamatok során alakulnak ki, s az így létrejövő embertani típusok inkább nemzetnek nevezhetők, semmint fajnak. Fejtő értelmezésében a faji kérdés nem más, mint zsidókérdés, ezen belül asszimiláció kérdése. Veres Péterrel ellentétben az asszimilációt sikeresnek, kívánatosnak tartotta, s pontosan e nézetkülönbség miatt bélyegzi írásában reakciónak mindazokat, akik a szocializmus megvalósításáért folytatott küzdelemben arról beszélnek, hogy *„kinek-kinek itt vagy szembenső táborban sima vagy göndör-e a haja, satorra van-e vagy pisze szaglószerve, s füle eláll vagy sem”*.¹⁶⁷ Összességében Fejtő a faji eszmét nem tudományos gondolatnak, hanem „zoo-politikai algondolatnak” tartotta, s káros társadalompolitikai következményeinél fogva a szocializmus elméletétől idegennek. Mindenesetre írása végén megjegyezte, hogy Veres Péter *„nagyserű önfegyelme s szorgalma pedig biztosíték arra, hogy... világszemléletének hiányosságait ki tudja és ki fogja küszöbölni”*. Tehát Ignóus Pállal együtt azok táborába tartozott, akik fennálló nézetkülönbségeik ellenére hajlandóak voltak az eszmecserére. Hatvány Lajos sokkalta elítélőbbben nyilatkozott, szerinte *„a falukutató ellenzék (Féja, Illyés) beállott a fajiság kórusába, veri a mellét, hogy paraszti ivadék és törzsökös magyar.”*¹⁶⁸

¹⁶⁶ SALAMON Konrád, *A harmadik út kísérlete*, Budapest, Eötvös Kiadó, 1989, 180.

¹⁶⁷ FEJTŐ Ferenc, *A faji szocializmusról*, Szocializmus, 1937. június

¹⁶⁸ BIERNACZKY János, *Földkérdés a két háború között*, Magyar Szemle, 1998, 11-12., 101-130.

Jászi Oszkár (maga is zsidó származású) Hatvanynál jóval mérsékeltebb álláspontot foglalt el, egyenesen támogatta a népiek faji attitűdjét, mondván, hogy „*minden okuk megvan arra, hogy odakiáltsák ... a magyar paraszt és a magyar zsellér a legtisztább fajiság ebben az annyi keverék vérrel átitatott országban*”.¹⁶⁹ Jászi még azt is az orra alá dörgölte Hatvanynak, a nemzeti-népies hagyomány ismerőjének, hogy a magyar falu kutatói és hirdetői egyszerűen a Petőfi-Arany hagyományt folytatták, s a fajiság valóban létező „erő és biológiai alap”. Jászi kritikája a népiek városi polgárságtól és a szocialista munkástól való elkülönülésének szólt, szerinte ez az elhatárolódás nem szűnhet meg addig, amíg az ipari munkásság el nem ismeri a parasztnak a magántulajdonhoz, földtulajdonhoz fűződő jogát.

Veres Péter nem hagyta válasz nélkül Fejtő megállapításait, a kérdés tisztázására újabb tanulmányt írt.¹⁷⁰ Ebben újra felveti a faj fogalmának értelmezését, mivel a fajiság hangoztatása miatt többen (például Tamás György a *Munka* hasábjain) antiszemitizmussal vádolták meg. A faj Veres Péter értelmezésében egynyelvű, „egyvérű” (nem „tisztá vérű”, mert ilyen nincs), egykultúrájú s egytörténelmű közösség megjelölésére szolgál. Minden népen, így a magyarságon belül is lényeges, felismerhető különbségeket látott, amelyek nem csupán embertani (sőt legkevésbé antropológiai), hanem jellembeli, viselkedésbeli különbségek is. „*Minden nemzetnek van vértörzse, amely biológiai irányt, faji ideáltípust adott a sok törzsből és magános beolvadóból alakuló nemzetnek s aztán van szellemi-erkölcsi jellegképlete, sajátos közösségi diszciplinája, magatartásrendszere, stílusa...*”¹⁷¹ Hogy Fejtő nem dialektikus, sokkal inkább megmerevedett szemléletnek látta Veres Péter fajszemléletét, arra az a válasz, hogy a „vértörzs, nyelv, kultúra, történelem” egységet adnak az egyes népeknek, ez az egység a faj, ami térben és időben mindenkor elemezhető. Vagyis Fejtő hosszmetzeti nézetet hiányolt, Veres pedig keresztmetzetet adott a faj fogalmának meghatározásakor.

Ez a választanulmány azért is figyelemre méltó, mert rávilágít arra a hatalmi technikára, amelynek lényege a faji, biológiai valóságok hangoztatása, és amellyel az uralkodó rétegek a szociológiai tényeket elleplezik. Nyilvánvaló az utalás a náci ideológia terjedésére, amit Veres Péter egyértelműen és több alkalommal is határozottan elutasított. Ellenszer gyanánt ajánlja a faji kérdések tudatosítását, mert a faji különbségek elleplezése, letagadása szerinte vereséghez, a történelemből való kihulláshoz vezethet.

¹⁶⁹ JÁSZI Oszkár, *Leszámolás – beszámolás nélkül*, Századunk, 1938/2-3.

¹⁷⁰ VERES Péter, „*Faji szocializmus vagy „tisztá” szocializmus?* Szocializmus, 1937. július

¹⁷¹ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 168– 169.

Veres Péter fajfogalma több ponton egyezik Szabó Dezső elméletével, aki szerint a történelmi fajnak is bizonyos vérközösség a megindítója (Veres Péternél „vértörzs”): „... *a történelmi faj mégis főképpen pszichikum: lelki folyamatok azonossága egy közösség egyedeiben... ez az összetartozás mutatja meg magát a faj egyedeinek mindenféle termésében, alkotásában*”.¹⁷²

A tanulmány további része azt a fejezetet taglalja, ami a *Számadásból* kimaradt, valószínűleg terjedelmi okok miatt, illetve azért, mert nem illett bele az önéletírás keretei közé. Olyan sorrend meghatározásáról van szó, amely a faji kérdés tudatosításához, dialektikus összefüggéseinek feltárásához vezet. A fogalmak, melyeket a sorrend felállításakor használt, mind ott szerepelnek a *Szocializmus, nacionalizmus* lapjain.

Az ember önmagában biológiai tény - folytatja Veres Péter -, ám a modernitás megfosztotta ennek a ténynek az elsőségétől, és szociológiai tényé tette, mivel a munkán, a társas viszonyokon múlik a megélhetése, a pozíciója a közösségen belül, nem pedig a faj fennmaradását biztosító tényezőknél. A fennmaradásnak pedig a népek, törzsek, fajok közötti versengés az eldöntője, ebben a harcban a faji érzés, öntudat ideológiai fegyver is, ezt azonban az uralkodó rétegek faji göggé torzították, míg a kollektivizmus rendszerében megmaradna konstruktív, nemzetépítő erőnek. „*Én hiszem, hogy ha ezt a faji-közösségi érzést, felelősséget felébresztjük és tudatosítjuk, ez az érzés áthatja majd az egész magyarságot és megfelelő történelmi pillanatban nem mint gátló, hanem mint feszítő erő hat egy jobb társadalom megteremtésénél.*”¹⁷³ Éppen ezért Veres Péter a következetes szocialista mozgalom erősítésére javasolja a faji gondolatot, a faji szocializmust, mert az osztályharc sikeres lefolytatása szempontjából arra van szükség, hogy a nemzeti egységek kialakuljanak. Fejtő éppen ellenkezőleg, trójai falónak tekintette a faji gondolatot, amely káros nézeteket csempész be a szocializmusba, Veres pedig hangsúlyozta, hogy a faji gondolatból ami reális (a fajok felszabadítása), azt vállalni kell, ami irreális (faji mítosz), azt el kell utasítani.

S hogy mi volt az álláspontja a zsidókérdésben? A kérdést először is két részre bontotta, mivel antiszemitizmus mellett létezett szemitizmus is, azaz a zsidóság elzárkózása, kasztszerű zártsága, „faji öntudata”, amely nemhogy az asszimilációt erősítette, gyorsította volna, egyenesen disszimilációhoz vezetett. S itt visszautalást találunk arra a történelmi kényszerűsége, ami a disszimiláció folyamatát előidézte; a

¹⁷² SZABÓ Dezső, *A végzet ellen (Hungarizmus és halál)*=SZABÓ Dezső, *Az egész látóhatár II.*, Budapest, Magyar Élet, 1939, 187.

¹⁷³ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 240.

diaszpóra kényszerűségére. „A zsidó intellektuelnek legelső kötelessége az osztálytársadalom megszüntetése érdekében harcolni” – zárja le tanulmányát Veres Péter – , mert csak az osztály nélküli társadalomban valósulhat meg a féltékenység és gyűlölet nélküli, egységes nemzet.

Fejtő Ferenc álláspontja ebben is különbözött a Veres Péterétől, mert teljes mértékben nélkülözte volna a faji gondolatot, nem csupán a közbeszédben, de a politika síkján is. Fejtő újabb vitacikkében¹⁷⁴ a német veszedelem megakadályozását a faji eszme felszámolásával látta kivihetőnek, helyette a társadalmi eszmét, a nemzeti gondolatot tartotta megfelelőnek, ám a „faji eszme” kifejezés mindkettejükénél mást jelentett, így közös nevezőre aligha juthattak. Veres Péter számára a faji szocializmus olyan nemzeti öntudat, amely képessé teheti az egyént és a közösséget arra, hogy felszabadítsa önmagát. Fejtő számára viszont nem egyéb, mint nácizmus, fasizmus, elvakult nacionalizmus, hiába próbált cizellálni, a sorok között az ettől való félelem bújt meg. Abban egyetértettek, hogy a parasztságnak csak a munkássággal és a polgárság progresszív, értelmiségi rétegeivel együtt sikerülhet társadalmi reformot elérni, igaz, Veres Péter műveiben csak később találjuk meg a népfrengondolat nyomait.

Ellenben a Fejtő Ferenc által írott kritikus sorokra Veres Péter újabb viszontválasza következett, amelyet csak azért említenék meg, mert a *Szocializmus, nacionalizmus* gondolati lényegének továbbviteléről olvashatunk. A kezdetét, a két alapfogalom felállítását már korábbi cikkében, illetve a *Számadás* megírásakor elvégezte. Szocialista biologizmusnak nevezi elméletét, amely a magyarságnak, mint külön népnek a fennmaradását és fejlődését *tűzte ki végcélul. Hogy ezen a népen belül a parasztság áll hozzá legközelebb érzelmileg, s hogy a kapitalista polgári társadalom értékrendje iránt ellenszenvet érez, azt nem is tagadja, azt viszont igen, hogy ez „faji reakció” lenne. „Nem egyéb, mint a világnézeti és a biológiai ideáltípusom azonosulása az alföldi ridegparasztságban és a szocialista ifjúmunkásságban” – mondja „fajelméletéről”¹⁷⁵,* figyelembe sem véve a tényt, hogy Fejtő Ferenc a vértörzs és néparc kifejezésekkel együtt nonszensznek tartotta az ideáltípus szó használatát is.

Veres Péter világnézeti ideáltípusa – ha az általa választott kifejezésnél maradunk – a kollektívizmus, biológiai ideáltípusa pedig az alföldi ridegparaszt; ízlésében, ösztöneiben, tapasztalataiban, vágyaiban ezek jelentek meg. „*Piros arc, fekete haj, nagy bajusz, fekete szemöldök s aztán vastag és görbe lábak, zömök test: így nézett ki az az*

¹⁷⁴ FEJTŐ Ferenc, *Fajkérdés és szocializmus*, Szocializmus, 1937. július

¹⁷⁵ VERES Péter, „Vértörzs”, „néparc”, „ideáltípus”, Szocializmus, 1937. szeptember

*ember, amilyen én szerettem volna lenni.*¹⁷⁶ – emlékezik vissza gyermekkori ideáltípusára, amit később a „nyugati kultúra”, vagyis a magazinok kultúrája elmosott benne. Ez a tömegkommunikációs hatás tűnik a visszaemlékező számára károsnak, felszínesnek. S ezt tartja a polgári ízlésnek megfelelő ideáltípusnak. Nyilván Fejtő Ferencnek, Hatvany Lajosnak, Zsolt Bélának, Ignó Pálnak is nyilvánvalóan létezett saját „ideáltípusa”, csak hogy ők nem tartották fontosnak kinyilvánítani az erről alkotott véleményüket.

Veres Péter ellenben nem tudta megállni, hogy a polgári ízlést, a polgári divatot, életmódot ne kritizálja, s külön kiemelt két területet, amely szerinte a nemzet jövője szempontjából döntő lehet. Az egyik a gyermekvállalás kérdésében tanúsított, szerinte túlzott liberalizmus, amely lehetővé teszi az abortuszt, vagy éppen a gyermekvállalás kényelmi okok miatt történő elutasítását. A falun született, városban szolgáló cselédlányokról sajnálattal állapítja meg, hogy mások kicsinyes igényeinek kielégítésére pazarolják erejüket. *„Holott, ha otthon élénének... nem tanulnák el a nagyságáktól és a férjhezmenésből már kimaradt idősebb cselédlányoktól a születésszabályozás és a természetlen nemi élet raffinériáit...”*¹⁷⁷ A másik a nevelés kérdése, a „nebántsvirág individualista nevelést” közösségellenesnek és biológiaellenesnek látta, mert ez a kollektívizmus alapelveivel ellenkezett. Egyébként is a paraszti hagyományokhoz ragaszkodik a nevelés kérdésében: *„A kölykök felnőnek a maguk bandájában, mint farkasfiúk az erdőn.”*¹⁷⁸ Úgy tűnhet az idézett kijelentések alapján, hogy Veres Péter megsérti az egyéni szabadságjogok tiszteletén alapuló polgári értékrendet, ám mindezt azért tehette, hogy Fejtő és más polgári gondolkodók számára bizonyítsa: faji szocializmusát nem „hitlerista” fércművekből szedte, hanem gondolkodás- és élményalapjuk van.

Bibó István alapvetően három viszonyulási módot határozott meg a népiek körében. Az első a zsidósággal szembeni ellenséges érzület volt, a zsidók a kizsákmányolók közt az első helyen szerepeltek.¹⁷⁹ Példa erre Sinka István, akiről Bibó azt állítja, hogy végig a népi mozgalom teljes jogú tagja maradt, ám ha a költő 1945 utáni pályaszakaszát tekintjük, könnyedén cáfolható ez az állítás.¹⁸⁰ Ehhez hasonlóan tartotta Veres Péter viszonyulását,

¹⁷⁶ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 176.

¹⁷⁷ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 206.

¹⁷⁸ VERES Péter, *A kellelten leány*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960, 306.

¹⁷⁹ PETRIK Béla, *Mégis harmadik út – Huszár Tibor: Bibó estéje*, Magyar Szemle, 2009. február

¹⁸⁰ Az irodalmi életből kiközösítették s vád alá helyezték állítólagos nácizmusa miatt. *„Most az a dolgom, hogy hányom a ganét, javítom a kapát, ásót, kaszát, vetőmagért, ültetni való kolompéréért futkosok, és tengeriért és hagymáért stb. Ez az év vetéssel, szántással, kapálással és kaszálással telik el, hogy majd a jövő*

aki az Esterházyak mellett mindig megemlítette a Weiss Manfrédokat, a hazai kapitalizmus zsidó származású képviselőit. Végül volt Bibó szerint a zsidósággal szembeni magatartásnak egy sajátos magyar változata is, a Szabó Dezsőé, amely a nagymértékű asszimilációt egészségtelen folyamatnak tartotta. Veres Péter csatlakozott ehhez a véleményhez a *Szocializmus, nacionalizmus* lapjain.

Veres Péter az asszimiláció kérdését is tárgyalja a *Szocializmus, nacionalizmus* tanulmányában a biológiai tényezők között, egész pontosan elítéli az ilyen viselkedést. Az asszimiláció-disszimiláció tényezőjében azt vizsgálja, hogy kik váltak magyarokká az évszázadok alatt. Felállít egy sajátos kritériumrendszert, ami szellemi-erkölcsi jellegképletet, sajátos faji-közösségi magatartásrendszert tartalmaz, de erről majd bővebben a *Mit ér az ember, ha magyar?* című kötetében értekeznek. A népdalok ideáltípusát, a „barna legényt” állítja központba, teszi mintává, meglehetősen romantikus és sematikus módon.

Ez a fejezet (a biológiai tényezők) aránytévésztésnek tekinthető, hiszen olyan kérdéseket taglal hosszasan, melyek marginális jelentőségűek. Néhány ponton előremutató gondolatokat találunk, azonban sok az áltudományos, demagóg, a fajelmélettel azonosítható kijelentés is. Példa erre, ahogyan Veres Péter viselkedési jegyeket fajra, népre jellemző karaktertulajdonságokká alakít át. Így a négerék és a zsidók, akik „a legnehezebben levethető faji jegyeket viselik”, viselkedésükben azt tükrözik, hogy nincsen nemzeti öntudatra épülő államuk, de még csak együttélő népközösségük sem. Veres gondolkodásából a differenciált megközelítésmód hiányzik: ahogyan a magyarságot, úgy egyéb nemzeteket sem képes, vagy nem hajlandó heterogén emberközösségnek tekinteni.

Viszont figyelemreméltó, ahogyan Veres Péter kiverekszi magát az általa okozott, helyenként zavaros gondolatmenetből. Az államiság, a nemzeti lét hiánya természetesen nem okozhat jellembeli fogyatékoságokat, stréberséget, sunyiságot, alattomoságot (mint ahogyan azt Veres állítja), de metaforája lehet a faji öntudat hiányának, ami gyöngébb nemzetek esetében, amint erősebbek közegébe kerülnek, alacsonyabbrendűségi érzést válthat ki.¹⁸¹ A veszített világháború, a bukott forradalom, a területvesztés traumáját elszenvedő magyarság pontosan ebben a helyzetben találta magát, s ennek legalább lélekben történő kiküszöböléséhez szükségeltetik biológiai öntudat, faji ízlés. S ha ez fennáll, akkor következhet a magyarság, s benne az idegen eredetű, asszimilálódott

télen, ha élek, írni tudjak tovább.” – írt mindennapjairól az öregedő költő. *Sinka István levele Szilágyi Károlynak=Anyám balladát táncol*, szerk. MEDVIGY Endre, Nap Kiadó, Budapest, 1999, 162– 163.

¹⁸¹ „... a zsidóságnak nincs saját állami közössége, ahol kiélhetnék társadalomváltató becsvágyaikat.” VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943, 183.

egyének, csoportok viszonyának tisztázása. Ebben jelzésértékű gesztus Veres Péter részéről, hogy az évszázadok során a magyarság törzsébe beolvadt tömegeket egyáltalán nem különbözteti meg a mindig is itt élőkétől. „*Semmi jogunk és semmi okunk nem lehet rá, hogy kicsinyes és elfogult vértisztasági gögből – ami úgyis képzelgés, hazugság és ostobaság volna – újra idegenné riasszuk akárcsak a még felismerhetőleg idegen eredetű, de magyarrá lett honfitársainkat.*”¹⁸² Ebből következik, hogy akárcsak a hazai zsidóság megítélése esetében, az asszimiláció általános kérdésében is inkább megengedő és befogadó Veres Péter véleménye, mintsem kirekesztő.

Az asszimiláltaknak csupán egy szűk rétegével kapcsolatosan fogalmaz meg kritikát; a disszimiláltakról, akik hangsúlyozott elkülönülési szándékot mutattak a magyar nemzettől, mondjuk a háború alatt germán származásukat hangoztatták bizonyos előnyök elérése érdekében, vagy cionizmusukkal tüntettek. Ahogyan Veres Péter fogalmaz: „...*a német és zsidó beolvadók nehezebben veszik át a magyar vértörzs, ma már magyar fajta testi-lelki jellegét és nehezebben fogadják el ennek a fajnak a szellemi-erkölcsi és biológiai – tehát fajesztétikai vonalát.*”¹⁸³ Azaz semmi egyébről nincs itt szó, mint arról az egyszerű tényről, hogy minden nemzetnek van saját jellege, képlete, magatartásrendszere, hagyománya, amit szellemi-erkölcsi téren betart. Ám ennek betartását nem rosszallja, s nem is rosszallhatja senki. Csak abban az esetben, ha a kisebbség magatartása a többség ellen fordul.

Az asszimiláció tehát csakis úgy válhatott a biológiai tényezők egyikévé, hogy a faji kérdéssel, a zsidókérdéssel együtt a magyar közbeszéd része volt. A *Szocializmus, nacionalizmus* biológiai tényezőkről szóló fejezetének egyik felvetett problémája, a zsidókérdés a huszadik század első felében olyan vitákat hozott, amelyekben maguk a zsidó származású értelmiségiek (Jászi Oszkár, Hatvany Lajos) is kifejtették véleményüket, de mellettük a konzervatív, a szociáldemokrata, az urbánus irányzat is külön-külön kifejtette álláspontját, sőt, a *Huszadik Század* még 1917-ben körkérdést intézett hozzájuk a zsidókérdésről.¹⁸⁴ Mégsem bélyegezték meg egyiküket sem, csak a népieket az antiszemitizmus vádjával. Ugyanilyen komolyan nyilatkozott a kérdésről Szekfű Gyula, Klebelsberg Kunó, Ágoston Péter, Szabó Ervin is, nem mintha antiszemiták lettek volna, sokkal inkább azért, hogy ehhez a kérdéshez, ennek diskurzusához kapcsolódva a saját világnézeti álláspontjukat kifejejék. Veres Péter „antiszemitizmusa” ugyanazt az utat

¹⁸² VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Magyar Élet, Budapest, II. kiadás, 1943, 168.

¹⁸³ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Magyar Élet, Budapest, II. kiadás, 1943, 168.

¹⁸⁴ GYURGYÁK János, *Ezzé lett magyar hazátok*, Budapest, Osiris, 2007, 488.

futotta be, mint a fajvédők cselekvési programja (*Mit tegyünk?*): mindkettő tartalmazott progresszív elemeket, de ezeket kilúgozta az idő, s csak a kárhóztatható gondolatok maradtak meg, a „zsidózás”, a vezér-gondolat, a konzervatív kultúraszemlélet. Hozzá kell még tennünk a „zsidózáshoz”, hogy Gyurgyák János értelmezésében Veres zsidószemlélete nem szociális felháborodottságból fakadó érzelmi antiszemitizmus, mint Sinka szemlélete, hanem sokkal inkább lenézés, egyfajta munkásgóg, amely meg fog szűnni, ha a zsidók komoly, produktív munkát végeznek majd.¹⁸⁵ A parasztság soraiban egyébként is erősen élt a teljesítmény-centrikus szemlélet, mely a fizikai erőt minden más teljesítmény fölébe helyezte. Ez a munkásönéret oly erős volt, olyannyira nem akart engedni, hogy évtizedeken át dalolták annak az egi legénynek a nótáját, aki, amiért nem tudott a dült búzában haladni, szégyenében a kútba ugrott.

Jászi Oszkár a fajiság hangoztatásában nem látott veszélyt, mert már minden komoly gondolkodó szerint megbukott a „tisztafajúság és egyes fajok született és változhatatlan szupremáciájának tana”, emellett úgy gondolta, hogy a népiek hite a maguk fajiságában, földjük, népük megváltó erejében olyan legenda, amely nélkül tehetetlenségre lennének ítélve.¹⁸⁶ A magyarországi kommunisták többsége ellenben Veres Péter összes műveit úgy tartotta nyilván, mint a fajelméletet sugalló írásokat, még az olyanokat is, mint *Az Alföld parasztsága* és a *Számadás*, melyek a *Szocializmus, nacionalizmus* fajelmélettel foglalkozó részeihez képest ártatlan írások. Hiába jelentette ki Veres Péter, hogy „a társadalomtudományi törvények sorrendben az elsők, nem a biológiai – faji – adottságok”.¹⁸⁷

Hadd idézzem e helyen a Szabad Szó cikksorozatát 1939-ből, amely közölte Féja Géza 12 pontját, a legfontosabb népi követeléseket, mint „politikai kátét”, a parasztság politikai mozgolódásának irányadó tervezetét. Különösen a 7. pontra térnék ki, a fajvédelem kérdésére. „... minden nép egy nagy közösséget alkot. Ez a közösség a faj és az az ember tartozik igazán a fajhoz, aki a közösség életébe beilleszkedik, a közösség törvényeit és szokásait magáévá teszi és a közösség életét értékes munkával gyarapítja.”¹⁸⁸ A faj fogalma tehát nem vérségi, biológiai determinánsokra támaszkodik, hanem lényegében a nemzethez való tartozás kritériumait meríti ki.

¹⁸⁵ GYURGYÁK János, *A zsidókérdés Magyarországon*, Budapest, Osiris Kiadó, 2001, 575.

¹⁸⁶ Idézi SZÉCHENYI Ágnes, „Sznobok és parasztok”, *Válasz, 1934–1938, Elvek, frontok, nemzedékek*, Budapest, Argumentum Kiadó, 1997, 107.

¹⁸⁷ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Magyar Élet, Budapest, II. kiadás, 1943, 89.

¹⁸⁸ SALAMON Konrád, *A harmadik út kísérlete*, Budapest, Eötvös Kiadó, 1989, 47.

Németh László a Debreceni Kátéban fogalmazta meg a népi gondolat legmarkánsabb kérdéseit és válaszait, természetesen kitérve a faji gondolatra is, hiszen ezt az aktuálpolitikai problémát már nem lehetett megkerülni 1934-ben. „*A faji gondolatra kell hát felesküdniünk? Ha a faj embertani fogalom: nem. Ha erkölcsi: igen. A népet többnyire tökéletlenül fedő élettani változat: nem lehet eszmény; a nép sorsához illő magatartás: igen.*”¹⁸⁹ A *Szocializmus, nacionalizmus* lapjain e gondolat kibontását láthatjuk viszont, kiegészülve egy lehetséges harmadik út kijelölésével. Lényeges különbség, hogy Németh László a vezetés jogát, privilégiumát nem tette volna csak a parasztság kezébe, szerinte a „lappangó jobbakban és a magyar nép aránylag érintetlen tömegeiben” bízhatnak azok, akik helytállásra erőltetik a magyart. A közelebbről meg nem határozott és egyelőre még csak várt új vezetőréteg, a „cserélt lelkek”, a munkásságtól egészen a hatalom részeseinek csoportjáig megtalálhatók, de az „új nemesség” a meghunyászkodás és egy megfelelő mozgalom hiánya miatt nem jelentkeznek.

A faji kérdésnek egyáltalán a felvetését, illetve a parasztság szupremáciáját tagadó ellenvélemények között a legélesebben talán Zsolt Béla írásai utasították vissza Németh László és Veres Péter eszmeiségét. A *nagyerdő és a nagyvilág* című publicisztikája a falu-város szembeállítására reagált, mondván, hogy a városban keletkezett népi, demokratikus és szociális eszmekör megvalósításával lehetne véghezvinni a magyar nép megújítását, nem pedig egy regényes és tetszetős, de haladásellenes kultúrprogrammal és irodalompolitikával, amely kizárólag attól a néptől akar inspirálódni és új impulzust szerezni, amelyet félvad szociális, szellemi és erkölcsi alacsonyságából ki akar emelni. Egyértelműen arra célzott, amit maga Veres Péter is hangsúlyozott későbbi írásaiban, hogy a nép még nem készült fel a hatalom átvételére.

Nem véletlen, hogy 1937-ben került sor a Fejtő és Veres közötti vitára a *Szocializmus* hasábjain, mert ez az esztendő is a fordulat évének tekinthető. Az 1936. évi nagy szociográfiai hullámmal és a népiek előretörésével szemben elkövetkezett a reakció ideje. Darányi Kálmán miniszterelnök nem csak a szélsőjobboldal ellen lépett fel, hanem a baloldal, így a népi mozgalom ellen is, mert a szociográfiákból politikai ügy lett. Ezt jelzik a Féja Géza és Kovács Imre elleni sajtópercek, illetve a különböző politikai irányvonalat képviselő lapok kirohanásai a szociográfia valóságfeltáró tevékenysége ellen. Az *Új Magyarországn*ban Rajniss Ferenc azt állította, hogy a baloldal és a zsidóság saját céljaira használja fel a szociográfiát. A *Magyar Szemle* lapjain Fodor Ferenc fogalmi és

¹⁸⁹ NÉMETH László, *Marxizmus és szocializmus*, Tanú, 1934. február 7.

módszertani zűrzavart, félrevezető, apriorisztikus feltevéseket emlegetett, de nem csak tudománytalansággal vádolta a szociográfia művelőit, hanem felforgatással, nemzetcsüggesztő, hamis kép terjesztésével is.¹⁹⁰ A *Magyar Kultúra*, a katolikus konzervativizmus lapja szintén rosszallását fejezte ki, Darányi pedig, mintegy pontot téve a propaganda-hadjárat végére, a parlamentben a „konjunkturális szentimentalizmus” és az „áltudományosság” kifejezéseket használta, amikor a szociográfia ügye szóba került.

Habár Veres Péter önmagát nem tartotta szociográfus írónak, sőt, magát a műfajt sem tartotta a parasztság ügye számára hasznos tevékenységnek, mégis le kell szögeznünk, hogy *Az Alföld parasztsága* igenis a népi szociográfiák sorába tartozik. Sőt, Nagy Lajossal együtt megkezdte a sort, hiszen már 1934-ben elkészült, míg Illyés műve az 1936-os esztendőben jelent meg. *Az Alföld parasztsága* mégsem klasszikus szociográfia, hiszen javarészt a szerző elméleteit, ítéleteit tartalmazza; sokkal kevesebb benne a valódi szociográfiai ízt kölcsönözni képes helyszínrajz, környezetleírás, valamint a tudományos jelleget adó statisztika. Bálint György meg is jegyzi: „*Szabó Zoltán könyvében több a statisztika, több a tudományosan összegyűjtött adat, mint a Veresében és mégis az övé hat líraian. Szabó Zoltán keserűen jajdul fel: Hát így is élhetnek emberek? Veres Péter fenyegető nyugalommal szegezi le: Ime, így élünk.*”¹⁹¹ S ha Veres Péter saját viszonya a szociográfiával kissé problematikusnak tekinthető,¹⁹² ez mégsem befolyásolhatta a hivatalos álláspontot, mely egy kalap alá vette őt Szabó Zoltánnal, Erdei Ferencsel, Féja Gézával és Darvas Józseffel. Különbséget közöttük csupán az irodalomértő kritika látott.

1937-ben a Márciusi Front kapcsán ismét szó volt a zsidókérdésről, a hivatalos Magyarország képviselői a zsidó érdekek kiszolgálásával vádolták a frontot. Az ő felfogásuk szerint ugyanis a zsidókérdés tisztán társadalmi kérdés: megoldásának útja a szociális szélsőségek orvoslása, az üzér foglalkozások kiirtása, más részről a zsidó irodalom harmad- és tizedrangú értékeinek, azaz a bulvárirodalomnak, a körúti irodalomnak a kitiltása. A Márciusi Front szerint a zsidókérdés heccszerű szinten tartása a napi politikának azt az érdekét szolgálja, hogy más, égetőbb gondokról a figyelmet elterelje. 1937 őszén Erdei, Féja, Illyés, Kovács Imre és Veres Péter kiáltványban válaszoltak a frontot ért kritikákra, s leszögezték, hogy a gazdasági kérdések megoldásával kívánja a

¹⁹⁰ NÉMEDI Dénes, *A népi szociográfia 1930–1938*, Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1985, 88. A szerzőnek az a meglátása, hogy ezeket az írásokat felsőbb helyeken jóváhagyhatták, hiszen a kormányzat véleményét és szándékait tükrözték.

¹⁹¹ BÁLINT György, *Két új szociográfiai könyv*, Nyugat, 1937. 5. szám.

¹⁹² Ugyanakkor a szociográfiával szemben az 1930-as években tanúsított enyhe elutasításhoz hozzá kell tenni a *Számadás* 1955. évi kiadásának egy mondatát a 444. lapról: „*Hogy pedig a munkás és a dolgozó ember egyben nép és nemzet is... a falukutatókkal és a népi írókkal való megismerkedés után értettem meg.*”

Márciusi Front megszüntetni ártalmas szerepét azon zsidó rétegeknek, amelyek a magyar dolgozók gazdasági érdekeivel és szellemiségével szemben állanak. Ugyanakkor hangsúlyozták, hogy a magyar nemzettel közösséget vállalókat nem hajlandóak a nemzet életéből kiteszítani, így a hitlerizmus vádjára is feleletet adtak.¹⁹³

Ignotus Pál, a Nyugat, a polgári szemlélet jeles publicistája is akkor kezdte el támadásait Veres Péter ellen, amikor észlelte a fajelmélet benyomulását a népi gondolatba, tehát az 1938-as év tájékán, a faji szocializmus fellépésének idején. A harmincas évek elején jelent meg első kis füzete - írja Ignotus *Az Alföld parasztságáról* -, ebben már volt egy csipetnyi városgyűlölet, orrfintorgatás a „kurvás” pesti asszonyok láttán, de egyébként még semmi „rögvér-misztikum” nem homályosította el benne a falusi helyzet feltárásának s a demokratikus orvoslás keresésének vágyát.¹⁹⁴ Ignotus Veres Péter javára írta azt is, hogy sohasem lett hitlerista, és sohasem tagadta meg a marxizmust, hibája az volt, hogy programjába belekevert némi „turáni fajvédelmet és misztikus rögmádatot”, amely náci jelleget kölcsönzött elméleteinek. Ignotus az igazi bűnösnek a Révai könyvkiadót, név szerint Lantos Kálmán vezérigazgatót jelölte meg, aki maga beszélte rá Veres Pétert, hogy minél több antiszemizmust vegyítsen műveibe, talán a nagyobb üzleti haszon reményében?

A Révai kiadó s Veres Péter viszonyának elemzéséhez hozzátartozik, hogy a kiadó jóval taktikusabban járt el az efféle „veszélyes” irodalmi művek közrebocsátásánál. Nem engedhette meg magának, hogy hírnevét s ázsíóját lerontsa egy rendészeti eljárás. Így az író visszaemlékezései szerint az első hírlapi támadásokat követően a Révai egész egyszerűen raktárban hagyta az eladatlan példányokat.¹⁹⁵ Ezért – habár meglehet, hogy Ignotus állításában van némi igazságtartalom s a népi irodalom bizonyos kötetek estében alkalmas lehetett a példányszám növelésére – a Révai kiadó nem vádolható azzal, hogy mindenáron törekedett a profitmaximalizálásra; bizonyos korlátokat igenis figyelembe vett.

A zsidókérdés és a népiek véleményének kibékíthetetlen antagonizmusát tárgyalva le kell szögeznünk, hogy a hazai zsidóság részéről csak egy szűk kör radikális álláspontja gerjesztette a vitát, csakúgy, mint a népi-urbánus konfliktusban. Az ébredő népi mozgalmat nem a zsidóság támadta általában, még csak nem is az értelmiségi vagy a városi vagy az asszimilált zsidóság kritizálta, hanem kizárólag a *Századunk* és *A Toll* néhány publicistája.

¹⁹³ SZÉCHENYI Ágnes, „*Sznobok és parasztok*”, *Válasz, 1934–1938, Elvek, frontok, nemzedékek*, Budapest, Argumentum Kiadó, 1997, 159–160.

¹⁹⁴ IGNOTUS Pál, *Népiség*=IGNOTUS Pál, *Vissza az értelemhez*, Budapest, Hatodik Síp Alapítvány–Új Mandátum Kiadó, 1997, 202–203.

¹⁹⁵ Nem az első kiadásról van szó, mert azt egy Oravetz István nevű nyomdász adta ki 1936 karácsonyán.

Ignotus Pál egyébként kereken elutasította az egész népiességet, az 1920-as évek ellenforradalmi parasztramantikájával azonosította, de Veres Pétert kezdetben még nem kritizálta, mert nem is tartotta népiesnek. Braun Róbert szerint (aki Jászi Oszkár társaságában társszerkesztője volt a *Huszedik Századnak*, főmunkatársa a *Századunknak*, tehát a zsidó értelmiség prominens tagja, korántsem népi) Veres Péter európaibb és magyarabb bárkinél, aki nálunk az egykekérdéshez hozzászólt. Ezzel együtt a konzervatív irányzatok is dicsérték Verest, de csak azért, mert nem vették észre szocialista ihletettségét, s csak a parasztramantikát, a magyarság iránt érzett aggodalmat érzékelték írásaiból.¹⁹⁶

Mindenesetre a hatóságok egyértelműen kommunistának tartották Veres Pétert, függetlenül attól, hogy a Turul Szövetségben, az *Egyedül Vagyunk* hasábjain szerepelt, vagy a Cobden Szövetség előadásain szeretett volna megjeleníteni.¹⁹⁷ Ebben a nézőpontban, értékítéletben az is szerepet játszhatott, hogy a hatalomnak érdekében állt a népi-urbánus vita szítása, hiszen ezzel egy lehetséges népfront-szövetség megalapozását tette lehetetlenné. A rendőrség egyébként mindenkit kommunistának tartott, aki a kereszténymezeti gondolatot kritizálta megnyilvánulásával, tevékenységével; még az alföldi parasztszekták tudatlanságig egyszerű híveit is Moszkva ügynökeiként kezelte, ahogyan erről Veres Péter a *Szárszó* lapjain beszámol.

A *Szocializmus, nacionalizmus* vitájához, s a magyarság, fajiság kérdéséhez Szvatkó Pál, a *Prágai Magyar Hírlap* munkatársa, az *Új Szellem* című, a csehszlovákiai magyarság szellemi egységfrontjára törekvő folyóirat elindítója is csatlakozott. Az *Apolló* 1938. évi 1-2. számában jelent meg *Indogermán magyarok* című írása. Veres Péter vitába szállt Szvatkó Pál néhány gondolatával, ami az indogermán polgárságról és a magyar parasztságról íródott. Szvatkó szerint – aki maga is idegen származású magyarként élt az országban – az indogermán gondolkodásmód, a racionális, fogalmakat tisztázni igyekvő, nem plasztikus, hanem logikus fogalmi dinamika választóvízként osztotta ketté az 1930-as évek magyar társadalmát. Veres ezzel egyet is értett, hiszen látva látta, hogy – az ő szóhasználatával élve – a fajmagyarok (azaz a parasztság) képtelenek a köz dolgaival foglalkozni, mert el vannak temetkezve a munkába, a földbe, az indogermán eredetű vagy jellegű népelemek, illetve a parasztságból felkapaszkodott középosztályi emberek pedig tétováznak turánizmus, hitlerizmus és népi demokrácia között. A tanulmány lényege

¹⁹⁶ NÉMEDI Dénes, *A népi szociográfia 1930–1938*, Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1985, 78.

¹⁹⁷ A Cobden Szövetség nemzetközi hálózat tagja volt, amely a szabadkereskedelem eszméjének terjesztésére jött létre, illetve a városi polgárság értelmiségének fóruma, a szellemi baloldal képviselője lett. Amikor város és falu viszonyáról vitaestet hirdetett, a rendőrség, pontosabban Hetényi főkapitány– helyettes (Rideg Sándor vallatója és felfedezője) azzal az ürüggyel tiltotta be, hogy „*csak nem fogjátok odaengedni a dobogótokra azt a lóköető kommunista Veres Pétert*” – írja Ignotus ugyanebben a tanulmányban.

azonban nem is ez, hanem a klasszikus kelet-nyugat ellentét újbóli felvetése. Szvatkó nyugatias realistákról és keleties álmodozókról beszélt, Veres azonban visszautasította az álmodozás teóriáját, mert szerinte ez egy másfajta realizmus csupán. Eltért a nyugati polgári hagyományoktól így nem minősülhet irreális törekvésnek, mert a 30-as évek végére már kiderült, hogy Nyugat-Európa nem adhat nekünk semmit a hitlerista maszlagon kívül, ráadásul mi nem ott, hanem itt, a Kárpát-medencében élünk, itt kell megtalálnunk a ránk szabott megoldást – írja Veres Péter az *Apolló* 1939. évi 1-2. számában. Végkövetkeztetése szerint a politikai, társadalmi irányzatok kavalkádjából csak egy réteg kerülhet ki győztesen, a keleti és szocialista magyarság, szemben a polgári, indogermán réteggel. Szvatkó és Veres vitájából kiderült, hogy immáron nem csak a népi-urbánus vita mutatta a korszellem legszembeötlőbb tünetét, hanem az asszimilálás küszöbén álló magyarság és a terjeszkedő németiség közötti kapcsolat avagy differencia megfogalmazása. Veres Péter pedig egyértelműen kijelölte a magyarság további útját; a demokrácia és a szocializmus felé; ezzel kihívta maga és a népiség ellen a németorientált kormány haragját.

A hivatalos kritikákkal párhuzamosan felerősödött a népi-urbánus vita, a Márciusi Front egyre fokozódó nyomás alá került. Megszűnt a népiek lapja, a *Válasz*, míg végül 1938-ban az Anschluss vetett véget a szociográfia megismerő mozgalmának, egyértelművé téve a politikai erőviszonyokat. Féja Géza és Veres Péter ellen sajtórendészeti eljárás indult, Félját beperelték, Veres Pétert csendőrök zaklatták. Az író *Sajtószabadság és nacionalizmus* című cikkében (Népszava, 1938. május 1.) így minősítette a Horthy-korszak sajtótörvényeit: „A mi alkotmányos kormányunk, sajnos, úgy látszik, úgy akarja értelmezni az alkotmányosságot, hogy ne törvénytelenül, hanem törvényesen tömjék be a száját a kellemetlen sajtóembereknek... az új népies irodalomról, a falukutatókról van itt szó...”¹⁹⁸

Ebbe a folyamatba ékelődött bele a népi-urbánus vita reprezentáns momentumaként Fejtő és Veres vitája. Ezt követően változott meg a nemzetközi politikai helyzet annyira, hogy a *Szocializmus, nacionalizmus* gondolatmenete már-már a hatalom számára is elfogadhatóvá vált. A világháború kitörése még világosabbá tette a megmaradás kérdésének prioritását a társadalmi haladással szemben. Ezért a *Szocializmus, nacionalizmus* nem csupán ellenzőkkel, heves kritikusokkal találkozott, akadtak elismerő értékelések is. Erdei Ferenc szerint „a könyv eredménye megdöbbentően nagy és világos”, a nacionalizmus és szocializmus eszméi „közös gyökérből fakadó valóságok, s teljes

¹⁹⁸ MARKOVITS Györgyi, *A Nemzeti Könyvtár remotái nyomán*=Az OSZK évkönyve, 1959, Budapest, 1961, 271–272.

*megvalósulásuk egymásban van.*¹⁹⁹ Szabó Pál pedig azok ellen a „*sajtó és politikai brigantik*” ellen (és Veres Péter védelmében) fakadt ki, „*akiknek minden tervük, minden szándékuk az, hogy az ő saját kis egyéni létezésükért sárbarántsanak mindent, ami magyar, ami nép, ami tisztesség*”.²⁰⁰

A *Válasz* megszűnése után a Szabó Pál nevéhez kötődő *Szabad Szó* vitte tovább a Márciusi Front irányvonalát. 1939. február 5-én kezdődött a lapban egy „Néppel a népért” című rovat, mely márciustól mozgalommá szélesedve igyekezett bátorítani a parasztságot a politikai mozgolódásra. A cél érdekében Féja Géza 12 pontba szedte a legfontosabb népi követeléseket, ezek között a 7. pontban szerepelt a fajvédelem kérdése is. „*Minden nép egy nagy közösséget alkot. Ez a közösség a faj, és az az ember tartozik igazán a fajhoz, aki a közösség életébe beilleszkedik, a közösség törvényeit és szokásait magáévá teszi és a közösség életét értékes munkájával gyarapítja.*”²⁰¹ Tehát a népiek sem úgy értelmezték a faj kifejezést, mint vérségi, biológiai meghatározást, mint a fajelméleten alapuló nacionalizmus alapfogalmát, hanem a nemzethez tartozás kritériumát. Nem a nyilasok fajvédelme ez. A faj vállalása a népieknél, így Veres Péternél is a közösség sorsának vállalását jelentette, ez persze nem óvta meg őket a további félreértésektől.

A *Szocializmus, nacionalizmus* a fentebb tárgyalt – s a kötet egészének mondanivalóját figyelmen kívül hagyó – szerteágazó vitában valahol mégis elveszett. Sokat beszéltek róla, ám csak kiragadott részleteiről. A mai értelmezők között is akadnak olyanok, akik ellentmondásos módon nyilatkoznak Veres Péter vélt avagy valódi antiszemitizmusáról, rasszizmusáról, faji gondolatairól. Így tett példának okán Ungváry Krisztián, aki egy részről eltávolítani látszik Veres Pétert az antiszemitizmustól: „*A Válasz, Kelet Népe, Magyar Élet, Magyar Út című lapokba írt Féja Géza, Sinka István, Kodolányi János, Darvas József, Kovács Imre, Németh László, Veres Péter és sok más, fontos magyar író. Míg a Válasz egyszer sem és a Kelet Népe csak egyszer közölt antiszemita jellegűnek is tekinthető cikket, addig az utóbbi lapokban a harmincas évek közepétől az említett szerzők kollektívumként beszéltek a „zsidókról”, és a „faji” megkülönböztetés szorgalmazói voltak, bár a nyilasmozgalmat határozottan elutasították, sőt egyesek, mint például Darvas vagy Kodolányi, rokonszenveztek a Szovjetunióval.*”²⁰²

¹⁹⁹ ERDEI Ferenc, *Veres Péter: Szocializmus, nacionalizmus*, Kelet Népe, 1939/5.

²⁰⁰ SZABÓ Pál, *A tisztesség nevében*, Szabad Szó, 1940. január 21.

²⁰¹ SALAMON Konrád, *A harmadik út kísérlete*, Budapest, Eötvös Kiadó, 1989, 47.

²⁰² UNGVÁRY Krisztián, *Értelmiség és antiszemita közbeszéd*, <http://beszelo.c3.hu/cikkek/ertelmiseg-es-antiszemita-kozbeszed>, a letöltés ideje 2013. február 18., 09:11.

Más részről a szerző siet leszögezni, hogy a népiek minden bizonnyal Gömbös Gyula reformpolitikájának hívei lehettek. *„1934-től Gömbös Gyula reformpolitikájának jegyében Kodolányi és Féja posztokhoz juthattak a Magyarország című lapnál, Németh pedig egy évre a Magyar Rádió irodalmi szerkesztője lett, 1940-től pedig a Híd című képes hetilap főmunkatársa. Bár a Zilahy Lajos által meghirdetett Új Szellemi Front ötlete Gömbös érdektelensége miatt elsorvadt, a népi írók egyre fontosabb szerephez jutottak, és publikációikkal meghatározták a harmincas évek második felének politikai diskurzusát. Féja, Erdei, Darvas, Illyés, Kodolányi, Kovács Imre, Veres olyan, mai szemmel rasszistának és sovínisztának nevezhető egyesületek életében is részt vettek, mint például a Törzsökös Magyarok Budapesti Asztaltársasága. Ebben az egyesületben csak 'fajmagyarok' szerepelhettek.”* Egy újabb bekezdés Ungváry írásában pedig állítja, hogy Veres Péter nem „kokettált” a Gömbös-féle Új Szellemi Fronttal, s így a hatalom befolyásától ment maradt. Összességében a *Szocializmus, nacionalizmus* kötetéről megállapítható, hogy részint koreszmék befolyása alatt keletkezett, főként a nacionalizmusra kell gondolnunk, hiszen Veres Péter sem korábban, sem később nem foglalkozott ezzel a tárggyal komolyabban, csakis akkor, amikor a Harmadik Birodalom egyre erősödő befolyása szellemi, ideológiai téren is érvényesült. Ennek, s a fajelmélet ihletésének köszönhető néhány gondolat, ami kritikusaiknak kapaszkodót jelent papírra vetésük óta. Azonban a *Szocializmus, nacionalizmus* nem holmi nemzetiszocialista kópia, hanem nagyon is originális gondolat abban az értelemben, hogy bizonyítja a nemzeti öntudat szükségességét. Sajátos utat jelöl ki a cél, az osztály nélküli társadalom eléréséhez; egy szintetikus utat, amely a népből kiindulva, a nemzetnek, mint lelki-szellemi-érzelmi közösségnek a felállításán keresztül jut el az osztályok közötti különbségek megszüntetéséhez. Magyarok lenni tehát nem annyi, mint az ország, magyar szülők szülöttének lenni; öntudatra kell ébredni, s vállalni a teljes közösséget. Szocializmus valóban nem jöhet létre nacionalizmus nélkül, mert magyar öntudat híján az egyén képtelen a nemzeti közösségi élet igazi tartalmának, az ösztönös erőknek a befogadására. *„... a nemzeti művészet és a faji ízlés és a tudatos erők: a politikai és gazdasági célkitűzések állandó kölcsönhatása adja, vagy adná a nemzeti közösségi élet igazi belső tartalmát.”*²⁰³ Tehát: ösztön és tudat; más fogalmakkal jelölve nacionalizmus és szocializmus építheti fel a nemzetet.

²⁰³ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Magyar Élet, Budapest, II. kiadás, 1943, 109.

Szerkezetileg nem különösebben egyenetlen a szöveg, felépítése átgondolt, logikus, a szerző által mindig is elsődlegesnek ítélt sorrendhez alkalmazkodik. Ez a sorrend pedig jelen esetben az, hogy a szociológiai tényezők megelőzik a biológiai tényezőket, vagyis a szocializmus a nacionalizmus előfeltétele, nem pedig fordítva. Különösen szembevetendő, s gyakorta tetten érhető Veres Péter fogalomértelmezésének módszere. Általános benyomásokat, aspektusokat rögzít, amik a tárgyhoz kapcsolódhatnak, majd a specifikumokat, elkülönítéseket veszi szemügyre, azaz rekonstrukciót végez. Így tett akkor is, amikor a kötet első szakaszában felvázolta a szocializmus érzelmi alapjait, a közösségi világnézetet; majd ennek jelenlétét megvizsgálta az egyes társadalmi rétegekben; ellentmondásokat részletezett a közösségi világnézet és a nagy tömegek viszonyában; végül levonta következtetését a szocializmus egyetemes érvényéről. S ezt a műveletet megismételte a második szakaszban, a nacionalizmus fogalomkörével is.

Más részről Veres Péter műveinek első fejezetei leépítő jellegűek, korábbi definíciókat, elméleteket építenek le, így például a *Szocializmus, nacionalizmus* határozottan a parancsuralmi rendszerek ellen beszél; a *Mit ér az ember, ha magyar* a polgári ízlés, esztétika ellen beszél; *A paraszti jövő* a kollektivizálás ellen beszél. S miután a retorikai szabályokkal teljes mértékben ellenkezve a cáfolatot kifejtette, akkor építi csak fel saját tézisének. Azaz Veres Pétert önfelépítő gondolkodónak is nevezhetjük, aki saját eszméivel, tagadásaival s igenléseivel megmérkőzve alkotja meg tanulmányait.

A *Szocializmus, nacionalizmus* tartalma azonban már nem ezzel a következetességgel s kidolgozottsággal jellemezhető. Kortársak beszámolója alapján tudjuk, hogy Veres Péter szerette a kihívást, a vitát, s addig beszélt (sokat), addig gombolyította beszéde fonálát, míg *valahogyan* el nem jutott a végéhez. S ebben az esetben a szocializmus és nacionalizmus viszonyának tárgyalásakor is beletévedt néhány zsákutcába. Különösen akkor, amikor a megcáfolni kívánt korszak csábították oda.

Több következetlenséggel is találkozhatunk, erre példa, hogy az egyik szöveghelyen az író elítéli a mindenáron való alkalmazkodásra épülő viselkedést, nem sokkal utána pedig egyenesen azt javasolja a magyarországi kisebbségeknek, hogy asszimilálódjanak, alkalmazkodjanak. Ennek az ellentmondásnak a gyökere alighanem az évszázados előítélet, ami a germán hódítókkal és a „nadrágos emberekkel” szemben alakult ki a parasztság körében. A néphagyomány egyébként is úgy tekintett a németre, mint fölényes, gögös és hódító nemzetre, amely saját hazájában ítéli szolgaságra a magyart. A zsidóság tagjai pedig Mária Terézia rendeletét követve német neveket vettek fel, ráadásul földbirtoklási joggal nem rendelkezvén értelmiségi pályákat igyekeztek betölteni (de a

falvakban mindenesetre legalábbis boltot vagy kocsmát vezettek), vagyis társadalmi pozícióban mindig felette álltak a parasztnak; így vívhatták ki ellenszenvét. Amit az asszimiláció lassú, nemzedékekről nemzedékekre gördülő folyamata sem tudott megsemmisíteni. Ahogyan az izraelita családok őrizték a maguk öntudatát, úgy őrizték a parasztok az előítéletet magukban.

Egy ízben Veres Péter a zsidó alacsonyabbrendűségi érzést említi, mivel nincs önálló államuk, máskor pedig arról beszél, hogy felsőbbrendűnek tartják magukat ősi kultúrájuk okán. Ennek okaként a kiválasztottság tanát jelöli meg: elfogadtatni más népekkel nem tudták saját kiválasztottságukat, ebből ered a frusztráció; ellenben ott áll a hátuk mögött ötezer éves világnézeti, gondolati kultúrájuk, ami tagadhatatlan fölényt jelent akár a magyarsággal szemben is, mert a széles magyar néprétegekben nem tudatosult a származás és a kultúra öröksége. Ugyanígy érvényesül a fölény az oktatásban; míg a zsidóság értékrendjében az oktatás előkelő helyet foglal el, addig – a parasztság köréből vegyük csak példának magát Veres Pétert, aki nem járatta iskolába gyermekeit, hisz saját műveltségét sem az iskolapadban szerezte – a földműves inkább a földeken látta szívesebben gyermekeit, semmint az iskolában.

Ezek a következtetések arra utalnak, hogy a fajelméletbe bizony Veres Péter nem ásta bele magát kellőképpen, illetve nem azonosult vele. Elsődleges szempontnak nem is a nacionalizmust, a faji kérdést tartotta, hanem a szocializmust, a társadalmi kérdést. Álláspontja a fajról, vértörzsről, néparcra, asszimilációról így talán nem tekinthető végérvényesnek, egyáltalán érvényesnek pályája egészére nézve. S főképp - nem tekinthető fasisztának.

A *Szocializmus, nacionalizmus* sokkal inkább a publicisztika vonalában helyezhető el, nem írói, hanem politikusi elkötelezettségből keletkezett mű. Magában hordozza valamennyi, Veres Péter által alkotott politikai koncepció közös jellegét: a jövőkép kialakítására tett kísérletet.

Mit ér az ember, ha magyar?

Veres Péter első cikke 1928 februárjában jelent meg a *Századunkban*. Levélként írta, de jóval több lett annál, mert mindent belesűrített, amit addig tapasztalt. Legfőképpen kételyeit, s addig megszerzett tapasztalatait foglalta elméleti burokba. Azt a problémát feszegeti, hogy kik lehetnek az igazi sorsintézők, tehát a vezérről való elmélkedés első csírái már korai írásaiban is jelen vannak. A levél valójában vitairat a kor politikai áramlatai és uralmi formái ellen.²⁰⁴ Mind a demokráciát, mind a parancsuralmi rendszereket kritizálja, mert mindkettőből hiányoznak a sorsintéző politikusok. A „bankokrácia” és a „zsumalokrácia”, azaz a pénz, az üres materializmus romboló hatásait, valamint a kor kezdetleges médiavilágának üres, felszínes, értéksilányító üzeneteit, s mindenek felett ítélkezni akaró uralmát kritizálta. Elvileg a demokratikus berendezkedést tartotta megfelelőnek, ám a demokrácia szerinte nem képes a parasztságot és a mezőgazdasági munkásságot kiemelni nyomorúságos közegéből. Így fordulhatott figyelme a szociáldemokráciától a még nem létező, de reális alternatívát kínáló szocializmus felé. Szőke Domonkos szerint a készülő író ekkor, 1928 táján indul el azon a gondolati úton, amit messianisztikus parasztszocializmusnak nevezhetünk, s ez az elnevezés utal arra a félig-meddig vallásos-misztikus tapasztalatra, amit Veres Péter faji érzésnek nevezett. A sorsintézőkről való elmélkedés mindig jelen volt publicisztikájában, illetve előadásokat is tartott a témában, 1940-ben például Debrecenben, *A nép nevelése és a vezetők kiválasztása* címmel diákok előtt beszélt erről.²⁰⁵ 1942-ben Észak-Erdély visszacsatolása után Sepsiszentgyörgyön, Csíkszeredán, Csíksomlyón jár, s mindenütt élénken érdeklődik a népfőiskolai mozgalom iránt.

Mit ér az ember, ha magyar? – teszi fel Veres Péter a kérdést (Ady után) művének címében, s a választ úgy igyekszik megadni, hogy az egyben útmutatásul szolgáljon a politikai pályára készülődő fiatal parasztok számára. Nem véletlen a címzett megjelölése, hiszen a tehetséges parasztfiatalok továbblépését biztosító Bolyai-kollégium diákjai számára írta. Már a harmadik levélben leszögezte saját életének és a kötetnek a célját: *életemnek van tartalma, van célja s ez pedig... a közösségi öntudat formálása.*²⁰⁶ Ez még csak írói munka, de politikai értéket is tulajdonít neki, hiszen a negyedik levélben

²⁰⁴ SZŐKE Domonkos, *Veres Péter*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1996,18.

²⁰⁵ TŰSKÉS Tibor, *Veres Péter hite*, Vigilia, 2002/5

²⁰⁶ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 19.

szocialista eszmeiségéről vall: szükségszerűen vált szocialistává, egyrészt paraszti származása miatt, akárcsak osztályának sok tagja, másrészt a szabadság és az egészséges kiválasztódás okán, amint azt kifejtette a *Szocializmus, nacionalizmus* lapjain. Minden egyénnek azzá kell lennie, amit a közösség érdeke megkövetel tőle, s ha az illető alkalmatlan a neki jutott feladatra, akkor is legyen esélye a változásra. Hitt abban, hogy a magyart meg lehet változtatni, a szocializmus az egyetemes szabadság elvét jelentette számára, az egyetlen lehetőséget, ami a jövőbe vezet.

Veres Péter a levélformát választotta. A szerkesztés során tudatosan alkalmazott olyan elveket, melyek a témának a lehető legsokoldalúbb körüljárását biztosították: kezdi a levelek céljának meghatározásával, majd saját magáról, eszmélkedéséről ír, az értelmiségi ifjúságról, a magyar nyelvről, népdalainkról, irodalmunkról, az östehetségekről (beleértve önmagát), így határozza meg, fokról-fokra a magyarság fogalmát. Persze mindez csak afféle ős-holmi, egymásra halmozott érvek csomagja, melyek közül nem egynek a kibontása még sokáig várat magára, maga a szerző is beismerte később, hogy elhamarkodott, felületesen átgondolt művet hozott létre.

A negyvenkét levél sorra veszi a két világháború közötti magyar társadalom jellegzetességeit, a politikában szereplő emberek válfajait, valamint a parasztság vezető szerepe által megkívánt erkölcsi követelményeket. A levelek sora ugyanazt a rendszerességet mutatja, amit Veres Péter a szociológiai gondolkodás megismeréséből alakított ki. Tulajdonképpen mondanivalója a 20. levéltől bontakozik ki: ezt követően írja le a tanulási folyamat közösségi s egyéni kereteit. Ezért kifejezetten erkölcsnevelő szándékot tulajdoníthatunk Veres Péter eme kötetének; legfőbb morális értéke a szilárd közösségi elkötelezettség. Az erkölcsnevelő indíttatás miatt érheti a vád az író, hogy szem elől tévesztette saját korának aktuális kihívásait s inkább ideológiai tanítást adott, mintsem érvényes történelmi számvetést. Bizonyára ennek köszönhető, hogy a bírálók aktuálpolitikai vonatkozásokat kerestek indítékul.

„Ösztönös taktikai érzelem” vezette a kötet megírásakor, fogalmaz ekképpen Veres. *„Én holtbiztosra vettem, hogy a németek nem nyerhetik meg azt a háborút sem, akármeddig tartson is, az egész világ ellen. Már az elsőt is elvesztették, pedig akkor még csak a félvilág fordult ellenük.”*²⁰⁷ A könyv célja volt, hogy a mozgalmi élettől és a politikai eszméktől távol élő parasztfiatalok számára eligazítást adjon a később „gubernamentálisnak” nevezett, önkormányzati jellegű forradalmi-politikai

²⁰⁷ VERES Péter, *Szárszó*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1971, 140.

módszertanhoz. Azért írta, mert tudta, hogy ha eljön a népi mozgalom ideje, egyáltalán a parasztság ideje, a lehetőség felkészületlenül éri majd őket, mert a „*balgatatag jóhiszeműség és az ösztönszerű gyanakvás szélsőségeiben leledzünk.*”²⁰⁸ Veres úgy beszélt 1945 előtt írt műveiről, mint a fokozatos szellemi eszmélés dokumentumairól, tehát a *Mit ér az ember*, ha magyar is így értelmezhető. Az érzelmi telítődéssel és az orientáció tágulásával párhuzamosan friss reagálás volt a történelem épp aktuális változásaira. Visszatekintve a megtett útra, az író a következőképpen értékeli saját szerepeit: „*Megírtam már a Számadásban, hogy én egy félrecsúszott forradalmár vagyok. Rossz időben születtem, tehát irodalmár lettem. S így bizony nem dübörgő ezerekkel menetelek a hatalom országútján...*”²⁰⁹ A kötet mégis kifejezetten politikai szándékkal íródott, a levelek egy parasztfíúhoz nem másról beszélnek, mint egy parasztszocialista vezér ideális lelki-szellemi kompozíciójáról. Mert a parasztság, még ha el is érkezik számára a hatalom megragadásának lehetősége, még felkészületlen, nincs politikai tájékozottsága. Mégis, a szerző egyértelműen irodalmi szándékot jelöl meg a fenti idézetben. Vagyis már a kötet célkitűzése sem tűnik egyértelműnek. Több ponton összemosódik a parasztfiatalokat vezetővé nevelni kívánó „félrecsúszott forradalmár”, a parasztpolitikus; és a „csak” nevelni, moralizálni szándékozó „irodalmár”. Éppen ezért több szöveghelyen találunk még tisztázatlan fogalmakat, zavaros gondolatmenetet.

Ilyen kiegészítésre, tágításra váró fogalom az is, hogy ki a magyar? Ugyanis rögtön az előszó kezdetén leszögezi a szerző, hogy inkább azt a címet adta volna könyvének, hogy „*Mit ér az ember, ha paraszt?*” Már *Az Alföld parasztsága* című kötetében is kifejti azt a gondolatot, mely szerint a magyarság faji jellegének tiszta képviselője az alföldi ridegparasztság: a rideg jelző azt jelenti, hogy nem süllyedt szolgasorba, mint a dunántúli földművelők, nem lett európai, pogány maradt a maga módján, valamiféle keleties jelleget őrizve magában. A ridegség egyben érzelmi viszonyulást, attitűdöt is magában foglal, hiszen a parasztság élete nem bővelkedett kellemes élményekben, a sokszor hajnaltól éjszakáig tartó munka monoton mindennapjait csak a Szabó Pál által sarokkövekként kiemelt események szakították meg: lakodalom, az is inkább télen, amikor kevés munka akad, keresztelő, illetve a bölcső, de ezekhez a fogalmakhoz a koporsó is hozzárendelhető.

Szintén a magyarságot jellemző Veres Péteri meghatározáshoz kapcsolódik a Szabó Dezső-gondolat a városi létről, miszerint a városi lakosság elveszett a magyarság számára. Tehát Veres Péter nem is annyira abból indul ki, hogy mi a magyar, ki a magyar, sokkal

²⁰⁸ VERES Péter, *Szárszó*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1971, 141.

²⁰⁹ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 5.

inkább abból, hogy ki nem az? Ezzel a gondolkodásmóddal követi el az egyik nagy hibát, mert az ilyesféle meghatározások óhatatlanul egy kirekesztő jellegű magyarságfogalom létrehozásához vezetnek.

Honnan ered a bűnös város gondolata? Illyés szerint a népiek közül fölcsapott vitában az urbánusok leghathatósabb szövetségese – hadianyag-szállítója – kezdettől fogva mindmáig hatással: Zdravetz páter.²¹⁰ *„Társadalomvizsgálók nagy tábora mondott zokszót a városok működésére, illetve adott tanácsot a provincia és az urbs viszonyának megjavítására. Mindezt egy tőmonddal – mindössze két szóval elhallgattatta nálunk az a kávábarna ferencendi csuha, még 1919-ben Szegeden. Ott hangzott el először: bűnös város.”*²¹¹ Nyilvánvaló, hogy Veres Péter nem horthysta indítékoktól vezetettve fogalmazta meg kritikáját a városi életmóddal szemben, hiszen ő kifejezetten a vidék népességéből emelte ki a ridegparaszt típusát. Ám ez a kijelentése is csak fokozta a jobboldaliság látszatát: aki a várost ostorozza, aki népet, magyart emleget, csakis *Völkisch* vagy még attól is rosszabb lehet.

Falu és város ellentétének problémakörét Veres Péter egy külön tanulmányban is vizsgálta. A tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy mi húzódik a népi-urbánus vita mélyén, vajon miért került egymással szembe „tisztá” falu és „bűnös” város. Veres Péter szerint a különbség a gazdasági teljesítmény szintjén jelentkezik, s ebből ered a szemléletbeli különbség, ami sokszor gyűlöletté fajul. A város mindenkor hatalmi bázisa volt az uralkodó rétegeknek, a luxusiparnak, a kvalifikált testi és szellemi munkának. Mégsem a város fizette meg a vér- és pénzadó legnagyobb részét, nem a városi lakosság végezte a fizikai erőkifejtést, valamint az agrárrolló sem a falunak kedvezett, hanem a város jövedelmi viszonyait tette még kedvezőbbé. Persze ez a kijelentés általánosításnak tűnik, ám Veres Péter felsorol alátámasztásukra néhány „tárgyi valóságot”, amelyek a falu és város ellentéthez tapadó képzeteket létrehozták. Ilyen a pénzben kifejezett munkaerő aránytalan megoszlása, a közterhek igazságtalan elosztása, az árucserre vonatkozása. A paraszt számára a megtermelt javak nem pusztán objektiválódott csereértékként jelennek meg, nem üzleti-polgári szellemben kezeli a terményt, a jószágot, hanem személyes élményt, érzelmi tényezőket kapcsol hozzájuk. *„A kereskedőnek egy üsző, amely kövér és 400 kg, annyit ér, mint egy másik üsző, amely hasonlóan kövér, és szintén 400 kiló. A*

²¹⁰ Zdravetz István (1884– 1965) tábori püspök, jobboldali politikus 1919– ben csatlakozott a szegedi Nemzeti Hadsereghez, egyik alapítója volt az Etelközi Szövetségnek, amely Horthy hatalmát támogatta.

²¹¹ ILLYÉS Gyula temetési beszédéből, 1970 (*Nagysága*), forrás: Digitális Irodalmi Akadémia

parasztnak nem. Ha az üsző szép és kedves, jó fajta és jó tulajdonságai vannak, az mint használati érték a parasztnak külön számításba jön."²¹²

További gondokat okoz Veres Péter szerint, hogy a világválság óta a gazdaság körforgása főleg az ipari termelésre, különösen Budapestre koncentrálódott. A pénzhiány falun a gazdálkodás további romlását eredményezi, az életszínvonal még lentebb kerül, s a paraszt irigységgel veszi tudomásul, hogy nem azok élnek jól, akik verejtékes munkával keresik a kenyerüket, hanem a városiak, akik minden árunak a színét-javát élvezik, s jóval kevesebb, könnyebb munkával jutnak azonos, vagy magasabb jövedelemhez. Ebből a különbségből ered végső soron a két életforma szemléleti ellentéte, amely nem is oldható fel, csak akkor, ha a parasztból munkás vagy polgár lesz a kollektív rend kereti között.

Kirekeszti Veres Péter a magyarság köréből a városi lakosságot, ami a népi gondolat radikális felfogásából és a parasztság évszázados tapasztalataiból következik. Kizárja a kispolgári és középosztálybeli rétegek nagy részét is osztályszemléletük, sznobizmusuk miatt. Kizárja a parasztság polgárosodott, kapitalista szemlélet alapján termelő részét, ez utóbbiakat azért, mert eredendően romantikus antikapitalista felfogása szerint ők szolgák egy, a magyartól idegen érdekszféra befolyása alatt. Veres épp antikapitalizmusa miatt ítéli el a nagybirtokok bérlőit, akik szerinte csak a profitszerzés eszközének tekintik a parasztságot. Meggyőződését a Balmazújváros környéki Semsey-birtokon napszámosként szerzett személyes tapasztalat befolyásolta, nem a fajgyűlölet. Ehhez a tárgyhoz még érdemes megemlíteni, hogy 1789 (a jogok kiterjesztése) óta már létezett bizonyos feszültség különösen a nem magyar származású bérlők tevékenységével kapcsolatban, ezt a feszültséget még inkább felerősítette a keresztény-nemzeti kurzus ideológiája, különösen a polgárság körében (ahogyan ezt Csepeli György Németh László-analízise is bizonyítja²¹³), de ez a nézet nyilvánvalóan leszivárgott a parasztság soraiba is. A két világháború közötti korszak osztály- és szellemi tagozódásának bonyolultságát, ellentmondásosságát az a tény érzékelteti, hogy a nemzeti Parasztpárt induló lapjának, a Szabad Szónak Kornfeld Móric (Ganz-Danubius gyár, Weiss Manfréd Művek) volt az egyik anyagi támogatója.²¹⁴

A két világháború közti magyar társadalom egyik nagy problémája a középosztály kérdése volt. Veres számára a középosztály azért lehetett taszító közeg, mert az soha nem

²¹² VERES Péter, *Falu és város*, Szép Szó, 1936/2.

²¹³ CSEPELI György, *A népi gondolkodás paradox antiszemitizmusa= A népi mozgalom és a magyar társadalom*, Napvilág Kiadó, Budapest, 1997, 180–186.

²¹⁴ MONOSTORI Imre, „Szeretném minél jobban megérteni a szellemi élet akkori mechanizmusait”=Monostori Imre, *Próbafűrésok*, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 1997, 129.

tekintette feladatának, hogy a parasztság érdekeit felkarolja, s ami még ennél is veszélyesebb: megakadályozta, hogy saját osztálya föltöltődjék a parasztsággal jobban azonosulni tudó elemekkel. Csak ideológiailag színesedett, s vált kereszténnyé vagy nemzetivé, de sohasem vált parasztossá.²¹⁵ Ezért gondolta úgy Veres Péter, hogy a magyar társadalomban megérett a helyzet a szerepcserére, még akkor is, ha a parasztság és a munkásság még nem termelt ki magából kompetens vezetőket. *„Más emberekre, másforma magyarokra van itt már szükség. S ezeket nem adhatja középosztályunk.”*²¹⁶ Jól jellemzi ennek a középosztálynak a mentális állapotát egy kortársi körkérdés az 1930-as évek végén, melyet 52 kiválósághoz (feltételezésem szerint politikai-közéleti, illetve kulturális életükből) intéztek arról, hogy mit tartanak a legszükségesebb reformnak: egyikük megjegyzése szerint *„el kellene tiltani a rúzszt, és kötelezővé tenni a háztartást,”* de az is áruklódó adat, hogy a megkérdezettek közül csak kettő említette a földreformot.²¹⁷

A középosztály kérdéséhez szervesen hozzátartozott az értelmiség szerepéről folytatott diskurzus. A korabeli Magyarország bázisosztályának, egyben kultúrateremtő osztályának kikiáltott nemzeti középosztályról (birtokos és gazdálkodó réteg) Veres Péter a következőket írta: *„... ma alig hiszem, hogy a gazdasági szakkönyveken kívül és a tájékozódáshoz okvetlen szükséges politikai brosúrákon túl olvasna valamit... nincs érdeklődése a közösség szellemisége iránt.”*²¹⁸ Az értelmiségi középosztály Veres szerint nem olvas mást, csak aktákat, legfeljebb még sillabuszokat. *„A fiatal polgárt a szerelem és a társadalmi siker érdekli, az öreg polgár meg egyszerűen nem lázongani és dühöngeni, hanem szunyókálni akar csöndesen a jó ebédek után. Ehhez a legmegfelelőbb az újságmellékletek irodalma.”*²¹⁹ A kispolgárság Veres szemébe teljesen reménytelen, mint befogadó közeg, mert *„... a ponyva rabja, meg a söré és a billiárdé, meg a kártyáé, csakúgy, mint a szervezetlen munkásság.”*²²⁰ Ehhez a felvázolt középosztályi képhez képest vizsgálta Veres Péter az értelmiség szerepét. Úgy érezte, hogy ez a szerep nem eléggé tisztázott, tisztázása azonban a közösség érdekében fontos. Az értelmiségnek fontos és sajátos feladatai lettek volna a társadalmi haladás, a nemzet kultúrája ügyében, állítja az író, ám a 30-as, 40-es évek értelmisége nem nyújtott reális perspektívát a progresszió megszervezésére, a nép érdekeinek színvonalas képviselésére. Az értelmiség nem attól értelmiség, hogy tanult, hogy diplomát szerzett, mindenekelőtt egy közösség

²¹⁵ SZÖKE Domonkos, *Veres Péter*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1996, 31.

²¹⁶ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 34.

²¹⁷ SZÖKE Domonkos, *Veres Péter*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1996, 35.

²¹⁸ VERES Péter, *Ember és írás*, Budapest, Bolyai Akadémia, 1941, 78.

²¹⁹ VERES Péter, *Ember és írás*, Budapest, Bolyai Akadémia, 1941, 79.

²²⁰ VERES Péter, *Ember és írás*, Budapest, Bolyai Akadémia, 1941, 80.

megszervezésére, szellemi életének irányítására való képességet kell, hogy mutasson.²²¹ Az értelmiségi lét az osztódó, termékeny létet jelenti, mint a nemzeti fejlődés alapvető szellemi-erkölcsi feltételét: a korszak szellemi pezsgését figyelembe véve természetesen volt a magyar értelmiségnek ilyen rétege, azonban messze háttérbe szorult a közömbös, „szakbarbár” rétegek nyájszelleme miatt.

A kirekesztésen túl az író ki is emel három társadalomalkotó és egyben reményadó réteget: a szocialista munkásságot, mint haladó, öntudatos, szolidáris, a szellem embereit (az értelmiséget) megbecsülő réteget, akik a parasztság felé is nyitottak. A három rétegnek a fiatalsága az, amibe leginkább bizalmat helyezett, s az értelmiségi ifjúságot, a középosztály fiait sem ítélte el, mert az „avantgárda”, a fiatalság színe-java lehet a változások előhírnöke.

Milyen a magyar? – vizsgálja tovább az író népét, immáron a szelekció eszközét félretéve. Felmerülhet a kérdés, hogy a népi mozgalom ideológiáján illetve a nemzetet érintő sorskérdések feltevésén kívül mi inspirálhatta Veres Pétert arra, hogy a magyarsággal, mint kategóriával, fajjal foglalkozzon? Kézenfekvőnek tűnik, hogy a sorskérdések gyökerét a történelmi események sorában keressük, elsősorban a trianoni döntést lehetne ezen a helyen megemlíteni, mint alapvető traumát, ami Erdélyben a transzilvanizmust indította útjára a megrázkódtatás utáni eszmélés, a megmaradás érdekében beinduló önvédelmi reflex mozzanataként, az anyaországban pedig egyrészt a revizionizmust, másrészt a magyarsággal foglalkozó gondolkodók szellemi mozgalmát erjesztette. Ennek a szellemi mozgalomnak az egyik eredményeként a 30-as években különféle nemzetkarakterológiák születtek, melyek Veres Péter háború alatt írt műveihez hasonlóan tették mérlegre a magyarság mivoltát. Prohászka Lajos transzcendentális-irreális motívumokkal vegyítette a maga magyarság-meghatározását, összevetette a magyar és német sorsot, hogy párhuzamokat keressen a két nép történetében. Szekfü Gyula *Mi a magyar?* című műve Veres Péter tanulmányához hasonlóan betévedt a kirekesztő nemzetfogalom zsákutcájába, amikor szinte teljesíthetetlen feltételeket állított fel azzal, hogy a keresztény erkölcsöt tette meg mindenható mércévé. A parasztságot naiv gyermeknek tartotta, kulturálisan alkalmatlannak a vezetésre, ezért inkább a középosztálytól várta a problémák orvoslását, a középosztály kezébe fektette a magyar jövőt, akárcsak Milotay István.

²²¹ BÍRÓ Zoltán, *Magyar művelődés, magyar társadalom*=BÍRÓ Zoltán, *Vállalások és kételyek*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987, 13.

Illyés Gyula *Ki a magyar?* címet viselő írása (1939) a hun rokonságba sorolja a magyarságot, s ezért nemcsak a bátorságot és a szervezés nagy erényét tulajdonítja népének, hanem a legyőzött népek iránti nagy türelmet is.²²² Legnagyobb örökségünk a szabadságszeretet, kedveljük a függetlenséget, erényünk a türelem és az eredendő bölcsesség. Illyés is fürkészte a jövő útjait, úgy vélte, hogy magyar az, aki szembenéz a nép bajaival, s egyenlő jogot, egyenlő bánásmódot követel a népnek. Illyés írása abba a szellemi áramlatba tartozik, amely a XIX. századi liberális-nacionalista nemzetfogalom alapeszméihez hasonlóan a huszadik században újrvizsgálta a nemzet mibenlétét, összetételét, rávilágított sorskérdéseire, s nem utolsó sorban jellemét próbálta meghatározni, ha nem is tudományos igénnyel, de a szépíró objektivitásával. Nem tudott, nem akart mentesülni Széchenyi örökségétől, a Kelet népe-elgondolás képezte a szöveg kiindulópontját. Először is a nyelv, a finn szavak alapján vonta meg a rokonsági párhuzamot, illetve eredet szerint igyekezett elhelyezni a magyarságot Európa szellemi térképén, legendákat, történeti forrásokat említ, de nyelvészeti tanulmányainak hatására a *magyari* szó etimológiáját is bevonja az érvek körébe. Mindez persze csak a kezdet, az őstörténet, az osztják-vogul-manysi őskortól a hunokon át a Kazár Birodalom szerepéig – mindez csupán előhang a nép igazi történelméhez, ami az ország és a nemzet megteremtésével veszi kezdetét. A karaktert illetően úgy vélekedik Illyés, hogy a hun rokonságba tartozó népeknek nemcsak a bátorság és a jól szervezettség erénye, hanem a legyőzött népek iránti türelem is. Ezt a fajjelleget hangsúlyozó megállapítást a kor kontextusába kell helyoznünk (1939), hiszen a bécsi döntések után a toleranciára utaló kijelentések valójában a nemzetiségekkel szembeni álláspontot hirdetik, az északi és a déli szomszédok felé irányulnak. A történelmi múltra vonatkozóan kissé illuzórikusnak érezhető a türelmes jelző, legalábbis a meghódított népek szempontjából bizonyosan.

Veres Péter Illyéshez hasonlóan jól érzékelt Magyarországot és a környező nemzetek viszonyának labilis egyensúlyát, így saját nemzetkarakterológiájába is bevonta ezt a kérdést. Mivel explicit politikai tartalmakat is hordoznak a kötet levelei, ezért nem csupán a magyarságnak bizonyos karakterológiáját állította fel, hanem jóval kényesebb témákhoz is nyúlt. Ilyen téma lett a tizedik levélben a szomszédok, nemzetiségek kérdése. Anatole France-ra hivatkozik, akinek a *Pinguinek szigete* című regénye már kora

²²² ILLYÉS Gyula, *Ki a magyar?*=Illyés Gyula, *Az író hűsége*, Budapest, TTFK– Kortárs Kiadó, 2002, 38. Nem lehet nem felfigyelni arra, hogy a bécsi döntésekből fakadó konfliktushelyzetek megfelelő kezelésére utalhatott ezzel a jellemvonással.

fiatalságában megragadta Veres Péter fantáziáját, illetve a benne található szocialisztikus eszmék tudatformáló hatást gyakoroltak rá, legalábbis a *Számadás* erről tudósít.

Jelen esetben a regénynek azt a tanulságát vonja le, hogy a legjobb és legbecsületesebb ember is ritkán van jóban a szomszédaival. Hangsúlyozza, hogy közösségben KELL élni, az izoláció csak pusztulást hozna a nemzetre, ugyanakkor a problémák mellett sem megy el. A dolgos parasztságnak nem jut eszébe, hogy egy másik nemzettől elvegye a földjét, ezzel burkoltan a *lebensraum* elméletét utasítja vissza: de kizsákmányolóként sem ülne egy másik nép nyakára, ez a kijelentés viszont a zsidó nagytőke ellen irányuló élt rejt. A politikai légkört nacionalizmussal telítettnek írja le, ami alkalmatlan a kérdés érzelemmentes megtárgyalására, a hivatalos álláspont és az egyszerű köznép véleménye mindig is különböző marad, a jövőendő parasztpolitikusának, értelmiségi ifjúságának a figyelmét ezért irányítja erre a területre. A saját véleménye az, hogy ne szűnjön meg a népek közötti egészséges vetélkedés, de „... fékezzük a gyilkos düh, a mérgező gyűlölet kitöréseit. A dolgozó szegények nem ellenségei egymásnak, nem voltak és nem is lesznek soha. A történelmi sors az, ami egymás ellen sodorja őket.”²²³ Amellett, hogy a vezető rétegekkel és az imperialista törekvésekkel szemben kritikus, némi internacionalista felhangot is kihallhatunk ezekből a szólamokból. Az a kijelentés pedig, hogy *a zavaros múlt csinálja a zavaros jelent*, félreérthetetlenül a hazai és a nemzetközi politikusgárdának azon szereplőit illeti, akik a Trianon felé vezető útra vezérelték a magyarságot.

A magyar nép lelkéről, lelkiségéről, jelleméről tett megállapítások újabb kapcsolódási pontot jelentenek a nemzetkarakterológiák téziseihez. Málnási Ödön²²⁴ néplélektani megállapításai a magyarság kétarcúságát bizonygató elméletekhez (vö. Prohászka gondolatát a Janus-arcról) csatlakoztak. Megkülönböztetett egy „Kelet-balti-ugoros” réteget, amely tette kész, de nem kitartó, szerény fellépésű, kollektív eszméért lelkesedik, de nincs ereje, összetartása. Ettől eltérően a „turáni-törökös” réteg nem szeret dolgozni, csak enni-inni, nem hordoz kultúrát.²²⁵ Ez a megkülönböztetés nyilvánvalóan a parasztság és a nemesség ellentétes karakterét igyekezett szembeállítani, akárcsak Veres Péter faji szocializmusa: a párválasztást közüggé tette volna, ezzel a céltudatos

²²³ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 47.

²²⁴ Málnási Ödön (1898–1970) változatos életútjához néhány adalék: az egeri érseki szeminárium novíciusa volt, főhadnagy a magyar Vörös Hadseregben, részt vett a felvidéki hadjáratban (1919. május–június), belépett a nemzeti hadseregbe, vitézzé avatták. Filozófiai, majd jog- és államtudományi doktorátust szerzett, csatlakozott Szálasi hungarista mozgalomához, később vele is szembefordult, szász származását fitogtatva a Volksbund tagjai közé lépett.

²²⁵ GYURGYÁK János, *Ezzé lett magyar hazátok*, Budapest, Osiris, 2007, 279.

fajnemésítést szorgalmazta. De csak egy részről szól a karakterizálás a társadalmi ellentétekről. Más részről a paraszti mentalitás egyik sarokpontjára utal, a „rongyember” fogalmára, aki nem pozitív képet sugároz a fajtájáról, nemzetéről, hanem éppen ellenkezőleg.

Kornis Gyula²²⁶ politikai szempontú karakterológiája a keleti származásnak tulajdonította a passzív, konzervatív, időnként szangvinikus természetet, ő a nemzetnevelésben látta a megoldást. Álláspontja ezen a téren találkozik Veres Péter elgondolásával, aki a parasztfjúság nevelésének nagy jelentőséget tulajdonított.

Beöthy Zsolt a volgai lovas alakját idézte meg, Hermann Ottó pedig a nomád természettel egyező szemlélődő hajlamot és a szalmaláng-természetet jelölte meg magyar jellemvonásként. Bibó Istvánt szintén a nemzeti gondok ihlették a harmadik utas megoldás kidolgozására, Németh László megalkotta a hungarológia elméleti rendszerét, de említhetnénk még Féja Géza, Karácsony Sándor (ázsiai lélek, objektív tartalom, primitív forma) és még sok más gondolkodó nevét, akik ebben a témakörben fejtették ki munkásságuk egy részét. E nemzetkarakterológiai eszmék leggyakoribb gondolatai ott visszhangoznak Veres Péter művében: a parasztság „balgatag” lénye, szalmaláng-természete, eredendő bölcsessége.

Veres Péter számára a magyarság adomány volt, melyet nem minden magyarországi ember érdemel ki. A népieket – sokféle és sokszínű irányzatuk teljes semmibe vételével – egy kalap alá vette, mindegyikükre a „fajmagyar” jelzőt aggatva, az urbánusokat viszont kollektíve a magyarság határain kívülre helyezi: a klerikálisokat, a liberálisokat, a polgári radikálisokat, valamint a konzervatív szemléletűeket is. Ezért a polgári radikálisok kedvenc szóhasználata a népiekkel szemben a „regresszív nacionalizmus” volt, amivel a népieknek egy letűnt aranykor iránti sóvárgását, valamint a Horthy-éra magyarság-elképzeléseivel rokonítható ideológiai vonásaikra utaltak.

Ha viszont ennyire szelektív módon határozta meg Veres Péter az igazi, a fajmagyar fogalmát, szigorúan származási alapon, vajon kit, mely társadalmi réteget vélte szövetségesnek? Hiszen ha jól meggondoljuk – és ezt nyilván Veres Péter is meggondolta, amikor azt a kijelentést tette –, hogy a parasztpolitikus még nem kész ember, utalva ezzel a hátrányos anyagi-szociális helyzet miatti lemaradásokra –, hogy a parasztság egymagában nem rendelkezik kellő kompetenciával egy ország vezetéséhez, már csak ezért is nonszensznek bizonyult a munkás-paraszt hatalom elképzelése. Veres Péter a közösségi

²²⁶ Kornis Gyula (1885– 1958) vallás- és közoktatásügyi államtitkársága (1927– 1931) alatt írta *Kultúra és nemzet* című művét (1928).

öntudat formálását tartotta élete legfontosabb feladatának, hogy a parasztságot felkészítse saját rétegének vezetésére, de a jelennel is számot kellett vetnie, mármint a politikai tényezők terén: az ipari munkássággal és az alkotó értelmiséggel összefogva gondolta el a jövőt, természetesen a parasztság érdekében.

Azon felül, hogy meglehetősen indokolatlan módon a magyarságot Veres egy társadalmi réteg behatárolásával jelöli meg, bizonyos viselkedésbeli, ízlésbeli kritériumokat is felállít, amit a „nemes gondolkozás és nemes magatartás” révén teljesíthet a magyar ember. Ezeknek az ellentéte a rongyember. Ebben a kategóriában viszont nem az ész parancsol, hanem valami sajátos belső ízlés – mondja a továbbiakban. Olyan karakterbeli sajátosságokra gondol, melyek, ha kimondatlanul is, de a gének által való öröklődést juttatják az olvasó eszébe. A faji jelleg nála nem turániség, árjaság kérdése, hanem sokkal inkább karakterisztikus meghatározottság.

Ebbe a karakterbe feltétlenül beletartozik a parasztdemokratizmus ősi (ősközösségi?) kollektívizmusa, amely olyan harcosságot nyilvánul meg, amit legfőképpen e paraszti közösségek protestantizmusa képes egységbe fogni. A katolicizmusban Veres Péter nem látott egyebet, mint a nép szolgáléküvé nevelésének eszközét.

A „mi a magyar” kérdése után megtudhatjuk, hogy „milyen a magyar” Veres Péter szerint. Fellengzős kezdés, elrugaszkodó indulat után siratnivaló abbamaradások következnek, ellenjavallata: kitartani, nem alulmaradni! *„Szerencsétlenek vagyunk, mert magyarságunkban, ősz balekségünkben néha-néha hebehurgyán cselekszünk, nagylelkűek és könnyelműek, áldozatkészek vagyunk, azért maradtunk le.”*²²⁷ A „balogság” a vezetéknev-használton kívül egyúttal a szegényparasztság körében meggyökeresedett viselkedéskultúrát is jelent, ami egyfajta életeszmenyt, kissé eltúlozva ars poeticát jelöl: megdöglenni lehet a harctéren, a munkában, az örökös szolgaságban, de rongyembernek lenni soha. Tehát morális parancsot fogalmaz meg hitsorsosai számára, de tényleg csak megfogalmaznia, szavakba öntenie kellett, mert ez a morál valóban létező volt.

Magas fokú közösségi érzés jellemzi a magyart, szociális segítőszándék, ezzel együtt politikai tájékozatlanság, szalmaszálhoz kapkodás, utolsó mentsvár keresése, időnkénti fellobbanás, melyet gyors elcsüggedés követ. Általában véve a paraszt apolitikus, nem érdekli a közélet, nincs is ideje rá, csak sodródik az eseményekkel, nincs más számára, csak a föld: erre utalt a szerző pályájának elején keletkezett szabadverseiben

²²⁷ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 30.

használt metaforáival. A gyomnövényhez hasonlítja a magyart (a parasztot), amely erősen kapaszkodik a földbe, hiába fordítja ki az eke, hiába tépi szét a borona, gyökerei mindig új szálakat eresztenek.

Veres Péter hiába jelentette ki önmagáról a kötet elején, hogy irodalmár. A „félrecsúszott forradalmár”, a parasztszocialista politikus minduntalan megszólal, felszólal s aktuális politikai üzeneteket harsog: „*És itt engedjenek meg idegenből jött vezetőink, már nem hisszük tovább, hogy mi nem vagyunk alkalmasak. Ellenkezőleg, már azt hisszük, hogy ők nem alkalmasak.*”²²⁸ Mire? Természetesen a „kátyuba ragadt magyar szekér” kihúzására. „... *a gyeplőt a saját kezünkbe szeretnénk venni, mert a mi lovaink csak a mi nyelvünket értik, csak a mi szép szavunkra vagy káromkodásunkra indítanak.*”²²⁹ Mert akármilyen szerencsétlen és tapasztalatlan volt a magyarság a létkérdésekben hozott döntések meghozatala során, mindez már múlt idő. A jövő sokkalta fontosabb ennél. Ez nem osztálykérdés immáron, hanem létkérdés.

A magyar művészetről

Még a magyar nyelvet vizsgálva is arra a következtetésre jutott Veres Péter, hogy csakis a paraszti nyelvhasználat képes kifejezni a magyarságot, hiszen a magyar nem „szolganyelv”, nem veszi be az osztálytársadalmi szólásformákat. Erre a következő, igen szemléletes, ámde rendkívül naiv példát hozza fel: „... *melyik paraszt szól így a feleségéhez: legyen szíves Erzsike lelkem, adjon egy tiszta zsebkendőt, nem, nem, a magyar paraszt, de a magyar köznemesség sem így beszél egymáshoz, hanem úgy, hogy: hé, asszony, adjál tiszta zsebkendőt.*”²³⁰ Ugyanígy elutasítja az „ön” szó használatát, az illedelmes, tisztességes beszédet, melyet, mint mondja a parasztok nem képesek eltalálni.

A fenti; a paraszti kultúráról és a társas érintkezésről szóló megjegyzések határozottan a paraszti társadalom törvényei felé mutatnak. Bognár Bulcsu véleménye szerint az archaikus közösségek megítélése az egyén képzeletében nem kultúra- vagy országfüggő; hanem egy letűnt parasztkollektíva szépségét ábrázolja. Nem csupán Veres Péter képzeletében tűnnek fel ezek a személyiségjegyek, melyek a ridegparasztság fogalmát kialakították; de ugyanígy jelen vannak Erdei Ferenc írásaiban, sőt: Tönnies

²²⁸ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 31.

²²⁹ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 31.

²³⁰ VERES Péter, *Látófa*, Magyar Élet, Budapest, 1943, 25.

közösségfelfogásában is, ami nem antropológiai kutatásokon alapult, hanem a századforduló európai közvéleményének sztereotip ítéleteit foglalja össze.²³¹ Azonban az elsőség e felfogás publikálásában alighanem Veres Péteré, akit pontosan emiatt vádoltak kritikussal azzal, hogy nem a parasztság társadalomrajzát, hanem apológiáját írta meg.

E vádra Veres Péter válasza *Az Alföld parasztsága* második kiadásához fűzött megjegyzéseiben a következő volt: „*Én tényleg azt szeretem a parasztfajtámban, amit kihangsúlyoztam. Éspedig azért, mert ebben a legigazabban emberi.*” Csakhogy Veres számára a parasztság kulturális, társadalmi és szociális határain túl nem létezett igaz magyar érték, gondolkodásában a nép és a nemzet még nem tisztázott fogalmak. Ezért Veres Péter leminősíti a magyar irodalom színét-javát is, merthogy nem találtattak eléggé népiesnek vagy népinek: Jókai, Mikszáth, Gárdonyi nem más, mint „híg próza”, a költészetből ugyanígy csak a népi tárgyú, a népies fogadható el Veres Péter számára, ez a paraszti magyar vagy fajmagyar irodalom. Csak két öntudatos, független rétege volt a magyarságnak századokon át: a paraszt és az író, mármint Balassa, Zrínyi, Petőfi, Ady és harcostársaik, a többiek még messze járnak attól az érett, magas irodalomtól, amit Puskin, Tolsztoj, Gorkij, Solohov képviselt. *Ember és írás* című kötetében a népi írókról szólva azt mondja, hogy maga a nép nyilatkozik meg rajtuk keresztül, azaz kiütköznek a népieken a tipikus magyar vonások.²³²

Érdeemes összevetnünk ezt a felfogást Szabó Dezsőnek *A magyar irodalom sajátos arca* című tanulmányában megjelentekkel: a szerző a magyart a nyugati irodalmakkal összehasonlítva megállapítja, hogy a magyar irodalom közösségi elkötelezettségű, történeti problémájú, állandó könyörgés, vád-önvád, megmutatás, harc foglaltatik benne, a történelmi helytállás kényszere inspirálta, motiválta megnyilatkozásait.²³³ Irodalmunk tragikus ethosát olyan nevekhez kötve említi, mint Zrínyi, Berzsenyi, Katona József, Vörösmarty, Ady. A népi mozgalom teljes mértékben sajátjává tette ezt az irodalomszemléletet, így Veres Péter számára is példaértékű mintává, etalonná lett. Csakhogy Veres Péter a politikus, irányzatos írók hibájába esvén számos túlzásra ragadtatja magát, így irodalomértékelésében nem csak kritikus hang, de jónéhány igazságtalan minősítés is helyet kapott. Krúdy Gyuláról rendkívül igaztalan megállapításokat tesz: „... *semmi közösségi perspektívája, semmi eszméje vagy eszménye nem volt. Nem volt egyénisége sem. Egy oldottlelkű művész, egy súlytalan senki-ember...*

²³¹ BOGNÁR Bulcsu, *A népi szociográfia nemzeti radikalizmusa*, Szociológiai Szemle, 2009/2., 72.

²³² VERES Péter, *A magyar népi írókról*=Veres Péter, *Ember és írás*, Bolyai Akadémia, Budapest, 1941, 52.

²³³ POMOGÁTS Béla, *A múlt birtokbavétele=A népi mozgalom és a magyar társadalom*, Napvilág Kiadó, Budapest, 1997, 50.

*Nem a magyarság szócsöve lett, hanem csak a papíron való hazudozás ritka nagy művésze.*²³⁴

A népiesekről, epigonokról, urbánusokról, individualistákról, akik csak érdekes vagy művészi olvasmányt kínálnak, tehát nem is igazi irodalmat, ismét csak kirekesztőleg nyilatkozik. Minthogy Veres Péter népi író volt, saját személyéről is szót ejt, mint a magyar nép tiszta logikájának, ösztönös éleslátásának, híres józan észjárásának képviselőjéről. Természetesen ezek a szuperlatívuszok csakis a népre vonatkozhatnak, melyre a közösségi érzés jellemző. A sajátosan értelmezett nemzetfogalmon kívül eső magyarokra nyilván nem vonatkozott a méltatás.

Balogh Edgárhoz írott levele (1937. augusztus 8.) arra utal, hogy miért volt kritikus a kortárs irodalommal szemben: *„Zsidókérdés és minden zajlik körülöttem, s nem gondolnak arra, hogy éppen ezzel szolgáltattak érveket a túloldalnak, mert ugyan milyen jupon kételkedik bárki is az én húségemben?... Csak nagyon szeretném, hogy legalább a mieink volnának nagyvonalúak és objektívek. De nem azok, s ez azt jelenti, hogy irodalmunk jó része nem cselekvés, hanem csak neurotikusok nyafogása és önkiélése. Tudás és cselekvés nem tudnak egyensúlyba jutni.*²³⁵ Tehát amellet, hogy csakis a népi témájú, nemzeti jellegű irodalmat ismeri el irodalomként, a népiek megosztottságát is az irodalmi élet hibájának tekinti. A fenti idézetből kiderül, hogy Veres Péter szerint a „jó irodalom” legfőbb ismérve a cselekvésközpontúság, legalábbis – ha ebben a dolgozatban vizsgált tanulmányait tekintjük – a cselekvési program kidolgozása, s ennek hiányát jelöli meg, mint olyan fogyatékoságot, amely megfoszt egy irodalmi művet bármiféle értéktől. *„Itt maga a mélyréteg veti fel a felszínre történelmi igényét és élni akarását.”*²³⁶ – jelenti ki a népi mozgalom íróiról, akik ugyan nem képeztek frontot, őket csak hírnököknek, „megkiáltóknak” tartja. „Népi írói front, mint szilárd csoportosulás hát nincs és sohasem volt.”²³⁷ – erősíti meg Németh László véleményét.

A képzőművészet terén még egyoldalúbb az ítélet: Veres nem is tud igazi alkotót mondani, a már létező képekről, szobrokról azt mondja, hogy nem tudnak hatni a lélekre, legalábbis a magyar paraszt így van ezzel, de talán még a középosztályi, értelmiségi emberek is hidegen néznek a magyar művekre – mondja. Hitet tesz a magyar nép szűz teremtőereje mellett, amely a jövőben ki fogja forni magából az igazi magyar

²³⁴ VERES Péter, *Ember és írás*, Budapest, Bolyai Akadémia, 1941, 19.

²³⁵ BALOGH Edgár, *Levél egy életpálya kutatóihoz=Veres Péter koszorúja*, szerk. RÁDICS József, Budapest, Táncsics Könyvkiadó, 1973.

²³⁶ VERES Péter, *Ember és írás*, Budapest, Bolyai Akadémia, 1941, 59.

²³⁷ VERES Péter, *Ember és írás*, Budapest, Bolyai Akadémia, 1941, 62.

képzőművészek seregét, műveik pedig olyanok lesznek, hogy „... a magyar paraszt és munkás minden sznobisztikus belebeszélés nélkül megáll a magyar műalkotás előtt és felakad a szeme rajta.”²³⁸ Konkrétummal tehát nem szolgál a képzőművészet megítélése terén; a forradalmi eszmékben hívő ember módjára a távoli jövőbe helyezi vágyainak, egyszersmind a magyar nép vágyainak a megvalósulását. Politikummal foglalkozó írásainak közös jellegét adja, hogy jövőképet rajzol, terveket vázol fel előttünk, a megoldásról azonban kevesebb szava van. S ezt ő maga is érzékeli: „Mindig a távoli, elvont, magas dolgokról beszélek ahelyett, hogy elmaradt osztályomat nevelném és tanítanám, ha már nem is vezethetem a felszabadulás útjára.”²³⁹

A magyar képzőművészetről tett kijelentése, mely egyáltalán létében kérdőjelezte meg tárgyát, vitát indított, illetve jogos tiltakozást váltott ki az érintett alkotókból. Dési Huber István válaszolt a kötetre, illetve az ominózus levél címére. Hangja, megszólítása baráti, végső soron Veres Péter sem intézett indulatos támadást a magyar képzőművészet ellen, ezt jelezte is levelének első, zárójeles mondataiban: „Bocsássanak meg azok a magyar művészek, akik véletlenül elolvassák ezeket a sorokat... Hátha mégis megértjük egymást.”²⁴⁰ A XIV. levélről Dési Huber megállapítja, hogy rossz, „mert megtéveszti az embereket, előítéleteket plántál beléjük, utakat torlaszol el bennük, s közvetve megfosztja őket egy csomó fejlődési lehetőségtől.”²⁴¹ A szükséges tárgyismeretet is hiányolja a levélből, amely irodalmi általánosságokkal van tele, közhelyeket, frázisokat sorakoztat fel. Dési Huber szerint Veres Péter állandóan összekeveri a művészet objektív követelményeit a saját szubjektív kívánságaival, s ez azért is fontos, mert Veres Péter „a teljes, eleven, reális magyar szépségeszmény” megjelenítését követeli, márpedig minden korban a dolgok megismerése, összefüggéseik megértése, törvényeik megállapítása érdekli a művészetet és annak közönségét. Dési szerint nem elvont szépségeszményre van szükség, nem a külső, leíró jelek adják meg a művészet „karakterisztikumát”, hanem maga a szemléleti mód. A levél részletesen felvázolja a művészet feladatát, fejlődéstörténetét, és elutasítja az osztályszemlélet alapján történő ítélkezést, hiszen az nem fejezheti ki egy egész nemzetét. Nem értheti meg a képzőművészetet az, aki – mint Veres Péter – bemegy a Szépművészeti Múzeumba, és ott széjjelnézve sommás megállapításokat tesz. Fennakad a *Mongol tavaszon*, amiről azt mondja, hogy a kiállítás legmagasabb értéke. Ez Dési Huber szerint

²³⁸ VERES Péter, *Látófa*, Magyar Élet, Budapest, 1943, 46.

²³⁹ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 6.

²⁴⁰ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 70.

²⁴¹ DÉSI HUBER István, *Levél a magyar képzőművészetről, ami van (Válasz Veres Péternek)*, Az Ország Útja, 1940. augusztus 8.

csupán egy szobrász pillanatnyi ötlete, aminek nem sok jelentősége van, mégis Veres ezt értékeli a legmagasabbra. Holott alapvető dolog, hogy van hivatalos művészet, élő művészet és közönségművészet, ezek pedig nem azonosak, sőt, harcban állnak egymással. A múzeumokban pedig hiányosan van reprezentálva ez a három ágazat, fel kell kutatni rejtekhelyeiket, hogy közelebbről megismerhessük. Kik képviselik a magyar képzőművészetet? Uitz Béla, Nemes Lampért, Nagy István, Tornyai János, Derkovits, Egry József, Barcsay, Czóbel, Bernáth, Kmetty, akiknek a nevei Veres Péter számára semmitmondóak. Levelét azzal zárja, hogy emlékezteti Veres Pétert a bojkottált írókra, mert ugyanígy vannak bojkottált képzőművészek is, rendszerint a legértékesebbek, s az ilyen ítéletek, mint a XIV. levél által megfogalmazottak, csak ehhez vezetnek.

Veres Péter azt hiányolta a magyar képzőművészetből, amit a kortárs irodalmi alkotásokból is: az általános emberi tartalmat, a nemzetközi trendektől való elszakadást, a műalkotás keltette feszültséget az emberi lélekben, s végső soron azt, ami számára programadó jelszó, a cselekvést.

Veres Péter szerint a korábbi, az 1848-as hagyományokon nyugvó népkultúrát felbontotta az 1867 utáni Magyarország belpolitikája. A politikai hatalom számára olyan parasztgazdák lettek volna ideális „alattvalók”, akik szakmai értelemben műveltek, ám politikai-ideológiai felvilágosultság nélkül. Ahol nincs politikai-emberi felhajtóerő, ott nincsenek művelt dolgozó osztályok – állapítja meg Bíró Zoltán.²⁴² A hivatalos Magyarország nem érti a népet, nincs történelmi perspektívája, s Veres Péter szerint ez a látásmód nyomta rá bélyegét a két világháború közti Magyarországra. A jóra, az érték terjesztésére való törekvés a politika népi irányultságát feltételezné, azonban igazi művelődési érdeklődést a hatalom nem tudott, nem is akart kialakítani, s jórészt ebből a felismerésből fakadt Veres Péter következetes kultúrpolitikai radikalizmusa, illetve a kortárs kultúrával, művészettel szemben tanúsított ellenérzése is. A kultúra válsága a társadalom válságát tükrözi. Városellenességet, civilizációellenességet, paraszttromantikát emlegetnek akkor, amikor a korabeli Pestet uraló sláger- kabaré- és kuplékultuszt ítéli el Veres Péter, holott az értelmiségi elit ugyancsak szemben áll ezekkel a jelenségekkel. A különbség a balmazújvárosi parasztember és a városi értelmiség között (szándékosan nem használtam az „urbánus” jelzőt) csak annyi, hogy két, teljesen eltérő nézőpontból értékeli a jelenségeket.

²⁴² BÍRÓ Zoltán, *Magyar művelődés, magyar társadalom*=BÍRÓ Zoltán, *Vállalások és kételyek*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987, 10.

Veres Péter természetesen tudta magáról, illetve az őt elindító parasztságról, hogy elméleti felkészültségben nem veheti fel a versenyt azokkal, akik iskolázottabbak, műveltebbek. Hogy ennek a hátrálynak a tudata kelthetett-e benne ellenérzést, a polgári kultúra ellen fordíthatta-e, azt nehéz megállapítani évtizedek távlatából, mindenesetre érvelő, nyugodt hangvétele nem utal ilyen frusztrációra. Annyi azonban bizonyosnak tűnik, hogy ha tévedett, akkor képes volt belátni tévedését és revidálni hibás nézeteit. Erről tanúskodik egyik visszaemlékezése: 1959-ben a Medgyessy Ferencről írott tanulmánya elején megjegyzi, hogy *„valamikor 18-20 évvel ezelőtt... vakmerően és hebehurgyán, és így természetesen igazságtalanul is, leírtam egy ilyen mondatot mint egy könyv egyik fejezetének a címét: A magyar képzőművészetről ami még nincs. Ezt máig is sajnálom...”*²⁴³

A tizenötödik levélben viszont az őstehetségekről ír, akik a képzőművészettel szemben „már vannak”. Nem azonosul az előző levélben tanúsított romantikus magatartásával, számot vet a valósággal, hiszen a Tanácsköztársaságot követő politikai kurzus egyik ideológiai terméke a mértéktelen parasztimádat volt, az őstehetségek csodálata, kultusza. Csakhogy nem elegendő tehetségesnek lenni, mert az őstehetség csak féltudatos ember, nem rendelkezik általános műveltséggel, s nem látott még valódi műalkotásokat, így nincs is fogalma a valódi művészetről. *„Az őstehetségek tehát nem teremthetik meg azt a hiányzó magyar művészetet... akármennyire jobb a parasztírók helyzete, ők sem teremtik meg a magyar jövő irodalmát.”*²⁴⁴ Ehhez nem kellőképpen iskolázottak, illetve a társadalom részéről sem kapnak szükséges teret és szabadságot, csak a parasztírók kezdték el járni ezt az utat. Író, művész vagy politikus, ha paraszt, csak úgy álljon a világ elé, ha biztos a dolgában, Veres Péter szóhasználatával élve *„kész ember”*²⁴⁵.

Érdeemes ezzel a gondolattal összevetnünk Bibó István elképzelését a magyar jövőről. Bibó szerint dekadencia jele, ha egy társadalmi elit körében homályos nosztalgia ébred az egyszerű nép boldog élete iránt, ha kultuszt űz tanulatlan őstehetségekből, ha hangoztatja a városi életforma sivárságát. A nemzeti jelleget a parasztságban kell keresni, de nem megoldás a gazdasági-társadalmi problémákra a paraszti kultúrához való visszatérés, ugyanis az elit feladata a stratégia kijelölése, nem pedig a népieké.²⁴⁶

²⁴³ SOMOGYI Árpád, *„Na szobrász, ki vagyok én?”*, Művészet, 1972/8

²⁴⁴ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 81.

²⁴⁵ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 78.

²⁴⁶ BIBÓ István, *Elit és szociális érzék*=BIBÓ István, *Válogatott tanulmányok, 1935–1979*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986.

Az irodalmon kívül Veres Péter nem látott haladó népi tendenciát, bár meg kell jegyezni, hogy eleinte még a népi irodalom egyes alkotóit sem ítélte meg pozitívan. Említhetnénk itt Sinka István visszaemlékezéseit, akire Veres Péter oly lekezelően legyintett első találkozásuk után, de akár a népi szociográfiáról vallottakat is felidézhetjük: Veres Péter véleménye szerint az csak meddő próbálkozás, a nagy szociográfiai hullám megismerő szándékát hiábavaló erőpocséklásnak látta, s később is csak annyiban módosította véleményét, hogy a szociográfiában a szocializmus szövetségesét, célazonos segítőtársát jelölte meg. A magyar színjátszásról is csak olyan tekintetben nyilatkozik, amit a népi szempontú kritikus mondhat magáénak: szerinte a korabeli színjátszást egyszerűen el kell utasítani, mert a színészek nagyobb része nem tud parasztot játszani, hiszen nem élnek közöttük, nem ismerik őket, az életük egész valóságának nincsenek tudatában, a népszínmű parasztruhába öltözött paprikajancsikat állít színpadra. *„A műkedvelők lényege: idétlenkedés és ízlésrontás.”*²⁴⁷

Mindazt, amit eddig Veres esztétikai kérdésekben elmondott, kizárólag közösségi szinten tart érvényesnek. Így alakítja ki az esztétikum fogalmát is az előző témakörökhöz kapcsolódóan: a szépség közösségi dolog, és nem széplelkek, művészek, irodalmárok ügye, ellenkezőleg, a hétköznapi élet szinte minden mozzanatában ott van. Nem elvont, a néptől eltávolodott fogalom, nem álirodalom és giccs, hanem ösztönös szépérzékelés, elemi szépérzék, ami természetesen minden paraszt tulajdona. Nem az a szép, ami érdek nélkül tetszik, hanem egy viszonylagos, nagyon relatív dolog, egyénhez, korhoz, tájhoz, néphez kötött valami. Látszólag egyéni ügy (nem az a szép, aki szép, hanem aki nekem tetszik – fejezi ki egy népi mondással), azonban az már a közösség ügye, hogy minden tagja jól érezze magát, méghozzá saját szépségeszményének vállalásával és újrateremtésével. Persze a magyar paraszt számára a nyugati szépségeszmény soha nem lesz mérvadó: *„... ösztönös ízlésük, elemi szépérzékük töri ilyenkor át az idegen szépségek burkát és jelentkezik bennük az ősi, a legmélyebb, a fajjal és a kultúrközösséggel együtt fejlődött ízlés és szépérzék.”*²⁴⁸ S miért van erre szükség, miért kell ezt hangsúlyozni? Csakis annak érdekében, hogy a Veres Péter szerint még romlatlan, a városi félműveltségtől, aszfaltcinizmustól, torztól, groteszktől mentes parasztság, magyarság megmaradhasson a világ népei közt. Megmaradhasson azáltal, hogy megőrzi népi kultúráját, nem hagyja rajta eluralkodni a „városi félműveltséget”.

²⁴⁷ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 78.

²⁴⁸ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 92.

Ugyanilyen jelentősége van a szerelemnek, házasságnak is. Gondolnánk, hogy ez már a legteljesebb magánügy, azonban Veres Péter nem ezen a véleményen van, hiszen a szeretet, a szerelem, a házasság végül a népesség szaporodásához vezet, s ez már igazán közösségi ügy. Ne feledjük, hogy a levélsorozat egy jövőbeli vezető számára készült, így soha nem téveszti szem elől azt a nézőpontot, ami egy népvezér számára kötelező. Mindig azzal a tekintettel nézi a körbejárt fogalmat, témát, hogy mit kellene tennie egy vezetőnek, hogyan kell viszonyulnia az adott helyzetben. A szerelemmel sincs ez másképp, a politikai vezetőnek kötelessége, hogy elhárítsa az akadályokat a szerelem útjából. Elsőre érthetetlen és jelentéktelen feladatnak tűnik, ám közelebbről és közösségi szempontból nézve talán nem az. Először is az osztálykülönbségek jelenthetnek akadályt, aztán a vallási, nemzeti, műveltségbeli különbségek, melyek Veres Péter szerint az egyének boldogságát akadályozzák, s rajtuk keresztül a közösség minőségét rontják. Újból előbukkan a *Szocializmus, nacionalizmus* lapjain egyszer már szerepelt imperatívusz az ösztönök felszabadításáról. Nem fejt ki részletesen, de amit a biológiai szelekció kapcsán egyszer már taglalt, azt most a közösségi reprodukció érdekében újra elmondja. Ez még nem elég, életvezetési tanácsokat is ad hozzá: a házasság nehéz terhének elviseléséről ír, különösen a vezetők házassága kapcsán, mert a népi táborban ez a becsületről, a közösség, a mozgalom érdekeiről szól. Tulajdonképpen emberi kötelességnek tartja ezt az intézményt, azonban a vezető számára ez soha ne jelentsen akadályt az úton. A házasság alól végső soron nincs kibúvó, „*meg kell adni magunkat és el kell viselni, amit fajfenntartó ösztöneink és párválasztó ízlésünk ránk mért.*”²⁴⁹ Lehet az egyén mégoly tudatos és öntudatos kollektivista, mint amilyenek Veres az ideális vezetőt látja: a fajfenntartás erős ösztöne bizony legyőzi az eszmét.

E rövid magánéleti intermezzo után a huszadik levélben végre arról ír a szerző, hogy a magyar nép jelleme és tehetsége milyen rendben érvényesülhetne. Visszatér abba a mederbe, amit a kötet kezdetén meghatározott magyarságélményének felismerésével. Először is igyekszik önmagát tisztázni a magyarkodás vádja alól, vagyis elválasztani az uralkodó trendet, a kurzusmagyarságot a lelkes magyarságtól. Először emberi magatartását hozza fel tárgyi bizonyosággul a vád ellen, hogy a könnyebbik végét kereste volna a dolgoknak, parasztból lett író, a munka soha nem állt tőle távol. Arra hivatkozik Veres Péter, hogy íróként sem szegődött a nagy pénzt ígérő vállalatok mellé, egyedül keresi a kenyerét, de a legfőbb bizonyosággul osztályához való hűségét hozza fel, a népben,

²⁴⁹ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 103.

nemzetben való gondolkodás gesztusát. Kettős feladatot vállalt magára, s ezt érzékeltette a *Szocializmus, nacionalizmus* című kötetének kettőssége is: egyrészt hitsorsosaihoz, másrészt a nemzet egészéhez kellett hűnek maradnia, ami azzal járt, hogy itt is, ott is gyanakvással fogadták. A magyar fajvédők afrikai csodaként néztek a parasztíróra, az egyszerű földművesek pedig csak csóválták a fejüket a magyarság ilyen nyilvános vállalását olvasván, hiszen – ahogyan azt Veres Péter is leírta a magyar karaktert jellemezve – tőlük idegen az érzelmek kinyilvánítása, a magyar paraszt sokkal szemérmesebb annál. És persze sokkal tapasztalatlanabb is, hiszen a közügyek nem érdeklik. Így Veres magyarságélménye azzal a kiábrándító megállapítással párosul, hogy az elnyomott sorson változtatni csakis úgy lehet, ha maga a parasztság is változik, kollektívistává lesz. „*Nem győzöm ismételni, hogy olyanok vagyunk a közösségi élet dolgaiban, mint a falusi kislány Pesten. Vagy bedülünk minden csalárd szép szónak, vagy bizalmatlanul visszahúzódunk és magunkba zárkózunk.*”²⁵⁰ A magyar karakter tehát Veres Péter látásmódjában is kétoldalú, Janus-arcú. Lehet magasztalni – ugyanakkor kárhozzatni is.

Ki legyen a Vezér?

Az első húsz levelet összefoglalva látható, hogy a szerző teljes mértékben eltért az előszóban megfogalmazott célkitűzéstől, sok témát vetett fel, melyekről leginkább „borzas és kiérleletlen elmélkedéseket” olvashatunk. A következő levelekben (21-24. levél) beszél csak arról, miként közelítheti meg a parasztfiatalság a kormányzás lehetőségét.

A magyar nép hatalomhoz, kormányzáshoz való inkompetenciája miatt szükséges a tanulás, a tapasztalatszerzés: „*A hatalom gyakorlása hát nem pusztán az erő, az akarat és bátorság kérdése, hanem sokkal inkább az alkalmasság, okosság, bölcsesség, de még a jó helyzetérzék dolga is.*”²⁵¹ Mindezt egy messianisztikus megújulás reményében gondolja Veres, annak reményében, hogy lássuk már mi, magyarok és parasztok, mit tudunk. Három oszlopon nyugszik a megújulás felépítménye: a hatalom, az akarat és a cselekvés oszlopain, ez a helyes sorrend Veres Péter szerint. „*A hatalom igazi rátermett emberét az jellemzi, hogy előre vezeti a népet, de kézben tartja a kormányt, szükség esetén fékez, sőt,*

²⁵⁰ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 111.

²⁵¹ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 119.

*hátról is, de mindig a közössége által elfogadott eszme vonalán.*²⁵²: e megállapításban a klasszikus demokrácia elmélete keveredik egy autoriter kormányzás eszményével, így rajzolva meg a kollektivizmus sémáját. Az akarat a három közül talán a legfontosabb, amint azt Veres a huszonharmadik levél kezdetén le is szögezi: az élet akarat. A hatalomról mondottakkal összhangban az akarat sem pusztán az egyéni célok érdekében kifejtett akaratot jelenti, hanem a közösség érdekeit, hangulatát figyelemmel kísérő, azokkal összhangban álló célmegvalósítást. Ezek után már nem meglepő, ha a cselekvést is közösségi tettként értelmezi, a vezető csupán valóra váltja a tömegek cselekvő vágyait, az már bölcs mérlegelés eredménye kell legyen, hogy bátor akció avagy csendes kitartás formájában.

Megkérdezhetnénk, hogy mit akar ez a Veres Péter, a maga balmazújvárosi horizontjával, ami sem a hatalom megszerzését, sem annak gyakorlását nem tette még lehetővé számára? A kérdés jogos is lenne, hiszen ez időben a Nemzeti Parasztpárt még illegalitásban létezett, a miniszterség pedig még a láthatáron sincs; ezért csak arra hagyatkozhatunk a válaszadás során, amit gyakran olvashatunk az egyes levelekben. Veres Péter semmilyen népvézéri tapasztalatot nem tud felhozni a kötetben (kivéve az 1919-es tapasztalatokat). Két irányból közelíti meg az idealizált népvézér alakját: a történelmi tapasztalatból és a magyar közéletből vett példák útján, a görög demokráciától Gömbös Gyuláig terjed a példák vertikuma.

Ugyanezzel a módszerrel él a központi kérdés megközelítésekor is: milyen egy igazi vezér? Hogy mennyire nem elhanyagolható szelete a korabeli magyar közgondolkodásnak ez a kérdés, azt Erdei Ferenc eszmerendszere is jelzi: ő szintén hitt a népvézéri szerep aktualitásában, 1936-ban a *Válasz* belső köreihez csatlakozott, Makón is közvetlen politikai szerepet vállalt, illetve szociográfiájával Kecskemét példáját állította a közösség elé, mintegy a cselekvésre való ösztönzéseként. Erdélyi József 1934-ben a Gömbössel kötendő szövetség reményében megírta *A vezérhez* című költeményét, ami politikai állásfoglalásnak is tűnhetett: „*Találd meg jobbik magadat/s a véredből való vezért./Kövesd azt, ki egységet hirdet/és tűz eléd nagy, hősi célt.*”²⁵³ Szabó Lőrinc 1928-ban írt *Vezér* című költeménye miatt került rendőrségi őrizetbe és a háborús bűnösség gyanújába. Veres Péter szerint vannak idők, amikor vezér kell, de elutasítja a fűhrerek, ducék típusát, számára a parasztság ideálja a fontos. Ebben is csak elvi általánosságokat tud felmutatni, sokkal inkább arról ír, hogy milyen veszélyek leselkednek a vezérre, milyen

²⁵² VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 121.

²⁵³ ERDÉLYI József, *A Vezérhez*—ERDÉLYI József, *Örökség*, Budapest, Stádium Sajtóvállalat Rt. é. n.

buktatókat rejt a vezérség, s az ő vezérideáljában mindezek ellentéte egyesül: nem hatalommániás, nem csak a tekintélyre épít, el tudja viselni a tekintélyén esett sérelmeket is, mer alkudni, ha úgy hozza az idő. Mindezek mellett benne egyesül minden: „konzervatív és forradalmár, demokrata és diktátor, optimista és pesszimista egyszerre... Mert csak a sokoldalú, szintetikus ember tudja irányítani az egyoldalú tömeget.”²⁵⁴ Egyetlen lehetséges példát tud felhozni az ilyen típusú vezetőre, Washingtonot.

A tömegekben megvan úgy az antiszociális, mint a kollektív lelkiesség, így a vezető csak akkor tud úrrá lenni a zűrzavaron, ha megragadja a tömeg „kollektív lelkiességét” - írja Veres. Ezt a kijelentést hozzátételezőlegesen az egyé kövácslás szándékával lehetne azonosítani, amit a vezető a bizalom és a szeretet érzésének felkeltésével érhet el. Felvázolja a tömegmozgalmak természetrajzát, s pontosan ezért akar megteremteni a népi mozgalmak számára egy vezérideált, mert különben a tömeg dinamikájából eredően más osztályok termelik ki a saját vezérideáljukat, és az fog érvényesülni a „feszültségek akkumulálódása” idején. Veres Péter minden alkalmat megragad a magyar parasztság felkészületlenségének hangsúlyozására, hiszen épp ezért van szükség erre a kötetre: nemhogy megfelelő parasztvezér, de még annak ideáltípusa sem létezik. Hogy mire vezethet az efféle felkészültséghiány, félkész állapot, azt három történelmi példával is érzékelteti. Az egyik a honi 1918-as forradalom, ami átfordult kommunista diktatúrába. Veres Péter politikai gondolkodásának már a kezdeteinél megtalálhatjuk a Vezér-problémát, amire utalt önéletírásában: „Nekünk nem volt egy olyan elismert vezérünk, akinek a bölcsesége és hősiessége magasan világítson felettünk. Akinek a jelleme és a tekintélye előtt, amikor cselekedni kell, még az is meghajoljon, aki úgy hiszi, hogy nincsen igaza. Aki olyan magasan álljon, hogy minden személyeskedés mélyen alatta maradjon, s aki elfogulatlan bíró lehet a többi törtetők felett... Bizony Kun Béla nem volt ilyen.”²⁵⁵

A másik példa a német baloldal 1932-es veresége, amikor a hatodik kétfordulós elnökválasztás, majd Reichstag- illetve tartományi választások során a kommunisták előretörttek, de a politikai káoszról mégsem ők, hanem Hitler került ki győztesen. A harmadik példa a spanyol népfront 1936-os választási győzelme, amely a legendás vezetők ellenére sem volt képes a polgárháborút elkerülni. Ezek azonban szigorúan csak arra példák, hogy a kellő felkészültség hiánya mihez vezethet, a népből kialakult élcsapat vezérideáljának nem lehet irányadó semmilyen történelmi példa, neki önmagából kell felépítenie vezéri képességeit.

²⁵⁴ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III.kiadás, é. n.,141.

²⁵⁵ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 220.

A következő levelekben a vezéri képesség egyes összetevőit vizsgálja meg az író, egyikük az arányérzék. Ez a szövegrész abból a szempontból érdekes, hogy elutasítja benne az übermensch, a felsőbbrendű ember fogalmát, ami a nyugati társadalmakra jellemző idol, nálunk keleten a vezér fogalma sokkal másképpen értelmezett. „*Csak azt értem alatta, amit az ősi magyar nyelv: itt hadvezér, pártvezér, munkásvezér, a vezető nem elnök vagy főtitkár. A nép mindig így érti. Ma is faluvezérek a parasztság vezetői.*”²⁵⁶ Dózsától Kossuthig felsorolja a magyarság vezető pozícióba jutott fiait, ám valódi vezéri képességet egyikükben sem talál, mert nagy terveik, szándékaik mögött sokszor gyermekes naivságot őriznek. A legvilágosabb példa erre Szabó Dezső, aki ugyan a népiség egyik oszlopa volt, saját bevallása szerint a magyar szellemiség koronázatlan királya, ám kritika nélkül mégsem úszhatta meg. Veres szerint nem rendelkezik a nép veleszületett arányérzékével (akárcsak az előbbi nagy nevek viselői), folyton elvész a részletekben, nem tud hatni a tehetsége arányában, így kivételes tehetségével (amit nem is vitat) csak a középosztály idegengyűlölő, de tehetetlen búsmagyarjait szaporítja.²⁵⁷ Hiába áldozott egy életet Szabó Dezső arra, hogy a magyart önmagával megismertesse, a huszadik században a nép, a nemzet tudata még mindig a múlt kísérteteivel viaskodik, a feudalizmus szellemi béklyóit képtelen volt lerázni magáról.

A 27. levél végén választ kapunk arra a kérdésünkre, hogy vajon Veres Péter mennyire írt önmagáról akkor, amikor az ideális vezéregyéniségről gondolkodott. Egyértelműen visszautasítja az efféle vádaskodásokat, hiszen ha a vezérségre tört volna, akkor cselekszik, nem csupán szavakkal demonstrálja szándékát. Volt idő, amikor nem tudta, hogy író-e vagy parasztvezér (utal ezzel a kora fiatalság éveire, a *Számadás* beszámolójára, amikor a Tanácsköztársaság napjaiban direktóriumi pozíciót töltött be), ám a kérdés azóta eldőlt, s nem csak a megjelent művek biztosítják ezt, hanem a kollektivistá lelkeség is, amely őszinteséget követel. Egyetlen ambíciót jelöl meg, a tudás, az emberség, a tapasztalat továbbadásának akaratát, ami a kötet egészének is célkitűzése.²⁵⁸

Ily módon nem tekinti önmagát egyébnek, mint eszközembernek, aki használni tud és akar, de nem vágyik babérokra. „*Az eszközember az élcsapathoz tartozik, de nem pontosan ugyanaz. Az élcsapat az öntudatos nyilvános harcosok kicsiny tábora, az eszközember inkább a mozgalmak és a vezérek személyes segítői.*”²⁵⁹ Nem alvezér, hanem eszköz: részt vesz a nagy dolgok előkészítésében. Tekintsünk egy-két évtizeddel előre,

²⁵⁶ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 135.

²⁵⁷ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 150.

²⁵⁸ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 154.

²⁵⁹ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 155.

amikor a vezér és az eszközember szerepe újból szembesítődik egymással. A politikai életben Veres Péter először a Nemzeti Parasztpárt elnökeként, illetve az Országos Földbirtokrendező Tanács elnökeként vesz részt, a választások után alakult kormányban pedig az újjáépítési és a honvédelmi tárcát kapja, innen vonul vissza a politikától. Ez a néhány év tökéletesen alkalmas arra, hogy összevethessük a kétféle felfogást. A parasztpárt létezésének tíz éve alatt (1939-49) meglehetősen jelentős szerepet játszott mind a politikában, mind a közéletben, elegendő azt a tényt figyelembe vennünk, hogy a párt alapítóinak névsorából egy ütőképes irodalmi antológiát is össze lehetett volna hozni. A II. világháború idején balszárnya részt vett az antifasiszta mozgalomban, a párt csatlakozott a Magyar Nemzeti Függetlenségi Fronthoz (ami a kommunistákhoz való közeledés egyik lépése volt), a földreform, a demokratikus átalakulás állt programjának fókuszában, tehát a maga idején mindenképpen haladó szellemiséget képviselt. Hogy aztán 1945 után egyre inkább súlytalanná vált, s végül a fordulat évében Baloldali Blokk része lett, abban egyesek Veres Pétert teszik felelőssé, bár nézetem szerint a párt – ahogyan az összes többi demokratikus párt is – kényszerpályán mozgott, lehetőségeit nem az akarat, hanem a szovjet hegemonia súlya határozta meg. Az 1947-ben választott országgyűlés 411 képviselőjéből mindössze 36 volt parasztpárti, ilyen értelemben az elnöki pozíció semmitmondó, maga a párt is csak eszközzé vált.

A Földbirtokrendező Tanács kilenc tagjának egyikeként az 1945. évi földreformrendelet megvalósítását irányította és ellenőrizte, utólag már azt is tudjuk, hogy jó szándéka ellenére visszás helyzetet teremtett. Veres Péter maga is parasztember lévén, pártolta azt az elképzelést, mely szerint a kisbirtok, a saját föld, s az ehhez járuló emberi akarat csodákat művel majd, megoldja az évszázadok óta húzódó nagy pört nincstelenek és földbirtokosok között, szabaddá teszi majd a birtokhoz, földhöz jutottakat. Még az 1980-as évek magyar felsőoktatásában használatos történelemkönyvek is töretlenül hitték/hitették, hogy a tanács azzal, hogy 3.260.000 kataszteri hold szétosztásával megszüntette a nagybirtokrendszert, meg is szüntette a szegényparasztság kategóriáját. Holott ez korántsem így történt, hiszen vetőmag, igaerő, felszerelés, anyagi háttér híján a mezőgazdaság nívója jócskán visszaesett, ráadásul a szövetkezetesítés tönkrejuttatott minden elért eredményt.

A miniszterség pedig még az előző két vezetői posztól is kevesebbet jelentett, hiszen Rákosi hatalmi manővereiben igazán megnyilvánult az embereknek pusztán eszközzé való silányítása. Veres Péternek nem voltak illúziói saját szerepével kapcsolatban: tudta, hogy miniszterré való kinevezése hallatán a fél ország röhögött rajta, mármint az

abszurditáson, hogy egy paraszt miniszter lett, a másik fele pedig, a parasztság csak bosszúsan vakarta a fejét, hogy mit kezdjen ezzel a hírrel, mi keresnivalója van ott, az úri huncutság terepén Veres Péternek? A levélben, úgy érezzük, nem magáról ír, mint ahogy a vezérről írottakban sem, de mégis találunk vonásokat, melyek illenek a Veres Péter-féle eszközember portréjához. Hiszen mi más mozgatta volna őt, mint a hit?

A hit mellett az eszközember másik erénye a hétköznapi helyállás, a becsület, persze mindez a közösség érdekében hasznosítandó – szövi tovább gondolatait Veres Péter. A végső szentencia, amit az eszközemberéről megfogalmaz, saját ítélete is lehetne, legalábbis a miniszterségről, mint a kirakatba állított parasztember tehetetlenségéről: *„Máskülönben nagyon jó emberanyag ez, csak tudni kell velük bánni. Tudni kell őket elhelyezni, egymással sakkban tartani.”*²⁶⁰ Még egy idetartozó gondolat Veres Péter önéletírásaiból, ezzel végképp lezárva az eszközember és a vezér közötti dilemmát: miniszterségét egész egyszerűen úgy értékeli, hogy Rákosi lépett a paraszttal.

A közösség és a vezér kapcsolatának lehetséges módozatairól, az embertípusokról szólva Veres sokat ír a lélekről, ami számára megfoghatatlan kategória, reakciók összessége. *„Akkor hát hol a lélek? Mint megfogható kategória sehol, mint egymással való ösztönös és tudatos vonatkozásaink és viszonyaink összegezés: mindenhol.”*²⁶¹ A 29. és a 30. levél az ösztön és a tudat kölcsönhatásáról, a lélek oldottságáról szól. Ezen a helyen bontja ki a kollektív lelkiesség fogalmát, amit annyiszor hangoztatott már. A kollektív, vagyis közös, közösségi lelkiesség *„... nem tanított eszmei parancsok következtében alakul ki az emberben, mint a vallásos magatartás, hanem a magjában, öntudatlan megjelenési formáiban ősi örökség, amely az ember társas lényéből ered.”*²⁶² Vagyis ösztönös beidegződésekről van szó, melyek, ha tudatosulnak az emberben, akkor válik öntudatos, társas emberré. Talán az író maga is érezte e megfogalmazás elégtelen voltát, szillogizmus-jellegét, ezért egy gyakorlati példával megpróbálta érzékeltetni, hogy mi a kollektív lelkiesség. Egyik kedvenc témájához nyúlt vissza, ami ekkor még csak élmény, ám meghatározó, életre szóló élmény formájában létezett benne, irodalmi megformálására csak a politikai szereplés befejeztével került sor. Az útépítő kubikos-csapat példájával él, amelyet ismeretlen emberekből dobott össze sors, ennek a csapatnak közösséggé kell alakulnia, mert a közös feladat ezt követeli. A kialakuló rend, a vezetés mikéntje, a személyi, tárgyi feltételek mind optimálisabb kihasználása, végül a lelki összhang elérése

²⁶⁰ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 161.

²⁶¹ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 165.

²⁶² VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 167.

olyan stációk, melyek nagyobb közösségre is érvényesek lehetnek. Ebből az élményből fogalmazódik meg az 1940-es évek végén a *Pályamunkások*.

Egy másik szövegében Veres a földmunkásság és a szabad parasztok fejlődési útjának szembeállításával határozta meg a kollektívizmus fogalmát: az ősi kollektív elem, a kommunális szellem kiveszőben van a szabad parasztnál, más a földmunkásság útja. Ők heves érdeklődéssel fordultak a szocializmus felé, a lefojtott kollektív ösztön előtört valami homályos, de általános felszabadulásvágyban.²⁶³ Vagyis a szocializmus eszméje ennek az ősi ösztönnek, tudattartalomnak a felkeltője, s egyben megvalósítási lehetősége is. Adódott ugyan másik kitörési lehetőség is, méghozzá a parasztszekták formájában, ezek azonban hamarabb feledésbe merültek, mint a szocialista eszmeiség.

A közéleti ember lelki oldottsága szintén stációkon keresztül alakul ki, akárcsak a közösség lelkisége: kiindulópontja egy erőteljes élmény, ami alkotásvágyat ébreszt az emberben, s ehhez társul a közösséggel való azonosulás vágya is. Ezt az élményt megtalálhatjuk Veres önéletírásában, ez a misztikus tapasztalat juttatja el magyarságának felismeréséhez. Mindamellet megmarad az egyéni ízlése, esztétikai elve, de oly módon, hogy azt mutatja meg önmagából, ami a közösségnek fontos: gondolhatunk a szépirodalmi alkotásokra. Ha aztán kivívta a közösség bizalmát, akkor egyénisége megszilárdulhat, az alkotásnál egyéni ízlése, akarata is érvényesülhet: „*a lélek kialakul, a törekvő emberből közéleti ember lesz.*”²⁶⁴

A 31. levélben a bátorságot és a gyávaságot megint csak abból a szűkebb szempontból értelmezi a szerző, hogy a vezér érzésvilágában milyen szerepet kapnak. Tragikus érzésnek láttatja, mert cselekvésnépszerűből fakad, a tömeg joggal várja el vezetőjétől a helyes időben végrehajtott tetteket, még ha azok kockázattal is járnak. Ez a vezér próbája, s a kor szülhet bátrakat, de szülhet gyenge, tétovázó embereket is, akiknek a bukását a gyávaság, azaz a cselekvésre való képtelenség okozza. A szembeszállás, helytállás gesztusát Veres Péter nem pusztán az elmélet síkján idealizálta, hanem közéleti megnyilvánulásai során a gyakorlatba is átültette. A Debreceni Diéta egyik kortárs megfigyelőjének visszaemlékezése szerint Veres Péternek az volt a módszere, hogy belement ellenfeleinek a frazeológiájába, logikájába, s aztán mindent a visszájára fordított. Rajniss Ferencsel szemben is (aki összehordta a szokásos frázisokat: a zsidóval, bolsevikkel, internacionalistával, kapitalistával, plutokratával szemben a magyar faj

²⁶³ VERES Péter, *A közösségi szellem a mai parasztságban= Agrárszociológiai írások Magyarországon 1900–1945*, Budapest, Kossuth Kiadó, 1984.

²⁶⁴ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 175.

védelmét követelte) belement abba, hogy „fajvédelem”, s nyomban keresni kezdte, hol van a faj, így jutott el a parasztsághoz, egészen addig, hogy hárommillió közülük méltatlan körülmények között él. Innen már nyílegyenesen jutott el a konzekvenciáig: aki igazán szereti a magyar „fajt”, annak arról kell gondolkodni és gondoskodni, hogy a jogfosztott parasztok emberként élhessenek.²⁶⁵ Aki a népet szolgálni akarja – jelentette ki szárszói konferencia záróbeszédében -, nincs más útja, mint vele menni és vele lenni minden bajában, még akkor is, ha a történelem erői vagy az indulat rossz útra sodorták volna.

Különös, hogy Veres Péter, bármennyire is a parasztság soraiból kiemelkedett vezetőket szeretett volna látni, magának a Parasztpártnak a megalapítását ellenezte. Féja Géza adta ki a jelszót 1936-ban (Magyar parasztpártot!), Veres azzal érvelt, hogy a parasztság csak mint passzív politikai erő adhat „háttérrel” bármely politikai mozgalomnak. *„Csak szavazatokat adhat karrierista politikusoknak, de nem adhat önálló társadalomformáló erőt és akaratot. Nem adhat, mert nincs pozitív világnézete. Ősi kollektív világnézete felbomlott, új polgári individualista nem lehet, mert sorsa nem változik ennek megfelelően, tudatos kollektivista szintén nem tud lenni.”*²⁶⁶ Ez a gondolat adhatja meg az egész kötet kulcsát, kijelöli a parasztság jövőbeli útját, ami a politikai hatalom megszerzéséhez vezet. Ehhez azonban feltétlenül szükség van tanulásra, képzésre, fel kellett nőni a feladathoz. Nagyon fontos, hogy Veres Péter belátta ennek fontosságát, s nem a káderkiemelésben látta a vezetők kinevezésének helyes útját, hanem a vezető szerep elsajátításában. Ezért szól a könyv a jövő parasztfiataljainak, a lehetséges vezetőknek, s ha a népi demokráciák közép-európai sorsára emlékezünk, bizony Veres Péter meglátása nép és nemzet viszonyáról, vezér és vezetett kapcsolatáról mintaadó lehetett volna.

A Mit ér az ember, ha magyar egyrészt társadalomelméleti kézikönyv, másrészt nevelési program. Nem politikai program, hanem eszmei és erkölcsi stratégia; nem a hatalom ügyeiben eligazodó politikus, hanem az ifjú nemzedékek orientálására vállalkozó pedagógus szerepét választotta benne Veres Péter. Abba a hagyományba illeszkedve, amit Kölcsey *Parainesis*e megteremtett.²⁶⁷ Veres Péter nem tett mást, mint összegezte tapasztalatait, s megpróbálta azokat átadni a jövő nemzedék számára. Népből nem volt képes nemzetet nevelni, de leírta a cselekvés útján nélkülözhetetlen első lépést, amely az akarat és a hatalom összefüggésében teljesedik ki. A kötet talán a királytükörrel állítható

²⁶⁵ ÚJHELYI Szilárd, *Találkozások= Veres Péter koszorúja*, szerk. RÁDICS József, Budapest, Tánicsics Könyvkiadó, 1973.

²⁶⁶ Idézi SZÉCHENYI Ágnes, *„Sznobok és parasztok”, Válasz, 1934– 1938, Elvek, frontok, nemzedékek*, Budapest, Argumentum Kiadó, 1997, 135.

²⁶⁷ POMOGÁTS Béla, *Egy elfeledett könyv*, Hittel, 2003/2.

párhuzamba, hiszen a hatalom gyakorlásának olyan útjait írja le a XX. századra aktualizálva, melyek egy igazságos, a néppel egyetértő, egylényegű – ha nem is uralkodó, de politikai vezető idealizált képét rajzolják meg. Abban is megegyezik a királytükörrel, hogy a végig egyes szám második személyben fogalmazott intelmek tónusa bensőséges, a mondanivalót bizalmas levelek formájába öltözteti. Nem elhanyagolható része a kötetnek a puritán életvezetési és morális tanácsok egész kötege, ami a parasztság életkörülményeiből, hagyományaiból vezethető le. A barokk stíluskorszakban is voltak népnevelő törekvések, leginkább az erkölcs nemesítését, illetve a tudatlanság felszámolását tűzték ki célul, akárcsak Veres Péter, aki ebben a tekintetben a tanítani és „édes nemzetének” szolgálni akaró Medgyesi Pál vagy Pápai Páriz Ferenc szellemi örökébe léphetett.

A népnevelés becsülendő szándékával azonban nem férhet össze a kötet nyelvezete, kifejezőképzete. De vajon miért használt Veres még mindig olyan kifejezéseket, mint a *Szocializmus*, *nacionalizmus* lapjain? Faj, faji jelleg, ideáltípus és a többi. Egész egyszerűen azért, mert a saját kifejezéstáruk használata révén akart eszmeileg megmérkőzni a náci ideológiával. Ráadásul az adott közegben, 1940-ben az a tény, hogy Veres Péter vezéreket kívánt nevelni a magyar ifjúság, illetve a parasztság számára, meglehetősen érzékenyen érintett sokakat, akiknek már elégük volt a vezérekből, nevezzük azt Führernek vagy Generalissimusnak, így hát Illyés élesen elítélte az egész irományt, de különösen a „vezér” szó használatát.²⁶⁸ Kritikájának magját az a gondolat képezi, mely szerint minden hatalom, még a legkisebb, a falusi kisbíróé is, csak megront.

A háború keltette bizonytalanság olyan feszültségeket okozott az addig is sokszínű népi mozgalomban, amelyek szakadásközeli állapothoz vezettek. A feszültségek eredője nem csak a világnézeti különbözőség volt (a szélsőbaltól a szélsőjobbba mindenféle politikai elképzelés képviselője szerepelt a népiek soraiban), hanem a sajtóban lezajlott pennacsaták sokasága is, hiszen a szocializmus fogalmának értelmezésétől kezdve (Veres Péter és Fejtő Ferenc vitája a *Szocializmusban*) Németh Lászlónak Szekfű Gyulát bíráló tanulmányának²⁶⁹ vitáján át egészen az Oláh György állítása²⁷⁰ nyomán keletkezett indulatokig számtalan ellentét éleződött ki a mozgalmon belül és kívül is.

Az ellentétek a *Mit ér az ember, ha magyar?* megítélése kapcsán csúcsosodtak ki, a vitát Illyés írása indította el (*Veres Péter útja*), melyre Veres Péter kemény hangon

²⁶⁸ ILLYÉS Gyula, *Veres Péter útja*, Nyugat, 1941. 3. szám

²⁶⁹ NÉMETH László, *Szekfű Gyula: Mi a magyar*, Magyar Élet, 1940/4.

²⁷⁰ Oláh azzal vádolta a népi mozgalmat, hogy azért nem vesznek részt az új világrend építésében, mert osztálygyűlöletbe tévedtek. Vö: SALAMON Konrád, *A harmadik út kísérlete*, Budapest, Eötvös Kiadó, 1989, 201.

válaszolt. *„Külpolitikához nem szólhatunk, belpolitikához nem szólhatunk, de mert buzog bennünk a tettvágy... hát egymásnak megyünk, 'árulót' vagy 'tehetségtelent' kiabálunk egymásra... A 'történelem dübörög' a fejünk felett, s a magyar helyzetértést nem mondhatjuk ki. Toporgunk hát tétlenül, s egymásra vicsorgunk, mint farkasok az égő karám körül.”*²⁷¹

Veres Péter nem értette meg, vagy nem akarta megérteni Illyés üzenetét, aki – ha túlzásba esve is – olyan örök, öröknek hitt humánus alapértékekre hívta fel író társa figyelmét, melyeket az szem elől tévesztett. A másik oldalról szemlélve a vezér, a vezetés problémáját: Illyés nem érzékelte azt a minden pártot, mozgalmat érdeklő kérdést, hogy ki legyen a vezető? Holott Veres már a *Számadás* lapjain írt arról, hogy a parasztság megfelelő vezetők híján nem tud politikai egységbe kovácsolódni: *„Nekünk nem volt egy elismert vezérünk, nem volt Leninünk, akinek a bölcsessége és hősiessége magasan világítson felettünk.”*²⁷² A szervezett ipari munkásság előtt csak azoknak volt tekintélyük, akiknek 15-20 éves becsületes mozgalmi múlt állt a hátuk mögött. Ilyenek viszont kevesen voltak, hiszen a magyar munkásmozgalom fiatal volt még. A háború is ritkította a képzett pártemberek számát, az új tagok pedig a háborús proletariátus iskolázatlan rétegéből érkeztek. A parasztszocialista csoportok szintén felőrlődtek a háborús évek során, legjobb vezetőik elestek a fronton. Így sem forradalmi vezér, sem államférfi, de még csak jó párthivatalnok sem találtatott az agrárszocialisták soraiban.

Veres Péter elütötte az egész vitát azzal, hogy a cselekvésképtelenségre kárhoztatott magyar írók feszült lelkiállapotával magyarázta a helyenként személyeskedő vitát. Az állásfoglalások többségével is éppen ez volt a baj, hogy nem magáról a szövegről érkeztek, hanem a körülötte kialakult nézetkülönbségekről.

Így például Féja Géza a kiegyenlítés szándékával szólt hozzá a vitához, túl keménynek tartva Illyés bírálatát, ugyanakkor egyet is értett vele abban, hogy Veres Péter tanulmányírói munkássága felületes. *„A maga sajátos területén, a tapintható valóságon túllépő író kapkod, az idegen légkörben egyensúlyát veszti, nyilván ezért dülleszti szüntelenül mellét s üti fejét egyre magasabbra.”*²⁷³ – írta Illyés. Kodolányi Féja hozzászólásának „nemes állásfoglalását” minősítette, Németh László viszont Illyést üdvözölte, hiszen hét esztendővel azelőtt ő maga is a paraszti tehetséget megrontó mértéktelen parasztimádat ellen szólt. Ugyanakkor felveti a lehetőséget, hogy Illyés

²⁷¹ Veres Péter válasza Illyés Gyulának, Magyar Út, 1941. március 6.

²⁷² VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1955, 255.

²⁷³ ILLYÉS Gyula, *Veres Péter útja*, Nyugat, 1941/3.

bírálata olyan lavinát indíthatott el, amely Veres Péter fejére fog omlani, „*a nagyrabcsüült író útját egy rossz lépés után elállni szép, bár többnyire fölösleges.*”²⁷⁴ Németh jó érzékkel meglátta azt, amit Illyés szeme elől elfedett a literátori szereptudat: Veres nem diktátorokat akar nevelni, de tisztában van azzal, hogy a parasztságot a belőle származó vezetők nélkül nem lehet kiemelni a nyomorúságból.

A vitát Cs. Szabó László *Mérleg* című esszéje egészítette ki, mely egyúttal a népi irodalom addigi eredményeinek összefoglalása, értékelése is.²⁷⁵ Leszögezi benne, hogy a népiek páratlan irodalmi teljesítményt nyújtottak, ám politikailag csődbe jutottak a politikai-ideológiai nézetkülönbségek, a háborús hangulatú európai közérzés és az államhatalom ellenséges magatartása miatt.

Persze külső kommentárok is kísérték a vitát, például K. Havas Géza a Népszava egyik cikkében²⁷⁶ egyenesen kifigurázta Illyés és Veres párbaját, ez utóbbiról pedig megállapította, hogy az okos emberből okoskodó, a tanult emberből tudálékos lett, a harcosból vezérkedő, a szocialistából cezaromániás. A kommunisták közül Nagy István elégedetlen volt magával a bírált művel, Darvas József viszont üdvözölte, mert szerinte a könyv foglalkozik a magyarságnak minden alapvető kérdésével.²⁷⁷ Korántsem volt ilyen jó véleménnyel Veres Péterről és a népiekről az 1934 óta emigrációban élő kommunista ideológus, Révai József, aki a Márciusi Frontot támadta, mert az nem alakult párttá, illetve Veres Pétert faji miszticizmus terjesztésével vádolta. Erre a megtámadott azt felelte, hogy „*a biológiai és szociológiai tények egyformán örök valóságok, egymással való kölcsönhatásukban azonban a szociológiai tényezők a döntőek, ezek viszik a dinamikát a biológiai valóságokba is*”²⁷⁸ Vagyis éppen a faji (biológiai, azaz a náció minőségét érintő) tényezőket szorította háttérbe a társadalmi haladás (szocializmus) mögé. Válaszában azt is sugallta, hogy a zsidó származású szocialisták, kommunisták elvesztették erkölcsi hitelüket 1918-19-ben, ezért nem lehet szavuk a nemzeti egység megteremtésének kérdésében.

A Veres és Illyés közötti vita végül a két fél levélváltása és a nézetkülönbség fenntartása melletti elvbarátság kinyilvánítása után Illyés *Csizma az asztalon* című írásával zárult, amely a *Mit ér az ember, ha magyar?* ellenpárjának tekinthető, tanácsai a politikamentes társadalmi haladásra készítettek fel, politikai cselekvés helyett pedig új alkatot javasolt a társadalom többi osztályával és rétegével. A hatalom kérdésében ez a mű

²⁷⁴ SALAMON Konrád, *A harmadik út kísérlete*, Budapest, Eötvös Kiadó, 1989, 204.

²⁷⁵ Nyugat, 1941/7., 475–490.

²⁷⁶ K. HAVAS Géza, *Veres Péter tragédiája vagy Illyés Gyula komédiája?* Népszava, 1941. március 1.

²⁷⁷ SALAMON Konrád, *A harmadik út kísérlete*, Budapest, Eötvös Kiadó, 1989, 202.

²⁷⁸ SALAMON Konrád, *A harmadik út kísérlete*, Budapest, Eötvös Kiadó, 1989, 26.

sem tudott egyértelmű választ megfogalmazni, hiszen a politikai cselekvés szükségszerűen hatalommal jár, de Illyés szerint a néptől kapott, társadalmi ellenőrzés alatt álló hatalom vállalása nem egyenlő a hatalom megragadásával, amitől Veres Pétert óva intette.

Végezetül a kötetnek azon célkitűzését vizsgáljuk meg, amit akár nevelésnek is hívhatunk, hiszen Veres népvezéreket kívánt nevelni tehetséges parasztfiatalokból. A harmincnegyedik levél határozottan kijelenti, hogy „*Tökéletes nevelési rendszer nincs, és nem is lesz soha, hiszen a külső hatások alatt minden korszak gyermekei változnak, de a legbiztosabb nevelés a társas nevelés.*”²⁷⁹ Azaz: a kollektivista nevelés. Mert a paraszti tömegek igen nagy erőt képviselhetnek, ha van felettük megfelelő vezető. Vagyis az író visszajut gondolatmenetének kezdetéhez, a tehetségek kiválasztásához. „*Az ilyen kivételes tehetségek kiválasztódásához és kinevelődéséhez azonban állandó közösségi tapasztalatok, harcok lehetőségek, szabad mozgás szükséges.*”²⁸⁰

Mit ér a szöveg, ha átszerkesztik?

Meg kell említeni, hogy a fentiekben tárgyalt mű, a *Mit ér az ember, ha magyar?* egyes kompilált, válogatott leveleit a Magyar Élet Kiadó 1943-ban, Nemzeti Könyvtár című sorozatának egyik füzeteként adta ki *Látófa* címmel.

Ez a cím igen találóan utal arra, hogy Veres Péter már-már prófétai avagy pátriárkai hittel állt ki a saját eszméi mellett, feltétlenül a jövő által, a történelem által beigazolandónak vélte azokat. Egyúttal az ősmagyar hitvilágot idézte a látófa kifejezéssel, metaforával, melyre felkapaszkodva a szegénylegények megláthatják a saját jövőjüket, persze a szerző útmutatása mellett.

A korábbi, teljes változat 1940-ben Püski Sándor kiadásában jelent meg, kiadója a Magyar Élet volt. Ennek a szervezetnek létezett egy folyóirat-változata is, ami 1938-tól a népi írók egyik legjelentősebb orgánuma lett. A háttérben a Magyar Közösség állt: a szervezet a nemzetért való áldozatvállalás jegyében jött létre, és minden hazafias ügyet támogatott mind anyagilag, mind erkölcsileg.²⁸¹ Politikai célzattal alakult ugyan, de nem rendelkezett konkrét elképzelésekkel, így eshetett meg, hogy a népi írók koncepciója felé fordult, ez ugyanis részben egyezett az ő középosztályi elképzeléseikkel. 1938. május 21-

²⁷⁹ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 202.

²⁸⁰ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n., 203.

²⁸¹ SALAMON Konrád, *A harmadik út kísérlete*, Budapest, Eötvös Kiadó, 1989, 84.

én a *Magyar Élet* a szegedi Tisza-szállóban megtartotta első irodalmi estjét, ahol Fitos Vilmos,²⁸² a lap szerkesztője összefoglalta elképzeléseit. Alapvető elvi állásfoglalása a magyar fajiság gondolatának megvallása volt, ami azt jelentette, hogy egyaránt elutasította a német és a zsidó befolyásnak még a lehetőségét is. A magyarságot csak teljes belső szervezettség, szolidaritás mentheti meg – folytatta –, ennek érdekében új és magyar középosztályt követelt a parasztságnak a felszabadításával. Közösséget vállalt a hárommillió magyar koldussal, innen eredeztette a lap szociális tartalmát.

Látható, hogy a *Magyar Élet* antiszemita, konzervatív magyarsága (Fitos azt is hangsúlyozta, hogy vezető rétegünk nagyrészt idegen, azaz zsidó, vagy habsburgiánus német) és Veres Péter faji szocializmusa, magyarságtudata között azért van különbség. Igaz, hogy a lap fő eszmei mondanivalóját a legtöbbet foglalkoztatott munkatárs, Kodolányi János, az eredeti népi kultúra megújító erejének hangoztatója határozta meg, azonban a már említett 1938-as események következtében a népi gondolat lappangani kényszerült, így a *Magyar Élet* is jobbra tolódott. A körülötte csoportosuló, s 1938-tól újra előtérbe kerülő középosztályi értelmiség viszont nem rendelkezett megfelelő politikai tájékozottsággal, eszmei határozatlansággal jellemezhetjük az általuk képviselt „jobboldali népiséget”.²⁸³

Vizont éppen ebből a határozatlanságból kifolyólag akadtak olyan Közösség-tagok is, akik az akkor még erősödő, ám annál inkább határozott tervekkel fellépő jobboldal felé orientálódtak. Matolcsy Mátyás személye erre a legjobb példa (Ignotus Pál kormánystipendiumos földosztónak nevezte őt), aki a folyóirat főszerkesztőjeként kezdetben egy radikális társadalmelemzésből kiindulva remélte az avult társadalomállapotok megváltoztatását, később azonban már a zsidókérdést tette hangsúlyossá. Az ő tevékenységét ellensúlyozta Kodolányi János munkássága, aki tudásával és precizitásával mentes maradt az ilyen szélsőségektől. Ez a kétpólusú eszmeiség lehet az oka annak, hogy a Veres Péter-szövegnek két változata is létezik, tehát kizárólag ideológiai okok hívták életre a második szövegváltozatot.

A *Magyar Élet* a könyvkiadásban is részt vett, ennek egyik bizonyítéka az elemzett szöveg. Püski Sándor azonban a *Magyar Élettől* teljesen függetlenül tevékenykedett: 1938-ban nyitotta meg könyvesboltját, ezzel egy időben kezdte működését a *Magyar Élet* könyvosztálya is, a két vállalkozást együtt hirdették, mert a közös név erkölcsi, politikai

²⁸² Fitos Vilmos (1913– 2000) 1933-ban lépett be az Árpád Bajtársi Egyesületbe, a Turul Szövetségen belül a népi ellenzéki szárny vezetője lett, több mint 100 zenei és irodalmi estet rendezett annak érdekében, hogy támogassa a népi gondolatot.

²⁸³ SALAMON Konrád, *A harmadik út kísérlete*, Budapest, Eötvös Kiadó, 1989, 91– 92.

tőkét jelentett, illetve az előfizetők, vásárlók részbeni azonossága anyagi hasznot is hozott. Ezzel együtt Püski kihangsúlyozta, hogy visszautasít bármiféle szellemi irányítást vagy tőkeinjekciót a *Magyar Élet* részéről. Az általa kiadott kötetek döntő többsége tanulmány, szociográfia, esszé, vagyis a népi gondolat tudatos vizsgálata, elemzése. Ezek közé tartozik többek között Veres Péter könyve.

Igaz, hogy ebben is a Szerb u. 17. szerepelt kiadóhivatalként, ahol Püski megnyitotta később legendás találkozóhelyé, szellemi műhelyé vált könyvesboltját, de a nevét már nem adta ehhez a füzethez, amelynek már a formátuma, minősége is kétségébresztő.

A második változat, a *Látófa*, ami szintén a *Magyar Élet* kiadásában jelent meg, jócskán eltér az eredeti kötettől. Ezt már a kivitel is bizonyítja: a fedőlap grafikájának motívumvilága ősi magyar vallási képzeteket idéz, a látófa ugyanis olyan alkalmatosság, amire felkapaszkodva az arra hivatottak megláthatták a jövőt, az ábra metaforikusan a szerző által felvázolt jövőképre utal. Emellett ott láthatjuk a kettőskeresztet is, valamint a Nemzeti Könyvtár feliratot: e két elem feltétlenül arra a gondolkodásmódra utal, ami a jobboldalisághoz kötődött ezekben az években. A válogatás az eredeti szöveg levelei közül célzatos, kizárólag a harsogó magyarságtudatot igyekszik erősíteni, a gondolati tartalmakat messze maga mögött hagyja, legfőbb szempontja a könnyű befogadhatóság, részben a terjedelem, részben pedig a tartalom révén. Megváltoztatták az eredeti szándékot is, mert Veres magyarázata szerint az igazi cím a *Mit ér az ember, ha paraszt?* lett volna, vagyis saját társadalmi rétegről írt, nem pedig nacionalizmusról. A terminológia persze elavult, elkopott, de a kor gondolkodásában ezek a szavak használatosak voltak. Maga a szöveg nagyrészt hű az eredeti kiadáshoz, betűről betűre megegyeznek a kiragadott fejezetek a teljes szöveggel, de akad néhány kivétel.

A *Népdalainkról* című levél utolsó szakasza lemaradt a kompilációban megjelent változat végéről, ugyanis a népdalokban rejlő érzékiségről szólt, s ez valószínűleg a válogatás céljával sem egyezett meg, de az is lehet, hogy a cenzúra nem engedte hasonló tartalmak megjelentetését. Nézzük a szövegeket! A *magyar képzőművészetről, ami nincs* című fejezetből csak egy bekezdés maradt ki, ami a polgári, individualista festészetet, annak is giccses, merev, sematikus népiességét ítéli el, mert ezek „nem élték át lelkiileg a magyar közösséget”. E szövegkurtításnak két oka lehet: az egyik, hogy a *Magyar Élet* jobbszárnya, nagyrészt kis- és középpolgárok magukra nézve sértőnek találhatták ezt a feltételezést, mármint hogy ők nem élték volna át ezt a lelki élményt, a középosztály egyébként is tabu lehetett a korban, mert a szöveg eredeti kiadásából kimaradt a 9. levél,

ami pont a középosztályról szólt volna, nagy valószínűséggel kritikusan. A másik ok talán az lehetett, hogy a Magyar Élet és annak egész tevékenysége mögött egy, akkor még titkos, földalatti szervezet, a már említett Magyar Közösség állt, akik még így, köznévi értelemben sem akarták nyomtatva látni az elnevezésüket, kizárólag a Honszeretet Egyesület égisze alatt működtek.

A *Látófa* utolsó fejezetéből kimaradtak a következő sorok: *„valami olyasmiket mondtam itt el neked, vagy sejtettem meg veled, amit a hatalmon levők sohasem tanítanak nyilvánosan, se könyvekben, se iskolákban, mégis megtanulnak sorba mind. Részint a hatalom birtokában személyes tapasztalatok és gondolkozás útján, részint egymástól négy szemközti tanácsok, vagy csak egyetértő és megértő szemvillantások útján.”* Veres szemszögéből nézve a könyv megírásának szándékát igazolta ez a két mondat, ugyanis a parasztfiatalokat szerette volna megtanítani a hatalom gyakorlásának mikéntjére, ha lehetőségük nyílik erre. A regnáló hatalom (1943-ban vagyunk) természetesen nem vette jó néven, ha bárki ilyesmiről beszélt, talán ezért kellett ilyen árat fizetni a szöveg újbóli kiadásáért. Még ha a szerkesztő nem is akarta ennyire megnyirbálni Veres Péter munkáját, kénytelen volt: ezt jelzik a borító hátoldalán olvasható sorok, melyek szerint a Nemzeti Könyvtár mentesült bizonyos törvényi kötelezettségek alól, ellenértékként azonban olyan kiadást vártak el a törvényhozók, ami igazodik az elvárásokhoz. Ezért maradt ki a következő mondat is: *„Úgy jártak velem, mint a parázna úrhölgy, aki szabadosan viselkedik, meztelenül járkal néger szolgája előtt, mert eszébe se jut, hogy a néger is ember, sőt, hogy az is férfi.”* Két hibát is vétett benne írója: egyszer paráznaságról beszélt, ami egy prűd, konzervatív, önnön fensőbbiségét bizonygató hatalom számára nem létezik, másodsor pedig a fajelmélet ellen szólt. Még nagyobb bünt követett el az a rövidke mondat, amely a rátermett vezetőről szóló passzushoz hozzáteszi: *„Eddig nem voltak ilyen vezetőink.”* Az 1940-ben papírra vetett szavak 1943-ban a cenzúra előtt már nem állták meg a helyüket, ki is töröltettek. Továbbá: *„Már láttak a mieink liberális képmutatókat, függetlenségi képmutatókat, keresztény nemzeti képmutatókat és újnacionalista képmutatókat is.”* Szükségtelen további példákat sorolni, eleget mond a tény, hogy ez a mondat szintén elsikkadt a háborús évek sűrűjében.

Parasztors, magyar sors

A füzet a Magyar Élet kiadásában jelent meg 1943-ban, a Magyar Társadalomtudományi Kiskönyvtár sorozatban, aminek az elnevezése is sejteti már, hogy nemcsak tanulmányról, de tudományos jellegről is beszélhetünk a sorozat kötetei kapcsán, elvégre a szociológia, illetve a magyarságtudomány, a hungarológia, mint a társadalomtudományok két, igen progresszív ága az olvasóközönség fokozott figyelmére tarthatott számot. Veres Péter eme rövidebb írásában ez a kettő keveredik, a parasztság létkörülményeinek, életmódjának további elemző bemutatása mellett (amit az előző évben a széppróza területén is megtett *Szűk esztendő* című regényével) a magyarság jövőjéről gondolkodik, s a jövő zálogául egy új társadalmi rendet jelöl meg. Ebben a sorozatban olyan kötetek sorakoztak fel Veres Péter munkája mellett, mint Jócsik Lajos *Iparra magyar!* című füzete, ami a magyar és idegen ipar viszonyát, történetét vizsgálta, a negyedik rend, a magyar munkásság kialakulását követte nyomon, az iparosodást kelet-európai parancsként, egyetlen fejlődési alternatívaként értelmezte, illetve Kerék Mihály *A magyar föld* című írása, amely paraszt és föld meglazult kapcsolatának diagnosztizálása mellett a birtokmegosztás és az agrárproletariátus kérdésével, valamint megoldási lehetőségekkel foglalkozott.

A kiadó tájékoztatója szerint nem azzal a céllal indította a sorozatot (melynek szerkesztője is Veres Péter lett), hogy a magyar nép társadalomtudományi tájékozatlanságát néhány füzet közrebocsátásával egy csapásra megszüntesse, inkább csak a munkásokat, parasztokat, diákokat próbálta meg tájékozottabbá tenni, hogy azok cselekvő emberekké nevelődhessenek. Éppen ezért a füzetek vilásképe nem egységes, ennek legjobb példája az ipar és a mezőgazdaság hegemoniájának eldöntetlensége, de nem is ez volt a cél, hanem a népiek legjobbjainak megszólaltatása egy-egy sarkalatos kérdésben, még akkor is, ha azok nem szaktudósok.

Veres Péternek ebben a kötetében már észre lehet venni a parasztimádat, a parasztkultusz elévülésének kezdetét: igaz, számos gondolatot ismétél, átvesz korábbi köteteiből, továbbra is elutasítja a polgári értékrendet, s a parasztságot teszi meg a faj egyetlen biztosítékává. Ugyanakkor érzékeli, hogy a népi mozgalom ereje megtorpant, tehát annak a folyamatnak a vége, ami 1939-40-ben elkezdődött, nevezetesen a reformmozgalmak, ezen belül is a földkérdés megoldásának, megoldhatóságának reménytelen lezárása, immáron Veres Péter számára is nyilvánvalóvá vált. Éppen ezért a

füzet tagolása a múlt-jelen-jövő hármasságot követi, s természetesen a múlt lett a paraszti rend őrzőjévé, olyan korszakká, ami viszontagságokkal telt, mégis bizonyos fokú szabadságot biztosított a földműves számára. Viszontagságos volt a parasztság néhány évszázados múltja, mert a zsellérek alkották legnagyobb tömegét, a nincstelenség volt a leggyakoribb vagyoni állapot, a bérvizonyokat Veres egy zsellérmondással érzékelteti: *Egy dénár, két dénár, néked semmi sem jár.* Mindezek ellenére ezt a nagyszámú, a társadalom zömét kitevő réteget jelöli meg a magyar föld, a Kárpát-medence igazi meghódítójának, mert ezer éven át ők tartották meg ezt a földet a magyarok szállásának, az ország védelméhez, építéséhez is ők adták az erőt, a vért, ezekből a letagadhatatlan tényekből, érényekből vonja le a következtetést Veres Péter a jövőre nézve, hogy csakis erre az ezeréves kultúrára lehet építeni.

A jelent már jóval sötétebb színekkel festi, általános testi-lelki leépülést lát a parasztság soraiban, a népi kultúra degradálódott, keveredett a nagyvárosi „kultúrmoslékkal”, egy túlszabályozott társadalmi rendet érzékel, amely nem engedi már meg a szabad ridegparaszti életformát, csak a polgárit. A múlt romantikájának helyébe a jelen realitása lép, emiatt borúlátó a jelenről szóló fejezet alap gondolata: *„A mi világunk már nem kedvez a mesének. Túlkomor, túlszigorú, amellet pedig túlszámító, túllüzletes.”*²⁸⁴

Összehasonlítja a jelent a múlttal, különösen a társadalom vezető rétege és a parasztság kapcsolatát kiemelve: jobbagyidőkben nem történhetett meg, hogy az úr kezét fogjon a paraszttal, most azonban megesik, különösen választások idején. *„Némelyiknek közülünk még választójoga is van és arra szavazhat, akire akar, azok közül a jelöltek közül, akik fellépnek, s akiről sohasem tudjuk, hogy kifélek s honnan szerzik azt a sok pénzt, ami a választásra kell.”*²⁸⁵ Van a parasztságnak némi szervezkedési joga is, beiratkozhat bármely pártba, szövetkezetbe, amelyet a kormány engedélyezett, s ott meghallgathatja azokat az elnököket és titkárokat, akiknek hivatásuk, hogy a parasztokat a világ folyásáról és a nemzet dolgairól tájékoztassák. Az irónia eszközét félretéve a szerző inkább arról szól, amit egy valós eset kapcsán tapasztalt, s kiábrándító hatást gyakorolt rá. Egy kortárs értelmiségi fiatal hozzá írott levelét idézi, amiben többek között egy egyetemi hallgatóról esik szó: a lány (akinek szülei „jobb körökhöz” tartoznak) vidéki tanyájukon nyaralt, s mivel parasztrajongó és „népies” világ van, megfigyelte a parasztokat, cselédjeiket, munkásaikat. Hiába szereti őszintén a hazáját, hiába „lelkes nyilas”, kedvetlenül és elutasítóan nyilatkozott a megfigyeltokról, mert azok „Isten furcsa állatkái”, ember legyen,

²⁸⁴ VERES Péter, *Parasztors, magyar sors*, Budapest, Magyar Élet Kiadás, é. n., 23.

²⁸⁵ VERES Péter, *Parasztors, magyar sors*, Budapest, Magyar Élet Kiadás, é. n., 24.

aki kimozdítja őket tudatlanságukból, tompaságukból és ravasz lustaságukból. „*Vagyis a kisasszony szerint a parasztok elveszett emberek, akikből már sohasem lehet igazi művelt és öntudatos embereket faragni...*”²⁸⁶ A levélíró elpanaszolja a nagybácsiját is, aki kitűnő mintagazda, tanyán él, s szintén azon az állásponton van, hogy a parasztok nem szeretnek dolgozni, mert a kormány elrontja, elkapatja a parasztokat a sok politikával, a földreformígéretekkel, az ingyen segélyekkel, a választójoggal.

A levél bemutatásával Veres Péternek az volt a célja, hogy a parasztságról kialakult kedvezőtlen, sokszor sematikus elképzeléseket mint balítéleteket mutassa meg. Ez is a nézőpontváltás eredménye, amit Féja annyira méltatott a népi tanulmányírásról szólva: többé már nem a szobatudós álláspontjával szembesülhetünk csak, hanem a parasztság egy képviselőjének véleményével, nem teória alkotásával, hanem a tapasztalat forrásából merített élményanyaggal. Veres Péter egyébként is erősen kritizálta a polgárság, különösen a városi polgárság életmódját, szemléletét, világlátását, szerinte a polgári emberértékelés hamis és igazságtalan, tehát közösségellenes, s így nemzetellenes is. Tegyük hozzá, hogy az ő emberértékelése is igaztalanak bizonyult, hiszen az a fajta nemzetfogalom, amit kialakított a *Mit ér az ember, ha magyar?* lapjain, meglehetősen kirekesztő jellegűnek bizonyult, többek között a polgárság nagy részét sem tartotta méltónak a nemzethez tartozásra. A parasztot szerinte mindenki lenézi, még a hazafiságukra oly büszke jobboldali mozgalmak is, holott csak másféle tudása van, mint amit a városi polgárság foglalkozása megkíván.

Ez a lehangoló állapotrajz részben igaz volt, hiszen még a népi táboron belül is akadtak olyan gondolkodók, akik a parasztságot veszendő emberfajtnak látták, mit például Erdei Ferenc. Erdei a *Futóhomok* lapjain a paraszti állapotot úgy látta, mint átmenetet egy primitív állapotból a polgárosodás felé, a paraszt civilizálódni akar, hajlandó felcserélni saját kultúráját mással, magasabbal, általánosabbal, vagyis merőben mást gondol a parasztság mentális állapotáról, mint Veres Péter, aki a paraszti kultúrát egyedülálló, s egyedül követendő példának, megbecsülendő kincsnek tartotta. Erdei sötét színekkel ecseteli a parasztságról alkotott képét: a halál árnyékában, sorsukba belenyugodva élnek, menekülnek a termelőmunkától, egykézük a paraszti életforma válságát jelzi, egyenesen dekadens, dísz és szépséget kedvelő rétegnek tartja őket, és persze elítéli a paraszt-reneszánszt, mert az pusztán üzlet, nem művészet. Ezen az értékelésen nem kell csodálkoznunk, hiszen Erdei már a parasztságnak abból a

²⁸⁶ VERES Péter, *Parasztsors, magyar sors*, Budapest, Magyar Élet Kiadás, é. n., 25.

polgárosodott rétegeből származott, amely a Duna-Tisza közén a bihari állapotokhoz képest időutazásszerű ugrást hajtott végre a termelés, az eladás, a vagyonosodás szintjén, s már rég elfeledte a nyomornak azokat a reflexeit, amiket a parasztságban annyira kárhoztatott. Ki is szakadt őseinek közegéből, érthető hát az agrárközgazdász és a balmazújvárosi gazdálkodó parasztíró véleményének éles szembenállása.

Veresről azonban tudjuk, hogy a parasztvezér és az író szerepébe egyaránt bele tudta magát élni. Parasztpolitikus akkor, amikor a magyar parasztságnak misztikus, ősi eredetű önértéket tulajdonít, s ezt az önértéket azonosítja a magyarság originális értékeivel. S író akkor, amikor a paraszti világot olyannak ábrázolja, amilyen valójában - vagy amilyen volt valamikor. Parasztpolitikusként azonban kénytelen elismerni, hogy a nép igenis nevelésre szorul, mert nincs „világnézete”. Az irodalmat, az irodalmi műveket pedig, amit Veres a népnevelés egyik lehetséges eszközének tart, „... *a parasztság nagy többsége, az osztálytudatlan földmunkások, cselédek és középparasztok sehogyan sem nézik. Egyszerűen nem is tudják, mi az irodalom, tehát a szerepét, a tudattartalmat átalakító funkcióját sem ismerik... A szellemiségük közös: paraszti és passzív.*”²⁸⁷

Mivel a múltban és a jelenben Veres Péter nem talált számottevő pozitívumot, a jövőnek szentelt nagyobb figyelmet, ami természetesen a terjedelemre is kihatással volt, az első két fejezet csupán bevezetés-jellegű, mind a szöveg terjedelmét, mind a tartalmát tekintve.

A lényegi mondanivaló a jövőről szóló fejezetben található, s ezzel további igazolását kaphatjuk meg annak az állításnak, mely szerint Veres Péter politikai tárgyú szövegeinek legfőbb célkitűzése a jövőkép kialakítása a parasztság és a magyar nemzet számára. Ugyanakkor a lassan múló korszellem is megjelenik, hiszen a parasztrajongás divatja az 1930-as évekre volt jellemző igazán, azóta számos gondolkodó szellemi horizontját elsősorban a parasztság jövőképeinek felvázolása foglalta el. Veres Péter általános emberi hivatást tulajdonított a parasztságnak, hiába hirdették a parasztkultusz ellenzői, hogy pusztulóban a parasztság. Annyit elismert, hogy valóban egyre kevesbedik a parasztság az egész világon, bomlóban ez az életforma, megindult a parasztfiatalok „pályaelhagyása”, a városba áramlás, az ipar felé fordulás, azonban evidencia, hogy továbbra is meg kell termelni az élelmet, így hát nem pusztulásról, hanem átalakulásról van szó. „*Mint szilárd igazságot mondhatjuk ki, hogy a földön mindig lesz annyi paraszt, amennyi az emberiség kenyere és ipari nyersanyagát termeli.*”²⁸⁸ Ennél tovább is megy,

²⁸⁷ VERES Péter, *Ember és írás*, Budapest, Bolyai Akadémia, 1941, 86.

²⁸⁸ VERES Péter, *Parasztsors, magyar sors*, Budapest, Magyar Élet Kiadás, é. n., 31.

egy újabb nemzetfogalom felé, melynek legfőbb vonása az egymás iránti tolerancia, mert az előzőekben felvázolt negatív tapasztalatok után (lemondó vélemények a parasztságról) megállapítja, hogy a népjellem különböző emberi tulajdonságok összessége, s ezek közt bizony lehet kedvezőtlen is. Védekezik népe nevében a vádak ellen, mondván: a közösséget úgy kell szeretni, ahogy van, az egészet. Ugyanakkor Veres elítéli a parasztrajongókat is, akik szembeállítják a tiszta falut a bűnös várossal, akár Ninive, akár Babilon példáját emlegetve, bár ezen a ponton némileg szembehelyeződik nem is oly régi önmagával.

De nem igazán e szempontok igazságértéke fontos számára, hanem az, hogy melyik legyen a közösség uralkodó eszméje, ami egységessé teszi a magyarságot? A parasztságnak ezért az általános emberi hivatásán, a termelésen, a nemzetfenntartáson túl van egy külön magyar hivatása is: csak ő teheti magyarrá a nemzetet – véli. Veres itt visszakanyarodik a *Mit ér az ember, ha magyar?* koncepciójához, miszerint a parasztság hordozza magában az igazi népi lelkiséget, vagyis a magyar jellem egyenlő a parasztság, az alföldi ridegparasztság karakterével. A parasztság soraiból kerül ki a többi társadalmi réteg utánpótlása (a már említett társadalm szerkezeti, foglalkozásszerkezeti változások miatt), érthető hát, ha sokan a magyarság jövőjét a parasztság megmentésében látták.

A sokféle eszmei irányzat közül két fővonalat említ a kötet: akik a parasztsággal együtt, és akik a parasztság nélkül akarják megváltoztatni a paraszti sorsot. „*Vannak ugyan itt-ott még azokból a kényelmes óliberálisokból és ókonzervatívokból, akik szerint hagyni kell a dolgokat úgy, ahogy vannak, mert ha beleavatkozunk, még rosszabb lesz.*”²⁸⁹ Az „ókonzervatívok” a háziiparban látták a megoldást, földet és jogot nélkülözve. Az „őszinte nacionalisták” (mint Erdei Ferenc) a polgárosodásra szavaznak, Makó, Kecskemét, Cegléd példájára hivatkozva, ahol évszázadok alatt olyan termelési, eladási rend alakult ki, mely lehetővé tette a polgárosodást. Ez a folyamat azonban csak a parasztság egy részét érintette, jogosan vetődhet fel így a kérdés, hogy mi lesz hát azokkal, akik tulajdon nélkül maradtak? További megoldási lehetőség a kisüzem vagy a nagyüzem kérdése, ami inkább a termelési mód felől közelíti meg a problémát. „*Ebből azonban nem az következik, hogy éljen a nagybirtok, vagy le a kisbirtokkal, hanem az, hogy messzebb kell néznünk.*”²⁹⁰ Mert Veres szerint földkérdés megoldása lenne a legszükségesebb lépés.

A társadalmi robbanás elkerülése érdekében a 30-as évek során két szerény kísérlet történt a földkérdés rendezésére, az első az 1936. évi telepítési törvény volt, amely 25 év

²⁸⁹ VERES Péter, *Parasztsors, magyar sors*, Budapest, Magyar Élet Kiadás, é. n., 44.

²⁹⁰ VERES Péter, *Parasztsors, magyar sors*, Budapest, Magyar Élet Kiadás, é. n., 47.

alatt 34-35 ezer 8-10 holdas életképes gazdaságot, családi kisbirtokot akart létrehozni, s emellett támogatta volna a kishaszonbérletek kialakítását is. A végrehajtás azonban igen vontatottan indult, s csak 1939-ben, a második zsidótörvény elfogadása után gyorsult fel, amelynek keretében mintegy 5 ezer zsidó birtokost köteleztek több mint 400 ezer hold föld átengedésére.²⁹¹ A másik terv sokkal nagyobb földmennyiség szétszétlását célozta meg, ám a háborús körülmények megakadályozták véghezvitelét. Mindkét törvény a családi kisüzem kialakítására tett kísérletet, ám azt vitathatjuk, hogy 8-10 holdnyi földterület az adott körülmények között vajon elegendő lett volna-e egy átlagos család megélhetésének biztosítására. Mindenesetre Veres Péter a *Parasztors, magyar sorsban* 20 holdas gazdaságot tekint mintának. A kisüzem-nagyüzem vita persze nem a kor terméke volt, hiszen Marx egyik tétele nyomán indult meg a két lehetőség híveinek eszmecsereje. A polgári radikálisok (Jászi Oszkár köre) a földosztás mellett voltak, mert az megszünteti a kapitalizmust, s annak visszaéléseit, mint például a latifundiumot, a régi Magyarország szimbólumát. Dániel Arnold²⁹² Kautsky és David vitájában az utóbbi mellett döntött, az országot törpebirtokos-szövetkezeti állammá alakította volna, mert az agráriumra nézve nem tartotta kötelező érvényűnek azt a marxi tételt, mely szerint a kisüzem szükségszerűen alulmarad a nagyüzemmel való vetélkedésben.²⁹³

A már említett Kerék Mihály az agrárius jobboldal képviselőjeként szintén részt vett a vitában, bár ekkor már a náci földbirtok-politikai tervekhez vonzódott, amely ugyan idealizálta a paraszti életformát, de a gyakorlatban nem osztott földet. Kerék ezért inkább a telepítést szorgalmazta, Kovács Imrével együtt állították, hogy a kisbirtok (relatív) többet tud produkálni, a nagybirtok pedig kevesebb embernek képes munkát adni. A vita tehát a kisüzem, a kisbirtok javára látszott kedvezni, megjegyzendő, hogy Veres Péternek ebben a kérdésben még nem volt véleménye, avagy nem nyilvánította ki tervezet formájában. Írásaiból az tűnik ki, hogy a kisüzem mellett tette le voksát, a parasztság földigényét pedig földosztás útján elégítette volna ki.

Veres Péter szerint azonban messzebb kell néznünk ettől, vagyis a teoretikus gondolkodástól, mert nincs több elpazarolni való magyarság, a történelmi helyzet szorítása gyakorlati megoldást, elsősorban iránymutatást követel.

Vannak a jövőnek is emberei – fűzi tovább gondolatait –, akik szintén különböző tervekkel lépnek elő, leginkább a politika síkján. Az „újliberálisok”(az urbánusnak

²⁹¹ ROMSICS Ignác, *Magyarország története a XX. században*, Budapest, Osiris Kiadó, 2005, 200.

²⁹² Dániel Arnold szociológus (1878– 1957) a század első évtizedében részt vett a szociáldemokrata mozgalomban, 1905– től az agrárprogram kidolgozásának egyik fő szorgalmazója.

²⁹³ GYURGYÁK János, *Ezzé lett magyar hazátok*, Budapest, Osiris, 2007.

nevezett mozgalom egyik szárnya) a fejlődés könyörtelen hívei, mentsváruk a gép és a józan ész, viszont a természetes szelekció elvét vallják, vagyis „hulljon a férgese”, a fejlődést a népszerűség csökkenése árán is elfogadnák. „*De mi lehet a mieinkből? Hova menjen, akinek itt nem jut elegendő föld a polgári élethez?*”²⁹⁴ Veres Péter őszinte marxista módjára vallja, hogy ennek a technokrata, gépi paradicsomnak a legfőbb akadálya maga a kapitalizmus, hiszen a különböző fejlődési fokon álló társadalmak előbb-utóbb pusztító háborúba kezdenének egymással, tehát ez az elképzelés nem fog megvalósulni.

A másik elképzelés a jobboldalé (Veres Péter szóhasználatában: a fasisztáké), de ők ez idő tájt sem adtak világos, érthető agrárprogramot, csupán a frázisok szintjén. Itt-ott polgárellenesek, ugyanakkor polgári parasztbirtokokat, 50 és 100 holdas paraszthitbizományokat terveztek, egyik vezér a kisüzemi, másik a nagyüzemi termelést hirdette. A nemzetiszocialisták átvették a népiektől a szociális programelemeket, például az *Ököl* című lap a termelési eszközök fokozatos szocializálását, a nagybirtok felosztását, a nagytőke államosítását, a kollektív gazdálkodást hirdette,²⁹⁵ miközben ezekről elenyésző gyakorlati tudással rendelkezett. Illyés Gyula hasonló tapasztalatokról számolt be korábban az Új Szellemi Front és Gömbös Gyula közötti megbeszélés után. 1935. április 24-én (a találkozó április 16-án, más adatok szerint 12-én zajlott le) így írt a *Magyarországban*: „*jelszavaink jórészét a kormány hivatalos programjában láttuk viszont.*”²⁹⁶ Szálasi csak egy általános ideologikus kijelentést tett, hogy a földet kell adni a parasztnak, helyette Matolcsy Mátyás (a Magyar Nemzeti Bank jelenlegi elnökének távoli rokona) dolgozott ki egy viszonylag elfogadható programot. Szerinte a jövedelem-eloszlás problémája átfogó földreform nélkül nem megoldható, de sem a nagybirtok, sem a földosztás következtében létrejövő törpebirtok²⁹⁷ nem képes a fejlődés útjára lépni. Matolcsy 500 holdban maximálta volna a birtokok méretét, felülvizsgálta volna a hitbizományi birtokokat, telepítést és tagosítást javasolt, de mindezek a programpontok nem jelentettek újdonságot, a népi és a szociáldemokrata javaslatok kompilációjának tekinthetők.

A szocialista mozgalom ekkor igyekezett kilábalni a válságból. A nyilasok támadásai mellett a zsidótörvények következtében vezetőcsere történt a szociáldemokrata pártban, ezért a politikai befolyásuk jócskán lecsökkent, a szakszervezetekre korlátozódott az érdekérvényesítés képessége. Ilyen körülmények között a parasztság jövőjéről sem

²⁹⁴ VERES Péter, *Paraszsors, magyar sors*, Budapest, Magyar Élet Kiadás, é. n., 48.

²⁹⁵ GYURGYÁK János, *Ezzé lett magyar hazátok*, Budapest, Osiris, 2007, 256.

²⁹⁶ MONOSTORI Imre, *Beszélgetés Illyés Gyulával*= MONOSTORI Imre, *Próbafűrésok*, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 1997, 63.

²⁹⁷ A korábbi földosztások révén előállt visszás helyzetek egyikét kitűnően ábrázolja MÓRA Ferenc *Földhözragadt János* című novellája

tudtak dönteni a szocialisták, ráadásul hiába ismerte a munkásság 60-70 éve a szocializmus tanait, a parasztság körében ez az eszmerendszer jórész ismeretlen volt. Létezett agrárszocialista mozgalom, de ennek sem volt közvetlen kapcsolata a nagy tömegekkel, ezen kívül a hatalom is ellenséges szándéknak tekintette, így hamar elszigetelődött, illetve beolvadt egyéb politikai kezdeményezések, csoportok, pártok közé. Veres Péter őszintén vallotta a szocializmus tanát, sőt, csak a szocializmus útját tartotta egyedül üdvöztőnek a nép számára, de azzal is tisztában volt, hogy a parasztság megmozdíthatatlan tömeg, közel kell hozzá kerülni, csak a soraikban mozogva lehet őket megnyerni egy új eszmének. Ezért javasolja népfrontpolitikát, vagyis a parasztság, munkásság és értelmiség szövetségét, hogy az utóbbi két réteg termékenyen befolyásolhassa a parasztság gondolkodásmódját.

Ehhez azonban a parasztságnak is belső egységre van szüksége, megfelelő elvek (demokrácia), politikai hagyományok alkalmazására, illetve egészséges politikai gyakorlatra. *„Dózsa, Rákóczi, Kossuth, Táncsics és Nagyatádi Szabó nevei egy-egy korszak parasztmozgalmait jelzik s bennük és általuk azonosul parasztság és magyarság, mai változtató akarát és történelmi hagyomány.”*²⁹⁸ A belső osztálytagozódás ugyanis lefojtja a biológiai dinamizmust, megrontja az erkölcsöt, ez vezetett a sokat kárhozott egykézéshez, illetve a szegénységhez. A megoldás Veres szemében a szocialista utópiának és terminológiának megfelelően az osztálytalan parasztság elgondolása, tehát a vagyoni eredetű, de erkölcsi, népesedési következményekkel járó különbségek megszüntetése. A húszholdas paraszt kisbirtokos és egy napszamos példáján keresztül igyekszik Veres Péter megvilágítani, hogy akinek földje van, az jobban megél, így az osztálytalan parasztság elmélete mellett a magántulajdon szükségességét hangsúlyozza, egyértelműen a kisüzem felé orientálódik, a kisbirtokosi szemléletet igyekszik elfogadtatni. Ez azonban csak egy lépés a földkérdés megoldásában. Végkövetkeztetése mégis az, hogy a parasztnak szövetkezniük kell, hiába ódzkodnak a szólásbeli közös lótól. 1943-ban megjelent recenziójában Veres megerősíti álláspontját Erdeivel szemben, aki az aprófalvas, tanyás gazdálkodást, mint a magyar múltból eredő településszerkezeti formát látta a jövő útjának.²⁹⁹ *„Én különben is más utópiát melengetek, s hiszem, hogy a jövő az én utópiámat teszi valósággá. Eszerint az apró pántlikaföldekkel és mozdulatlan nagybirtokokkal körülhurkolt apró falvaknak el kell tűnniök, egymásba kell olvadniok s dinamikus mezőgazdasági egységekké, termelő közösségekké kell alakulniok.”*³⁰⁰ Gyakorlati

²⁹⁸ VERES Péter, *Parasztors, magyar sors*, Budapest, Magyar Élet Kiadás, é. n., 56.

²⁹⁹ ERDEI Ferenc, *Magyar város*, Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.– T.

³⁰⁰ VERES Péter, *Ember és írás*, Budapest, Bolyai Akadémia, 1941, 143.

útmutatást azonban még nem ad Veres, inkább Erdei Ferencre és Kovács Imrére hivatkozik, akik ebben a kérdésben már jártasabbak voltak, írásaikban is többet foglalkoztak vele. Új életformát és új termelési formát hirdet, hogy a paraszti élet előnyeit és hátrányait mindenki egyformán kapja. A birtokos paraszt a vagyonából él, egykézlik, mert retteg a szegénységtől, a szegényparaszt viszont csak a munkaerejéből él, ezzel a marxi tőkés-munkás viszonylatra redukálja a paraszti egység gondolatát.

A termelést érintő gondolatok, az új termelési forma mellett az új életmód egyszersmind új életelveket is kíván. *„Ha a parasztság az emberiség és a nemzet őszanyaga, ha a nemzet a parasztságban él és szaporodik, akkor gondtalanabbá kell tenni, hogy ezt a hivatását valóban jókedvűből, illetve magától értetődő természetességgel teljesítse és ne kelljen kényszerintézkedésekkel, törvényekkel, rendeletekkel, írói sirlakkal és a papi prédikációkkal a köteleességteljesítésre kényszeríteni.”*³⁰¹

Veres Péter ezúttal is foglalkozik a probléma morális oldalával, bár ez irányú nézetei némileg demagóg, szájbarágós ízt kölcsönöznek az írás egyébként gyakorlatias szellemének. Az még illeszkedik a magyarság sorsproblémái adta keretekbe, hogy az utódnemzés, az alkotás, a munka, a művészet a magyar ember hivatása az életben, de a nőkérdésben tanúsított intoleranciája, egész pontosan a kapitalista termelési renddel történő azonosítása³⁰² már némileg bántó élt kölcsönöz elméletének. Elutasítja a feminizmus bármely formáját, még a női kenyérkeresetet is, mondván, az asszony a házi rabságból csak gyári rabságba kerülne, elfojtódának anyai ösztönei. Ezen a ponton ellentétbe kerül a szocializmus koncepciójával, hiszen az nagy figyelmet fordít a nők helyzetének megoldására, s amint azt az 1945 utáni évtizedek – tekintet nélkül szocialista vagy kapitalista termelési módra – igazolták, a női munkaerő aránya egyre emelkedő tendenciát mutatott. A parasztasszony és a városi asszony számára Veres Péter egyaránt a gyermeknevelést tartja elsődleges feladatnak, ezt kell szerinte megkönnyíteni, segíteni (hogy milyen kormányzati eszközökkel, arra nem tér ki), nem pedig dolgozni küldeni.

*„Utat hát az ösztönöknek, hadd kereshessék az emberek s köztük a parasztlak is mennél szabadabban, mennél tágasabb területen a boldogságot és a szépséget”*³⁰³ – a gondolatmenet végére érve ezt az általános emberi és állampolgári programot állítja fel Veres Péter, a vagyoni és az életfeltételeket korlátozó társadalmi feltételek javítását tűzi ki célul, így teljesebbé az örök törvény, a nemzet fenntartásának szakadatlan processzusa.

³⁰¹ VERES Péter, *Parasztsors, magyar sors*, Budapest, Magyar Élet Kiadás, é. n., 74.

³⁰² „Nincs értelme olyant követelni amit a kapitalizmus önmagától is megvalósít, t. i., hogy a nőket is munkára kényszeríti...” = VERES Péter, *Parasztsors, magyar sors*, Budapest, Magyar Élet Kiadás, é. n., 60.

³⁰³ VERES Péter, *Parasztsors, magyar sors*, Budapest, Magyar Élet Kiadás, é. n., 78.

Ez a gondolat, mármint az ösztönök felszabadításának szükségessége már felbukkant a *Szocializmus, nacionalizmus* lapjain, méghozzá azzal a céllal, hogy a biológiai szelekció érvényesülhessen, vagyis mindenki a neki megfelelő élettárrsal élhessen fajfenntartó ösztöneinek, így szolgálva a nemzet érdekeit. Ott és akkor, 1939-ben a fajelmélet hatása jóval erőteljesebben jelentkezett, míg itt, 1943-ban sokkal inkább esztétikai és morális kategóriák felé közeledett. Az *ösztön* kifejezés tartalma a boldogság, szépség, a közösség életébe vitt mozgás, próba, alkotás fogalmai által létrehozott jelentésmező irányába tolódott, Veres Péter leegyszerűsítette gondolkodásának folyamatát, a nacionalizmustól eltávolodott, a szocializmushoz közeledett. Felismeri, hogy a nacionalizmus, ami a németeknek faji egységet hozott, nálunk, magyaroknál csak újabb bomlasztó erőt jelentett, mert így „fajmagyarokra” és „asszimilánsokra” osztódott a nemzet, s így fokozottan kiszolgáltatottá lett a környező népek nacionalizmusával szemben. A javallat erre az „áfiumra” is a parasztság faji gyanakvástól mentes, egészséges gondolkodásmódjában rejlik, a népi, de nem a népies szemléletben.

A népiség pedig a szocializmussal párhuzamos fogalom, „*Viszont ez a szocializmus csak úgy hódíthatja meg eredményes összműködésre a magyar népet, ha népi életösztönét szabadjára engedi... Persze csak úgy, ha mint minden nép, a magyar is maga csinálja meg a saját szocializmusát.*”³⁰⁴

A múlt-jelen-jövő hármasságán túljutva az író olyan befejezéssel zárja le írását, amiben egyenesen a parasztolvasókhoz szól. Üzenete az, hogy a parasztság a magyar történelem eddigi menetétől eltérően a jövőben igenis cselekvő hozzáállást alakítson ki, ne csak passzívan szemlélje a dolgok menetét. Ehhez azonban – a *Mit ér az ember, ha magyar?* központi gondolatát, motiváló elképzelését felidézve – a parasztság sorai közül való tehetségekre van szükség, de nem mindegy, hogy ezek a fiatalok miképpen segítik saját népüket. Nem kell, hogy mobilizálódjanak, ne távolodjanak el a parasztságtól, ne legyen belőlük első generációs városi aktatologató, a parasztságot kell szolgálniuk, de úgy, hogy közben átalakítsák, változtassák meg gondolkodásmódját. A tehetséges emberek az újjászületéshez kellene, szóval és tettel, életük példájával hassanak a paraszti tömegekre. Saját példájára utal ezzel Veres, de a feladat végrehajtását már a jövő nemzedékre bízta. Arra hivatkozik, hogy az írók, költők inkább a képzelet emberei, életük szellemi síkon folyik, a sorsváltotatás az akarat embereinek a dolga. Mégis, a paraszti tehetségek előtt ott

³⁰⁴ VERES Péter, *Népiség és szocializmus*, Budapest, Magyar Élet, é. n., 30.

lebeghet Veres Péter alakja, aki apjától³⁰⁵ örökölt értelme és szívós önképzése révén a *Századunkban* megjelent első levelétől egy kerek egész írói életműig jutott el. *Utánozni és túlszárnyalni minket – ez vezesse a paraszti tehetségeket* – zárja le az írást, az utánzás és túlszárnyalás azonban az akarataira vonatkozik, mert a Schopenhauertől, Nietzschétől vett idézet szerint a heroikus élet elérése az ember legfőbb feladata, ennek jegyében kell megpróbálni saját sorsunkat megragadni, történelmünket formálni.

Összegezve a *Paraszsors, magyar sors* gondolati ívét: először felvázolta a parasztság általános állapotát, emberi és nemzeti hivatását, útját a magyarságban, megfogalmazta célkitűzését, az új parasztegységet, az új életformát és új termelési formát, majd a befejezésben egyénre szabott programot adott a paraszti tehetségeknek, méghozzá az elődök (Táncsicstól Nagyatádiig) utánzása, az akarat és a próbálás jegyében.

Ugyanebben az évben, 1943-ban írt Veres Péter egy rövidebb tanulmányt „*Bérharcos*” munkásmozgalom vagy „*államépítő*” szocializmus? címmel. A parasztság feladatát vizsgálja a dolgozók államában, egy elképzelt államban, ahol az alkotó ember végre szerephez jut, és a dolgozó tömegek, az egész emberiség végső érdekéhez kell ragaszkodnia, ami nem lehet más, mint az emberfaj megmaradása a földön. Írását valószínűleg a háborús pszichózis befolyásolhatta, hiszen az emberiség fennmaradása a háború eszkalálódásával megkérdőjeleződhetett. 1942 őszén a vezető politikai erők is felismerték, hogy a náci Németország követelései pusztulásba sodorhatják az országot, ezért Antal István propagandaminiszter azzal az ötlettel állt elő, hogy a közvélemény irányítására képes legjobb írók és a vezető politikusok találkozzanak Lillafüreden. A találkozón Tamási Áron és Németh László mellett Veres Péter is felszólalt, hangsúlyozva az aktuális helyzetben kialakult legégetőbb sorsproblémát, a magyar megmaradás gondját.³⁰⁶

A *Paraszsors, magyar sors* megpendítette a munkássággal való együttműködés lehetőségét, szükségességét: „...a magyarságnak, ha meg akar maradni, egészséges népközösséggé kell alakulnia. A parasztságnak tehát találkoznia kell a szocializmust valló és vállaló ipari munkássággal és a magyar testvériséget hirdető legjobb értelmiséggel.”³⁰⁷ A népfrontgondolat egyre inkább előtérbe került, az egységtörekvést a szétszabdalt magyar szellemi életben a *Nyugat* örökébe lépő *Magyar Csillag* képviselte,

³⁰⁵ Az apa személye korántsem egyértelmű. „*Szerelemgyerek vagyok*” – kezdi a Számadást Veres Péter, de csak azt tudjuk, hogy Posta Péter a mostohaapja volt, a vér szerinti apa ismeretlen.

³⁰⁶ SALAMON Konrád, *A harmadik út kísérlete*, Budapest, Eötvös Kiadó, 1989, 219.

³⁰⁷ VERES Péter, *Paraszsors, magyar sors*, Budapest, Magyar Élet Kiadás, é. n., 54.

illetve próbálta meg képviselni. 1943-ban szövetségre lépett egymással a szociáldemokraták és a kisgazdák pártja, tehát a munkásság és a parasztság egy részének szövetsége a politikai erőterben megtörtént. Veres Péter arra figyelmeztetett, hogy a megkötött szövetség önmagában kevés a két nagy dolgozó osztály jó viszonyának megteremtésére, mert a parasztok nagy része még nem ismeri a szocializmust, a munkásság viszont már ismerheti a parasztság körülményeit, világnézetét a gazdag falukutató irodalomból. Ezért azt várta, hogy a munkásság és az értelmiség közeledjen a parasztsághoz, nem pedig fordítva.

Az értelmiség helye a Veres Péter által felvázolt új államban még meglehetősen tisztázatlan, de tény, hogy a két dolgozó osztály hegemoniája mellett az értelmiségnek csak a másod- vagy inkább a harmadhegedűs szerepe juthatott. A politikai erőviszonyok alakulását jól érzékelteti Veres Péter kijelentése, amit 1943-ban a szárszói konferencián tett: röviden és velősen úgy értékelte a jövőt, hogy „*Balra nézz!*” – ugyanakkor a baloldaliság, amit a népiek a két világháború között képviseltek, nem tűnt egyenértékűnek azzal, amit a szociáldemokrácia és a még illegális kommunista mozgalom tett magáévá. Veres Péter sajátos, a nemzeti vonásokat is tekintettel levő szocializmust kívánt nemzetének. Ám hiába deklarálta egy évtizeden keresztül a parasztság számbeli fölényéből adódó vezető szerepének szükségességét, ami ennek a magyar szocializmusnak arculatot adhatott volna. A történelem alakulása hallatlanná tette szavait, ezért kényszerült immáron arra, hogy módosítsa véleményét. „*A nemzet két nagy összetevője nemcsak számbelileg, hanem történetileg is csak a munkásság és a parasztság*” – jelentette ki immáron a jövő államáról értekezve.³⁰⁸

³⁰⁸ VERES Péter, „*Bérharcos*” munkásmozgalom vagy „államépítő” szocializmus?, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986, 17.

Szépirodalmi alkotások

Amint az előző fejezetekben vizsgált kötetekből kitűnhetett, Veres Péter számára a politikai tevékenység és a kollektívizmusról, a parasztság nemzetmegtartó erejéről, a szocializmusról szőtt elméleti koncepció a jövőkép kialakítására, a jövőendő parasztpolitikusainak nevelésére, a magyar sorskérdések megoldási lehetőségeire irányult. Mindennek az elméleti tervezésnek azért láthatta szükségét, mert saját társadalmi rétegében élve érezte, hogy a ridegparasztot termő puszták, a paraszti közösségeket nevelő falvak, a gazdáknak oly kedves tanyák népessége; egyszóval a teljes paraszti világ változóban van. S ez a változás bizony a parasztság számára igen kedvezőtlen irányba haladt. „Sok volt bennünk a szellemi restségből, az álmos nemtörődömségből, de a hebehurgia könnyelműségéből, a halállal való olcsó játszadozásból is.”³⁰⁹ – jellemzi Veres a parasztságot. A magyar karakter, amit a *Mit ér az ember, ha magyar* kötetben megrajzolt, bizony nem egyértelműen pozitív, vannak benne önpusztító tendenciák is. De nem csak ez az oka a változásoknak, nem csak belülről jövő tulajdonságok okozzák. A paraszti élet megváltozott, egyre nehezebbé lett. S nem azért, mintha a munka nehezedett volna vagy a környezet lett volna mostohábbá. Maga a társadalmi környezet változott, mely a termelést rideg tények sorozatának, számoszlopok összességének, módszerek és rendszerek kombinációjának tekinti immáron. Mert erre kényszeríti a haladás, a gépesítés, a tömegtermelés. A paraszti világ ígylát letűnőben volt, már csak a nemzet romantikus sóvárgásában idéződött fel, s ennek a sóvárgásnak a megnyilvánulási formája lett például a parasztimádat, az őstehetségkultusz vagy a Gyöngyösbokréta 1931 és 1944 között. Ezek azonban csupán felszínes reakciók a szórakozás, a szórakoztatás területéről, igaz, a maguk helyén sikerrel szerepeltek. Azonban a parasztság helyzetének, mint társadalmi problémának a megoldása ettől sokkalta nagyobb feladatnak bizonyult. Veres Péter politikai tárgyú írásai ezzel a feladattal birkóztak.

Szépirodalmi művei; novellái, regényei azonban más orientációt választottak. A „parasztvezér”, ahogyan a politika sűrűjébe egyre beljebb hatolt, egyre inkább tudhatta, hogy milyen nehéz feladatot vállalt magára s milyen nehéz a politikusi szerepben helytállni. S amiképpen a politikus Veres Péter a jövő felé fordul, az író legalább oly mértékben fordul a múlt felé. Mert a parasztság múltban levő életmódját, kultúráját, szokásrendszerét már csak rögzítheti az író, egyebet nem tehet. Ennek a múltba tekintésnek

³⁰⁹ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. Kiadás, é. n., 33.

sajátos vonása, hogy akaratlanul is megszépíti az ábrázolt múltat. „*Pedig hát az a világ, amely Veres Péter korai elbeszéléseiben, az 1940-ben kiadott Gyepsor írásaiban megjelenik, zárt, kiúttalan: a szegénység prése alól tisztességes módon kibújni nem lehet.*”³¹⁰ A paraszti élet, ahogyan Veres Péter ábrázolja, igenis nehéz, túl nehéz egy emberi lény számára. A háromkötetes családrege, a Balogh család életéről mesélő nagyívű történet első kötete, a *Szolgaság* szociologikus részletességgel rögzíti a paraszti életét gyermekkoruktól fogva a legénykor végéig, a paraszti élettől kapott első nagy pofonig, melyet még sok-sok követ majd. Ebben a tanyai kisvilágban a gyermekek zsenge korukban elkezdnek dolgozni, sok nélkülözést kell elszenvedniük, felnőve szembesülnek a paraszti körülvevő törvényekkel, melyekhez zokszó nélkül alkalmazkodniuk kell, ha könnyebbé akarják tenni saját és családjuk életét. Mégis, minden helyzetben s nehézség közepette ad nekik az író vigaszt, enyhülést. Akkor is, amikor a parasztyerekeket a tisztartó rajtakapja, hogy akárhajtasokat vágnak az árokparton, üldözőbe veszi s ostorával tesz törvényt: „*Leülnek, a töviseket kiszedik a talpaikból, vagy ha nem jön, beledörzsölik, a csaláncsípést meghugyozzák, veszik a botjukat, már akiké megvan, és felkerekednek...*”³¹¹ A tanyán kiüt a szájfájás, a lépfene a jószágok között, s a dögvész nem kíméli senki marháját, a dögszag elborítja a környéket: „*És csodálatos igazságtétele a szegények sorsának: a lépfenétől nem halt meg senki, pedig számtalan házban, főleg a tanyákon és a faluvégén ették a döghúst.*”³¹²

Ugyanígy, ha gyenge a termés, éhínség pusztít, ha a főhős, Balogh Jani édesapját elviszik a csendőrök lázítás ürügyén, ha a gazda, akihez Jani szegődött, kapzsi és igazságtalan; minden esetben megtalálhatjuk az írói jóvátételt, de legalább az igazságtevés szándékát. Tehát a múlt megszépül, a sérelmek tompulnak, a szociális indulat enyhül. Mintha a szépírói szövegekben lecsendesülnének mindazok a paraszti követelések, melyeket a politikus Veres Péter megfogalmaz. A legfontosabb követelések, tézisek továbbra sem hiányoznak a regényekből, novellákból.

A népi mozgalom tézisei közül a parasztság számára Veres Péter az egyik prioritásként a földkérdés megoldását, a földéhség okait emelte ki. A Márciusi Front 12 pontja közül az ötödik az 500 katasztrális holdon felüli birtokok kisajátítását követelte, hiszen a szociográfiák hatására nyilvánvalóvá vált, hogy a paraszti kisbirtok nem tudja már eltartani a mezőgazdasági népességet, a nagybirtok pedig nem engedi őket kitörni a

³¹⁰ KÖSZEG Ferenc, *A Gyepsor méltósága*, 2000, 2013/9.

³¹¹ VERES Péter, *Három nemzedék, Szolgaság*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955, 15.

³¹² VERES Péter, *Három nemzedék, Szolgaság*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955, 114.

létminimum szintjéről, mert a munkaerejükre szükség van. Igaz, hogy a csűrben ott állnak az új gépek, de sok esetben csak azért, hogy megijessék vele a parasztot: ha nem dolgozik, lázadozik, ott a gép, majd elvégzi a munkát az ember helyett. A rendet pedig őrzi a csendőrség is, melynek tagjai sok esetben maguk is falusi származékok s a parasztok közül kiemelkedvén le is nézik apáik nemzetségét. Veres regénye, *A kelleetlen leány* bemutat egy ilyen tipikus csendőrfigurát: „*Bakócz tiszthelyettes úr, onnan lentről, az alsó paraszti világból jött, egy éppen olyan sültparaszti hadból, mint a Bodnárok és a Tóthok, de már úgy kezeli a falut, mintha az Isten is parancsolásra teremtette volna, és az úri rendhez tartozónak érzi magát.*”³¹³ A falut, ahol a választások közelegnek és a hivatalos jelölttel szemben a népség ellenzéki, Bakócz tiszthelyettes segítségével tartják rendben.

Ugyanígy a *Szolgaság* faluja, Sárosszerdahely is emlegeti Gelencsér főjegyző nevét, „*mert ő hozta be a faluba a csendőröket... és ő hozta szokásba, hogy a kocsmában összeverekedő legényeket, sőt a házasembereket is a csendőrök válogatás nélkül sorra pofozták és nem kérdezték, ki kezdte.*”³¹⁴ Sárosszerdahely (Balmazújváros mintájára) nem csak ebből a szempontból tipikus, de az alföldi nagyközségek birtokeloszlási szerkezetének is mintája lehetett: „*Határa van vagy ötvenezer hold, amelynek egyharmada a káptalané, másik harmada a grófé, akit most Szerdahelyinek, de azelőtt Buckheimnek hívtak, a harmadik harmadán néhány középbirtokos, egy csomó nagyparaszt, néhány száz kisbirtokos és ezernyi törpebirtokos osztozik. A szó szoros értelmében osztozik, mert nagy a földéhség, felverik a föld árát is, de még a bérletét is. A lakosság nagyobbik felének nincs semmije, legfeljebb egy kis házikója 100-200 öl telekkel kinn a falu szélén...*”³¹⁵ Ők a falu és a magyar társadalom legszegényebbjai, a szociológia alanyai, akiket vagyontalanságuk cselédkedésre, szolgálatra s ezzel együtt megalázkodásra kényszerít. A *Szolgaság* hőse, Balogh Jani ezért kényszerül a nagygazda Szomorú Szabó János cselédjeként elviselni nem csak a hajszolt munkát, hanem a szidalmakat, a lenézést, a kizsákmányolást is. Veres epikus művei velük foglalkoznak, akiket senki sem képvisel. Számukra a föld, legalábbis a saját földbirtok elérhetetlennek tűnő vágyálom, amire őseik is csak vágyakoztak. A *Falusi krónika* szövegében Veres ismerteti a paraszti világ változását, aminek folyamata számos párhuzamot mutat azzal a generációkon keresztül húzódó folyamattal, amit Illyés műve, a *Puszták népe* bemutat. A változás egyértelműen szűkülő lehetőségeket, szaporodó

³¹³ VERES Péter, *A kelleetlen leány*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960, 249.

³¹⁴ VERES Péter, *Három nemzedék, Szolgaság*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955, 36.

³¹⁵ VERES Péter, *Három nemzedék, Szolgaság*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955, 229.

korlátokat jelentett a parasztság számára, míg végül a huszadik század kezdetére határozott kitörési vágy kerítette hatalmába a legszegényebbeket.

E kitörési vágy egyfelől a vallási mozgalmakban, kisebb szektákban körvonalazódott, melyek természetüknél fogva nem tehettek mást, mint hogy teret adtak a felgyülemlett szociális indulatnak s alkalmasak voltak az indulatok levezetésére. „Az uralmon levő világrend teljes tagadásával telített és vallásszerűen messianiszta parasztszocialista mozgalom mellett, azzal párhuzamosan, sőt azzal szövődésben, nálunk már az első világháború előtt keresztyén szekták is keletkeztek.”³¹⁶ Másfelől tehát a szocializmus eszméje terjedt, az új eszme hívei pedig szervezkedésbe kezdtek, hogy a nép, a mezei munkás érdekeit képviseljék. A *Szolgaság* lapjain megjelenített falusi olvasókör (akárcsak a *Számadás* olvasóköre) egyben gyűlés is, amely lehetőséget kínál a kispolitizálásban jártas népszónokoknak az elméleti kérdések ismertetésére és magyarázására. Csakhogy a mozgalom még gyermekcipőben jár. „A szerdahelyieknél még nem történt meg a párttá alakulás, a földmunkások országos szövetsége is csak megalakulóban volt, s amellet, mint a legtöbb alföldi falu népe, túlságosan helyileg gondolkoztak a szerdahelyiek. Nekik csak a falujuk a világ, se a járással, se a megyével nem érznek igazi összetartozást.”³¹⁷ S így a vezetők, akik maguk is tapasztalatlanok a vezetésben, csak annyit tehetnek, hogy csitítják a felszabadult indulatokat. Mert az éhség és a hideg 1905 telén egyre csak szította azokat. „A pártok, Csizmadiák, Áchimék és Várkonyiék kihasználták a jó szelet és dagasztották a vitorlákat: röpiratokkal, füzetekkel, újságokkal és agitátorokkal árasztották el az országot. Úgy látszott, elérkezett a nagy döntés ideje: kitör a nép és lerázza láncait.”³¹⁸ Csakhogy a hatóság a nép felvonulását a községházához, az ínségesek listájának összeírását nyílt lázadásnak tekinti, így sortűz és halálos áldozat az első megmozdulás vége. A földkérdés megoldatlan marad. S a szegénység intézménye is fennmarad a két világháború közötti időszakban.

Változás csak a második világháború után történik, a Vörös Hadsereg és a szovjet által irányított rendszerváltozással. Az egyszerű parasztember ekkor juthatott csak földmagántulajdonhoz az elmenekült birtokosok földjéből. Ennek a rövid időszaknak állít emléket a *Próbatétel*. A címválasztás Veres Péter azon morális felfogásából ered, mely szerint a magyarságnak s benne a mintaadó parasztságnak sajátos erkölcsi parancsai vannak. E parancsok legfontosabbika a helytállás parancsa, minden körülmények között.

³¹⁶ VERES Péter, *Szárszó*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1971, 13.

³¹⁷ VERES Péter, *Három nemzedék, Szolgaság*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955, 15.

³¹⁸ VERES Péter, *Három nemzedék, Szolgaság*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955, 235.

Így a földszerzésben, a földművelésben, a földmagántulajdonnak a visszatérő birtokossal szembeni megvédésében kell bizonyítani a paraszti helytállást, a jellem próbatétele az 1945. év. A laza kapcsolat, mely összefűzi a kötet elbeszéléseit s a szereplők, helyszínek ismétlődése által teremt közöttük átjárást, a mikszáthi narrációs technikákat juttathatja eszünkbe. Az a paraszti világ, amit Veres ábrázol, azonban már korántsem a világtól elzárt, szinte érintetlen környezet; nem is az a konfliktus rajzolódik ki benne, amit az ősi paraszti ethosz és a civilizáció benyomulása között érzékelhetünk; de annál inkább terelődik a cselekmény a morális kérdések síkjára. Hiszen az egyik alaposan megrajzolt jellem, Suli Kis Varga épp a rongyember mintapéldája, amiről Veres oly sok alkalommal említést tesz. A másik figura, Dankó János viszont már némileg érdekesebb kérdést vet fel, méghozzá az író állásfoglalását illetően.

E kérdés feltevéséhez vissza kell utalnunk azokra a szerepekre, melyek Veres Péter személyéhez kapcsolódnak. A szépíró ezúttal – akárcsak pályája korábbi szakaszában, a *Gyepsor* novelláiban – sokkalta közelebb áll a realitáshoz, mint a paraszti múltat nosztalgikus módon megjelenítő írásaiban. Mégis akad különbség a két kötet között. A *Gyepsor* inkább megrendíti, részvétre indítja az olvasót a paraszti nyomor és kiszolgáltatottság képeivel – habár nem ez az elsődleges szándéka. A *Dankó János* pedig a befogadó részéről megértő szemléletet, belátást kíván, hiszen 1945 eseményei megváltozott helyzetet alakítottak ki. Dankó még a háború alatt hónapok cselédnek áll Csatáry úr birtokára, itt éri őt és családját a felszabadulás. Suli Kis Vargával ellentétben Dankó nem ért a szerzéshez, a helyezkedéshez, így a földosztás kiszorítja őket még a tanyák határán túlra is. Helyzetüket nehezíti Csatáry úr visszatérése, aki rögvest követeli is a sajátját vissza. Ebben a bizonytalan helyzetben mégis hozzáfog a föld műveléséhez, hiszen erre szorítja a szükség – igásállat híján azonban csak ásóval. Az öregedő s gyengülő Dankó így kénytelen belátni, hogy az egyéni gazdálkodás módszereivel nem jut egyről a kettőre. Még különmunkát, kubikolást is vállal Kis Gábor hívására, aki vezető a szakszervezetben és a Kommunista Pártban. „*Déli pihenőkön és esti tanyázásokon így emészti magát Dankó és odaül a bokorba, Kis Gáborék mellé, akik örökké azon vitatkoznak, hogy melyik jobb rendszer: a társasgazdálkodás-e, vagy az – egyéni.*”³¹⁹

Ebből a szituációból világosan kiderül, hogy Veres Péter szerepfelfogásai nem különülnek el élesen, nem is váltogatják egymást, hanem egymás mellett léteznek. Hiszen nem igazán életszerű a helyzet, melyben a pihenni vágyó munkások gazdasági-ideológiai

³¹⁹ VERES Péter, *Dankó János*=VERES Péter, *Próbatétel*, Budapest, Athenaeum Könyvkiadó N. V., é. n., 65.

kérdésekről vitatkoznak. Magának a környezetnek s a tágabb háttérszituációnak a felvázolása írói teljesítmény. Azonban az imént vázolt helyzet, a kubikosok vitája már sokkal inkább propaganda, mert az *enyém* helyett a *miénk*, azaz a szövetkezés elvére mutat. A *Próbatétel* szövegei 1948-49 során keletkeztek, a kötet első kiadása 1949. 1948-ban viszont megjelent Veres Péternek egy olyan tanulmánykötete, amely éppen ezzel a kérdéssel, azaz a szövetkeztesítés és az egyéni gazdaságok; valamint a kisüzem és nagyüzem problémájával foglalkozott. A *paraszi jövő* a belterjes, minőségi gazdálkodás mellett tette le a voksot, melyben a szövetkezés elve maximum a hitel- és értékesítési szövetkezetek szintjén engedhető meg. Más szóval a szocialista, kollektív társadalmi viszonyokat és szemléletet a kistulajdonosi szerkezettel akarja összeegyeztetni. Megkülönböztet államgazdasági és népgazdasági szektort, valamint magángazdasági szektort: „Föld, ház, kisipar, kiskereskedelem, kisvállalkozás legyen szabad magánkézben és egyéni magántulajdonban.”³²⁰ Szövetkezés kontra egyéni gazdálkodás: propaganda kontra paraszi elképzelések.

Tehát a kérdést a *Dankó János* kapcsán így tehetnénk fel: miért javasolja Veres Péter a szövetkezés ideáját a parasztoknak, egyéni gazdáknak, holott *A paraszi jövő* virágzó egyéni gazdaságokat tár elénk? Kétféle válasz is kézenfekvőnek tűnik. Az egyik szerint - s visszautalnék a *Dankó János* által felvetett egyéni gazdálkodási forma nehézségeire, küzdelmeire – a magángazdaság ki van szolgáltatva mindazon külső és belső tényezőknél, melyek a termést befolyásolhatják. *Dankó* nem rendelkezik megfelelő eszközökkel a földműveléshez, ráadásul már öregszik, kivész az erő a tagjaiból. Ellenben a szövetkezés megoldást kínál: „Mit emésztődjön ott a gyepszéli egyedül a gondokkal, földdel, jószággal, vízzel, faggyal, szárazsággal, pénztelenséggel, igátlansággal és a sok gyerekkel, amikor itt együtt birkózhatnak meg minden bajjal...”³²¹ Az egység nagyobb erőt jelent, mint az individuális lét, s ez a tétel összhangban áll a kollektívizmus eszméjével is.

A másik választ Veres Péter a tapasztalat alapján adja meg: „Az árucserét, főleg a mezei értékesítést és beszerzést, a kereskedelmet és az agrártermelési hitelezést, betétgyűjtést és pénzforgalmat azért akarjuk szövetkezeti kézben, mert ez már világszerte kipróbált... rendszer.”³²² Azonban hozzátesszi, hogy ennek is sajátos, magyar útját kell kialakítani: „Megint csak nem rendeletekkel, hanem okos termelési szerződésekkel és

³²⁰ VERES Péter, *A paraszi jövő*, Budapest, Sarló, 1948, 94-95.

³²¹ VERES Péter, *Dankó János*=VERES Péter, *Próbatétel*, Budapest, Athenaeum Könyvkiadó N. V., é. n., 71.

³²² VERES Péter, *A paraszi jövő*, Budapest, Sarló, 1948, 96.

célszerű árpolitikával. Persze erre csak igazi népi szövetkezet képes, amely nemcsak áruforgalmi vállalkozás, hanem népgazdasági közösség is.”³²³

A népgazdaság számos összetevője mellett azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni a néplélektani tényezőt. A parasztról Veres Péter, mint megváltoztathatatlan néprétegről gondolkodik, melynek létezése nem lehet kérdés, „*Nem tudunk elképzelni olyan világot, amelyben földművelők ne legyenek, amelyben a természet közreműködése nélkül gyárakkal és gépekkel termelnék a kenyeret.*”³²⁴ S ez a változatlan, örök lényeg a szövetkezetektől függetlenül megmarad, véli az író. A *Próbatétel* éppen abban a szituációban különbözik a többi paraszti tárgyú epikus írástól, hogy a parasztság alsó rétegeinek számára első ízben nyílt lehetőség a régóta vágyott önálló gazdálkodásra, paraszti függetlenségre. „... *a magyar kisparaszt azért ragaszkodik az egyéni gazdálkodáshoz és a szabad termeléshez, mert megunta már a szolgaságot és úgy látta, hogy igazi emberi élete csak a szabad kisparasztnak van, annak, akinek nem a hajcsár, nem a kerülő és a gazda, hanem a saját szorgalma parancsol és aki nem azért kel korán, mert szól a csengő, vagy a kürt, hanem azért, mert hajtja a munka, a gond, a föld és az állatok szeretete, a paraszti kötelességérzet.*”³²⁵ A *kelletlen leány* csendes hőse, Tóth Bora ugyanezzel a „sültparaszti” szemlélettel éli mindennapjait, s nem is kíván a maga kis gazdaságától többet: „*Saját tehenünkből, saját kezünkkel fejt tejbe, saját földünkön termett, saját kezünkkel dagasztott és saját kemencénkben süített búzakenyeret aprítani: Borának ez az álma.*”³²⁶ S ezt az álmot őrzi Veres Péter az egyéni gazdaságról alkotott gondolatai mélyén, hiszen valamikor ő maga is ezen az elődök által kitaposott ösvényen járt.

Az örök paraszti értékek rögzítésével Veres Péter a múltnak egy fontos szeletét szándékozik megőrizni. Ez pedig nem más, mint a parasztság íratlan törvénye, a munkásember ethosza. Amit magában foglalt az ideológia szintjén a Debreceni Káté 1931-ben keletkezett szövege is: „*Az elkerült vagy tiszteletben tartott ázsiai tehetetlenség nem véd meg többé, helyt kell állanunk.*”³²⁷ Valamennyi epikus szöveg, amely Veres életművében a föld művelésének motívumához kapcsolódik, felállítja a helytállás kötelességének, a munkában el nem maradás múlhatatlan imperatívuszának Veres Péter által felállított textuális emlékművét. Így gondolkodik a *Szolgaság* főszereplője, Balogh Jani, aki édesapja példáját látva nő bele a dolgozók sorába: „*Jancsinak már cseléd és*

³²³ VERES Péter, *A paraszti jövőndő*, Budapest, Sarló, 1948, 101.

³²⁴ VERES Péter, *A paraszti jövőndő*, Budapest, Sarló, 1948, 101.

³²⁵ VERES Péter, *A paraszti jövőndő*, Budapest, Sarló, 1948, 107.

³²⁶ VERES Péter, *A kellettlen leány*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960, 174.

³²⁷ *Debreceni Káté*= BAKÓ Endre, *Debrecen, lelkem székvárosa*, Debrecen, Debreceni Irodalmi Múzeum, 2006, 156.

*bojtár korában is és a szertevaló napszámoskodásban is az önértet, a magabecsülés adott erőt, itt pedig az apja mellett, aki szótlánul dolgozik, aki sohse fázik, akinek soha nincsen melege, aki sohasem éhes, sohasem szomjas, sohase fáradt úgy, hogy panaszkodna, vagy lustálkodás formájában lelátszana róla: az emberi példakép mutatkozott meg.*³²⁸

Így vélekedik Balogh Jani akkor is, mikor a Tanácsköztársaság vöröskatonájaként letöltötte büntetését az internálótáborban s hazatérni engedik. Az átélt szenvedések, verések, kínzások, az elégtelen táplálkozás nyomot hagyott fiatalságán, ám nem teheti meg, hogy a munkából kimaradjon, a munkában lemaradjon. Különösen nem teheti meg az, aki a „kommunistaság” bűnébe keveredett. *„Nincs hát itt kímélet, könyörtelen a részesmunka törvénye: aki lemarad, az elveszett ember, szemétdombra vele.*³²⁹ A *Próbatétel* aratói ugyanígy vélekednek, de ők már a szocializmusban, a szövetkezetben, a népi jólétben élik meg az aratás nagyszerűségét: *„De az aratás az olyan, hogy húzza az embert... hiába mondja Sós Mihály: - nem kell hajtani emberek, ráér még – mire észreveszik, már megint erős hajtásban vannak. Közben pedig mindenki a másíknak a munkáját nézi és a magáéhoz hasonlítgatja... Az igazabb emberek és a büszkébb emberek arra ügyelnek, hogy kevesebbet ne dolgozzanak a többenél...³³⁰ A munkához, a cselédélethez, a szolgasághoz nem csak a dolog parancsa, de a tűrés is hozzátartozik. A gyermek Balogh Jani első cselédkedése a családtól való elszakadást is jelent, életében először kell egyedül aludnia a jászolba vetett ócska nagyujjason, de csak titokban sírdogál, *„hisz a szegények zord világában a legnagyobb szégyen pityeregni a bajok és nemszeretem dolgok miatt.”³³¹**

A *Számadás* azon része, mely az első világháború kezdetéről és a bevonulásról ír, ugyanígy becsületbeli ügynek tekinti a katonai kötelezettség teljesítését. *„Mert ha az ember ment az utcán, sokszor hallotta suttogni a háta mögött a gyászruhás asszonyokat és a hervadó menyecskéket, hogy ez is itthon lóg, pedig milyen derék fiú, az én kisfiam, meg az uram oda szenvednek. Gyávának, gyengének, megalázottnak éreztem magam s még a lányok előtt is szégyenkeztem.”³³² Egyszerűen paraszti büszkeségből és becsületérzésből vonultak be önként a balmazújvárosi legények s Veres azon szerencsések közé tartozott, akik a pergőtűzből haza is érkeztek.*

³²⁸ VERES Péter, *Három nemzedék, Szolgaság*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955, 163.

³²⁹ VERES Péter, *Asszonyhűség*, Nagyvárad, Földművelésszövetkezeti Könyvterjesztő Vállalat, 1957, 259.

³³⁰ VERES Péter, *Próbatétel*, Budapest, Athenaeum Könyvkiadó N. V., é. n., 80.

³³¹ VERES Péter, *Három nemzedék, Szolgaság*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955, 65.

³³² VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 86.

A szegények világában persze nem lehet mindenki becsületes ember és munkás, hiszen tudjuk, hogy a szegénység prése alól tisztességes módon kibújni nem lehet. S tudja ezt Veres Péter is, mert megkülönbözteti a becsületes munkást a „rongyembertől”. A különbség alapja az öntudat. Az első világháború előtti idők azonban különböznek a *Próbatétel* munkásöntudatot adó világától: „*Olyan munkások, akik a virtust, a szorgalmat és a hozzáértést munkásöntudattal párosították volna, még akkor kevesen voltak. Ugyancsak a tisztára naplopók, a munkakerülők, az alkalmi szélhámosok is kevesen voltak.*”³³³ Ebben a korban Veres Péter szavai szerint még nincs a magyar parasztságnak öntudata, világnézete, távol áll tőle a politika, a hagyomány az egyetlen vezérfonál, amit követ. Öntudata, tartása is csak abban áll, amit ősei reá hagyományoztak. Ez a paraszti tradíció Veres Péter művein tömör mondások formájában üt át. A politikai írásokban sokat emlegetett úrgyűlölet egyike a tradícióknak: „*Magunkfélétől tisztesség a kend, idegentől, úrfélétől gyalázat és lenézés.*”³³⁴ Hasonlóan erős tradíció a büszkeség, ami azonban sokszor külsőségekben nyilvánul meg, példának okáért az öltözködésben, a rongyosság, a nyomor titkolásában. Pedig a nép zöme, a szegényparaszt „*már csak bér munkás proletár, nem önálló paraszt és el kellene hagynia az önálló parasztok büszkeségeit és kivagyiságát, mert annak semmi alapja sincs. Nekik már csak munkás öntudatra volna szükségük.*”³³⁵ A munkásöntudat kialakulásnak egyetlen lehetősége a háborúk előtt maga a munka volt, hiszen a parasztság nem rendelkezett érdekképviseleti szervezetekkel, egyelőre szociológiai problémaként tekintettek rájuk. Mozdulatlan tömeg volt, amely a falu határain kívül eső világot nem érzékelt közvetlenül. Nem ismert más törvényt, csak a nagybirtok által megszabottat: „*Ebben a kemencében aztán, a nagybirtokosok kemencéjében, amelyben az egész szegényparasztság gyerekeit megforgatták, kétféle munkásember sült ki. Az egyik, amelyik megedződött, megacélosodott, testben, lélekben szívós, szikár, de mindenhez értő és mindent kibíró munkássá formálódott, a másik, amelyik tedd-ide, tedd-oda szegényemberré lágylt.*”³³⁶ Veres Péter ezért a saját példáját állítja a szegényparasztok gyermekei elé, akiből még lehet öntudatos munkásember, sőt, akár parasztvezér is. Veres Péter mindenekelőtt a különbözés vágyától hajtva lépett arra az útra, mely az íróvá nevelődéshez vagy a parasztvezérséghez vezetett. Alapvetően, származásánál fogva mégsem különbözött a balmazújvárosiak többségétől. „*Télen-nyáron dolgoztam, ha valahol munkát kaptam – és általában kaptam, mert hozzáértő és*

³³³ VERES Péter, *Három nemzedék, Szolgaság*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955, 157.

³³⁴ VERES Péter, *Három nemzedék, Szolgaság*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955, 103.

³³⁵ VERES Péter, *Három nemzedék, Szolgaság*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955, 270.

³³⁶ VERES Péter, *Három nemzedék, Szolgaság*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955, 156.

*megbízható jó munkaerő voltam...*³³⁷ Mi volt hát az oka, hogy nem elégedett meg osztályos társainak sorsával?

A különbözni vágyáson túl Veres Péter bizonyos determináló erőket is említ, melyek óhatatlanul erre a bizonyos útra terelték. *„Talán azt mondhatnám erre, hogy a mélyből való feltörekvés, a közéleti becsvágy huszadik századi és magyarországi útjamódja... az osztálysors, az alkati adottságok, a ridegparaszti közösség és a tolsztoji értelemben vett erkölcsi tartás dialektikus kölcsönhatás-egysége jött létre bennem.*³³⁸ – jelenti ki. A származáson és a környezeten kívül tehát nélkülözhetetlennek tartja az ember morális igényeit. Mert az a paraszti gondolkodás, ami a többséget jellemzi, már nem elég. A jobbágyság századaiban – eltekintve a kevés számú parasztlázadástól – még elegendő lehetett a túléléshez, a társadalmi rendbe való beilleszkedéshez a következő leegyszerűsített szemlélet: *„Éppen csak a nagyvilág, az ország gondja, a nép sorsa foglal még el nagyon kicsi helyet benne...Neki még a nemzet és a haza is mind-mind távoli dolog... És neki osztály is csak kettő van: a parasztlázadók és az urak.*³³⁹ A huszadik század elejétől kezdve azonban megváltozott a helyzet, mert a föld már nem bírta elartani a népességet, s Veres Péter már egyenesen a magyar megmaradás kérdésének tekinti, hogy a parasztság képes-e változtatni a sorsán; s ezzel együtt maga is változni. *„Sehol a világon, de különösen itt Európa közepén, nem lehet konzerválni a parasztságot. Hiába erőltetjük a népviseletet és a népszokásokat, hiába gyöngyösbokrétázunk, mert a parasztság kevesbedik, a paraszti arányszám száll lefele s a városi arányszám emelkedik.*³⁴⁰ Többé már nem a parasztság a nemzetalkotó elem, csak a paraszti jelleget adhatja át a magyarságnak. A középosztály kultúrája már nem népi, sokkal inkább nemzetközi jellegű, ezért *„A magyar jelleg megőrzése hát egyesegyedül a magyar parasztságra maradt.*³⁴¹

A magyarság karakterét Veres a parasztsággal azonosította, s ebben az azonosításban kifejezésre juttatta, hogy a magyar társadalom számára a parasztság adja az „utánpótlást”. S épp ezért kell megváltoznia a parasztnak: mert új társadalmat csak új szemlélettel rendelkező emberfők építhetnek. Ilyen embereket azonban csak keveset lát. *„Nagy betegsége volt ez aztán a parasztmozgalomnak, hogy a gyermeki, ifjúi fogékonyság idején a fiúk-lányok csak táncoltak, daloltak, játszottak és mulatoztak, de nem művelődtek. És dolgoztak, baromi módon sokat dolgoztak. Mindig csak az a néhány kivételes*

³³⁷ VERES Péter, *Szárszó*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1971, 89.

³³⁸ VERES Péter, *Szárszó*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1971, 90.

³³⁹ VERES Péter, *A kellelten leány*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960, 211.

³⁴⁰ VERES Péter, *Népiség és szocializmus*, Budapest, Magyar Élet, é. n., 42.

³⁴¹ VERES Péter, *Népiség és szocializmus*, Budapest, Magyar Élet, é. n., 36.

fiatalember, s az is csak házasodás után került a mozgalomba, aki többet érzett magában az átlagos munkásnál.”³⁴² A balmazújvárosi parasztszervezők, Pokrócz Ferenc, Tar Sándor, Eszenyi Lajos, akiket név szerint említ Veres Péter.

A paraszti élet, a paraszti szemlélet így csak a nosztalgia területén lehet szép és jó: valójában akadályozta a paraszti erők, a tehetség érvényesülését, a kiemelkedéshez kivételes akaratra volt szüksége annak, aki érzett magában ilyen vágyat. A munka, melynek a paraszti világban becsülete, semmi máshoz nem mérhető becsülete van, épphogy a gátjává vált annak a kitörési vágnak, amit Veres magában érzett. A *Számadás* lapjain pontosan ezzel a titkolt keserőséggel szembesülünk. Az 1923-as esztendőben már az olvasmányélmények hatására körvonalazódik az írás utáni vágy, ám mindhiába: „*Még ekkor semmit sem írtam. Nem értem rá. Részint az örökös munkától és anyagi gondtól, részint az olvasás és művelődés vágyától.*”³⁴³ Az íróvá válás kezdeti lépéseit a későbbi években is tovább kísérte a paraszti meghatározottság: „*És persze írói-közéleti sikereim mellett továbbra is magam, illetve anyával és a kisebb gyerekekkel együtt (a nagyobbak inasnak mentek) kapáltam a tengerit, és együtt arattam a kevés búzáinkat, vakartam a tehenet, raktam a szekeret, hajtottam az egy lovat, és mindent, amit kellett.*”³⁴⁴ Tehát megállapíthatjuk, hogy az a kettősség, ami az „író leszek vagy parasztszervező” önmeghatározásban benne foglaltatik, magára az író életvitelére, gondolkodására, magukra az irodalmi művekre is kiterjed. A paraszti értékrend, amit Veres a múltból idéz s felmagasztosít, egyúttal anakronisztikusnak is hat, mivel a fejlődés útjában állt.

A Veres Péter által megformált alakok többnyire parasztemberek, akik a társadalmi renddel, a természettel, a paraszti környezet által felállított korlátokkal küzdve igyekeznek életüket jobbá tenni. Férfiak s nők (legalábbis aki nem „rongyember”) ugyanazért a célért küzdenek. Az író politikai munkáiban a női szerepfelfogásról többször alkotott véleményt, e vélemények azonban a hagyományokra támaszkodó paraszti felfogást tükrözik. Sematikus módon vélekedik a városi nőkről: „*... a városok utcáin teltsípőjű és dúskeblű nők tízezreit láthatjuk, akik bírnanak dolgozni is, gyereket szülni is és nem csinálnak semmit, legfeljebb kutyákat sétáltatnak és férfikkal kacérkodnak.*”³⁴⁵ Ezekkel az „úriasszonyokkal” azért megbékül, mikor a szárszói találkozóon közvetlen közelről is találkozik velük, nem csak messziről látja őket: „*Ezeknek az úriasszonyoknak a szeméből, a tekintetéből és egész viselkedéséből az én parasztszemem, amelyről később kiderült, hogy*

³⁴² VERES Péter, *Falusi krónika*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1956, 286.

³⁴³ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 372.

³⁴⁴ VERES Péter, *Szárszó*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1971, 135.

³⁴⁵ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. Kiadás, é. n., 98.

*író-szem, azt olvasta ki, hogy úgy néznek a parasztra, mint egy alacsonyabbrendű állatfajra. Itt viszont milyen szeretettel, sőt tisztelettel beszélnek velem...*³⁴⁶ A politikai írásokban tagadja annak szükségességét, hogy a nők dolgozzanak, mert az számukra rabságot jelent. Ugyanakkor az epikus művekben a parasztasszonyok, akik otthonaikban látják el a gyermeknevelés, háztartás kötelességeit, semmivel sem tűnnek szabadabbnak a dolgozó nőknél. Számukra is csak az a lehetőség marad, ami embereik számára: maradéktalanul helytállni minden téren; teljesíteni, amit az élet és a paraszti tisztesség megkövetel. A parasztság hallgató tömegeiben végzik munkájukat hajnaltól késő estig, legalábbis az a rész, amelyet Veres Péter példának állít elének.

Ilyen példa a „kelleetlen leány”, Tóth Bora, aki ugyan nem felel meg a közönséges szépségideálnak, s ezért nem kell sokáig senki legényembernek; ám annál dolgozabb, szorgosabb, erkölcsösebb. Amint felserdülve munkába áll, rögtön alkalmazkodik a paraszti törvényekhez, a szigorú munkamorálhoz: „*azon legyen a szemed, amit csinálsz.*”³⁴⁷ De alkalmazkodnia kell a szigorú paraszti morálhoz is, amely a nőkre méginkább vonatkozik, mint a férfiakra. A férfiaknál Veres Péter a részegeskedést, a munkakerülést sorolja a legnagyobb bűnök közé, a nőknél viszont az erkölcstelenséget. Tóth Bora esetében a testvérével, Pannival tesz összehasonlítást, aki viszont az erkölcstelenség mintapéldája lehetne, „... *pedig nem csinál az semmit, éppen csak az a bűne, hogy van és olyan amilyen... a Panni teste az ő szemében a szemérmertlenség himnuszát muzsikálja, és ezt Bora nem állhatja.*”³⁴⁸ Ezek után szinte természetes, hogy Panni hamar férjet kap; ám vágyai tovahajtják, elvállik az urától és a „bűnös” városba megy, ahol kofaként él és alkalmi kapcsolatokban elégíti ki vágyait.

Természetes, az írói igazságszolgáltatásnak megfelelő a sorsa: fokozatosan elhízik, elformátlanodik, igénytelené lesz, hajdan kívánatos külseje alkalmazkodik romlott bensőjéhez. Vele szemben Borát ösztönös tisztaság-érzet jellemzi. „*Nem a szegénység vagy a munka szennye fáj neki, hanem a magaelhagyás, az emberi formából való kivetkőzés.*”³⁴⁹ Ez az oka, hogy nem megy hozzá a kevés kérőhöz, aki elvonná, hanem megvárja leánykori szerelmét, Panni volt férjét. Ő lesz az, aki meglátja Bora valódi lényegét, tisztaságát és jó lelkét s végül boldoggá teszik egymást. „*Az emberi boldogtalanság forrása, a családokat szétmaró, s ha azokat, akkor a népeket is bomlasztó-emésztő kis-individualizmus... Pannival megjelent már a Tóth családban is, a Bodnár*

³⁴⁶ VERES Péter, *Szárszó*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1971, 157-158.

³⁴⁷ VERES Péter, *A kelleetlen leány*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960, 57.

³⁴⁸ VERES Péter, *A kelleetlen leány*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960, 43.

³⁴⁹ VERES Péter, *A kelleetlen leány*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960, 94.

*családot meg széjjel is szórta...*³⁵⁰ – szól a tanítás a közösségellenes magatartásról, amit Veres nagy léptékben, politikai szinten is érvényesnek tart. Az egyén alárendelődik a közösség érdekeinek s alárendeli érzelmeit is, ha úgy szükséges. Hiszen Veres számára a szenvedélyek illetlen, a paraszti szemérmességgel össze nem férő elemek. A Tóth Bora által vágyott s beteljesedett házasságban így fontosabbnak tartja a szeretetet, mint a szerelmet: „*A szerelem és a szeretet együtt egész életre való erő, egyik táplálkozik a másiktól. Amikor a szerelem gyengül, hevét veszti, a szeretet tartja őket össze.*”³⁵¹

Hasonló szerelem és szeretet munkál az *Asszonyhűség* női hősében, Varga Julcsában s párjában, a *Szolgaságból* ismert Balogh Janiban. A novella ideje 1922, amikor Balogh hazatér az internálótáborból, ahol vöröskatonaság bűne miatt töltötte fogságát. Vissza kell állnia a munkába, amelytől el is szokott s a fogság meg is törte erejét. Asszonyának segítsége, támasza nélkül bizony elveszett emberré lenne, „*Mert olyan ez az aratás, mint a háború, lám Kis Tóth István bácsi is a kasza végén halt meg.*”³⁵² Mindennek ellenére a szeretet, az asszonyi okosság s a féltés minden akadályt legyőz, mindent jóra fordít.

Ennek az írói ábrázolásmódnak épp az ellenkezőjét tapasztalhatjuk meg a Gyepsor-novellákban. Ezekben Veres Péter nem szépít, nem kisebbít s nem enyhít a valóságban létező gondokon. Nem is teheti, mivel ezek a novellák az akkori jelent festik komor színekkel, nem a múlt felé tekintenek, nem nosztalgizálnak. A Gyepsor a balmazújvárosi faluvég, ahová az urak a legszegényebbeket telepítik, hogy a vályoggödörök helyén házak legyenek. „*Így szokta ezt a községi elöljáróság: amikor valamelyik földbánya kitermelődik, kiosztják házhelynek, mert sem a gróf, sem sem a káptalan, sem Schlézinger, sem a nagygazdák nem hajlandók jó földet házhelynek adni.*”³⁵³ Itt laknak Dankóék, akiknél könnyebben akad gyerek, mint malac. Dankóné korántsem csinos parasztnyecske, nem is olyan, akit megszépít a jóság, az író meglehetősen kíméletlenséggel ábrázolja leromlott külsejét. „*Arca fekete-sápadt, szája keserű s ha sokat beszél vagy veszekedik, szájszéle habzik. Melle kiszáradt s ha mégis szoptat, mint két turós zacskó lötyög a hasa fölött... Hajdani telt lábai most még vastagabbak, dagadtak és viszeresek, szederjes, kék csomók ülnek benne.*”³⁵⁴ Úgy él, ahogy tud, úgy eteti a családot, ahogy sikerül. Most épp jó napja van, beléndekszedéssel keresett 70 fillért, ígylát „vessük ki a drágát a hasból”, vesz a

³⁵⁰ VERES Péter, *A kelleetlen leány*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960, 198.

³⁵¹ VERES Péter, *A kelleetlen leány*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960, 333.

³⁵² VERES Péter, *Asszonyhűség*, Nagyvárad, Földművelésügyi Könyvterjesztő Vállalat, 1957, 260.

³⁵³ VERES Péter, *Három nemzedék, Szolgaság*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955, 138.

³⁵⁴ VERES Péter, *Ebéd a gyepsoron*, Korunk, 1940. 7-8. szám, 641.

hentesnél negyed kiló faggyút és 10 deka valódi disznósírt (olyat, amiben a hentes már kolbászt sütött), hogy tört krumplit készítsen. „*Megették egy cseppig. Nagy szörnyűségére a szomszédasszonynak, aki kákabélű kis asszonyka volt, idiült méhbajjal és rossz gyomorral. S még a kondér alján is összevesztek, hogy ki kaparja ki.*”³⁵⁵ Ez az írásmű korántsem idillikus, nem a paraszti lét szépségeiről tudósít. S parasztasszony szereplője nem a napfényes oldalát kapja az életnek, hanem az árnyoldalt kell megtapasztalnia. Nem a szerelem és a szeretet munkál benne, hanem a küszködés keserősége.

Így Veres, amikor a parasztság jelenéről számol be, mellőzi a megszépítő távolság adta enyhítést; a legapróbb részletekig menően valósághű, ahogyan ő maga nevezi írói módszerét, „nyomornaturalista”. „*Ezeket az írásokat némely irodalmárok és kritikusok naturalista kísérleteknek, zolai, és gorkiji utánérzéseknek tekinthették, amit pedig akkor már a magas irodalomban túlhaladottnak, irodalmiatlanul túltendenciózusnak láttak.*”³⁵⁶ A *Gyepsor* novelláinak nem is az lehetett a céljuk, hogy szánalmat keltsenek a paraszti élet legmostohább sorsú szereplői iránt, hanem hogy a nyomor ábrázolásával a közvéleményt felrázják, érthetővé tegyék a magyar sorskérdések sürgető voltát.

Hasonló sors jutott osztályrészül a *Gyepsor*-novellák egyike, a *Szombat* asszonyi hősnének. Erzsi néném, ahogyan az elbeszélő nevezi, kora hajnalban ijedten ugrik fel, mert a csordás dudálása jelzi a nap kezdetét. Ettől a perctől kezdve nincs megállása, nem juthat lélegzethez, mert hol a jószág, hol a gyerekek, hol a háztartás gondja foglalja le. A novella tömör megállapítások útján vázolja fel az asszonysors nehézségeit: „*Míg szoptat, odakinn kiabálás támad... Lelőki a gyereket a bölcsőbe... De most már sepregetni kell, nyolc óra... Meg még a ruha is a padon beveretlen és foltozatlan... Közben megfogta, megölte és megkopasztotta a csirkét... olyan is, mint egy száraz kóró, fáj a háta, elszíja a gyerek, meg a sok dolog.*”³⁵⁷ S így megy ez este tizenegy óráig, másnap és a többi napon pedig kezdődik előlről. Bizonyos szempontból érthető hát, miért támadja Veres a női munka intézményét: ehhez a nehéz sorhoz, amivel a háztartást vezető parasztasszonyok szembesülnek házasságuk után, semmiképpen nem illik a gyári munkát végző asszony munkarendje. Azonban a paraszti tradíció, a parasztasszonyok életrendjének szabályrendszere, gátjává is válik a modernizálódásnak, amely a parasztság szerepváltozásával szükségképpen együtt járt.

³⁵⁵ VERES Péter, *Ebéd a gyepsoron*, Korunk, 1940. 7-8. szám, 644.

³⁵⁶ VERES Péter, *Szárszó*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1971, 108.

³⁵⁷ VERES Péter, *Szombat= Asszonyhűség*, Nagyvárad, Földművelésügyi Könyvterjesztő Vállalat, 1957, 14-25.

A népi mozgalom gondolkodóinak, valamint a szociológia megállapításainak eredménye a földkérdés megoldásának égető szüksége mellett az egykézés tendenciájának terjedése, valamint a népességszámra gyakorolt hatása volt. Az egykézés, ami a dunántúli gazdagparaszság soraiban jelent meg, elsősorban anyagi okokra vezethető vissza, mivel az utódok számának mesterséges csökkentése megakadályozhatta a földbirtok felaprózódását: „Ahol az osztálytagozódás kialakult, ott a birtokosok azért egykéznek, hogy fenntarthassák utódaik számára is a polgári módot és rangot, a szegények meg azért, mert kevés a kenyér, nincs föld és nincs lakás.”³⁵⁸ Veres Péter ennek a szociológiai kérdésnek is az erkölcsi oldalát látja, hiszen a nemi egészségről szólva kijelentette, hogy a fajta szeretete, az utódok létrehozásának vágya irányítja a parasztság ösztöneit: „A lélek öröme gyermekeink mozgásában, egészségében gyönyörködni, önmagunkra, őseinkre, fajtánkra ismerni.”³⁵⁹ De nem pusztán anyagi vagy emocionális kérdés ez. Hozzá tartozik a népi gondolat azon téziséhez, mely szerint a kispolgári életmód a társadalom egészére nézve káros hatást gyakorol. Veres szerint sok nő – különösen a városi lakosság jólétben élő rétegeire gondolkényelemszeretettől, hedonizmusból marad meg egy gyermeknél, hogy „ne rontsa el az alakját”, s maradjon szabadideje az élet kínálta örömök élvezésére. A *kelletlen leány* erkölcstelen nőfigurája, Tóth Panni megállapodik egy gyermek szülése után, azt az egy fiúgyermeket is a testvérének, Borának kell felnevelnie, miután az édesanya odahagyja a falut a városi élet miatt. Ez az egy fiúgyermek a tendenciózus írói cselekményformálás következtében az anyjához hasonlóan megutálja a szűkhatárú falusi létet s „rossz” útra tér, Budapestre szökik, amint felserdül. Ellenben Tóth Bora, aki maga a paraszti erkölcs s személyében, sorsában beigazolódik a „várt leány várat nyer” teóriája; ő egyben a paraszti termékenység s az anyai szeretet kútforrása, archetípusa. Nem a gyepsori sokgyermekes, nyomorgó és elnyűtt asszony, akinek családjában hamarabb kerül gyermek, mint malac. Nem, Tóth Boráról a szorgalom, a szelíd akarat, a halk szeretet himnuszát zengi az író s oly tendenciózus módon, mint ahogy a rossz asszonyt elítéli s megbünteti; oly bőkezűen bánik Borával, oly bő gyermekáldásban részesíti, négy gyermek anyjává teszi. S mivel a cselekmény a két háború között játszódik, a paraszti világnak Veres Péter által felejthetetlennek tetsző közegében, így a visszaemlékezés az 1956-os események és a megtorlások, perek után ismét csak nosztalgikus, megszépítő. Mert bár Tóth Bora férjét s Panni fiát elviszi a háború, ismét egyedül marad édesgyermekeivel, mégsem adja fel: nem

³⁵⁸ VERES Péter, *Paraszsors, magyar sors*, Budapest, Magyar Élet, é. n., 76.

³⁵⁹ VERES Péter, *Paraszsors, magyar sors*, Budapest, Magyar Élet, é. n., 59.

adhatja fel a mindennapos küzdelmet gyermekeiért, hanem az örök asszonyiség jegyében folytatja.

Veres Péter pedig ebben a szellemben folytatja írói tevékenységét, még a kádári konszolidációban egyre urbanizálódó parasztság láttán sem adja fel azt. Legfőképpen azért, amiért Szabó Pál sem adta fel írói hitvallását. Mert az egyszerű embernek szüksége van valakire, aki helyette szól. „... az én Borám még semmiképpen se tudja elmondani a magáét. Nem az érzései hiányoznak hozzá, hanem a gondolatai. Nincs nyelve hozzá.” – gondolkodik az író feladatáról Veres *A kellelten leány* végszavaként. Az egyszerű paraszti nép nem tudja kifejezni a gondolatait, s azok nem szerveződnek világnézetté. Ez már az írástudók feladata, akik ezen a téren adósak még: „... nem beszéltünk azokról, akik lennmaradtak a sültparasztság, a magánakvalóság és a régi asszonyi törvények világában.”³⁶⁰ Ez a világ azonban nem csak az asszonyok, de a teljes parasztság életére is irányadónak bizonyultak.

Veres nagy mesélőkedvet kap, amikor saját falujának, Balmazújvárosnak a viselt dolgairól esik szó. A *Falusi krónika* a szerző bevallása szerint elejétől végéig valóság, mégsem történetírás „arról a népről, amely megülte ezt a tájat és átélte ezt a kort.”³⁶¹ A Balmazújvárosban és a környező földeken élő népességről ír a kötetben, mely 1941-ben keletkezett s az ősidőktől az első világháború kezdetéig, a bevonulásig rögzíti a paraszti múltat. A kötetben helyet kap a feminista mozgalom is, ennek kapcsán pedig számos parasztasszony, akik nem az író által teremtett figurák, hanem valóban éltek s a szerző ismeretségben volt velük. Tóth Bora alakját akár róluk is mintázhatta: „A mi asszonyaink mindig benne voltak a legnehezebb munkákban. Az egyoldalú búza-, tengeri-, és takarmánytermelés talpraállítja annak idején az asszonyokat és a gyerekeket is.”³⁶² Azonban a hús- vér asszonyok korántsem oly csendesek, mint Tóth Bora vagy Balogh Jani felesége, akik a férfi segítőtársának születtek. Ezek az asszonyok eljutottak a magyar nők feminista szervezetéig, amely 1911-ben meg is hívta őket budapesti gyűlésére. Ők már nem csak a maguk kisvilágával törődtek, de kiálltak az ország nyilvánossága elé is, hogy feltárják a paraszti élet nehézségeit és segítséget kérjenek. Igaz, vajmi kevés eredménnyel, hiszen közbeszólt a háború s a drágaság, nyomorúság, a férfi munkaerő hiánya. „Volt olyan asszony, Veres Gáborné, aki bivalyt hajtott napról napra. Szarvas Imréné meg ökörrrel járt, mint egy öreg béres. Bordásné, az asszonyvezér, egyik kicsi fiával együtt tett

³⁶⁰ VERES Péter, *A kellelten leány*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960, 354.

³⁶¹ VERES Péter, *Falusi krónika*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1956, 5.

³⁶² VERES Péter, *Falusi krónika*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1956, 522.

ki egy emberszámot.”³⁶³ A nőmozgalomnak aztán a Horthy-rendszer vetett véget s alakította át háziipari tanfolyamokká.

A paraszti erkölcs mindettől függetlenül tovább él, mind az asszonyokra, mind a férfiakra nézve. Mindkét nembéli parasztságra kötelezően érvényesnek tartja Veres epikája a szemérmesség érzését. *„A szemérem, amit sok ezer esztendőök során talán éppen azért fejlesztett ki a női nem, hogy ezzel is kedvesebbé legyen, hiszen ez még a nem szépeket is kedvessé, magabízó szép állatból emberré varázsolja...”*³⁶⁴ Bár másképpen vélekedik erről Tóth Bora „rossz erkölcsű” testvére: *„Sajnos, itt ebben a buta paraszti világban még szégyen az, ami a városban már természetes, hogy az ember nyíltan gyönyörködjön a saját testében...”* S az író, aki nem ódzkodik attól, hogy függő beszédet használva a saját szócsöveként használja fel alakjait, ezzel a félmondattal máris ironikus minősítést tesz a tradicionális falusi és a kozmopolita városi erkölcs különbségében. *„Nem mondom én azt a világért sem, hogy a parasztság ebből a szempontból jobb, felelősebb, mint a városi ember, csak azt mondom, hogy a parasztság társas ösztönei és fajfenntartó ösztönei még egészségesebbek, nyersebbek, elhasználatlanok, tehát a városi lakosságot sorvasztó életelveket nem kell rájuk erőltetni.”*³⁶⁵ – vélte az író még a háborús években. Az a gondolata tehát, mely szerint a városi lakosság elveszett a magyarság számára, a két életforma különbségéből adódik. E különbség mutatkozik meg a messzire szerződött szerdahelyi munkások egyik élményében, melynek során a Keleti pályaudvarról Kelenföldre kell átmenniük villamoson. Épp hajnalodik. *„Az utcán alig látni valakit, csak néhány munkás siet munkába, szolgálatba és itt-ott egy-egy csapat úrféle csámborog a járdán, szemmel láthatólag be vannak rúgva, valami mulatságból mennek haza. A férfiakon hosszú kabát és kerek keménykalap tökfedő, a nőkön – undokfélék – jaj, ezek is részegek! – szörnyülködnek a lányok és röhögnek a fiúk – hosszú, földetseprő estélyiruha, karjuk, hátuk, válluk meg, a lebernyeg alól is látszik, hogy meztelen. Juj, de csúnyák, hogy az íz egye meg őket...”*³⁶⁶

Nyilvánvaló, hogy a paraszti szemérmességet tipikus magyar vonásnak tartja Veres, ami abban az értelmezésben, hogy a paraszt adhatja meg a magyar jelleget a nemzet számára, kulcsfontosságúnak tűnik. *„Azzal a szűz emberanyaggal, amilyen a parasztság legjava, egészséges magyar közösséget és eredeti magyar magas kultúrát lehetne itt*

³⁶³ VERES Péter, *Falusi krónika*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1956, 260.

³⁶⁴ VERES Péter, *A kelleetlen leány*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960, 38.

³⁶⁵ VERES Péter, *Parasztsors, magyar sors*, Budapest, Magyar Élet, é. n., 57.

³⁶⁶ VERES Péter, *Három nemzedék, Szolgátság*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955, 277.

építeni.”³⁶⁷ S ez a „szűz emberanyag” éppen azért lehetne ideális nemzetépítő anyag Veres szerint, mert még őrzi közösségi szokásait, erkölcsét. „... ebben a családban nem divat a nagyja gyereket nyalni-falni...” - szól Balogh Jani közösségének erkölcséről az író abban a jelenetben, mikor a serdülő gyermek hazaérkezik első cselédéből és viszontlátja édesanyját. „Szerette volna magához ölelni, megszorogatni a gyereket, de lám, ez egy próbált kis ember, nem való már az anyai babusgatás alá.”³⁶⁸

A paraszti szemérem azt is megköveteli, hogy a szerelemről, szexualitásról nyíltan beszélni tilalom alá tartozik. A szépirodalmi művek ezt a szabályt be is tartják, az író csak a körülírásig jut el, nem követi Szabó Pál példáját, aki belefogalmazza az erotikát műveibe (vö. *Tíz esztendő*). Azonban a politikai írásban pusztán „tudományos” szempontból kénytelen vizsgálat tárgyává tenni ezt a kényes témát. „Az egészséges nemi viszonyban élő ember nem rontja nemi eredetű neurózisával a közösség levegőjét... Az egyes ember testi felépíttségének, vérmérsékletének megfelelően a nemi kérdésben is falánk ragadozó.”³⁶⁹

– Veres ilyen tárgyilagosan tesz megállapításokat a biológiai szelekciónak, mint a nemzet jövője szempontjából lényegesnek tekintett kérdésében. A szépirodalmi alkotások egyszerűen tartózkodnak e tárgytól, kivéve talán a *Számadás* önéletrajzi beszámolóit, melyek a formálódó parasztíró őszinteségét mutatják. Hiszen nem lehet az ember csak szocialista: biológiai lény is, nem csak eszmével él. Háborús szolgálata során, Szegeden töltött idejéről beszámolva az író hűszesztenős önmagát ábrázolja, amint hadiasszonyok után néz: „Harminc-körüli, formás, de már hervadt menyecske volt... Nekem az volt a vágyam, hogy kettesben elbeszélgetni, megvacsorálni, aztán ördögbánja... le is feküdni...”³⁷⁰ Ez a próbálkozás sikertelen maradt. Veres ezután egy másik asszonyt keres és haza is kíséri, de nem minden aggály nélkül: „Kicsit bántott a lelkiismeret, hogy mit szólna hozzá Julcsa, ha megtudná, hogy még szeretőt fogtam... Legfeljebb megírom neki egy szép, őszinte és szerelmes levélben.”³⁷¹ A lelkiifurdalás végül alaptalannak bizonyul, mert egyrészt fizikai taszítást érez az ismeretlen szakácsnővel szemben, másrészt a parasztleány szemérmes tartózkodását hozza fel indokul: „És majd a gazdasszonya? Hogy kell majd nekem pirulnom egy kíváncsi úriasszony előtt, aki ha kijön a konyhába,

³⁶⁷ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. Kiadás, é. n., 32.

³⁶⁸ VERES Péter, *Három nemzedék, Szolgátság*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955, 134.

³⁶⁹ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 159.

³⁷⁰ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 103.

³⁷¹ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 106.

fürkészve végignéz rajtam. Utálatosan tudnak ezek a parasztra nézni. Akár egy ismeretlen állatra, vagy egy furcsa, sose látott tárgyra.”³⁷²

A frontról hazatérve Veres túláradó örömmel üdvözli menyasszonyát az állomáson, aki azonban a közösség előtt tartja magát a paraszti szemérem törvényéhez: *„Julcsa szinte hidegnek látszott. Tartózkodóbb volt.”* Csak akkor oldódott fel, mikor kettesben maradtak: *„Pár szerelmes órát töltöttünk együtt, mert hát a szegény napszámos embernek az ilyen dologidőben, tengeritörés és szüret idejében nincs ideje szerelmeskedni.”*³⁷³ Ezek az időszakok azonban igen rövidek, a kevés örömmön túl sok ínség kíséri a parasztokat; de panaszkodni nem illik.

Aki pedig mindezeket az erkölcsi normákat: a munka becsületét, a paraszti szemérmét, a falu népe által megfogalmazott íratlan törvényt nem tartja be, az paraszti értékrend szerint rongyembernek minősül. A rongyemberség fogalmának meghatározása mellett Veres Péter arra is törekedett, hogy ne csak a papíron, de a való életben is tartsa magát e fogalomtól való tartózkodáshoz. *„Az író legyen művészi, erkölcsi és társadalmi lény egyszerre. És legyen azonos az írásaiban megrajzolt vagy vállalt emberi eszménnyel”*³⁷⁴ – jelenti ki. A politikai élet örvényei között ez bizony nem lehetett könnyű. Bizonyítja feltevésünket az 1946-ban Debrecen városában tartott Írókongresszus, mely ugyan a „szellemi koalíció” jegyében hívatott össze, ám Németh László távol maradt tőle, mert tudta, hogy az ő személye körül fognak a viták kumulálódni. Lukács György, a főreferens azonnal ki is nyilvánította véleményét, amint Németh neve szóba került. Elismerte ugyan írói teljesítményét, *„Ámde Németh László nemcsak egyszerűen tehetséges író, hanem egyúttal a harmadik út, a minőségi szocializmus, a mély magyar, híg-magyar elmélet stb. gondolója. Olyan ideológiáké, amelyek ha történetesen tömegebefolyásra tettek volna szert, múlhatatlanul fálnak vitték volna a magyar népet... Veres Péter elvont és ezért helytelen szolidaritást hirdetett Németh Lászlóval, Sinkával stb. eltévelyedéseikben.”*³⁷⁵ Lukács elvárta volna Illyéstől és Verestől, hogy határolódjanak el Németh nézeteitől, Illyés ragaszkodott ahhoz az elvhez, hogy az író szabadon kinyilváníthassa nézeteit, Veres pedig nyíltan kijelentette: *„... senki se kívánja tőlünk, hogy rongyemberek legyünk, s akikkel együtt dolgoztunk, most azokba belerúgjunk, hanem a szellem szabadságát hagyjuk meg mindazoknak, akik munkásságukkal megszerezték*

³⁷² VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 107.

³⁷³ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 176.

³⁷⁴ VERES Péter, *Ember és írás*, Budapest, Bolyai Akadémia, 1941, 19.

³⁷⁵ BAKÓ Endre, *Debrecen, lelkem székvárosa*, Debrecen, Debreceni Irodalmi Múzeum, 2006, 94.

maguknak azt a jogot, hogy a magyar közösséghez szóljanak...”³⁷⁶ A debreceni Írókongresszus így a kommunista ideológia vereségével végződött, Lukácsnak még nem sikerült elfogadtatnia a szocialista realizmus hegemoniáját.

„A második államosítás után – 1952 áprilisában – az utcáról elvittek a főkapitányságra, és közveszélyes munkakerüléssel vádoltak. A feleségem ment Veres Péterhez, s másnap az ő közbenjárására szabadultam ki, különben könnyen Kistarcsa, majd Recsk lett volna a sorsom.” – emlékezett Püski Sándor.³⁷⁷ 1954-ben, a Sztálin halálát követő enyhült politikai légkör elmúltával kérte fel Veres Péter Püski Sándort, hogy legyen az Írószövetség kiadójának, az akkor alakult Magvetőnek a gazdasági igazgatója. A felkérés nyilván a pártvezetés tudtával történt, azonban Püski nem vállalta a pozíciót s a vele járó ideológiai felelősséget. „Veres Péter belátta, hogy igazam van, de a politika és benne az ÁVH nem volt ilyen megértő. Nyilván sértette őket a visszautasítás. Nem telt bele 3 hónap, amikor 1954 augusztusában a IX. ker. Rendőrkapitányság – a Ráday utcában laktunk – „árdrágító üzérkedés” címén házkutatási és letartóztatási határozattal szállt ki hozzánk, és engem bevittek a IX. ker. fogdájába.”³⁷⁸ Ismét Veres Péter léphetett közbe – véli Püski -, s az akkor igazságügyi miniszter Erdei Ferenc segítségét kérte az ügyben.

A rongyemberség fogalma azonban nem elsősorban a politikusi, hanem a paraszti szótárból ismeretes Veres Péter számára. A *Próbatétel* kötetében megjelenő Suli Kis Varga már nevéből adódóan sem lehet becsületes ember: „A Suli név egyszerre jelent sunyit is, csajlát is. Kis Vargának sunyi a lelke és csajla a kalapja.”³⁷⁹ A háborút felváltó új idők kezdetén, a változó szeleket szagolgatva Suli igyekszik mindenütt ott lenni, ahonnan valami előny származhat. A földosztásnál bizottsági tag, belép a kommunista pártba is, „de csak óvatosan, kellő távolságban, hogy bármikor le lehessen tagadni, ha mégis szükség lenne rá.”³⁸⁰ Akárcsak a nyilasokkal való kapcsolatot, amit legszívesebben elfelejtene. 1945-46 őszen-telén, a kiscgazdapárti választási győzelem után már szívesebben jár a Kiscgazdapárt irodájának környékén, s be-beköszön. Aztán megint változnak az idők, Nagy Ferenc külföldre távozik, elkezdődnek az internálások, így Suli Kis Varga sem a kommunisták, sem a kiscgazdák felé nem megy, „Ehelyett időnként fel-feltűnt a Parasztpárt helyiségében és olyan otthonosan foglalt helyet, mintha mindig odajárt volna... Be mégsem

³⁷⁶ BAKÓ Endre, *Debrecen, lelkem székvárosa*, Debrecen, Debreceni Irodalmi Múzeum, 2006, 95.

³⁷⁷ *A 90 esztendő s Püski Sándor köszöntése*, Forrás, 2001/2.

³⁷⁸ *A 90 esztendő s Püski Sándor köszöntése*, Forrás, 2001/2.

³⁷⁹ VERES Péter, *Suli Kis Varga*=VERES Péter, *Próbatétel*, Budapest, Athenaeum Könyvkiadó N. V., é. n., 9.

³⁸⁰ VERES Péter, *Suli Kis Varga*=VERES Péter, *Próbatétel*, Budapest, Athenaeum Könyvkiadó N. V., é. n., 15.

iratkozik... ”³⁸¹ Végül, mert sehová sem kötelezte el magát igazán, mindenholnan kinézik s rongy embernek nevezik a háta mögött. Így kínjában templomba kezd járogatni, mert nincs más igazság a földön. „*Most kedvetlen egy kicsit ehhez a világhoz, lapul, kullog, tájékozódik, a szeleket szaglássza.*” – mond végső ítéletet az író erről a figuráról, aki az örök paraszti óvatosság jelképe, egyszersmind propagandaértékkel bíró alak, aki azt sugallja az egyszerű parasztoknak: a politikai el nem köteleződés már nem megengedhető, mert ez rongyemberség. S ami még talán ettől is fontosabb: Suli Kis Varga ódzkodik a szövetkezéstől, pedig ez a jövő útja, amint azt a kötet további írásai ki is nyilvánítják.

S kinyilvánítják az új világ által megkövetelt, az író dolgára vonatkozó téziseket is. „*A TÖRTÉNELMET mozgásában, a társadalmat fejlődésében, az egyes embert változásaiban ábrázolni... ez volna az irodalom első feladata.*” Azonban a magyar írók ebből Veres Péter szerint eddig keveset végeztek, a jobbágyság századairól úgyszólván semmit nem tudunk. „*Nagy munka van előttünk. A magyar nép, az igazi nemzet, a dolgozó nép életében ezer esztendő óta nem volt ilyen változás, nem volt ilyen minden ember életére kiható, sorsot, életformát, embert, jellemet megrázó és újraformáló forradalom. Ezt kell megírni. A mát, amint jön a tegnaptól és megyen a holnapba.*”³⁸² A változásokat rögzíteni kívánó írói akarat azonban helyenként félrecsúszik, s ismét a propagandának adja át helyét. A kötet befejezését jelentő *Helytállás* című novella ennek mintapéldája. A próbatétel metaforikus értelmű, a rongyemberséget vagy becsületességet perdöntően elbíráló motívuma ezúttal már megkérdőjelezhetetlen. A front közeledése, a földesurak menekülése után megérkezik a Szovjet Hadsereg s közkatonája rendkívül színpadias jelenet során ítéli oda a földet jogos tulajdonosainak:

„ - *Burzsuj nyet?*

- *Nyet – mondta Barna Gábor és mutatta, hogy elmenekültek nyugat felé.*
- *Harasó – mondta a járőrvezető és balkezével egyet intett, beleölelvén az egész tanyát, azután egy nagyobbat, beleölelvén az egész határt és egy még nagyobbat, beleölelvén az egész országot: - a tiétek! És hozzátette elkomolyult figyelemmel, felemelvén szempilláit: - Sztálin nagy, Sztálin jó és nektek is jó lesz!*”³⁸³

A visszatérő, a kiosztott földet visszakövetelő Kelemen Endre úr a valaha volt cselédek, a régen meghunyászkodott, hallgató szolgák körében többé nem lehet földesúr. Az emberek

³⁸¹ VERES Péter, *Suli Kis Varga*=VERES Péter, *Próbatétel*, Budapest, Athenaeum Könyvkiadó N. V., é. n., 22.

³⁸² VERES Péter, *Ajánlás*=VERES Péter, *Próbatétel*, Budapest, Athenaeum Könyvkiadó N. V., é. n., 5–7.

³⁸³ VERES Péter, *Helytállás*= VERES Péter, *Próbatétel*, Budapest, Athenaeum Könyvkiadó N. V., é. n., 138–139.

győzedelmeskednek a bennük levő szolgán s nem adják vissza a földet. E színpadra illő jelenetnek az utolsó rendezői utasítása nem hagy kétséget a propagandisztikus hatás és szándék felől: „A feje fölött levő Sztálin-kép éles és finom, de bölcs mosolya mintha világított volna a füstös szobában.”³⁸⁴ Nem írói őszinteséggel, sokkal inkább politikusi taktikázással, politikai szándéknyilvánítással találkozunk ezekben a sorokban. Mintha az 1945-öt követő idők parasztjai jobbak lennének a Horthy-éra parasztjainál; mintha ideológiai fejlődés ment volna végbe bennük. Mintha megvalósult volna a magyar faluban a szocialista népi kollektívizmus: legalábbis Veres Péter ezt szerette volna látni. Úgy tűnik, mintha a régi jó paraszti erkölcsöt felváltotta volna a szocialista tudat. Az „új ég, új föld, új ember” teóriájának beigazolódásaként (vö. *Szocializmus, nacionalizmus*)

A rongyemberség, mint morális kategória persze jelen volt már a két világháború közötti magyar parasztságban, még ha Veres Péter a régi időknek jobb erkölcsi minőséget tulajdonít is. Az erkölcstelenség, ami Veres szemében egyenlő az individualizmussal, az egyéni örömszerzés előtérbe helyezésével rombolja a közösség hagyományait. Ugyanígy a részegség, mint ugyanilyen minőségű örömforrás, szigorúan elítélendő Veres epikus műveiben. Magyarázhatnánk az írónak az alkohollal szembeni ellenszenvét akár ösztönös tisztaságérzetnek, a rossztól való tartózkodásnak is, ám a *Számadás* arról tudósít, hogy gyermekkori élményalapja van a szeszundornak, a részeg ember taszító viselkedésének. „*Hevesmegyei juhnyírók, férfiak és nők voltak a tanyán, vasárnap bementek a faluba és délután részegen, ordítva jöttek ki. Azután összeverekedtek. Villára kaptak... Még egy ilyen alkohol-borzalomra emlékszem. Már a vasúton dolgoztam, amikor a hortobágyi állomáson kihívták a csendőröket, mert az előttünk levő állomásról telefonáltak, hogy az egri sommások, akiket egy tehervonat hozott, összevesztek és egy asszonynak kaszával levágták a mellét, szóval a csecsét.*”³⁸⁵ Ezek után evidensnek tűnik, hogy Veres Péter szinte majd mindegyik regényében, novellájában felszólal az alkohol ellen, de legalábbis a cselekmény negatív fordulataiban szerepet ad neki. S mindenekelőtt a rongyemberség státuszának megállapításában juttat jelentős részt az alkohol hatásának. A kelletlen leány férjét a kocsmából viszik börtönbe, mert lefogta az intézkedő csendőr karját. Ő alapvetően nem iszákos, sőt, igen dolgozó ember, ám a társaság, az ital vonzása eredményezi a hatóság elleni erőszak vádját. A *Szolgaság* bandagazdájának helyettese viszont „*tőrölmetszett rongyember. Részeget is, hazug is, lusta is, civakodó is, rongydolgozó is... De hát ez már úgy van, hogy a szegények közül való rongyembereknek is meg kell élni valahogy. S ha az úri*

³⁸⁴ VERES Péter, *Helytállás*= VERES Péter, *Próbatétel*, Budapest, Athenaeum Könyvkiadó N. V., é. n., 154.

³⁸⁵ VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 60.

*rongyember szélhámos, csaló ügyvéd, hazug politikus, megvesztegethető bíró, vagy más eféle, a szegény rongyember meg rosszmunkás lesz.*³⁸⁶ A Pályamunkások talpig becsületes munkáscsapatának az „urakon” kívül csupán egy, a parasztleányokat hajkurászó ficsúrral, valamint egy részeges felvigyázóval gyűlik meg a baja. Ígyhát a magyarság, mint nemzet korántsem egységes fogalom Veres Péter számára; maga a parasztság sem egységes, nincs egységtudata, a magyar társadalom pedig végképp megosztott, különösen erkölcsileg. Mégis, Veres írói pályájának kései szakaszában megalkotja a magyarság sorsára vonatkozó szintetikus nemzetfogalmat.

Az allegorikus nemzetfogalmat, magyarságkaraktert megalkotó *Laci* című elbeszélés egy közönséges ló története. Közönséges abban az értelemben, hogy parasztagdák, kupeczek kezei között hányódik, akárcsak sok-sok sorstársa. Veres Péter saját tapasztalata alapján ismerte a parasztok lovait: „... vettem egy kisszekeret, egy ló után valót, és vettem eléje egy nem túl drága, mert heves-bolondos, túlbuzgó lovat is.”³⁸⁷ – emlékezik vissza a negyvenes évek elejére, amikor már íróként elért sikerei honoráriumában is mérhetőek lettek. Abban az értelemben viszont *Laci* egyáltalán nem közönséges, ahogyan az író az állati sors megrajzolásával nagyobb összefüggésbe helyezi *Laci* életútját. A magyar nép jellemét, sorsát állíthatjuk párhuzamba *Laci* sorsával. A nemes fajtából parasztvérbe oltott háttas hozzá nem értő kupeczek között hányódik, mígnem olyan gazdára lel, aki hasznosítani tudja legjobb tulajdonságait: munkabírását, kitartását, erejét, s ezen túl visszafogja rossz ösztöneiben, megneveli. Aligha kétséges, hogy az író mindvégig a magyar népről beszél. *Lacit* aztán elszakítja gazdájától a háború s megint idegen, ellenséges környezetbe kerül, lelketlen hajcsárok keze alá, akik az országot építetik vele újjá. Veres Péter írói szerepvállalása ezzel az elbeszéléssel már nem kevesebbet, mint a pátriárkai szerep lehetőségét kívánja megragadni. Péter bácsi, aki közismert alakként immáron jogot formál a véleménynyilvánításra szinte minden, a szocialista műveltséggel, erkölccsel kapcsolatos ügyben, a népet s a nemzetet érintő kérdésben. 1928 volt az az év, amikor végre, hosszas készülődés után egy levéllel megtette Veres az első lépést az írói pályán s felszólalt a földmunkásság nevében. A *Laci* megírása négy évtizeddel később pedig a teljes magyar nép és nemzet sorsát foglalja össze.

„Író lettem, mert azzá kellett lennem. Akaratomnak, becsvágyamnak a mai magyar világban, különösen a paraszti világban nem volt más útja, más lehetősége.”³⁸⁸ – tette

³⁸⁶ VERES Péter, *Három nemzedék, Szolgaság*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955, 172.

³⁸⁷ VERES Péter, *Szárszó*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1971, 135.

³⁸⁸ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. Kiadás, é. n., 19.

egyértelművé szerepválasztását Veres Péter a háborús években. Az írásnak közösségformáló hatást tulajdonított, hiszen nem győzte elégszer hangsúlyozni, hogy a parasztságnak nincs közösségi öntudata, nincs világnézete, nem rendelkezik semmiféle számottevő műveltséggel s nincs is benne akarat ezeknek a kialakítására. Politikai tárgyú írásait egyértelműen közösségi tetteként értelmezhetjük, bennük a közösségformálás szándékán túl a kiemelkedés, a különbözőnvágyás akarata munkált. *„Valakivé lenni, mind-mind feljebb nőni, a köztudatba beékelődni – Veres Péter: van! -, és természetesen hódítani, hódítani! Az ügynek is, önmagának is.”*³⁸⁹ Határtalannak tűnő dinamizmusa mellett azonban önértékelése sok esetben tartalmazza az örök magyar karakter részének tűnő önostorozást: *„Akkor még nem, majd csak öregkoromban gondoltam arra, hogy a magyarságnak megintcsak elpazarlódott bennem valakije.”*³⁹⁰ Ifjúkori naivitása, messianisztikus szocialista hite kap utólagos kritikát az 1940-es évek végéről visszanezve: *„Ez a tömegmozgalmak hajtóereje, a hit és cselekvés alapja. A tudatos kollektivisták feladata, hogy... ezt a messzianizmust formálják át kollektivista világnézeté és reális társadalomszemléletté...”*³⁹¹ S ebből a kijelentésből kiviláglik, hogy Veres egyáltalán nem vágyott Petőfi Apostolának népvezéri szerepére, mert az Táncsics és Széchenyi irányzatával együtt felmorzsolódott a forradalom során: *„... Petőfi pedig akkor is a közösségnélküli értelmiségi hálátlan szerepét, messzianisztikus néptestvériségi, humanisztikus eszméjét és a nemzeti egységet képviselte volna – ha tudta volna.”*³⁹² Veres elképzeléseiben a népvezér sokkal inkább a közösségben él, mint felette. Népvezéri szerepre nem vágyott, a közösségformálás feladatát a fontosságot, a sorrendet tekintve előbbre sorolta. A népvezéri szerep hálátlan lehet, hiszen szükségszerűen együtt jár a nemzeti jellemhibák, fogyatékoságok felmutatásával. A „szocialista népi nacionalizmus” teremtheti csak meg a közösség valódi érdekazonosságán alapuló összefogását – véli.

Eredeti szándékai között az írói és a parasztvezéri szerep közös vonásaként az alkotó értelmiségi összekötő szerepét jelöli meg Veres Péter. Hiszen, amint mondja, az értelmiség maga az az erjesztő anyag, összekötő habarcs, ami a társadalom rétegei között mindenütt elhelyezkedik. S emellett azonosságot teremt az alkotó értelmiségi és a saját célkitűzése között: *„Az alkotó értelmiségi közvetlen célja tehát a közösségi tudat formálása, haladó vagy hátráltató irányban.”*³⁹³ S aki haladó irányba tud menni, az ki

³⁸⁹ VERES Péter, *Szárszó*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1971, 151.

³⁹⁰ VERES Péter, *Szárszó*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1971, 152.

³⁹¹ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 79.

³⁹² VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 117.

³⁹³ VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 69.

tudja fejezni a közötte s a közösség egyes alcsoportjai között fennálló élményazonosságot: Veres Péter esetében a közötte és a parasztság közötti élményazonosságra gondolhatunk. A szépirodalmi alkotások, az írói szerepvállalás tartalma tehát a paraszti élet értékeinek felismerésén, tiszteletén és megőrzésén alapul. Végző soron a magyarság felismerésének élményét jelenti.

Veres Péter politikai, közéleti pályája a koalíciós időszakban

Veres Péter a népi irodalom képviselőjeként nem csak szépirodalmi alkotások útján próbálta érvényesíteni a parasztság érdekeit. 1945 egyfajta rendszerváltozásként íródott be a történelemkönyvekbe: ez azt is jelentette, hogy az addig politikai érdekképviseléssel nem rendelkező népiek immáron a Nemzeti Parasztpárt és részben a Kisgazdapárt képviselőiként számba vehető politikai befolyáshoz jutottak. Veres Péter az 1930-as évek folyamán több tanulmányban érintett politikai kérdéseket, sőt: a *Mit ér az ember, ha magyar* szinte teljes egészében a parasztfiatalok politikai pályára állításával foglalkozott. Jelen fejezet ezt, az 1945-ben, a rég áhított földreform végrehajtásával kezdődő s 1948-ban, a kommunista fordulattal végződő rövid időszakot vizsgálja abból a szempontból, hogy Veres Péter vajon képesnek bizonyult a paraszti érdekek érvényesítésére vagy egyszerűen a kommunisták „szekértolója” volt? Hogyan érvényesültek Veres Péter, a „parasztvezér” politikai elképzelései a gyakorlatban? Ez a kérdés ugyanis régóta megosztja a népi írókkal foglalkozó szakemberek, közírók táborát.

Az egyik ilyen visszatérő balhiedelem szerint ő irányította volna 1944 őszétől a kastélyok, udvarházak felszámolását, kirablását. Holott a Vörös Hadsereg katonai-politikai szervezete mozgósította tervszerűen a lumpen elemeket a helyi rombolásra, a műemléki értékű világi objektumok kifosztására, tönkretételére. Ráadásul Veres Péter nem is lehetett vidéki helyszíneken, mivel leszerelése után egészen 1945. február végéig, az Ideiglenes Nemzeti Kormányba való meghívásáig a budapesti Bethesda Kórház fogadta be.³⁹⁴ Politikusi szereplése pedig még kérdésesebbé tette személyének megítélését.

Ugyanakkor ismeretesek olyan beszámolók is, melyek Veres Péternek kifejezetten rokonszenves emberi viselkedést tulajdonítanak. A barát bajban ismerszik meg igazán – tartja a mondás. 1945. március 15-én Németh Lászlót beidézik a békési rendőrségre, és egy napig fogva tartják. Másnap az akkori belügyminiszter, Erdei Ferenc és Veres Péter parasztpárti gyűlést tartanak a városban. Németh már korábban Erdeihez fordult levélben, és segítségét kérte. Erdei nem válaszolt, s most, amikor ugyanabban a városban tartózkodik, ahol Németh él, elkerüli, nem megy el hozzá. Fölkeresi viszont az aggódó író Veres Péter, aki évek múlva így emlékezik vissza: „Nyilván jólesett neki ez a kis látogatás, mert üldözöttnek hitte és érezte magát...” Békési látogatását Németh sem felejtette el, és egy 1957. február 13-án kelt levelében ezt írja Veres Péternek: „... énvelem Illés Endrét

³⁹⁴ FILEP Antal, *Feljegyzés Veres Péter művei, életútja értékeléséhez*, Szín, 2012. április, 129.

kivéve egy kortársam sem volt olyan tisztességes, mint te; békési látogatásodat s amit a Karenina Anna megjelenéséért tettél, sosem felejttem el.”³⁹⁵

A tanulmányírás és a szépirodalom évtizede után Veres Péter pályáján a homo politicus ideje következett el. Hiába figyelmeztette őt 1945 decemberében írott helyzetértékelésében Németh László, hogy „*A magyar politika meg természetesen hazug... Tele van a szánk demokráciával, s burkolt diktatúrában élünk...*”³⁹⁶ Veres Péter úgy vélte, hogy a politika is épülhet becsületen. „*Ez a fogalom a politikában meglehetősen ismeretlen és népszerűtlen és alkalmazására ritkán került sor eddig. A politikusok – különösen az aprók – általában úgy hiszik, hogy a becsület a politika balekjainak a vesszőparipája. Olyan sok látszat szól mellettük, hogy az már majdnem igazságnak látszik és – mégsem igazság... A kezdő demokráciák gyermekbetegsége fenyeget, a sokatbeszélés, kevesetcselekvés, a fecsegés, alkudozás, intrika és korrupció áldemokráciája. A mi demokráciánkban elszántság, szilárdság, józanság, igazságosság és mindenekfelett becsület legyen a vezéreszme... a becsület nem polgári szólam, a becsület örök emberi eszme, amely a társas ember életében nélkülözhetetlen, a törvénytől is erősebb és ősidők óta hat. Lényege: Embernek tartsd magad!*” – írta az épphogy magához térő közéleti publicisztika egyik fórumán, a Világ 1945. május 16-i számában, *Demokrácia és becsület* című cikkében.³⁹⁷ A becsületről és az erkölcsről kialakított fogalmait már megismerhettük a *Mit ér az ember, ha magyar* lapjait forgatva. Ugyanebben a szellemben folytatta intelmeit az új demokrácia kezdetén: „*A világ oldott, az olcsó siker csábít, az anyagi előnyök kecsegtetnek, nincs jó számontartás: a köz zsebébe és a mások zsebébe, a köz becsületében és a mások becsületébe egyformán könnyű belenyúlni. De éppen ez a mi próbánk. Azt mondják, a múltban volt úri becsület, tisztai becsület, hivatalnokbecsület, polgárbecsület és még betyárbecsület is. Nos, legyen most munkásbecsület, parasztbecsület, szocialista becsület, pártbecsület, de legyen hát becsület! Új életrendet kell teremteniünk, és az intézményeinkben a tartó erőt a lelkekben kell kifejleszteniünk. Ha csakugyan volt a világon a magyarságról kialakulva valami olyan képlet, hogy a magyar lovagias és józan nép, a becsületre sokat ad, a gyengékkel, nőkkel, gyermekekkel emberies, ellenfeleivel szemben nem gyűlölködő, hajlamai szerint nem zord, bosszúálló, hanem derűsen igazságos – mondom, ha volt valaha, valahol ilyen vélemény rólunk, ezt nem szabad elveszíteniünk. Én tudom, hogy az ilyen vélemények mindig csak félig igazak, s az itt-ott elhelyezett udvarias*

³⁹⁵ Idézi FILEP Antal fenti írásában.

³⁹⁶ Németh László *élete levelekben, 1914–1948*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1993, 501–510.

³⁹⁷ Idézi STANDEISKY Éva, *Erkölcök 1945-ben*, Mozgó Világ, 2006. február.

dicséreteket csak önszeretetünk nagyítja fel, de mégis, semmiből nincsen semmi, mégis, ha ilyen hiedelem alakult ki rólunk, akkor annak valami alapja kell hogy legyen. Ha tehát valamit mégis örökölhettünk a régi magyar világból, ezt vállalhatjuk. De ha mégis, ez is csak magyar önáltatás volna, ha csakugyan nincs rólunk a világban semmi jó, ha nincs a világban semmi becsületünk: akkor annál inkább meg kell teremtenünk. Becsület nélkül nem élhet egy ember sem, nem élhet egy nép sem. Ha nincs becsületünk: akkor legyen! Nem engedhetjük, hogy a rongyság és az alacsonyosság legyen úrrá rajtunk. És akkor a példa és a mérték nem kívülről jön: ezt magunknak kell megteremteni. A becsület nem ahhoz méri magát, hogy mások hogy viselkednek, a becsület tartó erő, amely belülről jön, a lélekre épül. Arra a lélekre, amely ellent tud állni a rossznak, az alacsonyságnak akkor is, ha az édes csábítás, akkor is, ha az gonosz szándék alakjában jön.”

Ezen a ponton tehát a morális mérce kiterjed a politika világára is. Méghozzá úgy, hogy az író immáron a cenzúra korlátait nélkülözve, nyíltan kinyilvánítja véleményét a két világháború közötti „úri” Magyarország erkölcsi állapotáról. Az uralmát megszilárdító kommunista klikk ideológiájához pedig éppen ez illik! Ezért Veres Péter írásának következő kijelentése ismét csak önbeteljesítő jóslatnak tekinthető: *A demokrácia veszélyes és nehéz játék, becsület kell hozzá. A történelem hosszú léptekkel mér, és a szilárdság és becsület végül is meghozza a jutalmát: szilárd és megingathatatlan lesz általa testében-lelkében a nemzet.*³⁹⁸

A Nemzetgyűlésben és az Országos Földbirtokrendező tanácsban végzett munkája mellett a legmeghatározóbb politikai tevékenységet Veres Péter abban a pártban fejtette ki, melyet még Szabó Pállal alapítottak 1939-ben a Maroson, egy homokszállító dereglyén, ahová a csendőrség elől húzódtak. A háború alatt sem adódott lehetőség arra, hogy a parasztság érdekeit bárki képviselje. A népiek szétszóródtak az országban, Veres Péter 1944-ben munkaszolgálatos volt, Szabó Pál pedig Biharugrán, szülőhelyén tartózkodott, ott élte át a szovjet hadak átvonulását. A háború végén teljesen új közegben kellett újraszervezni a pártot, a népi írókat e munkában találjuk 1945-ben.

A Nemzeti Parasztpárt megalakításának szervezeti utasítása című röplap a párt helyi szervezeteinek létrehozásáról szólva úgy intézkedett, hogy a faluban össze kell gyűjteni a föld nélküli, törpe- és kisbirtokos parasztokat, hogy alakítsák meg a helyi szervezeteket. E célt támogatva jelent meg Veres Péter levele az uradalmi cselédekhez

³⁹⁸ VERES Péter, *Demokrácia és becsület, Világ*, 1945. május 16.

(*Szabad Szó*, 1945. április 5.), amelyben a volt cselédek politikai szervezkedésének, a Nemzeti Parasztpártba való tömörülésének szükségét hangsúlyozta.³⁹⁹

Az ország egész területének felszabadulása után a párt áttette székhelyét Debrecenből Budapestre. Veres Péter lett a párt elnöke, emellett részt vett az országos vezetőség funkcióját betöltő intéző bizottság munkájában, valamint az operatív irányítást ellátó főtitkári értekezleteken. Jól érzékelteti lelkesedését egyik beszéde, melyet 1945. május 13-án, a Cegléden rendezett Dózsa-ünnepségen mondott: *„A mi népünk sohasem tudott beletörődni abba, hogy szolga legyen a saját hazájában. A magyar földet soha többé nem adja vissza a magyar parasztság olyanoknak, akik nem dolgoznak. Soha többé nem lehet elválasztani a falut a várostól, az úri rendek nem fognak még egyszer éket verni a parasztság és a munkásság közé. A magyar nép, a magyar nemzet örökké fennmarad, amíg emberi élet lesz a földön.*”⁴⁰⁰

Természetesen a párt tagsága nem volt homogén, de azt hiszem, ha a „paraszt” titulus a párt nevében nem is, de a „nemzeti” jelző feltétlenül megkövetelte ezt a heterogén jelleget. A városi, jobboldali polgári és népi értelmiség egy része is bekerült a parasztpártba, hiszen rokonszenves volt számukra a párt politikai el nem kötelezettségének programja. Hogy ezt a réteget a párt magához hasonítsa, integrálja, Veres Péter javaslatára az intéző bizottság, kihasználva a párt iránt megnyilvánuló érdeklődést, az értelmiség számára előadássorozat megindítását határozta el. A sorozatot 1945 nyarán a budapesti pártszervezet *„Rend a romokon”* címmel, nagy érdeklődést keltve szervezte meg a Zeneakadémián.⁴⁰¹ Ezzel a lépéssel az immáron politikussá lett író talán még közelebb került a nép és nemzet szintézisének megvalósításához, hiszen feladva korábbi konzervatív álláspontját, a „nadrágos embereket” már nem tagadta ki a népiség táborából, szívesebben látta volna őket a politikai szövetséges szerepében.

Annál is inkább, mert az új rend irodalmi életében egyre nagyobb hangsúly helyeződött az irodalmi egység programjára – igaz, a sokat emlegetett egység késett. Pedig a parasztság, a munkásság és a polgárság hármasszövetségű összefogásán alapuló paraszti nemzetállam gondolata már a Bartha Miklós Társaság faji és szociális programjában is benne foglaltatott.

³⁹⁹ TÓTH István, *A Nemzeti Parasztpárt története, 1944– 1948*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972, 21.

⁴⁰⁰ Forrás: <http://filmhiradok.nava.hu/watch.php?id=5959>, a letöltés ideje 2011– 01– 04. Természetesen a beszéd valós értékéből le kell vonnunk annak propagandaértékét...

⁴⁰¹ TÓTH István, *A Nemzeti Parasztpárt története, 1944– 1948*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972, 42.

Népi és urbánus a „felszabadulás” után

A háború befejeztével sem szűnt meg a népi-urbánus vita, nyomai még sokáig érzékelhetők a publicisztikai írásokban; legalábbis a koalíciós időszak a vitának nyílt teret adott, még ha a további évtizedekben némileg vissza is vonult a nyilvánosságtól. Az urbánusok 1945 után azt nehezményezték, hogy a népiek még mindig szerepet játszanak az ország közéletében.

Zsolt Béla Keresztury Dezső kultuszminisztert támadta, mert szerinte a gyenge és koncepciótlan kultúrpolitika érvényesülést biztosít ennek a céltudatos csoportnak.⁴⁰² Talán arra a gesztusra gondolhatott Zsolt, amellyel a miniszter megengedte a hódmezővásárhelyi középiskolában dolgozó Németh Lászlónak, hogy tantervelméleti tanulmányaihoz kísérletképpen bármely tantárgyat taníthasson, s annak anyagát, tantervét módosíthassa?⁴⁰³ Mindenekelőtt az volt Zsolt Béla kifogása, hogy Veres Péter antiszemita nézeteinek és politikai gyakorlatának dacára demokratikus pártvezér, sőt a földosztás vezéralakja lehet Magyarországon. Erre a megtámadott azt felelte, hogy földet csak azoknak osztott, akik meg is művelik. Másrészt a zsidósággal kapcsolatban leszögezte, hogy fel kell venniük a magyarság „szellemi arcukat”.⁴⁰⁴

Veres Péter egy cikkének⁴⁰⁵ értelmezésében Zsolt Béla a magyar paraszttömegeket állította be fasisztának, mivel a parasztnak csak addig kellett a demokrácia, amíg más földjét elvehette. A kritika burkoltan a parasztpártnak szólt, Zsolt Béla azt a félelmét is megfogalmazta, hogy a földhöz jutott paraszttömegek a kiscgazdák felé terjesztik ki politikai orientációjukat, így a magyar politikai paletta jobboldali színezetűvé fog válni. Ha Zsolt Béla elvetette a sulykot, Veres Péter annál inkább, mivel a munkáspárti, parasztellenes álláspontot egyszerűen titkolt úri, klerikális, legitimista vagy polgári reakciónak bélyegezte.

Zsolt Béla sem késett sokáig egy hasonlóan epés visszavágással, írásában azt pellengérezte ki, hogy amíg a parlament üléstermében kongresszusra gyűlt a Kommunista Párt, addig „Veres Péter a parlament lépcsőjéről a Nemzeti Parasztpárt budapesti szervezete előtt duhaj beszédet tartott”.⁴⁰⁶ A beszédet még Rákosi és Révai szövegeinél is

⁴⁰² GYURGYÁK János, *Ezzé lett magyar hazátok*, Budapest, Osiris, 2007, 596.

⁴⁰³ „A magyar pedagógia történetében példa nélkül való, hogy tanári diplomával nem rendelkező embert beengedjenek középiskolába...” Az idézett sor a *Haladás* 1946. augusztus 15–i számából, a *Németh László visszatér középiskolába...* Az idézett sor a *Haladás* 1946. augusztus 15–i számából, a *Németh László visszatér* című cikkből származik, szerzője az *Árgus* álnév mögé bújt.

⁴⁰⁴ GYURGYÁK János, *Ezzé lett magyar hazátok*, Budapest, Osiris, 2007, 596.

⁴⁰⁵ VERES Péter, *Parasztság és polgári reakció*, Szabad Szó, 1946. szeptember 29.

⁴⁰⁶ ZSOLT Béla, *Veres Péter a lovát ugratja*, Haladás, 1946. október 3.

baloldalibbnak tüntette föl, hiszen, mint írta, a kommunisták csak olyan célokat tűznek ki, melyek megvalósíthatók, mert „*ha egy párthoz szólnak is, sohasem nem felejtik el, hogy egy egész országgal szemben felelősséggel tartoznak*”. Ezek szerint a kommunisták „agyból” beszéltek, míg Veres Péter „torokból”. Zsolt Béla egyik kifogása az volt, hogy a parasztpolitika mindenütt a világon kinőtt már a gyerekcsizmából, elveszítette „népszínmű jellegét, folklórérdekességét”, csak a Nemzeti Parasztpártban nem. A másik kifogása a fasizmus jól ismert vádját hangoztatta, a beszédet kísérő feliratokat (A Nemzeti parasztpárt a magyarok pártja – Népi származású magyarok vezessék az országot), valamint Veres Péter egyes kiragadott mondatait (magyar népi nemzeti iskolát, népi nemzeti irodalmat és magyar népi nemzeti sajtót követelt, magyar iskolákba magyar tanárokat, magyar hivatalokba magyar vezetőket) az elmúlt 26 év ellenforradalmi retorikájával azonosította.

Vagyis Zsolt Béla szerint Veres Péter egy baloldali beszéd vázára a fasizmus „kéziszótárából” való cirádákat aggatott, és kirekesztő magyarságértelmezése még a felszabadulás után is él. Arra is céloz Zsolt Béla, hogy Veres Péter a nácik nyelvhasználatát, szókészletét elsajátítva mérkőzött meg velük eszmeileg, ám lejárt a fasiszta tolvajnyelven a parasztdemokráciáért való küzdelem korszaka, s csak az az ellenforradalmár (Veres Péter) beszél már ezt a nyelvet, aki a parasztság fizikai erejével fenyegetőzve egy új polgárháború rémét idézi fel. Zsolt Béla taktikája nyilvánvaló: mindenkit célba vett, aki a háború előtt és alatt nem polgári és nem kifejezetten baloldali, kommunista, filoszemita oldalon állt, s ezeket a célszemélyeket a fasizmussal azonosította. A legalkalmasabbak erre a célra a népiek voltak, akik nacionalizmusukkal az urbánus oldal számára pusztá demagógiát, parlagi csörtetést, Duna-parti gyilkosokat jelentettek. Összesen 20 alkalommal támadta Veres Pétert a *Haladás* lapjain ilyen s ehhez hasonló hangnemben, hiába figyelmeztette Lukács György, illetve saját újságíróársainak többsége is a túlkapás veszélyére.

Ez a politikai gyanú a húszas években számos szellemi partnerre talált, akik a falusiassággal szemben foglaltak állást, leginkább az írók-újságírók (Zsolt Béla, Márai Sándor) és a nyugati szellemű konzervativizmus vágyképét dédelgető írók-filozófusok (Halász Gábor, Hevesi András, Cs. Szabó László) között. Pedig kortársainak és az utókor irodalomkritikusainak is feltűnt, hogy Zsolt Béla kettős mércét alkalmazott. Amikor Jászi Oszkár (szintén zsidó származású, akárcsak Zsolt Béla) a Vaszgárda oldalára állt Maniu védelmére kelt, a *Haladás* bírálta ugyan álláspontját, de elismerte, hogy eljárása

„lovagias”.⁴⁰⁷ Ugyanez a megértés nem illette meg a sokkal kisebb hibát vétő – ha egyáltalán vétő – népi írókat. Zsolt Béla darabját, a *Nemzeti drogériát* a *Haladás* remekműként méltatta, míg Illyés *Lélekbúvárját* gyanakvással fogadta. E jelenség megmaradt a maga elszigetelt voltában: ahogyan Lukács György (zsidó származású, eredeti neve Löwinger) fogalmazott, a „lipótvárosi kultúra” „az igazi, a népi kultúrától való elszakítottság, a sznobizmus és az irodalmi prostitúció végleteit fejlesztette ki”.⁴⁰⁸

A népi-urbánus vita eme újabb fejezetében való szereplés persze nem az egyedüli tevékenység Veres Péter háború utáni életében. Részt vett az irodalmi vitákban: az irányköltészetéről, a pártok szolgálatáról és az írói szabadságról. Ez utóbbit annyira fontosnak tartotta, hogy még a politikát is alárendelte: „*Mi a szellem teljes szabadságát akarjuk, nem szeretnénk a mi országunkban, a népi demokráciában író-ringyókat, író-szolgákat látni... A politikus is csak az író után jöhet...*” – írta a *Válaszban*.⁴⁰⁹

A koalíciós időszak számos új lehetőséget teremtett az irodalmárok számára. 1946-ban indult az Iskolarádió, melynek többek között Veres Péter is „tanára” lett. Több új lap indult, így Veres Péter közölhetett a már ismert *Magyar Csillag*, *Válasz* hasábjain túl a *Puszták Népe* című hódmezővásárhelyi lapban, a kommunista *Szabad Népből* és a *Szabad Szóban* is. A *Szabad Szó* orientációját Veres Péter, Illyés és Darvas József álláspontja szabta meg, így a lapnak sorra el kellett háritania a *Népszava* és a *Haladás* támadásait. A *Népszava* – ekkor a szociáldemokrácia lapja – Komlós Aladár és Faludy György közreműködésével jelent meg. A *Haladás* a Magyar Radikális Párt hetilapjaként a polgári radikalizmus szószólója volt, a lap főszerkesztője, Zsolt Béla – aki Csécsy Imrétől, a pártalapítótól, a valódi polgári demokratától ragadta el a főszerkesztői posztot – a hírhedt kékcédulás választásokon mandátumot szerzett, majd pártelnökséget. Zsolt vezetésével a magyar radikálisok előbb fuzionáltak a Polgári Demokrata Párttal, később a kommunisták társutasaként a Magyar Függetlenségi Népfrontban oldódtak fel – ennek elnöke pedig nem más, mint Rákosi Mátyás volt. Ebből a szemszögből vizsgálva sem társítható Veres Péter a kommunisták pártjával.

⁴⁰⁷ DERSI Tamás, *Sajtó és irodalom a felszabadulás utáni években*, Magyar Könyvszemle, 1975. 3–4. szám, 297.

⁴⁰⁸ LUKÁCS György, *Elfogulatlan irodalomszemléletért=Irodalom, politika, élet (1945–1979)*, Szöveggyűjtemény, I. kötet, szerk. MÁRKUS Béla, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997, 45.

⁴⁰⁹ *A magyar irodalom története, 1945–75. I. kötet*, szerk. BÉLÁDI Miklós, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981, 97.

A „*primus inter pares*” elv

A háború utáni rossz gazdasági állapot kialakulásáért, az infláció fokozódásáért, a tüzelőanyag hiánya miatt és még számos egyéb okból a közvélemény, a választók zöme a kommunistákat hibáztatta. Ebben a légkörben Veres Péter is engedett a nyomásnak, úgy gondolta, hogy a parasztpárt politikai vonala szükségképpen kialakul, csak figyelemmel kell lenni a népre. A kommunistáktól való eltávolodást szükségesnek tartotta, de nem azért, amiért Kovács Imre – tudniillik a taktikai szabadság szempontjából –, hanem a kiscgazdákkal tartandó kapcsolat, tárgyalási lehetőség miatt. Véleménye szerint a politikai életben a parasztpártnak kínálkozott a mérleg nyelve szerep, vagyis a kiegyensúlyozás feladata két ellentétes vélemény között, ha úgy tetszik, a szintézis feladata.⁴¹⁰

Végül a parasztpárt baloldalának álláspontja győzedelmeskedett, így a koalíció jobboldali szárnya ellen támadást határoztak el. Veres Péter Kovács Imrével együtt ebben a szellemben, a munkás-paraszt egységet kihangsúlyozva mondta el választási beszédét 1945. szeptember 30-án, a Kossuth Lajos téren tartott fővárosi parasztpárti nagygyűlésen. Ennek ellenére a választásokon a kiscgazdák pártja szerezte meg a szavazatok zömét, hiszen a baloldali platform elfogadása a párton belül válaszut elé állította a népi mozgalom harmadik utas és jobboldali beállítottságú, főleg városi értelmiségi-tisztviselő-diák rétegét. Különösen azért, mert Kiss Sándor szövetkezeti szocializmusként határozta meg a Kiscgazdapárt agrárprogramját. Véleménye szerint „*Magyarország nem járhatja sem a kapitalizmus, sem a kommunizmus útját. Olyan politikai, társadalmi és gazdasági rendszert kell létrehozni, amely demokratikus, szociális, és az alapja a szabad szervezkedés... amely biztosítja a magántulajdont, de a kulcsiparok és a nagyüzemek monopóliumok és kartellek helyett szövetkezeti tulajdonba kerülnek*”.⁴¹¹ Vagyis a két párt programjában igen sok egyezés található, ám a Parasztpártról az a vélekedés terjedt el, hogy a kommunisták „leányvállalata”, így a szavazók a kiscgazdákat részesítették bizalmukban.

Továbbra is megoldatlan maradt a kiscgazdák és a kommunisták szembenállása, ezért a parasztpárt mérleg-szerepe nem valósulhatott meg, hiszem saját soraiban is megosztottság uralkodott: a párt baloldali szárnya kommunisták nyomán a gazdasági felszabadulás híve volt, jobboldali szárnya pedig a kiscgazdák hirdette nemzeti függetlenséget pártolta. Veres Péter úgy foglalt állást, hogy a párt vonalán semmi lényeges változtatást nem kell tenni. Ha szembefordultak volna a kommunistákkal, megcáfolva a

⁴¹⁰ TÓTH István, *A Nemzeti Parasztpárt története, 1944– 1948*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972, 95.

⁴¹¹ TÖRÖK Bálint, *Harmadikutas elképzelések*, Magyar Szemle, 2009/6.

„leányvállalatiság” vádját, akkor megbontották volna azt az akcióegységet, ami a két párt helyi szervezeteiben igen jól funkcionált. A nemzeti függetlenséget viszont nem kívánta a párt előtérbe helyezni, mert – Illyés szavaival élve – *„ezt a társadalom forradalmi átalakításának fölé rendelni nem lehet, mert így a reakció vonalára fut a párt”*.⁴¹² A koalíció fenntartása továbbra is szükséges volt, ez abban is megnyilvánult, ahogyan a pártok önálló ifjúsági szervezeteinek megalakítását kezelték. A MADISZ-ból kivált a szociáldemokrata és a kisgazdapárt, létrehozták önálló ifjúsági szervezeteiket, így ott csak a kommunista és a parasztpárt ifjúságának tömegei maradtak. A Nemzeti Parasztpárt a választások során az önálló ifjúsági szervezet igényével lépett fel, de végül Veres Péter áthidaló javaslatára bejelentették ugyan a párt önálló ifjúsági agitációjának megindítását, a kultúr munka megkezdését, de a szervezeti kiválás kérdésében a döntést a választások utánra halasztották.⁴¹³

Kovács Imre féltette a parasztpárt önállóságát a kommunista szövetségtől, egyrészt vezető párttá kívánta fejleszteni a Nemzeti Parasztpártot, másrészt követelte, hogy a kommunisták helyett inkább a Parasztszövetség felé orientálódjon. Veres Péter leszögezte, hogy az országot egyedül nem kormányozhatja a parasztpárt, hiszen ipari munkásság, polgárság is létezik, ezért kell a dolgozó parasztságra építeni.

1945. december 4.-én, a kormányprogram vitája során elmondott beszéde azt tükrözte, hogy a parasztpárt továbbra is kitartott a baloldali irányvonal mellett, Kovács Imrének a kisgazdák pártja felé fordulását figyelembe nem véve. A beszédben Veres Péter kifejezésre juttatta, hogy a parasztpárt az államhatalom népi demokratikus irányú továbbfejlesztésének a híve, ezért követeli a földreform mielőbbi befejezését, illetve az egész mezőgazdaságot átfogó értékesítő és fogyasztási szövetkezeti rendszer (nem kolhoz!) kiépítését.⁴¹⁴ A szocializmus és nacionalizmus szintézisének kísérlete ezúttal úgy jelent meg, ahogyan azt megkövetelték a politikai körülmények. A Nemzeti Parasztpárt centruma, vagyis Veres Péter és köre hajlandó volt a szocialista átalakulásra, de sajátos álláspontot alakítottak ki a szocializmus természetéről. Fontosnak tartották továbbra is a nemzet létkérdéseit, a hagyományokat, a népkultúrát, így egyeztettek volna össze a marxizmust és a forradalmi néphagyományt.

A Nemzeti Parasztpárt 1946. március 11–12.-én tartotta első felszabadulás utáni kongresszusát, amelyen a párt gyakorlati irányvonalát, s leginkább a Baloldali Blokkhoz

⁴¹² TÓTH István, *A Nemzeti Parasztpárt története, 1944– 1948*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972, 102.

⁴¹³ TÓTH István, *A Nemzeti Parasztpárt története, 1944– 1948*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972, 109.

⁴¹⁴ TÓTH István, *A Nemzeti Parasztpárt története, 1944– 1948*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972, 124.

fűződő viszonyát kellett kidolgozni, jóváhagyni. Veres Péter előadása a munkáspártokkal való szövetség szükségességét hangsúlyozta, mert a demokrácia erőit a magyarság nemzeti erőviszonyai alapján kell érvényesíteni. Ez azt jelentette, hogy a kisgazdapártba tartozó „*úri osztályt, ipari és fölbirtokos és hivatalnok urakat*”⁴¹⁵ a földkérdéstől, az állami élettől, a közigazgatástól, a gazdasági élettől el kell távolítani. Nemzetfogalmát így voltaképpen nem tekinthetjük hiányosnak, netán kirekesztőnek, csupán a paraszti hegemonia létszamarányos érvényesítésének elvét képviselte továbbra is, mint az 1945 előtti évtizedben. A háború alatt a parasztság vezető szerepéről alkotott koncepciója csupán annyiban módosult, hogy a népfrontpolitika követelményének megfelelően a munkássággal és az értelmiséggel együttes országvezetés elve kapott prioritást.

A Parasztpárt elvi állásfoglalása szerint a Baloldali Blokkhoz való csatlakozás azért vált szükségessé, mert a földreform „védelméből” a parasztság sem maradhatott ki. Hasonlóan agitatív jellegű Veres Péter indokolása: „*A Nemzeti Parasztpártot elsősorban a földreform megvédésének szándéka irányította akkor, amikor a Magyar Kommunista Párttal, a Szociáldemokrata Párttal és a szakszervezetekkel együtt részt vett a kisgazdapártban tömörült reakció elleni demonstrációban.*”⁴¹⁶

Az erőegyensúly 1946-ban még meglehetősen ingatag volt, a Nemzeti Parasztpárt vezetésének a kommunisták és a kisgazdák mellett a szociáldemokratákkal is számolni kellett. Veres Péter a következőképp jellemezte a koalíciós válságot és annak megoldására irányuló pártközi egyeztetéseket: „*minden politikai párt azzal hagyta abba a harcot, hogy ha meglesz a (gazdasági) stabilizáció és aláírják a békeszerződést, vagy legalábbis túljutunk a békeszerződésen, akkor jövünk és megmutatjuk, hogy kié lesz az ország, a hatalom és a dicsőség Magyarországon.*”⁴¹⁷ A diagnózis pontosnak bizonyult, hiszen a fordulat éve megmutatta, hogy a harc nyertese fizikailag és szellemileg ténylegesen birtokolta az országot.

A parasztpárton belüli ellentéteket illetően egyértelműnek tűnik, hogy Veres Péter személye garanciát jelentett a párt politikai irányvonalának megvalósítására, különösen a vidéki küldöttek számára. Ezért amíg Kovács Imre egyéni véleménye és kezdeményezései jóformán visszhang nélkül maradtak, addig a Veres Péter által képviselt, a Baloldali Blokkhoz húzó pártpolitika nem talált igazi ellenzőre. „*Parasztdiktatúrát bevezetni*

⁴¹⁵ TÓTH István, *A Nemzeti Parasztpárt története, 1944– 1948*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972, 148.

⁴¹⁶ SALAMON Konrád, *Baloldali Blokk – népi megosztottság*, Új Forrás, 1997/1.

⁴¹⁷ TÓTH István, *A Nemzeti Parasztpárt története, 1944– 1948*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972, 176.

erőtlenek vagyunk, parasztdemokrácia a munkásság nélkül nem lehetséges” – erősítette meg újból a párt nagyválasztmányi gyűlésén.⁴¹⁸

Ez a gyűlés 1946 novemberében azért vált nevezetessé, mert egyrészt Veres Péter hat órán át szónokolt (részben taktikai okokból, hogy Kovács Imrének kevesebb idő jusson), másrészt mondanivalójának veleje miatt (amit rövidebben is megfogalmazhatott volna): arról beszélt, hogy a Szovjetunió árnyékában a magyarság sorsa meg van határozva, de rajtunk múlik, hogy felneveljük magunkat öntudatos, érett nemzetté. A békeszerződések aláírása utáni helyzetet világosan láthatta, a szovjet hegemonia tisztán körvonalazódhatott előtte a kommunistákkal való egyeztetések során, így hát a paraszti túlélés-ösztön diktálta egyetlen lehetőséget választotta: fennmaradni bármi áron. Tulajdonképp megismételte a Szárszón elmondottak lényegét, hiszen ott is a megmaradást jelölte meg elsődleges célként.

Ennek megfelelően Veres Péter ellenezte a parasztpárt jobboldalának azon véleményét, mely a fúzió mellett foglalt állást. Ez persze nem akadályozta meg abban, hogy később ő maga kezdjen tárgyalásokat a kisgazdákkal, elvi megegyezések szintjén nem zárva ki az egyesülés lehetőségét,⁴¹⁹ ugyanakkor írásban lefektetett garanciákat követelve. A pártközi tárgyalásokon Nagy Ferenc és Kovács Béla (a Kisgazdapárt vezetői) is azt az álláspontot képviselte, hogy hajlandók lennének a jobboldali szárnyat kivetni pártjukból, de ennek fejében fúziót kívántak a Nemzeti Parasztpárttal, egy egységes agrárplatform létrehozása érdekében. A Baloldali Blokknak ez a lépés nem állt érdekében, mivel veszélyeztetve látták a Parasztpárt szegényparaszti érdekeket képviselő irányvonalát, attól tartva, hogy az annyira félt és gyűlölt „reakció”, pontosabban a kulákparasztság veszi kezébe a párt irányítását. 1947-ben megszületett a Nemzeti Parasztpárt programjavaslata, mivel addig nem létezett ilyen konkrét tervezet. 12 pontja közül talán a legfontosabb, a parasztság jövőjére vonatkozó, Veres Péter tervezetével leginkább szinkron követelés a magyar parasztdemokrácia jelszava volt. A programjavaslat leszögezte, hogy a dolgozó magyar nép többsége a parasztság, ezért a magyar demokrácia elsősorban parasztdemokrácia legyen.⁴²⁰ Ettől határozottabb körvonalazást nem kapunk a javaslatból, hogy a gyakorlati kivitelezést tekintve mit jelent ez a fogalom, de nyilvánvalóan arra utal, hogy a dolgozó parasztság öntudatának fejlesztése, a feudális-klerikális-tőkés befolyás

⁴¹⁸ TÓTH István, *A Nemzeti Parasztpárt története, 1944–1948*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972, 194.

⁴¹⁹ *Az MKP parlamenti frakciója ülésének jegyzőkönyve, 1946. november 28.* = CSICSERY- RÓNAY István- CSERENYÉY Géza, *Koncepciók per a Független Kisgazdapárt szétzúzására, 1947*, Budapest, 1956– os Intézet, 1998, 103– 104.

⁴²⁰ TÓTH István, *A Nemzeti Parasztpárt története, 1944–1948*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972, 220.

megszüntetése, a régi rendszer totális felszámolása a távlati cél. A program ezen pontja tett ugyan egy diplomatikus gesztust a munkásság és az értelmiség felé, ám a többi pont („Népi Magyarországot!”, „Érdekvédelmet a parasztságnak!”, „Virágzó parasztgazdaságokat!”, „Magyar öntudatot!”) világosan kifejezte a parasztság vezető szerepének igényét. Világossá vált, hogy a parasztpárt a magántulajdon, méghozzá a kismagántulajdon elvi alapjára helyezkedett, ugyanakkor követelte a paraszti szövetkezetek megalakítását az értékesítés, beszerzés, a hitelhez jutás érdekében.

Azt a folyamatot azonban, mely végül a kommunista hegemoniához, s benne a parasztság elnyomásához, kifosztásához vezetett, sem Veres Péter, sem más semmiféle politikai manőverrel nem tudta megakadályozni. Közben már megindult a Magyar Közösség elleni koncepciók per, Kovács Bélát elhurcolták az oroszok, Nagy Ferenc miniszterelnök ellen puccsot hajtottak végre, s a Kisgazdapárt gerincének megtörése után sor kerülhetett a Nemzeti Parasztpártra is, amely 1949-ben olvadt be a Magyar Dolgozók Pártjába, bár hivatalosan nem szűnt meg. Veres Péter még 1952-ben is fogadott látogatókat a párt Nádor téri irodájában, de ez csak afféle jelképes gesztus lehetett, hatása a belpolitikára már nem volt.

Nem lehet letagadni, hogy Veres Péter politikai naivitása is szerepet játszott abban, hogy a kommunisták ilyen gyorsan átvehették a hatalmat. 1945 előtti tapasztalatai, a „nadrágos emberek” iránti megvetése, időnként gyűlölete odáig vezetett, hogy a Baloldali Blokk fennállása alatt a kommunisták által elkövetett törvénytelenések ellen nem tiltakozott, ha azok a kisgazdák ellen történtek. A szegényparaszti politika védelmében soha nem a kisgazdákhöz, „*a Horthy- és Bethlen korszakból ittmaradt polgári lelkiületű tisztviselőbandához*”⁴²¹ húzott, hanem a kommunistákhoz. Ez az örökölt naivitás és politikai szűklátókörűség könnyedén megtetszhetett Rákosinak, aki azután eszközként használta fel Veres Péter (akkor már Péter bácsi) népszerűségét.

Hogyan lett miniszter egy egyszerű parasztemberből? A válasz leginkább a kor társadalmi viszonyai között keresendő, hiszen a kommunizmus, a szocializmus származási alapon diszkriminálta az embereket, így a paraszti vagy munkásszármazás kifejezett előnyt jelentett akkoriban. Egyáltalán nem volt szokatlan a káderkiemelésnek ez a módja, még akkor sem, ha az illető életében először szembesült minisztersége szakterületének minden gondjával.

⁴²¹ N. PÁL József, *Népi gondolat a „negyven évben”*, Kortárs, 2004/4.

A parasztpárt vezetősége a földművelésügyi tárcára tartott igényt (Veres Péter számára), másodsorban a kultusz- vagy a népjóléti, vagy a tájékoztatási tárcára (Darvas József számára), és ezen kívül Erdeinek államminiszterségre. A tárgyalásokon azonban mégis lemondtak a földművelésügyi tárcáról, mert ahhoz a kisgazdák ragaszkodtak: ennek a döntésnek a háttérét az a hosszan elhúzódó ellentét adta, amely a két párt között fennállt. A parasztpárt egyrészt így kívánta elősegíteni a kormányalakulást, másrészt utat nyitni a kisgazdapárttal kötendő külön megegyezés felé. Igyekeztek megszerezni a vallás- és közoktatásügyi vagy a külügyminiszteri tárcát, ám ez a törekvésük is kudarcot vallott. Eredetileg Keresztury Dezsőt jelölték a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium élére, ám amikor ő érzékelte Rákosiék vallásellenességét, és tudomást szerzett az egyházi iskolák államosításának tervéről, inkább lemondott. Utódjául Tamási Áront kandidálták, mert a baloldal számára elfogadható, mégis független személyiség, aki kitűnően értett angolul s angolszász kapcsolatai voltak. Közgazdasági és pénzügyi képzettsége mellett hívő katolikussága tette alkalmassá, azonban Mindszenty József hercegprímás a jelölést nem fogadta el. A kisgazdák jelöltje, Ortutay Gyula viszont egyből megkapta a hercegprímási jóváhagyást, így kellett kényszerűen, a kommunisták nyomására elvállalni a honvédelmi tárca vezetését. Így, ezen előzmények után jutott hozzá Veres Péter – jobb híján, számos, viszonzás nélküli engedményt követően – a Honvédelmi és Építésügyi Minisztérium vezetéséhez.⁴²²

Összegzésül, s válaszul a fejezet kezdetén feltett kérdésre azt felelhetjük, hogy Veres Péter taktikai okokból tárgyalt ugyan a kommunistákkal a koalíciós időszakban, ám nem értett egyet törekvéseikkel. A kisgazdákkal szemben is hasonlóképp viselkedett, mégsem vádolta senki kommunista-barátsággal. Ez a vád sokkal inkább Veres Péternek a fordulat évét követő politikai tevékenységre utal: a honvédelmi tárca vezetésére. Parasztszervezési szerepe 1945 és 1948 között csak az időnyerésre és a tényerésre korlátozódhatott. A koalíciós korszakot lezáró, gesztusértékű tanulmány, *A paraszti jövőndő* s ennek a kommunisták szándékaitól merőben eltérő szövetkezeti terve azonban fényesen igazolja, hogy írója a polgári és bolsevik típusú mezőgazdasági koncepciók között egy harmadik utat keresett.

⁴²² TÓTH István, *A Nemzeti Parasztpárt története, 1944– 1948*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972, 250.

A törpebirtoktól a kolhozig

A szövetkezeti kérdés vitája Veres Péter paraszti jövőképe kapcsán

A *Válasz* 1947. júliusi számában Veres Péter azon töprengett, hogy a konkrét politikai helyzetben, vagyis a koalíció válságának idején újból a megmaradás törvényének kell érvényre jutnia a legfelső döntéshozatal szintjén is. Kétségei voltak afelől, hogy a baloldal pártjain kívül másokkal is lehetne szövetkezni a koalícióban, és bizakodott abban, hogy a Parasztpárt megtalálja az egyezséget a kommunistákkal. Ugyanakkor egyértelműen a kisbirtokos parasztságban látta a jövő bázisát, s a rájuk épülő szövetkezeti rendszerben, parasztdemokráciában.⁴²³ Tehát őszintén, a kommunisták taktikázásától elhatárolódva, még mindig töretlenül hitt a parasztság jövődjében, valamint a pártok feletti nemzetpolitizálás eszméjében.

A kommunisták taktikája a szövetkezeti kérdésben a kiváráásra és a megtévesztésre alapozott. Akárcsak a proletárdiktatúra kérdésében: 1945-ben még mindazok a személyek tiltakoztak a proletárdiktatúra bevezetésének még a gondolata hallatán is, akik a fordulat évétől tevékenyen részt vettek az ország diktatórikus irányításában. Ugyanígy, ami a földtulajdoni kérdést illeti, Révai József szerint a Kommunista Párt határozottan a magántulajdon elve alapján állt. Két-három év múltán pedig hasonlóképp erőteljes fordulattal a kolhozosítás mellett döntött. Vagyis amint a hatalmi viszonyok lehetővé tették, a kommunisták azonnal és ellentmondást nem tűrve a szovjet mintába kényszerítették a magyar politikát, gazdaságot.

A föld szövetkezeti formában való megművelésére már a kezdettől fogva történtek kísérletek, főleg az Alföld középső területein, ám a parasztpárti vezetők úgy ítélték meg, hogy ez a földreform végrehajtását akadályozhatja. Erdei Ferenc megnyugtatóan azt mondta, hogy ha majd a föld már a parasztság birtokában lesz, akkor kell a szövetkezés kérdése felől tárgyalni, Veres Péter pedig óvott a szövetkezetek megteremtésének erőltetésétől ott, ahol nincs meg erre a hajlandóság.⁴²⁴ A földreformtervezet kapcsán folytatott pártközi tárgyalásokon 100, illetve 200 katasztrális holdas birtokhatárt jelöltek ki, mint a megmaradó birtokok területének maximumát, ezt Veres túl magasnak tartotta, mert így a politikailag legérettebb alföldi munkásság jutott volna hátrányos helyzetbe. Az első termelőcsoport egyébként már 1945. április 23-án megalakult Sarkadon, a Feketeéri majorban.

⁴²³ BÍRÓ Zoltán, *Saját út*, Budapest, Eötvös Kiadó, 1989, 71.

⁴²⁴ TÓTH István, *A Nemzeti Parasztpárt története, 1944–1948*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972, 63.

A szövetkezeti kérdés 1948-ban került igazán előtérbe, s nem csupán Veres Péter fejtette ki a parasztpárt, a népiek részről a koncepcióját, hanem Erdei Ferenc is.⁴²⁵ Erdei azokat a szövetkezeteket tekintette mintának, melyek a szokásos szövetkezeti tevékenység (beszerzés, értékesítés) mellett a tagok magántulajdonának meghagyásával, a termelés valamely mozzanatának szövetkezeti ellátásával szolgálják a termelés előbbre vitelét. Szem előtt tartotta a parasztság földhöz való ragaszkodásának sok évszázados hagyományát, a földreform következtében megerősödött kistulajdonosi álláspontot, a társult tagok birtokrésze telekkönyvi állományukban maradt volna, és a haszonelosztásnak az egyik tényezőjévé lehetett volna.

1948 tavaszán a parasztpárt ehhez az irányvonalhoz tartotta magát, Veres és Erdei a készülő szövetkezetügyi rendelettel kapcsolatban ki is fejtette a véleményét. Megjegyzéseiknek markáns részét képezte a figyelmeztetés, hogy azt a fejlődési folyamatot, melyet a földműves-szövetkezeti mozgalom megerősödése kíván, máról holnapra próbálják megvalósítani. Szintén a fokozatosság elvének betartását kérték a földműves-szövetkezeti tagság kiszélesítésére irányuló törekvés betartásában is, ám Rákosi augusztus 20-i beszéde után nyilvánvaló lett a kommunista párt azon törekvése, hogy a kollektivizálásra is kiterjessze a megkérdőjelezhetetlen agresszivitás elvét. Ebbe már Veres Péternek – ahogyan bárki másnak sem – nem lehetett beleszólása.

A kollektivizálás történetéhez hozzá kell tennünk az előzményeket is. 1948. február 11-én Erdei Ferenc a nyilvánosság elé tárta a Nemzeti Parasztpárt átfogó tervezetét a szocialista szövetkezetesítésre vonatkozóan. 1948. április 22-én a MKP Politikai Bizottsága megalkotta a Szövetkezeti irányelveket, melyekben kifejtette, hogy nincsenek még meg a feltételei a szövetkezeti gazdálkodásnak. Azonban a jugoszláv kommunista pártot, és Titót, a „láncos kutyát” elítélő párthatározat egyben azt is kimondta, hogy az ott működő magángazdaságok óráról órára termelik a kapitalizmust. Így már érthetőbbé válik a hirtelen fordulat, ami 1948 tavasza és nyara között bekövetkezett: tavasszal még a szövetkezetek, és egyben a parasztpárt ellen foglalt állást a kommunista párt, nyáron viszont már egyenesen a szövetkezetesítés gyorsítását követelte.

Ebben a gyorsan változó politikai légkörben keletkezett az újabb tanulmány, mely egyúttal le is zárta a tanulmányírás sorozatát. Természetesen nem kell azt gondolnunk, hogy Veres Pétert többé már nem foglalkoztatták a nemzet sorskérdései, mindössze arról van szó, hogy figyelmét és energiáját az epikus, szépprózai művek írása kötötte le, a

⁴²⁵ ERDEI Ferenc, *A magyar szövetkezeti mozgalom új útjai*, Sarló, 1948.

sorskérdésekről ezen túl publicisztikai írásokban értekezett.⁴²⁶ A politikusi szereptől visszatért az írói szerephez.

A *paraszti jövődőt* minisztersége üres óráiban írta, ez is mutatja, milyen „felelősségteljes” posztot kapott a kormányban. Új magyar sorskérdést látott felbukkanni, de ez az új igazából még mindig a régi, ami kezdettől fogva foglalkoztatta az író, csupán új körülmények között kellett újrafogalmazni a kérdést és keresni rá a választ. Hiszen a föld megművelésének kérdése, a mezőgazdaság modernizációja, az elavult paraszti termelési módoknak újabbakkal való felcserélése a népi mozgalom közíróinak gyakorta elővett témája volt. Az *Alföld parasztsága* lapjain már ott találhatjuk *A paraszti jövődő* fő gondolatának alapelemét: „...szövetkezeteknek vagy mechanizált nagyüzemeknek, illetve a kettő kombinációjának vagy belterjes birtokrendszernek ... kell jönnie”.⁴²⁷

Azoknak ajánlotta könyvét Veres Péter, akik új országot akarnak építeni. Elsősorban a parasztságnak, de minden dolgozónak, értelmiséginek is, a népfrontgondolat jegyében. A parasztság számára persze a föld kérdése a legfontosabb, ezen belül is a földművelés útja. Veres Péter igyekezett közérthetően, a parasztok számára is olvasmányosan tálni ezt a meglehetősen bonyolult kérdéskört, de helyenként igyekezete megbicsaklik, és bonyolult közgazdasági-szakmai fejtegetésekbe kezd, nem beszélve arról, hogy a politikai lóláb is előtűnik. Nem véletlenül, hiszen elsősorban politikai-hatalmi kérdéssé vált az, hogy szövetkezetek vagy magángazdaságok termeljenek a kiosztott földeken. Veres Péter álláspontjának megértéséhez ismernünk kell a Nemzeti Parasztpárt 1945 szeptemberében közzétett programjának bevezető sorát: „*Szabad kisbirtokos parasztságot akarunk*”.⁴²⁸ S e célkitűzésből a *kisbirtokos* a leglényegesebb elem.

Az agrárium gondjait Veres Péter a XIX. században kialakult agrárkapitalizmus termelési viszonyaiból eredezteti. Ma már csak csodálkozhatunk azon, hogy a föld mennyisége és a mezőgazdasági munkások túlnépesedése milyen földéhséghez vezetett, de a népi mozgalom tulajdonképpen kezdetétől fogva erről beszélt. A hárommillió koldus ügyét még az 1945-ös földosztás sem tudta megoldani, hiszen megnövekedett a törpebirtok aránya: az átlagjuttatás családonként 5 hold volt, holott 10-20 hold közötti földterület tudta volna kellő mértékben biztosítani egy sokgyermekes parasztcsalád megélhetését. Emellett a háború elpusztította az igásállatok, a felszerelések, gépek nagy részét, így a gazda

⁴²⁶ Kötetben: *Történelmi jelenlét*, 1970.

⁴²⁷ VERES Péter, *Az alföld parasztsága*, Budapest, Magyar Élet, 1942.

⁴²⁸ *Magyar történelmi szöveggyűjtemény, 1914–1999*. I. kötet, szerk. ROMSICS Ignác, Budapest, Osiris Kiadó, 2000, 440.

sokszor magát vagy családtagjait volt kénytelen az eke elé fogni, majdhogynem Basta korabeli állapotok közepette.

Kulcskérdés volt a parasztfiatalok jövője is, mivel a mezőgazdaság, úgy tűnt, nem képes elegendő munkaalkalmat teremteni, megélhetést nyújtani. Veres Péter 1948. március 3-án egy anketon szólalt fel a parasztfiatalok ügyében.⁴²⁹ Szerinte a földreform elkésett, sok a törpebirtokos, nincs egység a parasztságon belül, társadalmi, gazdasági, kulturális felzárkózásra van szükség, csak így lehet új országot felépíteni.

A *Szabad Szó* 1948. február 27-i számában Veres a parasztfiatalok lehetőségeiről írt.⁴³⁰ Falun nincs munkalehetőség, a fiatalok a városba, az iparba áramlanak. Így vidéken, még ha munkalehetőség lenne is, munkaerőt akkor sem találnának hozzá. Ezekre a problémákra a szövetkezet a megoldás, tehát alapvetően Veres Péter nem ellenezte a szövetkezetet, csupán más szerepet szánt neki, mint a kommunisták. Meg kell szerezniük a parasztfiataloknak a szükséges alapismereteket, mindenekelőtt a tanulás lehetőségét, ezáltal kell munkaalkalmat teremteni, s mindezt ifjúsági szervezetek kiépítésének a keretében. Persze azt a problémát még a képzés, a szövetkezet sem tudta megoldani, ami az öröklés során következett be, tudniillik a földek felaprózódását az örökösök kezén.

A föld méretén túl olyan kulcskérdéseket sorakoztat fel a kötet, melyek a mezőgazdaság fejlődését hátráltatják. Az egyik ilyen kérdés a tervegazdálkodás hiánya, sajátos kifejezéssel Veres Péter ezt számvetéses gondolkodásnak nevezi, ami semmiképpen nem azonos egy hároméves vagy ötéves tervvel, sokkal inkább a termelés és az értékesítés kapcsán felmerülő gondok megoldásában segített volna. Érinti a tanulmány a külterjes és belterjes termelés kérdéseit, valamint olyan járulékos problémákat is, mint az agrárrolló vagy a földjáraadék. Számos párhuzamot von az iparosítás nehézségeivel, hiszen ott is kevés volt a nyersanyag, a technológia elavult, sokszor súlyos ráfizetéssel járt a termelés, s mindez az állam nyakába szakadt. Szintén örökölt problémaként tűnik fel a pénz és a hitel hiánya. Befektetési politikát soha nem alakított ki a paraszt, mert vagy nem volt hozzá pénze, vagy a bankok nem is kínáltak befektetési lehetőséget, ha volt is némi pénze, azt rögtön földvásárlásra fordította, s ez hagyományként öröklődött generációkon át.

A megszokott szerkezeti megoldást alkalmazva a szerző a problémák és körülmények felvázolása után a megoldási lehetőségekre tér. Az elsődleges megoldási mód, ahogyan azt a korszak is diktálta, a politika szintjén valósítható meg. A népi demokrácia éltetése és a reakció eltiprása, valamint a munkásság és parasztság

⁴²⁹ SIMÁNDI Irén, *A Magvető parasztfiataljai, 1948–1950*, Budapest, Gondolat, 2007, 33.

⁴³⁰ SIMÁNDI Irén, *A Magvető parasztfiataljai, 1948–1950*, Budapest, Gondolat, 2007, 124.

együttműködése – ezek a szólamok a napi sajtóban is jelen voltak, így sok újdonságértékük nem volt. Érdekesebb a kisüzem és a nagyüzem problémája, amiről a harmincas években a népiek teoretikusai annyit értekeztek.

A vitát Imrédy földreformprogramja váltotta ki még 1938-ban, mivel a miniszterelnök inkább kishaszonbérletekre gondolt, a földéhség kielégítésére, semmint paraszti öröktulajdonra. Adorján János professzor útmutatásai, s 1941-ben kiadott hétéves mezőgazdasági terve nagy hatással volt Kovács Imrére és Erdei Ferencre, innen vettek számos elképzelést kisüzem és nagyüzem összeegyeztetéséhez. Adorján a mezőgazdaságot külső üzemkörre és az erre alkalmatlan belső üzemkörre osztotta, az előbbi számára javasolva az iparszerű nagyüzemi termelést, az utóbbinak pedig a családi művelési formát.⁴³¹ Ezzel a javaslattal összhangban mondta Kovács Imre, hogy a szovjet a külső üzemkörben sikert aratott a nagyüzemi műveléssel, a belsőben viszont kudarcot vallott a kollektivizálással, mert kihúzta a paraszt lába alól azt a talajt, ami megélhetését biztosíthatta volna. Veres Péter ezért adta a kisüzemre a voksát: tudta, hogy az erőszakos szövetkezetesítés egyrészt ellenkezést szül a parasztok körében, másrészt megfosztja őket attól, amire maguk s őseik évszázadokon át vágytak; a talpalatnyi földtől.

A paraszti jövő gondolati előkészítéséhez tartoznak azok a tanulmányok, melyek 1947-től jelentek meg a *Válasz* hasábjain. Adorján János ésszerű tagosítást, gépesítést javasolt a kistermelő és a nagyüzem erényeinek egyesítésére, hátrányainak kiküszöbölésére. S legfőképpen: szövetkezetek, szövetkezeti mezőgazdasági- és ipartelepek létrehozása a megfelelő helyi társadalmi-gazdasági viszonyok kiépítésével együtt.

Kárász Artur szerint egy megcsonkított, nyersanyagokban szegény ország egyetlen útja a saját invenció útja lehet csak, ehhez pedig átgondolt, jól előkészített tervgazdálkodás adhat háttérrel. Veres Péter 1947 májusában Adorján és Kárász gondolatait mintegy összegyúrva fogalmazta meg programját: „szabad kisbirtokos termelés, de apró törpebirtokon és ugyanakkor mégis tervgazdálkodás és gépesített modern mezőgazdaság kell ide”.⁴³²

Az 1946. év gazdaságpolitikai döntéseit figyelembe véve különösnek tűnhet az, hogy Veres Péter a kisüzem mellett foglal állást. Ebben a kérdésben nem vette figyelembe a szovjet példát, pedig korábban igen lényeglátóan jelentette ki, hogy a Szovjetunió árnyékában kell nemzetté érlelődünk. Cserbenhagyta volna a realitásérzéke, netán az

⁴³¹ SALAMON Konrád, *A harmadik út kísérlete*, Budapest, Eötvös Kiadó, 1989, 41.

⁴³² BÍRÓ Zoltán, *Saját út*, Budapest, Eötvös Kiadó, 1989, 73–74.

időről-időre eluralkodó naivitása hozta választását? Ráadásul azt állította, hogy a kommunisták is a kisüzemet támogatják a nagyüzemmel ellentétben, holott az agráriummal kapcsolatos elképzeléseket a kommunisták nem tették közzé, egészen a kecskeméti beszédig.

Bata Imre, Veres Péter monográfiusa szerint *A paraszti jövő* elébe akart vágni a kommunista párt parasztpolitikájának, elsőként akarta ismertetni parasztprogramját, hogy ezzel is megpróbálja megakasztani, befolyásolni a kommunistákat. Annyiban igaza lett Veres Péternek, hogy a közlekedést és a nagyipart, valamint a gazdaság főbb ágazatainak irányítását állami kézbe veendőnek tartotta. A népgazdasági szektort, azaz árucserét, értékesítést, beszerzést, hitel- és betétügyleteket a szövetkezetek tulajdonában tartotta volna, míg a földet, kisvállalkozást szabad magánkézben. A kommunisták azonban a történelem, a forradalom logikáját, dialektikáját követték, nem pedig Veres Péter koncepcióját.

S hogy mennyire bizonytalan volt a politikai tájékozódásban Veres Péter, azt jól mutatja, hogy a kisüzem és nagyüzem vitájában azt a javaslatot tette, döntsön maga a parasztság. Soha erre példa nem volt a történelem során, s maga Veres Péter is tudta, hogy az ilyen kérdésekben mindig is a pártok döntöttek. Ezért azt kell mondanunk, hogy a megoldási javaslatok terén az utópikus szocializmus ábrándjai kaptak helyet. Ha megvalósult volna ez a javaslat, nyilvánvalóan a nép járt volna jobban, talán a nemzeté válás rögzös útján is elindulhatott volna, azonban a realitás sorra megcáfolta Veres Péter világjobbító elképzeléseit.

Amikor a szövetkezeti rendszer megvalósíthatóságáról ír, akkor a szabad kisbirtokrendszerre gondol, elutasít bármilyen más termelési rendszert. A farmrendszer túlesik a magyar paraszt látókörén és hagyományain, a kolhoz pedig a szabadságszerető parasztnak, aki úr akar lenni a saját portáján, szintén alkalmatlan. Ekkor már közszájon forgott a „csajkamese”, vagyis a parasztság körében terjedt az erőszakos kolhozosítás verziója.

B. Nagy László idézett cikkében úgy látja, hogy a Veres Péter tanulmányaiból kiolvasható világgépének a társadalmi-politikai vetülete *A paraszti jövő*, melyben a belterjes gazdálkodás, minőségi termelés indokolt – és akkoriban értetlenül fogadott – követelését a szocializmus olyan koncepciója határozza meg, mely lényegében sértetlenül hagyja a kisparaszti magántulajdont, és csak értékesítő- és hitelszövetkezetek, valamint részleges termelési társulások jogosultságát ismeri el. Más szóval a szocialista, kollektív társadalmi viszonyokat és szemléletet a kistulajdonosi szerkezettel akarja összeegyeztetni.

Sőt, nem csupán a mezőgazdaságban képzelt el magánkézben fekvő gazdaságokat, hanem a kisipar, a kiskereskedelem, a kisvállalkozás a magángazdasági szektor részeként jelenik meg.⁴³³ A többes szám első személyű megfogalmazás arra utal, hogy a gazdaság szerkezetének koncepciója nem csak Veres Péter, de egyszersmind a Nemzeti Parasztpárt álláspontját tükrözi.

Erdei Ferenc 1967-ben emlékezett vissza a tanulmány vitájára, melynek során elég élesen, sőt talán durván szembeszállt Veres Péter nézeteivel. Vele szemben a mezőgazdaság szocialista átszervezését képviselte, s igyekezett kimutatni, hogy az egyéni-paraszti gazdálkodásnak már közeli perspektívában sincs létjogosultsága, életképessége.⁴³⁴ Két évtized távlatából belátta, hogy a családi művelés, háztáji gazdaság és a kisebb kollektívák érdekelttsége, s az egyéni érdekelttség nem nélkülözhető eleme a szocialista mezőgazdaságnak, s nélkülük a belátható jövőben sem lehet boldogulni.

Erdei kritikája akkor, 1948-ban pontosan a megoldási lehetőségek tévedéseire hívta fel a figyelmet.⁴³⁵ Erdei szerint a közszájon forgó agrárkérdések jórészt a feudálkapitalizmus korának agrárszemléletét tükrözték, vagyis Veres Péter problémafelvetése sem volt helyes. Azt nem kérdőjelezte meg, hogy parasztemberként ért a termeléshez, ám a szakmai kérdésekben már jóval szkeptikusabb. A kisüzem és nagyüzem kérdése Erdei szerint csak megtévesztő álprobléma; a kolhozgyanú elhárítása mellett Veres Péter megteremtette a paraszti kisgazdaság valószínűtlen legendáját. Erdei szemében ez a „legenda” ugyan nem a kapitalizmus útja, de nem is a népi demokráciáé, Veres Péter szemlélete retrográd, nem haladja túl háború előtti nézeteit. S legfőképpen arra mutat rá Erdei, hogy a szövetkezeteknek szánt szerep tisztázatlan marad a könyvben, nyilván azért, mert írója csak háttérintézménynek szánja őket a termelő parasztság munkájának segítésében.

Veres Péter gazdasági téren tanúsított naivitása abban is megnyilvánul, ahogyan a tőkegyűjtésre tesz javaslatot: a kereskedelem hasznából és a módosabb középrétegek fogyasztásából kell elvenni. Egyrészt azért naiv, mert nem törődik a népgazdaság összetett mechanizmusával, a pénzforgalom jellegével, úgy tekinti a gazdaságot, mint egy pénztárcát, aminek van néhány rekesze, s innen oda téve bizonyos összeget, nem változik semmi. Másrészt demagóg, mert Ludas Matyi és Robin Hood módjára a szegényparasztság által gyűlölt gazdagok jövedelmeit csapolná meg. Ezek az elképzelések semmiképpen nem

⁴³³ VERES Péter, *A paraszti jövődő*, Budapest, Sarló, 1948, 94–95.

⁴³⁴ ERDEI Ferenc, *Veres Péter köszöntése*, Kortárs, 1967/1.

⁴³⁵ ERDEI Ferenc, *A paraszti jövődő*, Fórum, 1948. július 7.

egy komoly tanulmány lapjaira valók, sokkal inkább tükrözik a korabeli sajtó harcos beszédmodorát és tematikáját. Veres Péter ebben az esetben is hasonló taktikai hibát követett el, mint a *Szocializmus, nacionalizmus* megírásának idején: olyan kérdéshez szólt, amihez nem kellett volna.

Ugyanilyen földtől elrugaskodottságot tanúsít a puritanizmus elvének hangoztatásával. A tőkegyűjtést a fogyasztás visszafogásával is elősegíthetőnek tartotta: külföldi kávé helyett magyar árpakávét javasolt, feleslegesnek tartotta a teát, citromot, déligyümölcsöt, fűszert, mert a parasztok azt úgysem ismerik. Csakhogy ismerős lehet számunkra ez az elv, ami szerint le kell mondani az életnívó emeléséről, hogy a beruházásokat előtérbe helyezhessük: a kádári szocializmus folytonos nadrágszűj-szorítása sejlik fel az efféle törekvések mögött, s a magyar társadalom, amely évtizedek óta csak összébb szorítja a nadrágszűjat, bizonyíthatja e törekvés hasztalanságát. Semmiből nincsen semmi – idézi az író maga is a népi bölcsességet, mégsem tartotta magát ehhez az elvhez, a semmiből pusztán lelkesedés útján akart új országot teremteni.

Praktikus tanácsok özönével szolgál a tanulmány az olvasónak, mint például a főtermény kiválasztásában: nem a gabonát javasolja, hanem a takarmánynövényeket, mint a tengerit, amely a jószágnevelésben nélkülözhetetlen, a jószág viszont trágyát ad, s ezzel lehet javítani a földek minőségét. Töretlen lelkesedést mutatott minden téren, Veres Péter szívügyének tekintette a mezőgazdaságot most is, ám a terv elnagyoltnak bizonyult, nézőpontja kizárólag a kisparasztság érdekeinek felel meg.

Bognár József a közgazdász (és a sokszoros közéleti pozíciót betöltő pártember) szemével vizsgálta a kérdést, amikor a *Kis Újságban* megjelent cikkben fejtette ki álláspontját a gazdaság helyes irányáról. Olyan termelőszövetkezeti átszervezést tartott kívánatosnak, amelynek során a parasztság önként és szabad elhatározásából ismeri fel azt a gazdasági kényszert, amely a tőkeszegény mezőgazdaságban a kisáruterelésnek kollektív nagyüzemekké való átalakulását szükségessé teszi. Bognár nem volt híve a sematikus, erőltetett átszervezésnek, Veres Péter azonban jobb népi ösztöneinél fogva megsejtett valamit, ami azután 1949 és 1953 között bekövetkezett, és a magyar mezőgazdaság olyan krízisére vezetett, amely nemcsak az életszínvonal növekedését fékezte, hanem az iparosítás ütemét is visszafogta.⁴³⁶ A *paraszti jövő* sorai között ott bujkál a parasztság félelme az erőszakos szövetkezetesítéstől, ami azután be is igazolódott.

⁴³⁶ BOGNÁR József, *Emlékezés Veres Péterre, a szocialista társadalom felejthetetlen közéleti harcosára= Veres Péter koszorúja*, szerk. RÁDICS József, Budapest, Táncsics Könyvkiadó, 1973.

Borsos Sándor egyenesen azt javasolta Veres Péternek, hogy emigráljon külföldre, mert nincs jövője a Rákosi-féle szocializmusban.⁴³⁷ Mindenesetre jelzésértékű, hogy Veres Péter majd mindegyik könyve, de mindegyik tanulmánya körül széles társadalmi vita bontakozott ki, azt jelezve, hogy az adott téma sokak számára fontos. Erdei Ferencen és Bognár Józsefen kívül Dobi István földművelésügyi miniszter (Kisgazdapárt) is hozzászólt a könyvhöz, illetve Rákosi említett augusztus 20-i beszéde is tulajdonképpen a kötet kapcsán említi a szövetkezetesítés tervét.

Ezek után Darvas József, akkori építés- és közmunkaügyi miniszter, a kommunisták oldaláról írt bírálatot, melyben először is a félreértések tisztázását tartotta fontosnak. No, nem azért, hogy Veres Péter nézeteit tisztázza, netán melléjük álljon, hanem kizárólag annak elkerülése érdekében, hogy a reakció a bizonytalanságok kihasználásával utat keressen magának. Darvas írása teljes mértékben a pártpolitika kiszolgálására törekszik. A parasztromantikát, a harmadik utat tagadja, illetve az egész könyvet csakis az író személyes véleménynyilvánításának tartotta.

Erdei szintén a kommunisták szájízének megfelelően tálalta a maga kritikáját, nemhiába, mert akkor a párt főtitkára volt, azonban hozzáértése megkérdőjelezhetetlen, míg Darvasból a propagandista beszél. Azonnal felfigyelhetünk a kommunisták bikkfanyelvezetén írt mondatokra, melyek napi szinten hallhatóak és olvashatóak voltak: „... a reakció legkülönbözőbb elemei a Veres Péter könyve körüli vitánál szeretnék megsütni a maguk politikai pecsenyéjét... mind a hazai, mind a nemzetközi reakció utolsó reménysege az, hogy a parasztságot... szembe lehet állítani a fejlődéssel”.⁴³⁸ A szöveg végkicsengése az, hogy kulák nagygazdák és reakciós polgárok, akik eddig „gatyás kommunistának”, „sültparasztnek” titulálták Veres Pétert, most hirtelen kezdenek melléállni, mert támogatja a kisbirtok – és ami még fontosabb a közelgő kommunista hatalomátvétel árnyékában – a magántulajdon létjogosultságát. Ebből Darvas arra következtet, hogy a kisgazdapárt reakciós elemei a könyv körül támadt vitát kihasználva újból előhozakodnak a két párt egyesülésének ügyével, kvázi Veres Péter hátán felkapaszkodva próbálnak magasabbra hágni a politikai ranglétrán. Darvas két ponton talál súlyos kifogást a könyv ellen. Az egyik kifogás szerint a parasztságnak, mint osztály feletti, örök képződménynek az emlegetése oda vezethet, hogy a parasztság most is elnyomott réteg, csak most nem a feudális nagyurak, hanem a munkásság nyomja el, és a cikkíró víziója szerint a parasztság így eszmeileg szembefordulhat a munkássággal.

⁴³⁷ BORBÁNDI Gyula, *Népiség és népiek, Esszék, tanulmányok, cikkek*, Mikes International, Hága, 1996, 80.

⁴³⁸ DARVAS József, *A paraszti jövő vitájához*, Szabad Szó, 1948. augusztus 29.

Innen már csak egy lépés a régi világ megmaradt képviselőinek és a megtévesztett parasztságnak az összefogása a munkásosztály ellen. Mindamelllett az örök paraszti életformába vetett hit Erdei Ferenc véleményével is élesen ellenkezett, ugyanis Erdei nem örökkévaló társadalmi típusnak tartotta a parasztságot, hanem a társadalmi viszonyok függvényeként kialakuló vagy felszámoló rétegnek. S a Párt termelőszövetkezetesítési tervei pontosan a paraszti lét felszámolását tűzték ki célként.

Más részről Darvas az önálló parasztgazdaságokról írottakat tűzi tollhegyre, mert kevés a föld, sok a parasztcsalád, így 45-50 holdnyi terület semmiképpen nem jutna egyre-egyre, következésképpen kialakulna a földhöz jutottak módosabb kulákrétege, és nem szűnne meg a szegényparasztság. S mivel Veres Péter a „közösködés” ellen, van, máris kész a következtetés, hogy ellenzi a szövetkezetet. Az 1948-ban keletkezett írás olvasói még nem tudták teljes mértékben, de az utókor már tökéletesen érti az utolsó sor rejtett üzenetét: „*Veres Péter nem lehet és nem lesz a parasztság Mindszentyje*”.

A paraszti jövő nem mondott le arról sem, hogy a paraszti jelleg kívül a nemzetet is az érdeklődés homlokterében tartsa. A magyar újjászületés eszméje továbbra is fennmaradt, a magyar termék prioritása többször is felbukkan a kötetben, de jellemző vonása a koncepciónak a vizualitás is. A szerző olyan magyar falvakat képzel el, amilyenek a valóságban talán nincsenek is. „*A mi álmunk az, hogy zöld fák között, egészséges, tágas, tornácos, fehérfalú házak legyenek közöttük magasbanyúló fehér templommal, piros vagy barna tetővel, vaskos szövetkezeti házakkal, magas, tágas kultúrházakkal, levegős, napfényes iskolákkal...*”⁴³⁹ Ezt az idilli képet az ösztönös magyar szépérzéknek tulajdoníthatjuk, amit Veres Péter szerint az építészetben határozott, zárt, arányos formák jellemeznek. A paraszti építkezésnek megvannak a maga törvényei, mondja Veres. Egyrészt ösztönös esztétikai szabályok, másrészt generációk egymástól tanult tudása. S ez nem „nemzetieskedő gőz”, hanem az ősi ízlés és szépérzék párosítása modern tartalmakkal.

Új tartalmat kap az osztálytalan társadalomról szőtt elképzelés is, ami párhuzamosan fejlődött Németh László hasonló elméletével. Németh az osztály nélkülséget elsősorban a tanügy reformjában, a műveltségben kívánta megteremteni. „*Testvére tehát a földosztásnak, az ipari kisajátításnak, a szövetkezeti mozgalomnak; válaszfalakat bont a képzettség arányosabb elosztásával.*”⁴⁴⁰ Csakhogy Németh László az értelmiségben látta ezt az osztály nélkülséget, mert szerinte a parasztság

⁴³⁹ VERES Péter, *A paraszti jövő*, Budapest, Sarló, 1948, 231.

⁴⁴⁰ Idézi MONOSTORI Imre, *Magyarság és Európa*, Hitel, 2002/9.

átalakulása folyton az értelmiség felé tart. Veres Péter úgy akart osztálytalan társadalmat, hogy a dolgozó emberek egyenrangúsága érvényesüljön, tehát már ő is látta, hogy kizárólag a parasztra építeni nem lehet. Nem akart uniformizálni, hanem az egyformaságra és különbözőségekre való törekvés szabadságát demokratikus keretek között kívánta biztosítani, mert a magyar társadalom szociális ellentéteinek fő eredőjeként az osztályok ízlésbeli, gondolkodásbeli különbségét jelölte meg.

Végső soron ez a tanulmány nem több, mint vitaindító írás egy újabb nemzeti sorskérdéshez, az újjáépítéshez érve. Sikeres elképzelés lett volna, ha megvalósul, illetve ha elhagyja az irreális téziseket. Illeszkedett volna a parasztság évezredes belső jelleméhez, a talpalatnyi földhöz ragaszkodó (s nem ragadt) lélekhez. Szembeszállt Németh László Kert-Magyarországának utópiájával is, mert a magyar földterület és tőke kevés, ezért a termelők állandó függésbe kerülnek a felvásárló piacoktól. A kötet összességében mégis a népi mozgalom jövőképe megfogalmazása: a „takaros ország” álomképe. Ugyanakkor politikai vitairat, programtervezet, az uniformizálás programjával szemben: „*A sokféleség szabadságának és egyenrangúságának a demokratikus összhangját akarjuk megvalósítani.*”⁴⁴¹

A kommunisták azonban kategorikusan elutasították a vitát és ex cathedra kijelentették a szövetkezeti mozgalom egyedüli érvényességét. A *paraszti jövő* utópiáját a politikai akarát cáfolta meg. A könyvtári hálózatból a lehető leggyorsabban eltűntették a kötet példányait. Ezért mosta el az idők áradata Veres Péter könyvét, mint ahogyan elmosta Németh László Kert-Magyarországának álmát is, amihez pedig megálmodója hozzá is fogott a Debrecen környéki kertészekben. A nép még nem érett meg a feladatra, a nemzetté válás ismét elmaradt, s különösen a vezetők hibájának tulajdonítható az, hogy minden jó szándékú tervezet elsikkadt, helyettük embertelen erőszak-politika érvényesült. Ez Veres Péter, *A paraszti jövő* és a parasztság igazi fiaskója.

A könyv rövid vitáját, elítélését és elfelejtését követően Veres Péter el is távolodott a politikai élettől. A népi írók közül az, aki színleg vagy valóságosan a kommunista hatalom mellé állt, annak nem esett bántódása, a többiek hallgatni kényszerültek. Még mindig jobban jártak, mint azon politikai szereplők és egyszerű állampolgárok, akik Rákosi börtöneiben, az Andrássy út vattatársaságában ültek; tönkrementek, meghaltak, vagy egész egyszerűen nyomuk veszett.

⁴⁴¹ VERES Péter, *A paraszti jövő*, Budapest, Sarló, 1948, 242.

Tény, hogy a népiekhez a kommunista hatalom képviselői másképp közeledtek, mint az összes többi közéleti-politikai irányzat szereplőéhez, hiszen a népiek a szocializmus, kommunizmus eszmei képviselői voltak már a háború előtt is. Mindenesetre a népiek kritikusai ezt az ütőkártyát is kijátszották ellenük, kidomborítva a kollaboráció vádját. Ignotus Pál szerint Veres Péter, miután az „örök paraszti életformába” vetett hitének kifejezése miatt (*A paraszti jövő*) kitessekelték az árnyékhelyről, melyet a kormányban betöltött, díszes és kellemes posztot kapott más területen (az Alföld fásításának ügyét bízta rá).⁴⁴² Csak bele kellett nyugodnia, hogy ha ő másképp látja is a dolgokat, de hiába, szegényparasztnak született, és immár a „munkás vezető”, Rákosi képeiben. Hasonlóképp félreállították a térségben Titót, Gomulát, Nagy Imrét, akik a paraszti tulajdon kérdésében a párttól eltérő álláspontot fogalmaztak meg.

Ez az alárendelt állapot nem tarthatott sokáig, hiszen a Magyar Dolgozók Pártja arra törekedett, hogy megszüntesse a Parasztpárt befolyását a dolgozó tömegekre. Márpedig egy kiátkozott, ám népszerű parasztpárti vezető a kiátkozók ellen hangolhatta volna a parasztságot. Rákosi jó írónak, de rossz politikusnak nevezte Veres Pétert *A paraszti jövő* kapcsán, annál is inkább, mert a könyv körül kibontakozó vitába a jobboldali sajtó igyekezett kommunistaellenes élt vinni. Ennek következményeként Erdei Ferenc és a Kisgazdapárt néhány vezető egyénisége elhatárolódott Veres Péter álláspontjától.

Majd 20 év távlatából Mészöly Miklós értékelte Veres elképzelését a parasztság és a magántulajdon viszonyáról. Ezt az értékelést már csak azért is tárgyilagosnak tekinthetjük, mert az eltelt idő és a történelmi tapasztalatok megérlelték objektivitását, illetve olyan személy írta, aki nem a népi mozgalomhoz állt közel. Mészöly értelmezésében a parasztság 1948 utáni sorsa azért vált tragikussá, mert viszonya a földhöz sokkal inkább „biológiai” és „organikus” volt, mint, mondjuk, jogi. És csak egyedül az ő számára lehetett a föld döntően ilyen: valóban „*lélek és kenyér.*” „*Illyés lírát írt erről; Te vonzóan józan ábrándot szűrtél ki belőle a Paraszti jövőben*” – írta levelében Mészöly.⁴⁴³

Ez az értékelés egyben rámutat Veres Péter tanulmányának sebezhető oldalára: csak ábránd, bármennyire is józan. Szerzője összes politikai tárgyú tanulmánya magán viseli annak nyomát, hogy nem képzett és gyakorlott politikus írta, hanem egy „idealista”, aki

⁴⁴² IGNOTUS Pál, *Népiség*—IGNOTUS Pál, *Vissza az értelemhez*, Budapest, Hatodik Síp Alapítvány– Új Mandátum Kiadó, 1997, 206.

⁴⁴³ *Mészöly Miklós és Veres Péter levelezéséből*, Jelenkor, 2002/1., 37.

csupán elméleti alapokat rakott le; ám a fundamentumról minden esetben hiányzott a konkrét kivitelezés felépítménye. Ez az, amit Veres Péter prózai művei kapcsán „sültrealizmusnak” nevezett. A *teljes* valóság felmérésének hiányossága.

Pedig *Az Alföld parasztsága*, az 1930-as évek óta az író szemlélete horizontokkal bővült. Levetkezte ridegparaszti nézőpontjának egyoldalúságát, s művei *A paraszti jövővel* már odáig fejlődtek, hogy egy problémát számos szemszögből közelít meg. Talán hozzájárult ehhez a politikai mozgalmakban való részvétel, a miniszterség is, hiszen itt átláthatta valamelyest a politikai döntéshozatal legfelsőbb fórumainak működését. Már nem „csak” politikai szempontokat vesz figyelembe; gazdaságpolitikát, termeléspolitikát, szakoktatás, tagosítás, öntözés, építkezés, szövetkezeti hálózat és belföldi szükségleti ipar bonyolult szerkezetét építi fel képzeletben. De még mindig képzeletben. Nem a gyakorlatias reálpolitikus módján.

A politikusból így szükségszerűen ismét író lett. Veres Péter 1948 nyaratól már nem vett részt a csak nevében élő Parasztpárt vezetésében, a *Szabad Szóba* sem írt több cikket. Az ősszel alakuló Dolgozó Parasztok és Földmunkások Szövetsége (DÉFOSZ) népgyűléseire már meg sem hívták, pedig Illyés Gyula kijelentése Veres Péter népszerűségéről nemrég hangzott el.⁴⁴⁴

Standeisky Éva úgy jellemzi Veres Péter következő éveit, mint a kommunista diktátúra kiszolgálásának időszakát, az elvtelen, megalkuvó politizálás idejét. Noha Veres Péter nem lehet egy személyben felelőse annak, hogy a Parasztpárt a többi politikai párthoz hasonlóan 1949-ben a Magyar Dolgozók Pártjának alárendeltje lett, s követni kényszerült a kommunisták programját, mégis egy személyben vált bűnbakká. Holott egyszerű tény, hogy a Nemzeti Parasztpárt a paritásos, azaz a szótöbbségi rendszerben a legkisebb párt volt a négy koalíciós párt közül, így helyzetét ez határozta meg, nem pedig vezetőinek szándéka.

Veres Péter megfigyelését már a háború utolsó évében elkezdte a politikai rendészeti osztály, mely a Kommunista Párt utasítására jött létre Péter Gábor szervezésével. Aktájában megtalálható többek között az az 1947. január 4-i hálózati jelentés is, mely rávilágít Fitos Vilmosmal való kapcsolattartására. Az anyag kutatója, aki 2013-ban tette közzé tapasztalatait,⁴⁴⁵ jól elkülönítve, hártypapírba csomagolva megtalálta Veres Péternek Fitoshoz intézett leveleit, melyekre aztán a hatóság rátette a kezét. A

⁴⁴⁴ „...kapom még a különböző értekezletekre, gyűlésekre, honmentő vacsorákra a meghívót: alig van köztük, amelyről hiányoznék az ő neve.”=ILLYÉS Gyula, *Veres Péter útja*, Nyugat, 1941. 3. szám

⁴⁴⁵ PAPP ISTVÁN, *Veres Péter kapcsolódása a Magyar Közösség- üggyhöz*. Betekintő, 2013/3., 5– 16.

levelek 1939 és 1941 között íródtak és többek között rávilágítanak arra is, amit írásom elején a népiek értékelésének problematikus pontjaként emeltem ki: a baloldali érzelem és a jobboldali befolyás problémájára. Az első levél a kutató szerint 1939 közepén íródhatott, abban az időszakban, amikor a zsidótörvények már írásba foglaltattak és Európa háborús feszültsége érezhetővé vált. Nem csupán Fitos Vilmoshoz íródtak, hanem az általa szerkesztett, a Magyar Közösség finanszírozásában megjelent *Magyar Élet* című, határozottan jobboldali folyóirat szerkesztőségéhez is. A folyóirat célja pedig nem más volt, mint a két szélsőség, azaz a kommunisták és a nyilasok kiiktatása a politikai porondról. Németellenessége eszmetársnak tüntette fel Veres Pétert, aki azonban harmadikutas elképzelésének kialakítása során több alkalommal is a fajelmélet zsákutcájába tévedt. Köszönhetően talán annak, hogy a külpolitikai események a német hadsereg megállíthatatlan előretörését jelezték, valamint annak, hogy az író szoros kapcsolatba került a hajdan zsidóverésekről elhíresült Turul mozgalommal, amely ekkor, 1941 környékén a népi gondolatot, a parasztság sorskérdéseinek megoldását célzó eszmekört is ideológiájába olvasztotta.

E két levél tehát alapos indokot szolgáltatott volna arra, hogy Veres Pétert kihallgassák vagy a perbe keverjék. A kommunisták által irányított szervek ezt mégsem tették, mert az adott időpontban, 1947-ben Veres Péter a hasznukra volt. Tehát a Standeisky Éva által megrajzolt portrét ki kell egészítenünk egy korántsem lényegtelen mozzanattal: a parasztpártot, a népieket a kommunisták használták fel egyéni céljaik érdekében, nem pedig fordítva történt.

Rákosi elvtelenül sztálinista uralma egyébként sem tűrt meg semmiféle ellentmondást: sem a politikai életben, sem az irodalmi életben. Vagyis a sztálinista Szovjetunió kritikája eleve nonszensz gondolat lehetett csupán; papírra vetni, netán kinyomtatni még lehetetlenebb. Így Veres Péter 1950-ben megjelent munkája, az *Ukrajna földjén* a korszellem tipikus megnyilatkozásának tekinthető (vö. Szabó Pál munkájával: *Három hét a Szovjetunióban*). Egy tanulmányútról szól, melyben az író a magyar küldöttséggel együtt abból a célból vett részt, hogy a szovjet mezőgazdaság fejlett módszereit vehessék szemügyre. A kötetre egyértelműen rányomja bélyegét a sztálinizmus; annak kötelező és általános jellege. Habár az író hangsúlyozza, hogy csak arról ír, amit látott: Moszkváról, Ukrajna középső és déli részéről, mégis érezhető a szövegen valamiféle leckemondási jelleg. A három hétig tartó út leírásából tudhatja, aki a sorok között olvas, hogy kötelező tisztelgés fejeződik ki a Szovjetunió iránt, akár csak a Sztálin előtt tisztelgő kötetek dicshimnuszai.

De obligát tisztelet ide vagy oda: Veres Péter mégiscsak a balmazújvárosi parasztember szemével néz körül Ukrajnában. A gazda tekintetével mérlegel. Az erdőt, a földet, a termést, a nemesítést, a gépesítést. Egy öregedő ember hite ütközik ki a kötetből. A hit abban, hogy amiért egész élete folyamán tevékenykedett; a parasztság sorsa immáron jobbra fordult, s a magyar parasztra is ez a jobb sors vár. Veres Péter hite az erkölcsi megújulásban a szocializmus utópiájával ötvöződött: „*még nem tudunk jó rendet tartani, még nem tudunk jól gazdálkodni, nem tudunk jól vezetni és jól engedelmeskedni. Nem tudunk, de majd megtanuljuk. A csorbákat kiköszöröljük, a bajokat elviseljük, a rongyembereket kiszórjuk magunk közül, de a földet és a szabadságot vissza nekik soha többé nem adjuk*” – írta még 1945-ben, a felszabadulás eufóriájától indítva.⁴⁴⁶ A parasztpolitikus író a “népet” olyannak tekintette, mint Madách *Az ember tragédiájában* Évát: erénye övé, bűne a koré, mely szülte őt.

Csoda-e, ha egy új korszak kezdetén Veres Péter új parasztságot; s vele együtt új, korszerű és immáron megbízható, a technika segítette termelési módszereket kíván látni?

A kötelező tiszteletkörök lerovása után számtalan adatot, leírást, technológiai ismertetést találunk. Azonban szembetűnő, hogy a különböző gazdaságokban tett látogatások során az esték minduntalan táncmulatsággal végződnek. Továbbá a kolhozban nincsenek lusták, kártevők, tolvajok. Szembetűnő a bőség abban az országban, ahol az 1932-33. évben milliók haltak éhen Sztálin esztelensége következtében; utána pedig Hitler pusztítása döntötte romba gazdaságát.

Valóságos Potemkin-falvak ezek, melyekről a szerző az utószóban beismeri: „*bizony csak a valóság külső ábrázatát sikerült megismernem*”.⁴⁴⁷

Veres Péter szocialista, kollektivistá hite a húszas évekbeli kezdetektől aligha csökkent; hiszen láthatta, saját bőrén tapasztalhatta, hogy az eszme és azok az emberek, akik a megvalósítása közelébe jutottak, kezükbe vehették a hatalmat; bizony két külön fogalmi kategória. Azonban a népi írókkal, költőkkel, gondolkodókkal együtt sem tért le a szocializmus eszmei ösvényéről, ebben sem Rákosi, sem Kádár nem befolyásolhatta. 1956. november 4-e után sem vetette el a társadalom nagy része a szocializmust. Erről tanúskodik a *Gond és hitvallás*, amely nem kizárólag a népiek kiáltványa, attól függetlenül, hogy Tamási Áron fogalmazta, hanem a Magyar Írószövetségé, amely a forradalom eszmei utóvédharcát vívta: „*A munkásosztály, parasztság, és a java értelmiség híve volt és változatlanul híve a demokráciának és a társadalmi szocializmus vívmányainak...*”

⁴⁴⁶ Idézi STANDEISKY Éva, *Erkölcök 1945–ben*, Mozgó Világ, 2006. február.

⁴⁴⁷ VERES Péter, *Ukrajna földjén*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1950.

A vívmányok között az 1945-ös földosztást említi, mint a legfontosabbat a jövő, a hagyományos értelemben vett nép szempontjából. Az Írószövetség, hogy tiltakozzon a valótlan beállítások, a vádak ellen, december 28-ai gyűlésén népfelkelésnek minősítette az ellenforradalomnak titulált eseményeket, azonban Madarász Emil, Trencsényi-Waldapfel Imre és Gereblyés László azt követelte, hogy közösséget kell vállalni az új kormánnyal. (Madarász az 1927 és 1935 között Moszkvában megjelent *Sarló és Kalapács* című emigráns lap köréhez tartozott, Gereblyés a kommunista munkáspárt debreceni szekciójához, többek között Veres Péterrel együtt írogatott *A Mi Utunk* című lapba, később az 1946-ban indult *Nagyvilág* szerkesztője, tehát régi munkásmozgalmiak.)

Ezek után került sor Solohov, a nagy szovjet írófejedelem cikkére (*Népszabadság*, 1956. december 28.), mely az ellenforradalmiság bizonygatása mellett megrovással illette a makacskodó íróársadalmat. Solohov mellett Jevgenyij Dolmatovszkij szovjet költő is próbált közbenjárni a magyar íróknál, hogy fogadják el az új rendszert, segítsék elő kiépülését. Ennek érdekében 1957 tavaszán egy irodalminak álcázott politikai körúton vett részt hazánkban, elsősorban a népieket célozta meg, mint számba vehető partnert, hiszen Szabó Pál és Veres Péter politikai, irodalmi munkássága a korábbi években a szocializmus mellett érvelt, sokszor sematikus eszközökkel. Veres Péternél tett látogatása során az író több kijelentést tett a versailles-i békéről, illetve Magyarországról: „*ez különleges ország, Európa senki által sem értett Tibetje, különleges jellemű nép, amely sokáig tűr, de aztán robban*”. Ezeket a kijelentéseket a szovjet lírikus jellemzően, a Veres Péterről és a népiekről kialakult felületes értékelésnek megfelelően, nacionalistának minősítette, talán ezzel próbálta meg ellensúlyozni küldetése sikertelenségét.

1957. január végén alakult meg a Táncsics-kör szektás, balos írókból, céljának az íróársadalom összefogását tűzte ki. A Tanácsköztársaság ideológiáját valló generációként azonban nem észlelték, hogy a tagok felett rég eljárt az idő. Eszméik, melyeket még 1919-ből mentettek meg saját személyükkel együtt, elszigeteltségüknél, rétegjellegüknél fogva fél évszázad múltán már alkalmatlanok, életképtelenek voltak ahhoz, hogy kohéziós erőt jelentsenek, ráadásul a saját olvasatukban az íróársadalomba kommunista író, költőn kívül más nem tartozhatott. Molnár Géza (a *Hullámverés* című, ellenforradalmat kárhoztató regény szerzője) kezdte el szervezni Vértes Györggyel, (a Gondolat szerkesztője, majd az országgyűlési könyvtár vezetője) együtt a munkásírókat (pl. Földeák, László Gyula, Erdős László, Gerő János, Máté György), karácsony másodnapján gyűltek össze először, ez lehetett a Táncsics-kör magva. Közös vonásuk volt, hogy mindannyian az ellenforradalom elméletét támogatták, magának Molnárnak már a forradalom kitörésekor

az volt a véleménye, hogy le kell verni, még ha tízezer halott lesz is, rendet kell csinálni, és továbbhaladni. Mondta mindezt még Moszkvában, ahová csak a Kossuth rádió megszürt adásai jutottak el azokban a napokban, és természetesen hamis híreket közöltek, a csöcselék mozgalmának állították be a forradalmat.

A Táncsics-kör megalakulását az is motiválta, hogy a régi kommunisták, akárcsak az újsütetű káderek, kiszolgáltatottnak érezték magukat az október végi napokban, a pogromok, népítéletek, kommunistaüldözések idején. A kör elnöke Hevesi Gyula lett, volt tanácsköztársasági népbiztos (mint Rákosi), s e tény tudatában könnyedén meg is határozhatjuk a tagság összetételét: az 1919-es direktóriumidőszak „kunista” veteránjai, a spanyol polgárháború hithű kommunistái, s az alapító tagok között már akkor, 1957-ben is ismeretlen nevek szerepelnek (pl. Hunya István, Matejka Jánosné, Mózes Viktor). Ezt a csoportosulást moszkovitának nevezhetjük, sokuk a Szovjetunióban, kisebb részük Olaszországban töltötte emigrációját, hazatérve 1948 után kulcspozíciókhoz jutottak, hivatás- és küldetésstudat, valamint erős agitátor-propagandista hajlam jellemezte őket, következetesen vallották a lenini tézist, miszerint a szovjet érdek mindig elsőrendű a nemzetivel szemben, ezért is váltak a Kádár-kormány, vagyis közvetve Moszkva hű kiszolgálóivá.

Természetesen a magyar pártvezetés nem soká késlekedett az elvi előírások meghatározásával. 1957. szeptember 12-re datálható az MSZMP Központi Bizottságának határozata az irodalommal kapcsolatos egyes intézkedésekről, tehát az utcán történt rendcsinálás után a fejekben is meg kívánták szüntetni a zűrzavart. A főcsapás az volt, hogy a párt a kommunista írókra támaszkodjék, ezek az írók harcoljanak mind a jobboldali, mind pedig a baloldali szektás nézetekkel szemben: a párt ezzel kívánta megosztani az íróársadalmat, hogy aztán annál inkább uralkodhasson felettük. Azok az írók, akik súlyosan vétkeztek a népi demokrácia ellen, őszintén lássák be hibáikat, foglaljanak állást az imperialistákkal szemben, határolják el magukat a disszidens íróktól. Az író írjon, ne foglalkozzon a mindennapi élet és főleg a politikai élet dolgaival, azaz tartsa magát messze a publicisztikai tevékenységtől. Továbbá a határozat rendelkezik a *Kortárs* című irodalmi folyóirat megindításáról Darvas József és Tolnai Gábor szerkesztésében. Érdemes újra kézbe vennünk ennek a folyóiratnak az első számát, csak hogy fogalmat alkothassunk az akkori idők hivatalos irodalmáról, amely folyamatosan szivárogtatta a köztudatba azokat az írásokat, melyek egyöntetűen az ellenforradalmi teóriát támasztották alá.

A szerkesztőség bevezetője az első szám elé híven tükrözi a párt határozatait: *„íróink egy részét komoly felelősség terheli az októberi eseményekkel kapcsolatban, de*

sokan nem is sejtették, nem is kívánták azt, ami beköszöntött... Döntő fordulat következett be írónk szemléletében, s ezzel közelebb kerültek a szocializmushoz, a fordulat pedig egyben azt is jelenti, hogy a konfliktusok nyomán lehetőség nyílt az irodalom szocialista távlatokban történő fejlődésére”. Vagyis a hangnem már nem egyértelműen támadó, elítélő, benne van a bűnbánat, a bűnbocsánat lehetősége is.

Megemlítendő, hogy maga az Állásfoglalás, a berendezkedő MSZMP nyílt támadása a népiek ellen jegyzi meg: „A népiek alapgondolata az, hogy az elmúlt tíz évben volt társadalmi haladás Magyarországon, de nem volt nemzeti felszabadulás. A feladat tehát most nemzetileg szabaddá tenni a magyart... Ennek a célkitűzésnek az adott helyzetben vitathatatlanul erős szovjetellenes éle volt.”⁴⁴⁸ A Veres Péterrel szemben hangoztatott vádak szerint az 1956-os forradalmi események megtorlásának idején, amikor Háy, Déry, Zelk börtönben ült, addig a kommunistákhoz dörgölődő „furfangos” népiek hallgattak, s mit sem törődtek a lefogottakkal. Holott a népi írók 1957 márciusában jártak Münnich Ferencnél, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány miniszterelnök-helyettesénél, a fegyveres erők és a közbiztonsági ügyek miniszterénél a letartóztatottak ügyében, de mivel látogatásuk semmi kézzelfogható eredményt nem hozott, Veres Péter írt neki levelet március 25-én. Veres Péter tudta, hogy önmaga, illetve önmaguk, a népi írók alatt vágja a fát, s tudta, hogy Háy és Zelk neki esküdt ellenségei, mégsem hagyta őket cserben, hanem újra szóba hozta a letartóztatott írók ügyét is.⁴⁴⁹

Továbbá nem szabad említés nélkül hagynunk Veres Péter s az '56 utáni magyar íróársadalom java részének szovjetellenességét sem. Veres Péter az íróknak az Egyesült Nemzetek Szervezete felé intézett tiltakozásával kapcsolatban – melytől az ötös bizottságtól, hogy ne tárgyalja a magyarországi véres megtorlások ügyét - azt a megjegyzést tette, hogy „...Ennek volt egy szépséghibája, mégpedig hogy utólag változtattak a szövegen. Hiányzott a szövegből, hogy nemcsak az ENSZ-nek tilos a beavatkozás, tilos az mindenkinek, jöjjön akármilyen jogcímen, akárhonnán”.⁴⁵⁰ A szovjet beavatkozást a magyar értelmiség zömével egyetemben élesen elítélte, csak hogy a népi demokrácia keretei között nyíltan nem volt tanácsos bírálni a szovjet hadsereg pusztítását. A 251 író és aláíró között számosan voltak, akik nem meggyőződésből tiltakoztak, hanem megfélemlítésből (maga Nemes Nagy Ágnes is aláírta volna a férje miatt, aki a Kádár-

⁴⁴⁸ PETRIK Béla, *A karanténba zárt eszme – Közéleti tanulmányok az 1956-os népi írókról szóló Állásfoglaláshoz*, Hitei, 2007/4., 94.

⁴⁴⁹ *Leveles könyv. Egy korszak töredékei, 1956–88.* szerk. HORGAS Béla– LEVENDEL Júlia, Budapest, Téka, 1989, 115.

⁴⁵⁰ MÉSZÁROS Gyula, „...nem tud magyarul kiderülni?” *Ügynöki jelentés a szellemi életről – 1957*, Új Horizont, 2003/5.

rendszer börtönében ült), mások pedig úgy vélték, hogy az ENSZ indirekt módon, de igenis hozzájárult ahhoz, hogy a megtorlás és elnyomás ne a külföld figyelő szeme előtt menjen végbe.

A népiek legfőbb bűne mégsem csak a szovjetellenesség volt, hanem az, ami egy monolit politikai rendszerben a hatalmi ágak szemében megengedhetetlen; s amit Hegedüs András miniszterelnök fogalmazott meg 1955-ben, a párt Politikai Bizottságának október 18-i ülésén: „*A népies irányzatot nem lehet úgy kezelni, mint jóakarátú, tévelygő embereket. Ezeknek elméletük, ideológiájuk van...*”⁴⁵¹ Ezt a kijelentést úgy értékelhetjük, mint a népi mozgalom történetének fordulópontjára mutató megállapítást: a szociáldemokraták, turanisták, nyilasok, kommunisták, kispazdák árnyékából kilépve a népiek a diktatúra idején találtak rá önmagukra, saját ideológiájukra.

Ami pedig Veres Pétert illeti: *A paraszti jövődőt* Rákosi idején indexre tették, ám a MSZMP és a kormány 1957-58-ban mégis belőle merítette parasztpolitikájának lényeges elemeit. A politikai helyzet szüksége diktálta így, Kádár nem is tekintette egyébnek, mint átmeneti engedménynek, mellyel a társadalom nagy részét konszolidálni akarta. Ezért kerülhetett szóba ismét Veres kötetének az a tétele, ami kimondja, hogy a mezőgazdaságban a nagyüzem mellett megmaradhat a kisüzem is. „*Nagyon gyakori dolog, hogy a ravasz ellenfél majd kisajátítja a programod és jelszavaid egy részét és megpróbálja megvalósítani a saját hasznára és dicsőségére*” – írta Veres még 1940-ben, a *Mit ér az ember, ha magyar* lapjain.⁴⁵² S ahogyan számos más esetben, amikor példákkal hozakodik elő konkrét élethelyzetekre nézve, de nem magáról beszél – akkor is váteszi érzékenységgel sejtette meg saját jövőjét.

A népi mozgalom hirtelen magára találása és az 56-os események a hatalom számára szerves összefüggést mutattak. Így hát okvetlenül szükségesnek tűnt az ideológiai tisztázás, a bűnbakkeresés; egyszersmind a megbocsátó atya álarcának felvétele is.

A végeredmény, melyet a párt által megbízott irodalmárok kiviteleztek, 1958 júniusában jelent meg a *Társadalmi Szemlében*, mint az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő kulturális elméleti munkaközösség szellemi terméke; valójában nem kulturális, sokkal inkább politikai kérdések megtárgyalásáról volt szó.

Nagymérvű tisztogatás vette kezdetét a szellemi életben: elítélték Lukács Györgyöt antimarxista nézeteiért, börtönbe zárták Déry Tibort, megjelent a baloldaliságot,

⁴⁵¹ STANDEISKY Éva, *Veres Péter – az Írószövetség elnöke=A Veres Péter centenáriumi emlékülés előadásai*, Múltunk, 1997/2., 245.

⁴⁵² VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar?* Budapest, Magyar Élet, 1940, 242.

rendszerhűséget favorizáló *Tűztánc* antológia, majd a fókusz egyre inkább a népi írókra irányult. Velük már kissé nehezebb volt elbánni, mivel csoportról, nem elszigetelt egyénekről, ráadásul közismert, közkedvelt, közszereplőként korábban etalonnak tekintett, irányadó vezéregyéniségekről kellett megfellebbezhetetlen ítéletet mondani.

Nem kívánok minden egyes érvet felsorolni a verdikt indoklásából, csak a szemléletesség kedvéért néhányat. Először is újból megerősített a tétel, hogy az egyetlen út a szocializmus útja, más út nem fogadható el. A népi írók mozgalma ezzel szemben olyan, erős nacionalizmussal telített „harmadik utas” koncepció,⁴⁵³ mely se hús, se hal, hamis illúzió.

A harmadik utat demokratikus célkitűzései miatt polgári-kispolgári ideológiának bélyegezték, a népi irodalom történetét, s a műveket áttekintve pedig arra a megállapításra jutott a Király István-Pándi Pál-Szabolcsi Miklós triász, hogy a népiek ideológiája már nem fejezi ki a dolgozó parasztság egyetlen rétegének érdekét sem, legfeljebb a paraszti konzervativizmusnak válik segítőjévé. Végző soron megvonták az egyenleget: érdemük a népieknek, hogy a parasztpárt révén elősegítették a népi demokratikus erők győzelmét, de 1953 után (Sztálin halála, a légkör oldódása, a bigott sematikus művek alkonya) komoly felelősség terheli őket a proletárdiktatúra államának belső fellazításában, az ellenforradalom szellemi előkészítésében való részvételért.

Az 1958-as párthatározatok nyilvánvalóvá teszik, hogy az „ellenforradalom” leverése óta különösen fontossá vált a mezőgazdaság átszervezése. A mezőgazdasági munkások, félproletárok, termelészövetkezeti parasztok erőire és politikai bázisára támaszkodva kívánta megnyerni az MSZMP a parasztság „igazi derékhadát”: a kis- és középparasztságot. Amint azt Veres Péter is állítja tanulmányában, csak a belterjes művelés jelenthet továbbfejlődést,⁴⁵⁴ ugyanez a kommunista bikkfanyelven megfogalmazva: „arccal a belterjesség felé” kell fordulni. A beszolgáltatás, padláslesöprés megszüntetésével együtt a párthatározatok sokkal nagyobb szabadságot adtak a meglévő termelészövetkezeteknek, mint addig; saját terményeik eladása, jövedelmük megosztása terén önállóbban cselekedhettek. A nagyüzemi tagosítás után teljes kártalanítás járt, a kis árutermelőknek, azaz a paraszti magángazdaságoknak „egészséges” versenylehetőség kínálkozott a nagyüzemek mellett. Ez persze nem jelentett mást, mint hogy a termelészövetkezetek fölényének biztosítása érdekében ezek igényelhetek nagy mértékű

⁴⁵³ A „népi” írókról, Társadalmi Szemle, 1958. június, 38–69.

⁴⁵⁴ „Magyarország egyetlen mentsége a külterjes és kivételre dolgozó gabonatermelésről... áttérni a belterjes gazdálkodásra...” = VERES Péter, *A paraszti jövő*, Budapest, Sarló, 1948, 111.

állami hitelt, míg a magángazdaságok nem. Ugyanakkor a magángazdaságok létének egyáltalán az engedélyezése már *A paraszti jövő* igazát bizonyítja, a földműves-szövetkezetek hatalmi pozíciója visszaminősült az egyénileg dolgozó paraszti gazdaságok tevékenységét átfogó gazdasági szervezet feladatainak ellátására.

A párthatározatok immáron nyíltan leszögezték, hogy *„Hazánk társadalmi és gazdasági rendszere a proletárdiktatúra rendszere, amelynek alapja a munkásosztály és a parasztság szövetsége. Olyan szövetség ez, amelyben a munkásosztályé a vezető szerep...”*⁴⁵⁵ Veres Péter országgyűlési képviselőként vesz részt a közéletben, s megmarad az a tekintélye, közkedveltsége, amit „parasztsvádája” kölcsönzött neki. De a külső megjelenés, amit a fekete zakó, a begombolt nyakú fehér ing, a csizma, a parasztkalap örökösen jellemzett, még kevés a népszerűséghez. Kellett hozzá az attitűd, mellyel Veres egy letűnt világ értékeit mutatta fel s őrizte.

⁴⁵⁵*Párthatározatok a mezőgazdaság fejlesztésére*, szerk. SURÁNYI Éva, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1958, 62–63.

Epilógus

A szocializmus rendszere a párt állásfoglalásának megfelelően fenntartásokkal kezelte a népi írókat; s persze megfigyeltette őket, mint a rendszerre potenciálisan veszélyt jelentő, egyéb csoportosulásokat. Az ügynökök egyike, Sárdi fedőnevű, az egykor író, majd az írókat megfigyelő ügynök. Múltja meglehetősen érdekes: a népi írók csodálója, a nemzeti kommunista Sárdi kettős tabut sértett még 1953-ban, a Nagy Imre nevével fémjelzett új szakasz, vagyis egyfajta ideológiai fellazulás folyamán. Egyrészt a falun járt írók beszámolóján, a „falusi anketon” általánosítva kijelentette, hogy Magyarországon „nem proletárdiktatúra, hanem a talpnyalók diktatúrája van”, másrészt meg akart jelentetni egy olyan novellát, amelyben a felháborodott parasztok meglincselik az őket sanyargató begyűjtési hivatalnokot, a falu egykori zsidó földbirtokosát. „*Nem a nagy nyilvánosság előtt (pl. az Írószövetség taggyűlésén), de le kell leplezni ezt az elemet, amely zsidó burzsoá származását azzal akarja elfelejteni a reakció előtt, hogy feltámasztja a fasiszta pogromusztítást*” – írták a pártközponban Sárdiról.⁴⁵⁶ Anakronisztikus módon parasztosan öltözködött, tájszólásban beszélt, és íróársait antiszemita históriákkal traktálta. Ráadásul ő maga is zsidó származású volt, emellett a rendszer korábbi kegyeltje, most hirtelen fordulattal az új szakasz támogatója. Sárdi azzal védekezett, hogy 1945 előtt azért maradt ki az iskolából, mert az ő apja, ellentétben a párttitkáréval, nem tudta megfizetni a tandíjat. Cáfolta, hogy apja az elnyomó osztályhoz tartozó ügyvéd lett volna, ahogy bírálója állította: keveset kereső, sokat büntetett zugírász volt. Sárdi 1957-es perirataiból tudható, hogy ügyvéd végzettségű apja az 1920-as években Bécsből települt vissza Magyarországra, és valóban nem volt jövedelmező praxisa.

A népi írókról szóló adatok tárolására tematikus dossziét nyitottak a Belügyminisztériumban. A Parasztpárthoz tartozókat még 1950-ben elkezdték figyelni, 1956 után a Petőfi Pártban kompromittáltakat és a népieket figyelték. 1968 nyarán egy Harmathi nevű ügynök részletes jelentést készített a népi mozgalomról, melyet úgy jellemezett, mint talaját vesztett, idejétmúlt jelenséget, amiről már csak historikusok, egyetemi hallgatók írnak. Egy példával is alátámasztotta ezt a megfigyelését: megkérdezett egy 1947-es születésű lányt a Nemzeti Parasztpárttól, de az semmilyen információval nem rendelkezett, egyszer látta Veres Péter, reakciója ennyi volt: „*Cuki! Milyen szép fehér*

⁴⁵⁶ STANDEISKY Éva, *Hitviták, Az írók és az 1953– as „új szakasz”, Mozgó Világ, 2004.*

*bajusza van!*⁴⁵⁷ A börtönből a hatvanas években szabadultak is tapasztalták ezt az általános érdektelenséget, amnéziát, ami valóságos sokként érte őket, akikben még elevenen élt a forradalom szellemi öröksége. Nos, úgy tűnt, hogy – akárcsak a népiekre – már nincs szükség emlékezőkre, nincs szükség történelemre, a fent említett Veres Péter is a történelmi tudat teljes hiányát fedezte fel fiatalokkal folytatott beszélgetései során.

A népiek ekkor már öregek voltak, Erdei Ferenc, Darvas József lepaktált a hatalommal, pozícióért cserébe, vagy inkább pozíció mellett megengedhetetlenné vált számukra a népiekkel való véleményazonosság. Erdei a Hazafias Népfront főtitkára (1964–70), az Elnöki Tanács tagja (1965–71) lett, Darvas, eredetileg Dumitras József az Írószövetség elnöke (1959–73), az Elnöki Tanács tagja (1972–73). Méray Tibor így emlékezett Darvasra: „*Nála nagyobb vívódót nem láttam. 53 előtt Rákosihoz húzott, 53 nyarán Nagy Imréhez, 54 őszén vissza Rákosihoz, 56-ban ismét Nagy Imréhez, majd Kádárhoz.*”⁴⁵⁸

A harmadikutas szocializmus elméletének képviselőit gondosan megtervezett bírósági tárgyaláson ítélték el. Ők Bibó eszméinek örökösei voltak, az országot Nyugat-Európához kapcsolódva látták volna szívesen, tehát adva volt ellenük az imperialista összeesküvés, a fennálló rend megdöntésére való szervezkedés vádja. A vádlottakat elválasztották a népi írók elleni ügytől, külön pert kreáltak belőlük, ahogyan ez szokásos volt 56 után. A vád jórészt arra alapozott, hogy Zsigmond Gyula, Püski Sándor, Bodor György összejártak, beszélgettek, együtt szidták a rendszert, ezzel a megfélemlítés célját is elérte a hatalom, hiszen kitűnt: a magánbeszélgetések sem biztonságosak többé, az ügynökök mindenütt ott vannak. Tanúnak idézték be Tamási Áront, de meghívták a tárgyalásra Féja Gézát, Czine Mihályt, Béládi Miklóst, Csoóri Sándort, Dobozy Imrét, Tatay Sándort, Illyés Gyulát, Váci Mihályt, Sötér Istvánt is,⁴⁵⁹ hogy minél hatásosabb kirakatper keletkezzen, az már más kérdés, hogy ki ment el. A „bennfentesek”, Szabó Pál, Veres Péter, Darvas igyekeztek közbenjárni a letartóztatottakért, nem sok sikerrel. Az utókor szemében persze minden effajta közbenjárás gyanús, hiszen mi érdekük lett volna a hatalmi pozíciókban sűtkérezőknek kockáztatni olyanokért, akiket úgyis lecsuknak? Standeisky Éva állítása szerint Veres ezt mondta a perbefogottakról: „*Amit főztek, egyék meg! Meg kell békélni a szocializmussal.*”⁴⁶⁰ Tény, hogy Kádárékkal kapcsolatos

⁴⁵⁷ STANDEISKY Éva, *Tükrök=Múlt századi hétköznapok*, 1956– os Intézet, Budapest, 2004, 305.

⁴⁵⁸ MÉRAY Tibor, *A párizsi vártán I.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2000, 314.

⁴⁵⁹ STANDEISKY Éva, *Tükrök=Múlt századi hétköznapok*, 1956– os Intézet, Budapest, 2004, 322.

⁴⁶⁰ STANDEISKY Éva, *Tükrök=Múlt századi hétköznapok*, 1956– os Intézet, Budapest, 2004, 324.

álláspontját Veres Péter így fogalmazta meg: „*ha egy veszett kutyát ültetnek a nyakunkba, azzal kell tárgyalni*”.⁴⁶¹

Erre az egyensúlyozó politikára való hajlamosságnak már több alkalommal is jelét adta, de talán soha nem volt még annyira szükséges, mint az 1957–59 közötti időszakban. Hogy megalkuvás, netán reális kompromisszum volt-e a „mindenáron megmaradni” elve? Világnézet és tapasztalat függvényében értékelhető csak ez az attitűd. A nemzeti érzelmű értékelő nyilván hajlamosabb megértést tanúsítani. A liberális baloldal pedig korántsem leplezetten a népi írók ellen foglal állást, számára a népiek nem mások, mint a kommunista hatalom gátlástalan kiszolgálói, a rossz oldal megtestesítői.

Zsigmond Gyula végül 3 évet kapott „rendszerellenes magatartásáért”, Bodor 3 és fél évet, Püski pedig 4 és fél évet, az 1963-as amnesztiával szabadultak. Ezután, a 70-es évek elejéig folyamatos erózió indult meg a népiek, új nevükön nemzeti kommunisták körében, amíg meg nem jelentek az irodalmi életben a népiek örökösei, a népi-nemzetiek.

Veres Péter, azaz Péter bácsi, ahogyan ekkoriban nevezték öregek s fiatalok egyaránt; megkérdőjelezhetetlen tekintéllyel rendelkezett – mint író és mint közéleti személyiség egyaránt. Ugyanakkor bizalmas körben megfogalmazta fenntartásait Kádár Jánossal és az uralkodó rezsimmel kapcsolatosan. Filep Antal sárospataki múzeumigazgatóként fogadhatta Veres Pétert. Bizalmas beszélgetésük során az író megrendítő kritikát mondott a kádári agrárpolitikáról, a falusi lakosság mindennapjainak állami, politikai kezeléséről. Példának Balmazújvárost hozta fel, mert szerinte minden fejlesztést, iskolaépítést megtagadott szülőhelyétől, így büntették helyette a tisztos mezővárost.

Országgyűlési képviselőként a következőképpen értékelte a Kádár-rezsim nomenklatúráját: „...*az államapparátusban és a politikai életben három típusú személy működik... Sokaknak nincsen sem fejük, és nincsen sem gerincük. Akinek gerince van, annak a feje hiányzik. Ha valakinek lenne feje, a gerince hiányzik*”.⁴⁶² Tehát Veres Péter szerint a Kádár-korszak a gilisztaemberek kora volt, maga Kádár pedig ugyan puritán ember, ami a paraszti szemléletben mindenképpen pozitívum; ám a nemzeti kérdésekben vak és süket. Azt hiszem, nem túlozunk, ha azt állítjuk, hogy a rendszerváltozás utáni torz társadalomfejlődésünknek gyökerét a Kádár-korban kell keresnünk.

A rendszerváltás meglehetősen sajátos magyar útja a népi gondolatnak tudott volna új tartalmat adni, azonban az Erdei-féle társadalomszerkezeti modellhez hasonlóan a

⁴⁶¹ SALAMON Konrád, *A harmadik út küzdelme*, Korona Kiadó, Budapest, 2002, 230.

⁴⁶² FILEP Antal, *Feljegyzés Veres Péter művei, életútja értékeléséhez*, Szín, 2012. április., 131.

politikai rendszer szerkezete is meglehetősen felemásra sikeredett. Gondolok arra, hogy amiként Erdei két világháború között alkotott modelljében kimutatta a feudális társadalomszerkezeti elemek jelenlétét; úgy maradt fenn a kommunista politikai nomenklatúra egy része a demokráciában.

Az első párt, a Magyar Demokrata Fórum, mely demokratikus kormányt alakíthatott, még felmutathatott a soraiban olyan képviselőket, akik a népi gondolat híveiként politizáltak. A lakiteleki alapítók között ott találhattuk Bíró Zoltánt, Csoóri Sándort, Fekete Gyulát, Lezsák Sándort. Nemsoká, a *Hitel* 1990. szeptember 5-i számában megjelent Csoóri-esszé egy passzusa a magyar zsidóság és a magyar sorskérdések ellentmondásos történelmi viszonyát taglalta néhány sorban. Azonnal megkezdődött a hajtóvadászat ellene és a MDF népi szárnya ellen, mondván: ezek antiszemiták, populisták, nacionalisták. A név szerint is említhető „üldözők”: Tamás Gáspár Miklós és Széchenyi Ágnes, a hajsza tetőpontja pedig a Karsai László szerkesztette szöveggyűjtemény(?), a *Kirekesztők, Antiszemita írások 1881–1992* alcímmel. Természetesen Karsai beválogatta a kötetbe Csoóri Sándort, Csurka Istvánt, mint az antiszemitizmus példaképeit.

1993 végére csöndesedett csak le a vita, amikor a Csurka-szárny kivonult a pártból, és Csoóri Sándor a közéletből. Utólag értékelve a történeteket azt mondhatjuk, hogy mindaz megisméltódott, ami a kommunista diktatúra idején. Akkoriban a pártvezetés a marxizmussal ellentétesnek minősítette a népi gondolatot (Párthatározatok, 1958), ezért tagadta – még meg sem tűrte, csakis az irodalom szintjén. S íme, az 1990-es években ugyanez történt, mindössze a kifejezőkészlet változott: ezúttal nem a marxizmus, hanem a demokrácia, jobban mondva a liberális eszmekör állhatatos védelmezői minősítették a népiséget abszolút retrográd és veszélyes ideológiának.

Miért? Mert egyáltalán ideológiává szerveződött, s mint ilyen, alkalmassá vált a politikai hatalom megszerzésére, akár legális úton, demokratikus választások útján is. Ezt pedig a szociálliberalizmusnak meg kellett előznie; s hogy milyen sikeres volt a liberálisok törekvése, azt megmutatta az 1994-es országgyűlési választások eredménye. Az igazán sajnálatos mozzanata ennek az időszaknak azonban a népiség ellen felsorolt minősítések, érvek és bizonyítékok változatlansága. Merthogy ezek az 1930-as évektől kezdve – Fejtő Ferenc, Ignótyus, Zsolt Béla publicisztikai tevékenységétől kezdve – nem bővültek, nem cserélődtek, nem váltak megalapozottabbá. Ugyanezt szajkózták az MSZMP ideológusai.

Veres Péterről szólva is azt mondhatjuk, hogy az urbánus kritika és a Zsolt Béla által megfogalmazott vádak visszhangzanak. A szépirodalmi művek paraszti világot rögzítő, krónikás szerepben írott szövegeit nem könnyű ideológiai oldalról megtámadni;

annál könnyebb az ideológiailag kifogásolható, politikai írások kritizálása. A népben és nemzetben való gondolkodás azonban sokkal több, mint pusztán politikai szerep. Az 1932. évtől, a magyarságnak mint eszmének és mint létező valóságnak a misztikus átélésétől kezdve Veres Péter tudatosan képviseli a magyarság s benne a parasztság ügyét, mert nincs más, aki helyettük, értük, az érdekükben szóljon. Így a parasztvezéri szerepvállalás olyan értelemben valósulhatott meg, mint szószóló. Abban az értelemben, ami a Veres által hűen ábrázolt falu világában a „vezér” szó hangalakjához társult: hangadó, irányító, munkavezető. Az írói szerepvállalás értelme pedig szintén a képviselőben mutatkozhatott meg: ám az író nem tudott mást képviselni, mint egy veszni induló világ, egy kihalófélben levő termelési és létforma értékrendjét, minőségét.

Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy Veres Péter író volt-e vagy politikus, azt kell mondanunk: író és politikus. A két szerep nem egymást kizárva, hanem egymást felváltva, kiegészítve működött. *„A képesség, tehetség, alkat az íróat adja, a sors és a gondolkodás a forradalmárt... A gondolkozó módon politikus ember, a közéleti elkötelezett már kész volt bennem, amikor az író még nem volt készen.”*⁴⁶³ – írja utolsó visszaemlékezéseiben, az 1960-as évek végén. S ha a szerepek meghatározásában az ifjú Veres Péter még bizonytalan, az idős Péter bácsinak már hihetünk. *„Világosan: lehet-e egy faluszéli gyerekből és napszámosból Jókai- vagy Mikszáth-svádájú, vagy éppen tolsztoji, Th. Mann-i, prousti értelemben szuverénül humanista író? Nemigen.”*⁴⁶⁴ – von vállat Péter bácsi némileg rezignáltan. Egyet kell értenünk vele, hiszen származása, a faluból hozott élményanyaga, sorsa nem erre a szerepre predesztinálta. „Szuverénül humanista író” nem lett belőle. Írói tevékenysége nem tudta nélkülözni a politikusi szereppel, a népi elkötelezettséggel járó elveket. Veres Péterből népi író lett. S népi politikus. Mert írásai, közéleti szereplései, a „paraszt-sváda” viszont erre predesztinálták. Erdei Ferenc és köre számára természetesnek tűnhetett, hogy Veres Pétert javasolják a Nemzeti Parasztpárt elnöki posztjára, pedig a jelölt ott sem volt azon a bizonyos homokszállító dereglyén, melyen az alapítás és az elnökválasztás végbement. A másik jelölt, Kovács Imre joggal nehezményezte a döntést s a visszaemlékezők szerint Szabó Pált szívesebben elfogadta volna elnöknek, *„de belátta, hogy most különösen a szegényparasztok meghódításához (ehhez jó eszköz a Veres Péter-i »parasztvarázs«, a »magunk közül való ember«) és a munkáspártokkal való szükségszerű jó viszony kényszerű vállalásához én vagyok a*

⁴⁶³ VERES Péter, *Szárszó*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1971, 10.

⁴⁶⁴ VERES Péter, *Szárszó*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1971, 84.

*megfelelőbb figura.*⁴⁶⁵ De nem csak a népiek, de a hatalmon levők is úgy láthatták, hogy ez a „veszett hírű” Veres talán még „parasztfogó úrbaleknek”, szavazatgyűjtő kirakatfigurának is jó lenne. Láthatták, mert *„természettől talpraesettnek, s ami még fontosabb, határozottnak, jó kiállású embernek látszottam.”*⁴⁶⁶ Veres önértékelése azonban, mint azt tapasztalhattuk, nem engedi meg huzamosabban az ilyen öndicsérő szólamokat. Mozgalmi ember lévén, hamar visszatér az önkritika gyakorlásához.

Mozgalmi ember volt? Az akart lenni. Igyekezetében („túlszárnyalni”) időnként túlzásokba is esett. *„Az én ösztönző démonomat úgy hívták, hogy »különb akarok lenni!«”* – határozza meg őszintén, mert *„... őszinte önbírálatban vagyok erős...”*⁴⁶⁷ Veres túlzottan törekszik az őszinteségre, túlzottan meg akar felelni a szocialista, kollektivistá ember idealizált figurája által támasztott elvárásoknak. Mintha külön valóság lenne a balmazújvárosi parasztember, aki a gazdálkodás gondjaiba merülten várja, hogy eljuthasson a hön áhított céljig: íróvá lenni. S mintha az író-politikus külön fikciót teremtené maga körül, hogy szerepeinek megfeleljen, ne valljon szégyent az „övéi”, a parasztnak maradt tömegek előtt.

*„Régebben nem tudtam, politikus vagyok-e, vagy író, ma már tudom, hogy ezek nem merev ellentétek, hanem egymást kiegészítő adottságok. Az igazi gondolkozó-író politikus is, ha helyén az esze és a szíve, mert csak a közösség legmélyebb érdekeivel való azonosulás emelheti igazi íróvá. Viszont az igazi politikus gondolkozó is, mert ha nem az, akkor csak utcasarki szájjártató...”*⁴⁶⁸ – írja Veres az 1930-as évek végén, az 1940-es évek elején. Ez a szintézis hosszas érlelődés eredménye, amely mintegy húsz esztendőn keresztül húzódik. Az „ösztönző démon” ezalatt szüntelen hajtja, akárcsak az Arany János említette „titkos métely”. Különb akar lenni, ki akar emelkedni a többiek közül, de közben folyton elemzi, vizsgálja önmagát, hogy vajon jól csinálja-e, hiszen nem voltak tapasztalatai, követnivaló mintái sem az írás, sem a politika terén.

Ennek a túlságos igyekezetnek köszönhető, hogy az író és a politikus nem csak a parasztságnak akar megfelelni, de mindenkinek. Így példának okáért hajlamos elfogadni és sajátjaként hirdetni a hatalmi propaganda szólamait: így volt ez a Horthy-korszakban, amikor a politika által fontosnak tartott zsidókérdésben vagy a fajiság kérdésében fejtett ki véleményt; s így volt ez a Rákosi-éra kezdetén, amikor a szövetkezeti, termelési illetve

⁴⁶⁵ TÓTH István, *Politikuspályák – Veres Péter*, forrás: www.kommunista.net/konyv/politikuspalyak-6-veres-peter, a letöltés ideje 2015. február 10., 15:49

⁴⁶⁶ VERES Péter, *Szárszó*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1971, 86.

⁴⁶⁷ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. Kiadás, é. n., 16.

⁴⁶⁸ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. Kiadás, é. n., 19.

földkérdésről írt. Akár egy bekezdésen belül is megfigyelhető az író és a politikus szólama: „Természetesen az új közigazgatási szervezet vezetéséhez igazi, derék, népi gondolkodású demokraták kellene, akik türelmesek, bölcsök és szeretik a magyar népet. Mert a magyar néphez türelem és szeretet kell, a magyar nép elég nagy része nagyon el van rontva s bizony elég nagy része nemcsak maradi és bizalmatlan, hanem reakciós is. Az évszázados szolgaságban való neveltség és a koalíció pár évi helytelen politikája is okozta ezt.”⁴⁶⁹ – jelenti ki 1948-ban. A debreceni Írókongresszuson még megvédi Németh Lászlót és Sinka Istvánt a kommunisták támadásától s nem hajlandó ellene fordulni; két esztendővel később viszont már reakciót emleget.

Pedig hát többször figyelmeztették politikai tévedéseire, még hozzá a saját elvbarátai, a népiek is, nem csak az urbánus tábor felől érkezett kritika. Illyés Gyula meglehetősen kemény hangon ítélte el Veres elméleteit (vö. a *Mit ér az ember, ha magyar recepciója*) s közéleti szereplését: Veresnek egy szocialista gyűlésen aratott sikerét a beszélő kutya sikerével helyezte egy alapra, „... a pesti közönség benne ünnepelte a világvárosi észjárás benyomulását az aó-ba és a csizmába.”⁴⁷⁰ Ő maga is beismerte politikai eltévelyedését 1956-ban, amikor az 1932-ben sorsfordulatként értékelt szociáldemokrata pártkongresszuson átélt heves érzelmi reakcióhoz hasonló módon tört ki sírásban. Csakhogy ezúttal a sírásnak a megbánás volt az oka, nem a nehéz osztályors. Annak megbánása, hogy politikusként, miniszterként részt vett a Rákosi-féle kommunista diktatúra működésében. Habár az Írószövetség 1956. szeptember 17-i közgyűlésén Veres Péter ismét elnökké választották, s az iránta való bizalmat nemcsak a kommunista vezetőségi jelöltek kihullása, de az első ízben történt titkos szavazás is jelezte; a megbánás-érzet csak munkálhatott benne. Október 23-án a Bem-szobornál zajlott tüntetésen Veres olvasta fel az Írószövetség határozatát, melyben követelték Nagy Imre visszatérését a kormányba, s azok között volt, akik kérték a miniszterelnököt, hogy hirdessen fegyverszünetet.

S. Szabó Ferenc a következőképpen emlékezett vissza a Nemzeti Parasztpárt örökségét továbbvivő Petőfi Párt alakuló ülésére: „Péter bácsi ezen az újjáalakuló nagygyűlésen lemondott. Beszéde közben sokan közbekiabáltak, elég lármás gyűlés volt ez. Vádolták Pétert. Péter sírva tiltakozott az ellen, hogy ő valaha is elárulta volna a zászlót.

⁴⁶⁹ VERES Péter, *A paraszti jövődő*, Budapest, Sarló, 1948, 251.

⁴⁷⁰ idézi MÁRKUS Béla, „Író leszek vagy parasztvezér” (*Veres Péter Számadásának formálódása*)=Studia Litteraria, a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézetének kiadványa, Tomus XXXV, Debrecen, 1997, 14.

*Illyés Gyula felállt, és egyértelműen kiállt Veres Péter mellett...*⁴⁷¹ A kiállás ellenére szinte bizonyos, hogy a szerepre való alkalmatlanság érzése a szocialistaságát számtalanszor bizonygató Veres Péter számára a visszavonulásra adhatott motivációt.

A forradalom kudarcra s a kádári „konszolidáció” után politikusi szerepvállalása érthető okokból visszaszorult, a belső elmélyülést olvasónaplók, publicisztikai írások jelezték, melyekkel hozzászólt az aktuális vitakérdésekhez. Ilyen vitakérdés volt az 1960-as évek kezdetén a „friziderszocializmus”: vajon az anyagi javak eléréseért folytatott küzdelem s maguk az elért javak milyen hatással bírnak a „szocialista tudatra”? *„Majd egy évvel a friziderszocializmus-vita után, 1963 nyarán Veres Péter megpróbálta felmelegíteni a kispolgáriság-problémát – immár a szocialista kultúrára helyezve a hangsúlyt...”*⁴⁷² – állapítja meg Pótv János, aki Veres részéről a kispolgáriság ismérvei között új érveként veti föl az egyéni örömszerzési stratégiák szolgálatába állított gyermektelenséget. Mi azonban tudjuk, hogy nem új érvről van szó, hiszen Veres Péter már jó húsz esztendővel előtte felvetette a problémát, mint a jövő népesedési gondjának egyik okát.

Péter bácsira, aki egyre kevésbé politikus és sokkal inkább jelenség, mint író, úgy tekinthetünk, mint egy letűnt korszak képviselőjére. Letűnt erkölcsöket, értékrendet, magatartást képviselt. Így az 1960-as évekre más már nem is maradt számára a politikusi vagy írói szerepből, mint a képviselőlet ethosza. E megváltozott kor új embereket kívánt, s ahogyan Veres Péter fogalmazott a második világháború sorsfordító éveiben, a megújuláshoz magának az embernek kell változnia. Erre azonban nem volt képes. Hasonló problémát ábrázolt Sarkadi Imre *Az elveszett paradicsom* lapjain. Az ember, aki a teremtés, az alkotás lázában ég, a saját értékrendjén, zárt világán kívül eső jelenségekkel szembesül, melyek azt igazolják: a világ zűrzavaros, áttekinthetetlen, irányíthatatlan. Mit lehet tenni ilyen helyzetben? A szilárdnak vélt értékek felmutatása jelenthet kiutat.

Márkus Béla veti fel Paul de Man gondolatát az önéletírás központi trópusáról, ami nem más, mint a *prosopopeia*, azaz „arc vagy maszk készítése”. S a maszk nem csupán a *Számadás* vagy a *Szárszó* visszaemlékezőjének szerepfelfogásaira utalhat, ráadásul a két kötet igen eltérő nézőpontot jelent. A hajdani, írónak, parasztvezérnek készülő fiatallemnél jóval szilárdabb, mozdíthatatlanabb az utolsó sorokat rová idős visszaemlékező, aki már tisztában van ezen szerepek értelmével és megvalósíthatóságával. Nincs már benne romantikus tettvágy, nem akarja megváltoztatni környezetét, nem hisz a

⁴⁷¹ S. SZABÓ Ferenc, *A Petőfi Párt a forradalomban=Pártok 1956*, szerk. KÖRÖSI Zsuzsanna, TÓTH PÁL Péter, Budapest, 1997.

⁴⁷² PÓTV János, *A szocializmus ígérete. Életmód-viták az 1960-as években*, História, 1986/5-6.

kiválasztottság eszméjében. Úgy véli, valamiféle parasztvezért láttak benne kortársai, mert arra lett volna szüksége a parasztságnak. Azonban az „urak” csupán a „parasztfogó úribaleket” látták benne – állítja Veres, ez az önértékelés viszont már egyértelműen Illyés véleményét visszhangozza, s így megerősíthet bennünket abban a feltevésünkben, hogy az író önértékelése nagyban figyelembe vette a külső kommentárokat.

Tehát egy igen érzékeny lélek rajzolódik ki előttünk – a magyar irodalomban korántsem ritka jelenségként. Érzékenységének bizonyítéka az időnkénti érzelmi kitörés, valamint a látszólagos magabiztosság, mely mögött leplezett bizonytalanság, kisebbségi érzet húzódik. A vállalt szerepek nagyságához képest – falusi gazdálkodóból közéleti szereplő vagy író lenni – legalább olyan erős elszánásra lehetett szükség, mint amilyen maga a vállalt feladat volt. S ebben a vállalásban a teljesítés részéhez járul az a nagymértékű bizonytalanság, ami a tapasztalatlan ember sajátja; ami a publikum elé lépéssel jár. Hogyan fogadják a művet? A bizonytalanság nyomai fellelhetők azokban az ajánlásokban, előszavakban, melyek kötetei élén állanak:

„Hogy ezt mennyire sikerült megközelíteni, azt az olvasók majd megmondják.”
(*Számadás, 1938.*)

„Hálátlan feladat és a legtöbbször hiábavaló erőlködés, mert hiszen az ellentétek a valóságban keletkeznek s szavakkal és jószándékkal nem szüntethetők meg.” (*Szocializmus, nacionalizmus, 1939.*)

„Sajnos, így meg kell elégednem azzal, hogy dübörgő ezerek helyett talán csak néhány száz aggódo magyar lélek és néhány száz felémtekintő szempár kíséri figyelemmel, hogy mit csinálok.” (*Mit ér az ember, ha magyar, 1940.*)

„Hadd harcoljanak a vélemények és ellenvélemények: céлом az, hogy együtt hordozzuk és vitassuk a paraszti jövő gondját.” (*A paraszti jövő, 1948.*)

„Ez a kis könyv már ezt akarja szolgálni s majd az olvasó megmondja, hogy mennyire sikerült ez neki és nekem.” (*Próbatétel, 1949.*)

„Ezt próbálgattam én itt és szívesen venném, ha az olvasók, a dolgozó emberek megmondanák, hogy ez mennyire sikerült.” (*Pályamunkások, 1951.*)

„Azonkívül, hogyha ez a könyv ma is olvasható, ha nem avult el, ami önmagában is elegendő egy könyv továbbéléséhez...” (*Falusi krónika, 1956.*)

„Ezúttal persze, mint minden hasonló írás, ez is önigazolás... magyarázat lesz azokra a hibákra és tévelygésekre, amelyeket fel szoktak nekem emlegetni...” (*Szárszó, 1971.*)

De nem csak bizonytalanság ez, hanem a szocialista ember és író szerepe által megkövetelt kötelező szerénység is. Mert Veres ügyel arra, hogy ne essen ki a szerepből. Nem nyílik meg igazán az olvasó előtt, hiszen a szeméremérzet erre ösztönzi. A politikai tárgyú írásokban szocialista, kollektivistá hittel alkotja meg a parasztság jövőképét, szépirodalmi műveiben pedig mély szimpátiát tanúsítva rajzolja és rögzíti a paraszti múltat. A múlt és a jövő között feszülő jelen viszont Veres számára sem a politikusi, sem az írói szerep szempontjából nem megfelelő idősíki. A jelen az a közeg, melyben a legbizonytalanabb módon mozog. Megpróbál orientálódni, tájékozódni, kötődni. A Gyepsor-novellák megírásának idején a tájékozódási pont biztosabb lehetett, hiszen a népi mozgalom, a szocializmus ügye felé kívánta terelni az olvasót azzal, hogy „nyomornaturalista”, szociológiai állapotfelméréssel egyenértékű dokumentumokat hozott létre a balmazújvárosi alvégről. Azonban a felszabadulás utáni jelen idő már korántsem tűnik ennyire biztosnak. Veres tétovasága érezhető: megmaradjon írónak s álljon ki a népiek mellett (mint a debreceni Írókongresszuson)? Vagy legyen politikus és elméletben fogadja el a szocialista realizmus téziseit? Ez utóbbi gondolatot látszik igazolni a *Pályamunkások* ajánlása és cselekményformálása. Ez a kötet a *Számadás* és a *Szolgaság* között helyezhető el. Számadás-jellegét adja visszaemlékezés-jellege, önéletrajzisége, a szerző életútjának egy szakaszával lehetséges megfeleltetése. A *Szolgaság* világához pedig az ott szereplő alakok ismételt felbukkanása köti. Viszont mindkét kötettől eltávolítja az ideológiai megokoltság, amivel már a kötet élén találkozunk: „*A most épülő szocialista világrend alapja az emberi munka, irodalmában is el kell foglalnia a munkának a maga helyét: csak így lehet az irodalom a teljes emberi élet ábrázolója és az emberi lélek formálója.*”⁴⁷³ S megtalálhatjuk a kötet végén is, amikor az író által megszólaltatott mesélő végére ért történeteinek, melyek a letűnt úri világban játszódtak, a két világégés között: „*Úgy futott le az urak csillaga komám, mint azok, bele a fekete semmibe...*”⁴⁷⁴ – mutat az augusztusi égboltra a beszélők egyike.

A kubikoscsapat még őrzi a paraszti világ hagyományát azzal, hogy esténként a tűz mellett „tanyázva”, közösségbe tömörül; így tartja fenn a munka és az összetartozás ethoszát; őrzi a tradíciót. Ők azonban már nem parasztok, hanem szervezett munkások. A paraszti világ ugyanúgy letűnt, mint az „urak” világa. S ebben az új közegben az ideológia elengedhetetlen része a munkáslétnek. Veres Péter érezhette ezt az ideológiai hangoltságot a mindennapokban s láthatott maga körül sematikus művészeti alkotást eleget. Ezeknek

⁴⁷³ VERES Péter, *Pályamunkások*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1951, 5.

⁴⁷⁴ VERES Péter, *Pályamunkások*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1951, 187.

egy részéből azt a következtetést vonhatta le a felületes szemlélő, hogy ím, megvalósult a dolgozó nép demokráciája. Veres alighanem ezen az elvi síkon értelmezhetette saját csatlakozását az ideológiához: a munka becsületének ismételt felmutatásának szándékával. Szándékának felszíni sikerét mi sem jelezhetette jobban, mint a Kossuth-díj. Ám ehhez a sikerhez a paraszti múlt nélkülözhetetlennek bizonyult. Veres Péter írói és politikusi sikereinek kulcsa az a réteg, ahonnan jött, s amelyet képviselni igyekezett: a parasztság.

A vállalt szerepek között Veres Péter nem tesz szignifikáns különbséget, hiszen számára írónak és politikusnak lenni együtt járó, egymást kiegészítő feladatok. Írói és politikusi pályáját megvizsgálva csakugyan azt tapasztalhatjuk, hogy ha nem is szinkronban működik egymás mellett a két szerep, de legalábbis felváltva. Az elsőség a politikusé, a parasztvezéré: az 1918-19. esztendőben történt események avatták közfeladatot vállaló személyiséggé. Az íróvá válást hosszas készülődés előzi meg, a kéziratok után 1928-ban, a *Századunk* hasábjain jelenik meg levele nyomtatásban. Néhány rövidebb írást követően a *Számadás* jelentette a szépirodalmi alkotások szünetelését. A politikai írások jelzik, hogy a parasztvezéri szerep lassan érik a megvalósulás irányába. A Nemzeti Parasztpárt megalakulása, az elnöki poszt, majd a koalíciós időszakban és a Rákosi-korszakban betöltött miniszteri pozíció már a megvalósult parasztvezéri szerep: ami azonban már kiüresedett, csak névleges szerepvállalás. Ennek csonkaságánál sokkalta teljesebb az írói szerep, amely az 1950-es, 60-as években akadálytalanul bontakozhatott ki, mivel Péter bácsi, mint köztisztviselőben álló személyiség s mint konszolidálódott parasztvezér sokkal nagyobb nyereséget jelentett a munkás-paraszt hatalom ideológiája számára, mint amennyi veszteséget okozott volna a félreállítás.

A Veres Péter-jelenség tehát a paraszti világ értékrendjének képviselőjéből fakadt, még ha egyes értékek anakronisztikusnak is hatottak. A külső megjelenés olyképpen hathatott tisztelőire, mint amilyen az író-politikus elképzelése volt a magyar típusról, az „ideáltípusról”. Veres úgy gondolta, az ideáltípus benne van minden nép ösztöneiben: „*Ha meglátunk egy jellegzetesen magyar leányt, piros arccal és élénk szemekkel, ha megszólal az igazi magyar dal, a magyar tánc, a magyar vers, a magyar tréfa, ki tudja magát kivonni alóla, aki magyar?*”⁴⁷⁵ A magyar köztudatban élő „parasztsváda”, a parasztember típusáról alkotott kép Veres Péter személyében ekképpen manifesztálódott. Így lett ő parasztvezérből és íróból „ideáltípus”: egy letűnt társadalmi réteg ideáltípusa.

⁴⁷⁵ VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar*, Budapest, Magyar Élet, III. Kiadás, é. n., 5.

Irodalomjegyzék

20. századi magyar történelem, 1900-1994. szerk. PÖLÖSKEI Ferenc, GERGELY Jenő, IZSÁK Lajos, Budapest, Korona Kiadó, 1997.
- Agrárszociológiai írások Magyarországon 1900-1945*, szerk. TÓTH PÁL Péter, Budapest, Kossuth Kiadó, 1984.
- A népi mozgalom és a magyar társadalom*, Napvilág Kiadó, Budapest, 1997.
- A népi-urbánus vita dokumentumai, 1932-1947*, szerk. ÁCS Margit, Debrecen, Rakéta Könyvkiadó Kft. 1990.
- BAKÓ Endre, *Debrecen, lelkem székvárosa*, Debrecen, Debreceni Irodalmi Múzeum, 2006.
- BATA Imre, *Veres Péter*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977.
- BENKŐ Péter, *A magyar népi mozgalom almanachja*, Budapest, Deák, 1996.
- BIBÓ István, *Válogatott tanulmányok, 1935-1979*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986.
- BÍRÓ Ferenc, *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Budapest, Balassi Kiadó, 2003.
- BÍRÓ Zoltán, *Saját út*, Budapest, Eötvös Kiadó, 1989.
- BÍRÓ Zoltán, *Vállalások és kételyek*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987.,
- BOJTÁR Endre, „*Hazát és népet álmodánk*”, Szekszárd, Typotex, 2008.
- BORBÁNDI Gyula, *Népiség és népiek, Esszék, tanulmányok, cikkek*, Budapest, Püski, 2000.
- CSICSERY-RÓNAY István-CSERENYEY Géza, *Koncepciók per a Független Kisgazdapárt szétzúzására, 1947*, Budapest, 1956–os Intézet, 1998.
- DOMOKOS Mátyás, *Hajnali józanság*, Budapest, Kortárs Kiadó, 1997.
- DOMOKOS Mátyás, *Szembesülés*, Budapest, Nap Kiadó, 2003.
- ERDEI Ferenc, *A magyar szövetkezeti mozgalom új útjai*, Sarló, 1948.
- ERDEI Ferenc, *Magyar város*, Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.– T., é. n.
- ERDEI Ferenc, *Parasztok*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973.
- ERDÉLYI József, *Örökség*, Budapest, Stádium Sajtóvállalat Rt. é. n.
- FÉJA Géza, *Lapszélre*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982.
- FÉJA Géza, *Nagy vállalkozások kora*, Budapest, Magyar Élet, 1943.
- Gaál Gábor, Levelek*, sajtó alá rendezte SUGÁR Erzsébet, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1975.
- Gyulai Pál válogatott művei, I-II.*, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1956.
- GYURÁ CZ Ferenc, *Két szűk évtized*, Szombathely, Életünk-Faludi Ferenc Alapítvány, 2003.
- GYURGYÁK János, *A zsidókérdés Magyarországon*, Budapest, Osiris Kiadó, 2001.

- GYURGYÁK János, *Ezzé lett magyar hazátok*, Budapest, Osiris, 2007.
- IGNOTUS Pál, *Vissza az értelemhez*, Budapest, Hatodik Síp Alapítvány– Új Mandátum Kiadó, 1997.
- ILLYÉS Gyula, *Az író hűsége*, Budapest, TTFK-Kortárs Kiadó, 2002.
- József Attila *válogatott levelezése*, szerk. FEHÉR Erzsébet, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976.
- KOVÁCS Imre, *Népiség, radikalizmus, demokrácia. Publicisztikai írások*, Budapest, Gondolat, 1992.
- KULCSÁR-SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története 1945-1991.*, Budapest, Argumentum, 1993.
- Leveles könyv. Egy korszak töredékei, 1956– 88.* szerk. HORGAS Béla– LEVENDEL Júlia, Budapest, Téka, 1989.
- MÉRAY Tibor, *A párizsi vártán I.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2000.
- MILOTAY István, *A ismeretlen Magyarország*, Budapest, Genius kiadás, é. n.
- MONOSTORI Imre, *Próbafűrésok*, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 1997.
- Múlt századi hétköznapiak, 1956– os* Intézet, Budapest, 2004.
- NÉMEDI Dénes, *A népi szociográfia 1930-1938*, Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1985.
- NÉMETH Ágnes, *Németh László élete levelekben 1914-1948*, Budapest, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, 1993.
- Németh László élete levelekben, 1914– 1948*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1993.
- NÉMETH László, *A minőség forradalma – Kisebbségben I.kötet*, Püski Kiadó, Budapest, 1992.
- NÉMETH László, *Homályból homályba*, Budapest, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, 1997.
- NÉMETH László, *Készülődés*, Budapest, Magyar Élet, 1941.
- NÉMETH László, *Sorskérdések*, Budapest, Magvető, 1989.
- N. PÁL József, *„Tisztának a tisztát őrizzük meg”*, Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 2001.
- PAPP István, *A magyar népi mozgalom története*, Budapest, Jaffa Kiadó és Kereskedelmi Kft., 2014.
- Párthatározatok a mezőgazdaság fejlesztésére*, szerk. SURÁNYI Éva, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1958.
- Pártok 1956*, szerk. KÖRÖSI Zsuzsanna, TÓTH PÁL Péter, Budapest, 1997.

- POMOGÁTS Béla, *A népi mozgalom és a magyar társadalom*, Napvilág Kiadó, Budapest, 1997.
- POMOGÁTS Béla, *A tárgyias költészettől a mitologizmusig*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981.
- ROMSICS Ignác, *Magyarország története a XX. században*, Budapest, Osiris Kiadó, 2005.
- SALAMON Ferencz, *Irodalmi tanulmányok*, Budapest, Kisfaludy Társaság, 1889.
- SALAMON Konrád, *A harmadik út kísérlete*, Budapest, Eötvös Kiadó, 1989.
- SALAMON Konrád, *A harmadik út küzdelme*, Korona Kiadó, Budapest, 2002.
- SIMÁNDI Irén, *A Magvető parasztfiataljai, 1948-1950*, Budapest, Gondolat, 2007.
- SINKA István, *Anyám balladát táncol*, szerk. MEDVIGY Endre, Nap Kiadó, Budapest, 1999.
- SINKA István, *Kadocsa, merre vagy?*, Püski Kiadó, Budapest, 1997.
- SZABÓ Dezső, *A magyar káosz*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990.
- SZABÓ Dezső, *Az egész látóhatár I-II.*, Budapest, Magyar Élet, 1939.
- SZÉCHENYI Ágnes, „*Sznobok és parasztok*”, *Válasz, 1934-1938, Elvek, frontok, nemzedékek*, Budapest, Argumentum Kiadó, 1997.
- SZŐKE Domonkos, *Veres Péter*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1996.
- TÓTH István, *A Nemzeti Parasztpárt története, 1944-1948*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972.
- TÓTH PÁL Péter, *Metszéspontok. A Turultól a Márciusi Frontig*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983.
- VERES Péter, *A kelleetlen leány*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960.
- VERES Péter, *Asszonyhűség*, Nagyvárad, Földművesszövetkezeti Könyvterjesztő Vállalat, 1957.
- VERES Péter, *Aszály-Gyepsor; Napszámos énekek*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1972.
- VERES Péter, *Az Alföld parasztsága*, Budapest, Magyar Élet, 1944.
- VERES Péter, „*Bérharcos*” *munkásmozgalom vagy „államépítő” szocializmus?*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986.
- VERES Péter, *Ember és írás*, Budapest, Bolyai Akadémia, 1941.
- VERES Péter, *Falusi Krónika*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1956.
- VERES Péter, *Három nemzedék, Szolgaság*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955.
- VERES PÉTER, *Látófa*, Budapest, Magyar Élet, 1943.
- VERES Péter, *Mit ér az ember, ha magyar?* Budapest, Magyar Élet, III. kiadás, é. n.
- VERES Péter, *Népiség és szocializmus*, Budapest, Magyar Élet, é. n.

- VERES Péter, *Paraschtsors, magyar sors*, Budapest, Magyar Élet Kiadás
- VERES Péter, *Pályamunkások*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1951.
- VERES Péter, *Próbatétel*, Budapest, Athenaeum Könyvkiadó N. V., é. n.
- VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magyar Élet, 1943.
- VERES Péter, *Számadás*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1955.
- VERES Péter, *Szárszó*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1971.
- VERES Péter, *Szocializmus, nacionalizmus*, Budapest, Magyar Élet, II. kiadás, 1943.
- VERES Péter, *Ukrajna földjén*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1950.
- Veres Péter koszorúja*, szerk. RÁDICS József, Budapest, Táncsics Könyvkiadó, 1973.